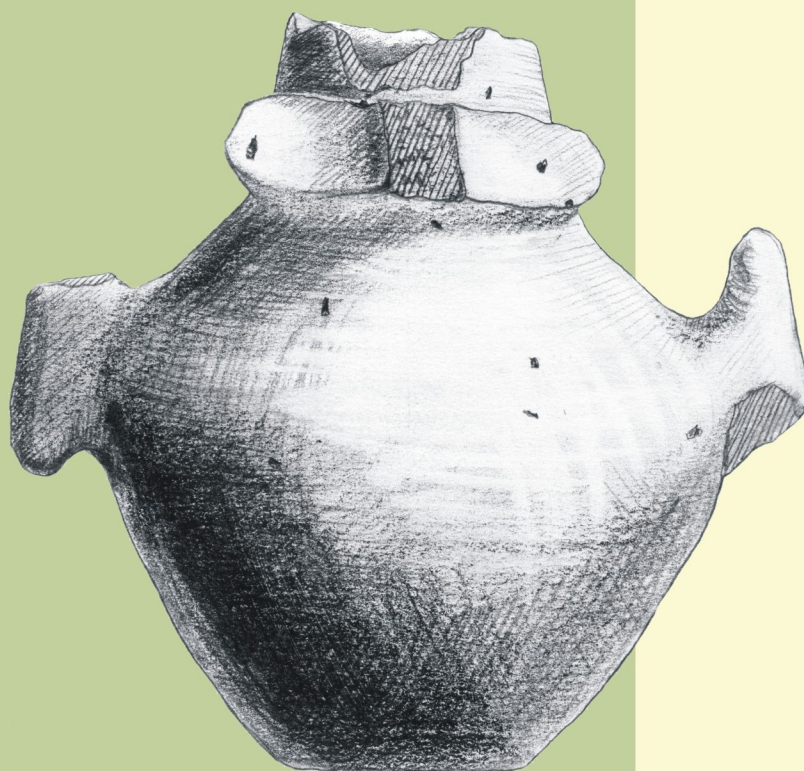

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN

SERIA ARHEOLOGIE

1-2009

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

Renaissance

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

**BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN
SERIA ARHEOLOGIE**

1 - 2009

**Editura Renaissance
București
2009**

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 1

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef:

Drd. Ecaterina Țânțăreanu, *Muzeul Județean Teleorman*

Membrii:

Dr. Radian R. Andreescu, *Muzeul Național de Istorie a României*

Dr. Abraham van As, *Leiden University*

Dr. Douglass W. Bailey, *San Francisco State University*

Dr. Ioana Bogdan-Cătănciu, *Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*

Dr. Sabin Adrian Luca, *Universitatea 'Lucian Blaga' din Sibiu, Muzeul Național Brukenthal*

Dr. Steve Mills, *Cardiff University*

Dr. Cristian Schuster, *Universitatea din București, Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*

Dr. Laurens Thissen, *Thissen Archaeological Ceramics Bureau, Amsterdam*

Secretar de redacție:

Drd. Pavel Mirea, *Muzeul Județean Teleorman*

Coperta: vas antropomorf eneolitic (Gumelnița), descoperit la Vitănești 'Măgurice' (desen de Cătălina Dănilă)

Traduceri din limba engleză: Alexandra Țânțăreanu

Tehnoredactare: Pavel Mirea și Pompilia Zaharia

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de către autori.

Correspondența, manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb se vor trimite Colegiului de redacție, pe următoarea adresă: MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN, str. 1848, nr. 1, cod poștal 140033, ALEXANDRIA, jud. Teleorman, ROMANIA sau prin email: muzjudteleorman@yahoo.com; ecaterinaan@yahoo.com; pavelcmirea@yahoo.com.

Volum editat cu sprijinul Consiliului Județean Teleorman

Editura Renaissance 2009
www.editurarenaissance.ro
(Editură recunoscută C.N.C.S.I.S.)
Editor: Sorin Alexandru ȘONTEA
Telefon/fax: 031.808.91.97/0744.652118
E-mail: sorinsontea@rdslink.ro

©Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii

ISSN 2065-5290
Tipar: ABSTRACT MEDIA SRL
Tel/fax: 031.808.91.97

SUMAR CONTENTS

Cuvânt înainte	5
Foreword	7
Laurens C. THISSEN First ceramic assemblages in the Danube catchment, SE Europe – a synthesis of the radiocarbon evidence <i>Primele grupuri ceramice din bazinul Dunării, sud-estul Europei – o sinteză a datelor radiocarbon</i>	9
Corneliu BELDIMAN, Diana-Maria SZTANCS Industria materiilor dure animale aparținând culturii Starčevo-Criș descoperită în așezarea de la Măgura 'Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș', jud. Teleorman. Considerații asupra repertoriului tipologic <i>L'industrie des matières dures animales appartenant à la culture Starčevo-Criș découverte dans le site Măgura 'Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș', dép. de Teleorman, Roumanie. Considérations sur la typologie</i>	31
Steve MILLS High-resolution study and raster interpolation of early Neolithic pit features at Măgura 'Buduiasca', Teleorman County, Southern Romania <i>Studiu de înaltă rezoluție și interpolare raster asupra gropilor din epoca neolitică timpurie de la Măgura 'Buduiasca', județul Teleorman, sudul României</i>	55
Amelia PANNETT The lithic assemblages from Teleor 003: preliminary analysis and interpretations <i>Industria litică de la Teleor 003: studiu preliminar și interpretări</i>	67
Radian R. ANDREESCU, Pavel MIREA, Katia MOLDOVEANU, Ion TORCICĂ Noi descoperiri în așezarea gumelnițeană de la Vitănești 'Măgurice' <i>New discoveries from the Gumelnița culture settlement Vitănești 'Măgurice'</i>	75
Alin FRÎNCULEASA Descoperiri arheobotanice în așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova) <i>Archaeobotanical discoveries from the Chalcolithic settlement of Mălăieștii de Jos (Prahova County)</i>	93
Pavel MIREA Un tezaur de epocă geto-dacă descoperit la Măgura, jud. Teleorman <i>A Geto-Dacian hoard find at Măgura, Teleorman County</i>	99
Peti DONEVSKI Archaeological investigations in Silistra (Durostorum) <i>Cercetări arheologice la Silistra (Durostorum)</i>	105
Valentin RADU, Adrian BĂLĂȘESCU, Pavel MIREA, Steve MILLS, Katia MOLDOVEANU, Radian R. ANDREESCU, Douglass W. BAILEY O depunere rituală de animale descoperită la Măgura 'Buduiasca' (jud. Teleorman) <i>A ritual animal deposition found at Măgura 'Buduiasca' (Teleorman County)</i>	131
Bogdan CIUPERCĂ, Andrei MĂGUREANU Unele observații asupra problemei tiparelor din secolele V-VII descoperite în spațiul extra-carpatic <i>Regarding the problem of the VI-VII century mould finds in the extra-Carpathian area</i>	149

Ecaterina ȚĂNȚĂREANU	
Observații asupra ceramicii medievale de uz comun de la Zimnicea, jud. Teleorman	
<i>Notes on the common use medieval pottery from Zimnicea, Teleorman County</i>	159
Douglas W. BAILEY	
Archaeologies of the Teleorman Valley: the contemporary past and fragmented records	
<i>'Arheologiile' văii Teleormanului: trecutul contemporan și înregistrările fragmentare</i>	175
Cătălin LAZĂR	
Considerații teoretico-metodologice privind studiul practicilor funerare (I):	
Contribuțiile antropologiei culturale și sociale	
<i>The theoretical and methodological considerations concerning the study of funerary practice (I):</i>	
<i>the contribution of cultural and social anthropology</i>	181
Ioana BOGDAN CĂTĂNICIU	
Limes Daciae Inferioris, cercetări și ipoteze	
<i>Limes Daciae Inferioris, research and hypotheses</i>	195
Dragoș MĂNDESCU	
Descoperirea sitului arheologic de la Zimnicea și prima etapă a cercetării sale:	
'Explorațiunile' lui Cezar Bolliac (1845, 1858?, 1869, 1871-1873)	
<i>La découverte du site archéologique de Zimnicea et la première étape de sa recherche:</i>	
<i>'Les explorations' de Cezar Bolliac (1845, 1858?, 1869, 1871-1873)</i>	205
Ionel CÂNDEA	
Vechi cercetări arheologice și istorice în județul Teleorman și la cetatea Turnu (Măgurele)	
<i>Old archaeological and historical research in Teleorman County and at Turnu (Măgurele)</i>	
<i>Citadel</i>	215
Colaboratori	
<i>Contributors</i>	223

FIRST CERAMIC ASSEMBLAGES IN THE DANUBE CATCHMENT, SE EUROPE - A SYNTHESIS OF THE RADIOCARBON EVIDENCE

Laurens C. THISSEN

Abstract: *This paper reviews the available radiocarbon data from early pottery bearing sites in the Danube catchment in SE Europe. The dates suggest that the earliest use of pottery is to be set in the 6th century cal BC, with particularly convincing evidence from Divostin I, Magareći Mlin, Donja Branjevina and Lepenski Vir in Serbia. The contemporary dates from the site of Anza in Macedonia confirm there is no serious gap between the south to north as far as the introduction of pottery is concerned. It is further argued that the appearance of pottery in the Danube area must be seen as a largely local process of adoption and adaptation, while ultimately Anatolian know-how vis-à-vis pot making is not denied.*

Rezumat: *În acest articol se face o trecere în revistă a datelor radiocarbon disponibile, provenite din siturile neolitice timpurii din bazinul Dunării din sud-estul Europei. Datele sugerează că cea mai timpurie folosire a ceramicii poate fi stabilită în secolul 61 a. Chr., cu dovezi convingătoare, în mod deosebit, la Divostin I, Magareći Mlin, Donja Branjevina și Lepenski Vir din Serbia. Datele contemporane provenite din situl de la Anza, din Macedonia, confirmă teoria că nu există un hiatus semnificativ între regiunile de nord și de sud în ceea ce privește introducerea ceramicii. Este, de asemenea, argumentat faptul că apariția ceramicii în zona Dunării trebuie văzută, în mare, ca un proces local de adoptare și adaptare, în timp ce experiența anatoliană vis-à-vis de producerea ceramicii nu poate fi negată.*

Keywords: *absolute chronology; Early Neolithic; Danube catchment; pottery; neolithisation.*

Cuvinte cheie: *cronologie absolută; Neolitic timpuriu; bazinul Dunării; ceramică; neolitizare.*

INTRODUCTION

Within the framework of the Danube catchment area of SE Europe, the current decade saw major contributions to absolute dating of the Mesolithic-Neolithic transition in N Serbia and SE Hungary (Whittle et al. 2002), Romania (Biagi et al. 2005) and the Iron Gates (Bonsall 2008, Borić and Miracle 2004). The issue of the appearance of the earliest pottery in the Danube region can now be approached with some confidence. Biagi et al., on the basis of new radiocarbon evidence, have established the earliest pottery bearing ('Pre-Cris') sites in Romania at about 6000 cal BC (Biagi et al. 2005: 43). They also pointed out the near contemporaneity of dates from other early ceramic sites, including Anza I, Padina, Donja Branjevina and the early Körös sites in SE Hungary (Biagi et al. 2005: 45). Equally, Bonsall has suggested that the Early Neolithic in the Iron Gates area set in at about 6000 cal BC (Bonsall 2008: 267ff.), noting a period of site invisibility preceding that boundary during the final centuries of the 7th millennium cal BC (Bonsall 2008: 264). In this paper, I will review the new datings pertaining to the appearance of pottery in these sites in some detail, starting with the Central Serbian data, moving north to the Vojvodina and SE Hungary, then dealing with the Iron Gates, and finishing with the early sites from Romania. A sequenced boundary model of the dates from Anza I, with which many of the northern sites are being compared culturally, will conclude this paper.¹

There are various, isolated elements in the early pottery assemblages from the Danube catchment area which seem to refer to contemporary phenomena in, e.g., NW Anatolia, including the neatness of the *impresso* on otherwise well-burnished surfaces, the use of vertically pierced knobs and tubular lugs on globular pots, delicate snake-like appliqué on small pots, some of them squarish, as well as the use of small pottery lids. Rather than to treating these heterogeneous elements as proof of migration (as has been done lately by, for instance, Elenski 2004), I prefer to think that contemporaneity *cum* patterned similarity speaks rather for shared (but patterned) attitudes concerning use and manipulation and perhaps symbolic function of specific vessel categories, as well as for shared tactical and motor habit patterns leading to specific similar outcomes in specific instances. The issue to be investigated – and which needs a comprehensive, statistically reliable publication of the pertinent pottery assemblages from SE Europe and from this particular time frame (but cf. now Perić and Nikolić 2004, Vuković 2004, Bogdanović 2008) – is how shared bodies of knowledge concerning manufacture, use and manipulation of ceramic containers are transmitted in the first place - if we deny the inherently easy solution that is demic diffusion as the primary explanation for assemblage similarity across Anatolia and SE Europe during the critical time frame of the final 7th-early 6th mill. cal BC.

NW Anatolian pottery assemblages are in their totality, indeed, rather different compared to contemporary SE European ones at about 6000 cal BC. Additionally, from what we know about them at the moment, is that they already had a slowly evolving 'conservative' tradition of approximately 300–400 years behind them, with few technological and morphological changes, and a background of nearly a 1,000 years of pottery making if we link NW Anatolia up to the Konya area (Thissen 2007). NW Anatolian early pottery assemblages are characterised morphologically by deep oval bowls with S-shapes and simple flattened bases; and by globular holemouth pots provided with vertically pierced knob handles set in fours or with horizontal lugs set in twos. Technologically, dense, well-sorted mineral tempers are preferred in the early stages, to be replaced locally (as in Ilıpınar), albeit briefly by fibre tempers, keeping to the same form categories. Small, four-legged boxes with incised, white-filled sides complete the repertoire, which is marked by its structural clarity and by its technical sophistication. Surfaces are nearly always provided with thin, diluted clay slips applied both on the insides and outsides, well smoothed and burnished, while walling can be quite thin. Such pottery occurs on early sites along the east Marmara coast (Fikirtepe, Pendik), southwards in the Iznik–Yenişehir region (Ilıpınar, Menteşe and Barcin Höyük) and on the edge of the Anatolian plateau at Demircihüyük. Very recently, similar pottery has been found associated with burials near the site of Aktopraklık, west of Bursa (Necmi Karul, p.c., July 2007). Thus far, such sites are limited to the Turkish mainland, and they have not yet been attested in Turkish Thrace or the Gelibolu peninsula. The time frame is rather securely fixed in the 3rd quarter of the 7th millennium cal BC and the continuous sequence available at Ilıpınar proves that this kind of assemblage continued in use down to the beginning of the 6th millennium cal BC (Ilıpınar Phases X–IX). At present, these are among the earliest potteries known from NW Anatolia, and they are linked both to societies fully bent on farming and also to one-period sites which may have had a mixed economy of farming and fishing, as is the case for the Marmara sites. On the basis of the animal remains, Buitenhuis has posited - in the case of basal Ilıpınar - that people originally had moved from the south where the sheep/goat dominated subsistence was more at home (Buitenhuis 1995: 153). Importantly, however, in the site of Menteşe, dating a few centuries prior to Ilıpınar, cattle was the dominant domestic species attested in the faunal material, but ovicaprids superseded this in the later Neolithic deposits and compare more favourably with the situation at Ilıpınar X (Gourichon & Helmer 2008: 441f., 447 Fig. 5). I have argued elsewhere that the NW Anatolian Neolithic may have its origins in the Konya area as far as pottery technology and morphology is concerned (Thissen 1999). In Çatalhöyük we find a similar division among pots and associated handle sets, while also here mineral tempers and rather thin walled vessels are the norm (superseding, at about Phase VII/VI a thicker walled, fibre tempered assemblage). At present, only at Ilıpınar this pottery tradition can be followed down into the Early Chalcolithic 6th mill., and with continuous adjustments and modifications exists up to and including Phase VI, dating to the 57th century BC.

The earliest ceramic assemblages from the Danube catchment area, as now published from Blagotin, Lepenski Vir and Grivac, differ in important aspects from these NW Anatolian potteries, and foremost in their categorical structure, as well as in essential details signifying differences in manipulation and positioning of the vessels. NW Anatolian features such as flat bases and two differing handle sets do not occur in the Danube sites, nor are the large dishes with roughened exteriors, so typical for the SE European sites, part of the Anatolian repertoire (see further below, discussion of Lepenski Vir data).

Thus, if ceramic knowledge has been transmitted from NW Anatolian communities and shared with SE European Mesolithic ones, it will have been foremost procedural know-how and operational chains related to raw material sourcing, to manufacture methods including tempering and treatment of surfaces, and firing procedures. Firmly embedded concepts regarding use and manipulation in NW Anatolian dealings with ceramic containers will have been adapted and transformed by SE European societies.

Consequently, rather than to trace firm arrows on the map symbolising movement and penetration, my premise vis-à-vis the origins of the early ceramics in SE Europe is that innovations and new technologies will have been embedded in existing ones. This would imply on the new products' producers an awareness of the gestures and social implications of older technologies, in their turn determining and negotiating the development of the new products, their use and their manipulation. A second premise of my view on the adoption of pottery within late 7th mill. societies in SE Europe would be that – given emerging consensus that only a small amount of Near Eastern stock contributed to the European gene pool (Richards 2003) – the indigenous role in adoption of innovations and historical transformations in SE Europe was considerable and dominant (cf. Budja

2005). Consequently, the local population will have been the determining factor in allowing the adoption of new technologies and opening the way to new subsistence strategies. This implies that the Mesolithic of the 7th millennium cal BC was a time of openness towards the new, and people were willing to face the consequences of major shifts in their ways of life. I believe, therefore, a priori that the adoption of pottery and the Neolithic way of life was not the result of intrusive agricultural communities, but a largely local process. Chapman has hypothesized “open, overlapping mating networks” in the Danube catchment of SE Europe during the Mesolithic to explain “artefactual and architectural complexity” (Chapman 1989: 512), but, more relevant, he also pointed out that such networks would “allow the exchange of goods and information”, which he sees confirmed by coherence in material culture and architecture in the Iron Gates (Chapman 1989: 507). The good thing about the Iron Gates model is that it can serve as a guide fossil for interpreting Meso-Neo life patterns outside the gorges, that is, in the plains. And I don’t see why there should be much difference between the two areas apart from local determinations and exigencies of place and feeling. Deep time will have been at play as much on the Wallachian plains as it may have been around Lepenski Vir.² The wrong thing of the arrows is both that they deny, or rather ignore the existence of local populations and that they reduce human inventiveness and local *savoir-faire* to irrelevant and obnoxious behaviour. Jean Perrot’s *fixation au sol* (Perrot 2000: 18) as much relates to hunter-gatherers with their expert knowledge of the terrain, as it does – seemingly more naturally – to settled communities.

This is not to deny, however, that expert procedural knowledge about the manufacture of pottery will possibly have come from external, ultimately Anatolian sources, and the assumed dynamism and flexibility of Mesolithic SE European society sustained and generated by (assumed) exchange networks for mating may have extended to the coastal regions of the Aegean and Black Sea as the most likely ‘contact zones’ for interregional exchange and transmission of knowledge.

CENTRAL SERBIA (MORAVA AREA)

Divostin I

Several dates from Divostin I have been combined prior to calibration since stemming from the same sample.³ The excavators doubt that the radiocarbon samples from Divostin I “represent more than a single time event. Thus they also do not support the hypothesis of a long Divostin I occupation with several subphases” (McPherron, Bucha and Aitken 1988: 381). Given this assumption, a combination (COMBINE) of the posterior probability distributions of all dates from Divostin I ($n=5$) is warranted, and yields an age range set between 5990–5900 cal BC at 1σ (Figure 1). The dates agree well internally, apart from the combined date BM–573+Bln–896, which has poor agreement at 55.5% (being below the threshold of 60.0%). Summing the Divostin I dates ($n=5$) yields the obviously less constrained range of 6030–5800 cal BC at 1σ . This result conforms fully to the single date from Banja (6030–5810 cal BC).

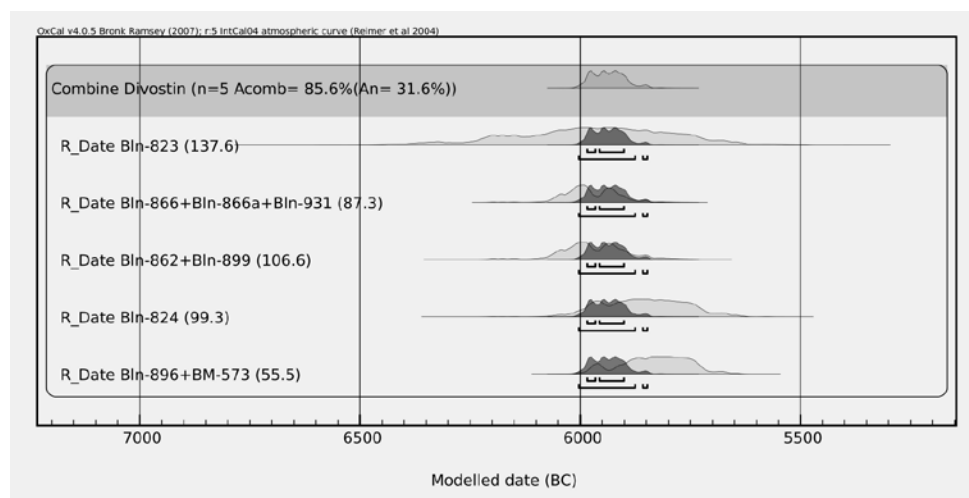

Figure 1. Divostin I. Posterior probability distributions combined. Modelled dates in dark grey, original individually calibrated dates light grey.

Divostin I. Suma probabilităților datelor radiocarbon combinate. În gri închis sunt ilustrate datele modelate, în gri deschis datele originale, calibrate individual.

Blagotin-Poljna

Blagotin, near the city of Trstenik, has three dates on animal and human bone, falling in two mutually exclusive groups: an earlier date ranging between 6430–6260 cal BC, and two later, rather similar dates set between 6220–6020 cal BC, thus being rather older than the age reached for Divostin I.

The associated material culture from pit dwelling 7 and ZM 7, from which these dates derive, is not known or published. However, Vuković has recently published the Starčevo ceramics from structure 03 from Blagotin, and compares it with the Proto-Starčevo pottery from, among others, Grivac, Divostin, Donja Branjevina and Lepenski Vir, while also relating it to Anza and Thessaly (Vuković 2004: 111). Distinguishing criterion for correlation is basically the proportion of surface-roughened and plain burnished ceramics, which is very high for the latter at Blagotin. Vuković dates Blagotin structure 03 provisionally to “the very end of Proto-Starčevo II” (Srejović scheme), or to “the end of the Linear A stage” (Dimitrijević scheme) (Vuković 2004: 116). Considering these parallels, the available radiocarbon dates appear slightly too old, and would suggest different chronological events having occurred at the site. Incidentally, the range of the later two dates conforms fully to the single date available from Grivac-Barice, 6220–6030 cal BC.

VOJVODINA

Donja Branjevina

Looking solely at the radiocarbon evidence, two date clusters are nearly mutually exclusive: an earlier one comprising GrN–15974, 15976 and OxA–8557, summing at 6070–5910 cal BC at 1σ , and a later one with GrN–24609, OxA–8555 and 8556, summing at 5750–5630 cal BC at 1σ . The remaining date GrN–15975 falls exactly in between these clusters with a range of 5900–5760 cal BC. One of the late dates (GrN–24609) stems from Karmanski's ‘white-painted phase’, but would conform better to the Starčevo–Criş–Körös phase overlying the older deposit at the site. White-paint decorated vessels are not restricted to the earliest pottery assemblages, however, and do, for instance, occur in the Starčevo–Criş stage as is attested at Teleor 003/Măgura, which is radiocarbon dated to the 58th century cal BC (Bailey et al., *in press*; Thissen 2008; see also *infra* the Hungarian evidence). The intermediate date derives from the earliest, ‘monochrome’ stage and would be too young as well for the phase it is allegedly dating. Apart from this intermediate date, two distinct radiocarbon-dated stages are present at the site, suggesting a gap of a century and a half in between the earliest pottery occupation and the Starčevo–Criş–Körös habitation. The evidence does not provide clear proof of a distinct ‘white-painted’ horizon. Given the differing provenance of the three early dates, I am hesitant to apply the COMBINE method to them. If done, however, agreement is very good at 128.2%, yielding a range between 6030–5980 cal BC at $1s$, which would make basal Donja Branjevina earlier than Divostin I.

Sequencing the data gives very poor agreement for GrN–24609 and OxA–8557, and these samples are likely not to derive from the phases attributed to them (Figure 2). The sequencing does not confirm that the three dated phases are indeed representing consecutive intervals in time. In fact, the Phase II date and the younger Phase Ib dates correlate rather well, whereas the Phase Ib older date conforms better with the Phase III cluster. Complicating matters further is that the oldest and the youngest sample from Ib have the same provenance, viz. trench II under house, D corner.

Magareći Mlin

The site, north of Donja Branjevina, has two dates from a house, which on this basis may be combined using the COMBINE function. This yields a range between 6000–5900 cal BC at 1σ , with an agreement index of 79.3%. This result conforms fully to the combined age arrived at for Divostin I. A third date (GrN–15971) derives from a pit in the same house, but is mutually exclusive on the 1σ level and also later, suggesting it stems from a later event.

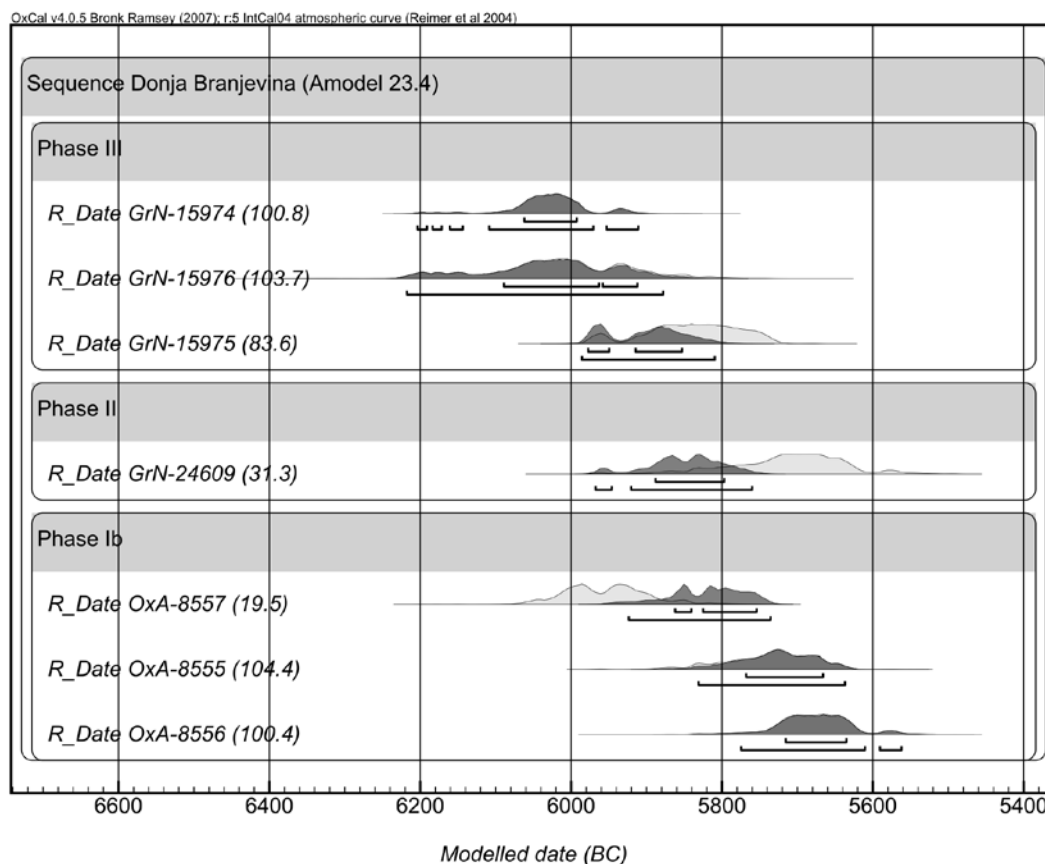

Figure 2. Donja Branjevina, sequenced radiocarbon dates following the phasing of the site. Modelled dates in dark grey, original, individually calibrated dates light grey. Donja Branjevina, datele radiocarbon secvențiale, prezentate pe faze. În gri închis sunt ilustrate datele modelate, în gri deschis datele originale, calibrate individual.

HUNGARY

Pitvaros

Pitvaros pit 3/B dating between 6000–5900 cal BC makes this the earliest site of SE Hungary at present, with a date fully agreeing with Divostin I and Magareći Mlin. Unfortunately, the material remains unpublished (cf. Whittle et al. 2002: 73).

Szarvas 23 and Endrőd 119

These sites seem to yield similar pottery assemblages, and are compared to the Thessalian Early Neolithic and Anza I on the basis of the occurrence of a handful of white-painted sherds, as well as with Gura Baciului and Donja Branjevina (Makkay 1984: 24, 26; 1992: 127; 1996, Pl. 9: 5–7). Two dates from Szarvas 23 range between 5790–5560 cal BC. A younger Szarvas date is between 5550–5210 cal BC. A good series of ^{14}C dates from Endrőd 119 points to a similar age of this site as Szarvas 23, with the dates summing at 5780–5640 cal BC (1σ) (Figure 3). The dates from the similar site of Ecsegfalva 23 sum at 5840–5650 cal BC 1σ , while those from Endrőd-Szujókereszt 39 sum at 5980–5950 (5.3%), 5920–5720 (62.9%).

The Hungarian radiocarbon evidence thus suggests that sites existed as early as the 6th millennium cal BC (Pitvaros) and occupation shifted to other sites in the same general region during the 59th (Endrőd 39) and 58th centuries cal BC (Ecsegfalva 23, Szarvas 23 and Endrőd 119).

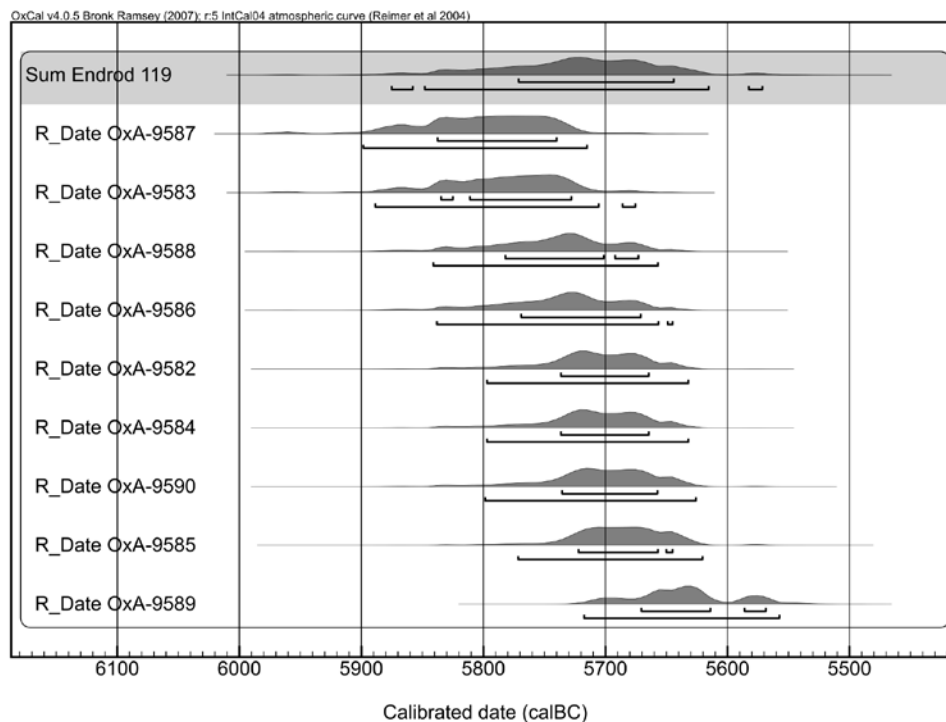

Figure 3. Summed posterior probability distributions of the Enдрóđ 119 dates.
Suma probabilităđilor datelor radiocarbon de la Enдрóđ 119.

IRON GATES

Lepenski Vir

The revived interest in the Iron Gates Mesolithic has brought a wealth of new evidence and interpretative detail to the Mesolithic–Early Neolithic transition especially for Lepenski Vir. There are now seven structures which have ^{14}C and pottery associated (Table 1).⁴ As with all Lepenski Vir dates, there is room for doubt as to the reliability of context for the samples, and it should be born in mind that contextual assemblages are still unpublished, as is also cautioned by Garašanin and Radovanović (2001: 124).

Table 1. Lepenski Vir. Radiocarbon dated structures with pottery.
Lepenski Vir. Datele radiocarbon provenite din structurile cu ceramică.

Provenance	Cal BC 1sigma	OxCal function	Sample material
House 36	6250-6082 (66.8%)	R_COMBINE	Timber beam Charcoal (<i>Quercus</i>)
House 54	6060-5980	COMBINE	Charcoal (ash)
House 47	5970-5955 (6.1%) 5909-5777 (62.1%)		Nd Charcoal
House 1	5844-5658		<i>Quercus</i> Charcoal
House 16	5807-5629		<i>Quercus</i> Charcoal
House 37	5806-5672	R_COMBINE	<i>Quercus</i> (timber Charcoal beam)
House 32	5748-5636		Nd Charcoal

Cook et al. suggest that the material from House 54 is from 'old wood' and hence the data maybe a few centuries too old (Cook et al. 2001: 454, 459), but no sample specifics are available for the four combined dates from House 54 (Z-143, KN-407, Bln-738 and Z-115).⁵ Although this might be the case, the evidence from the *Quercus* samples from House 1, 16, 37 and 32 rather fits a Starčevo-Criş-Körös periodisation, while also *Quercus* samples from houses without pottery (Houses 9, IX and XXXII) do suit that range or are considerably younger even, as is the case of the latter two houses (Figure 4). Also the *Ulmus* sample (allegedly old wood as well) from House 51 (no pottery)

makes the structure rather young (5630–5480 cal BC at 1σ). It is not clear that these samples do in fact stem from old wood. On the other hand, the oak timber beam samples combining into the early House 36 date, might suffer from the old wood problem, and suggest that indeed old wood had been used in the construction of this particular building, but then again the timber dates from house 37 seem perfectly agreeable.

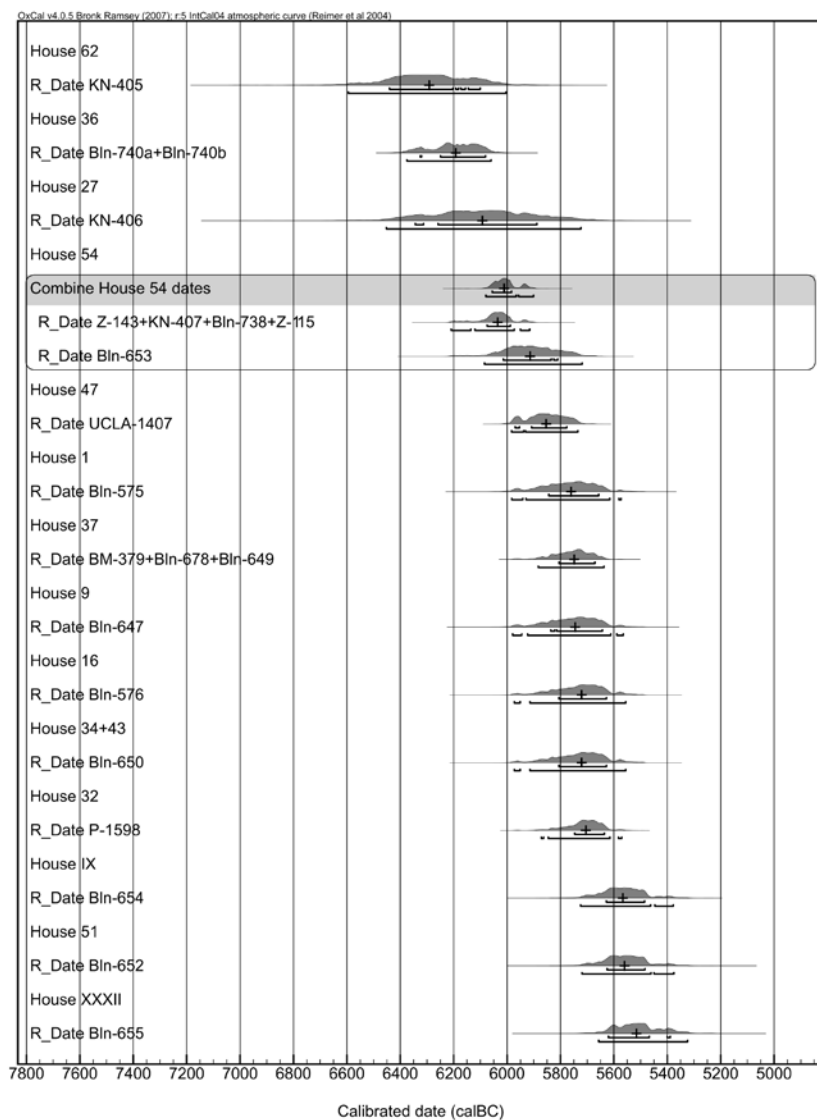

Figure 4. Lepenski Vir. Radiocarbon data from house contexts in chronological order, calibrated individually, with median indicated.

Lepenski Vir. Datele radiocarbon provenite din locuințe, în ordine cronologică, calibrate individual, cu valoarea medie indicată.

As evidence now stands, House 36 might be dated too old on the basis of its samples possibly deriving from old wood, but its age does conform to the Blagotin and Grivac determinations.

The two dates from House 54 may be combined using COMBINE in order to decrease the error margins. Both results agree for 92.2% and yield a combined range of 6060–5980 cal BC at 1σ , which is rather similar to the age reached for the basal Donja Branjevina phase. Given this congruence, an early date for House 54 is perfectly acceptable, and would not need to suffer from the old wood issue. However, as the datings demonstrate, presence or absence of pottery in the houses is no indication of their age, and in itself this argument cannot be used in the Mesolithic vs. Neolithic issue at play in Lepenski Vir. The dating evidence for structure 47 shows a two-peaked result but with a 62.1% distribution between 5910–5770 cal BC, suggesting a 59th century date for this house. Houses 1, 16, 37 and 32 do seem to represent a younger stage in house building, dating between 5840–5630 cal BC. Houses 9 and 34+43, being without pottery, fully conform to this time span.

All in all, the data for houses with pottery at Lepenski Vir show a fleeting sequence with partly overlapping ages, hinting at the existence of a continuous occupation starting most likely in the 61st C at the earliest (not including the data from Houses 27, 62 with huge errors of 160 and 200, nor the House 36 date on timber) and ending during the 57th C cal BC. In addition to this, if we can trust⁶ the data from Houses 51, IX and XXXII, trapezoid house building in Lepenski Vir went on into mid-6th millennium cal BC times. These houses were without pottery.

This continuous sequence is confirmed but, importantly, also expanded by the AMS ¹⁴C dates acquired on human bone from a series of burials from Lepenski Vir. As much as 17 dates yield a smooth sequence between 6380–5550 cal BC (Bonsall et al. 2004: 296; Bonsall 2008; Bonsall et al., *in press*). Four of these dates straddle the critical 7th–6th millennium cal BC transition (at 1σ), and four others date to the first half of the 6th millennium cal BC. Importantly, these ages acquired from the burials correlate rather well with the ages from the houses and they do overlap with the dates from the earliest three Houses 62, 36 and 27. In this way, the argument of ‘old wood’ (in the case of House 36) may not be relevant, and would suggest this date is rather to be trusted, and the timber from which the samples derived would have been rather young wood. Consequently, the oldest pottery from Lepenski Vir might be that from House 36, and datable between 6250–6080 cal BC (66.8%).

Perić and Nikolić argue that the ceramics dug during the first, 1965, season stems from pits *above* houses 5 and 6 in trenches II, IIa and III and that there is no relation between the two events: “[...] the pits cut for Neolithic pit-dwellings and cuts for floors of Mesolithic house bases were made at the different levels and [...] they were separated by a certain stratigraphic obstruction resulting from chronological discontinuity” (Perić and Nikolić 2004: 180). Unfortunately, houses 5 and 6 are without absolute dates, but apparently no pottery was associated to them.

The view still is that pottery in the early Iron Gates contexts appears as prestige items “or as containers for plant foods, which were the real items for barter” (Budja 1999: 134) – pottery thus implied to be of symbolic or secondary use, and also implied to be foreign to the local context, and hence scarce like in Vitelli’s hypothesis on early Franchthi ceramics. However, Borić has pointed out that pottery in Padina occurs in quantities not differing from surrounding contemporary sites, and proposed the pattern at Lepenski Vir was not very different (Borić 1999: 49f., 52; 2002: 1037f.), a fact which would preclude import and would favour local manufacture. On these grounds, pottery may not have been ‘introduced selectively’ in the Iron Gates area as Budja put it (1999: 136), but was produced locally on a large scale. This is indeed the emerging picture from other contemporary sites where pottery occurs in great quantity (and, importantly, also in great categorical diversity) from the outset (as, e.g., at the Pre-Criş site of Măgura in S Romania, Pavel Mirea, p.c.). Indeed, pottery in the Danube catchment does seem to be related in changing food habit patterns and dietary adaptations, and I agree with Budja’s conclusion (1999: 136) opting for this correlation. Importantly, nearly all early Danubian pottery was tempered with vegetal fibres, and Szakmány and Starnini have conclusively shown that the elongated pores left by these fibres mostly stem from chaff “resulting from crop (cereals)-processing” (Szakmány and Starnini 2007: 14).

With the recent publication by Perić and Nikolić a good overview of Lepenski Vir pottery is now available, characterised by everted dishes and plates with finger impressed rim tops, S-profile deep bowls and cups, slightly collared holemouth pots, globular pots with S-shaped necks, as well as some possibly larger storage like vessels (Perić and Nikolić 2004, Plate XI:10–11). Characteristic are fenestrated bases of square plan suggesting the large square dishes well known from Lepenski Vir and Donja Branjevina. Vertically pierced knob handles (Perić and Nikolić 2004, Plate XVIII:1–7) occur, but are not quantified (Perić and Nikolić 2004: 188), as well as neat *impresso* by single direction nail or pinched. Typical are very large platters or dishes with rim diameters of 60 cm (Perić and Nikolić 2004: 187, Plate X), with pared down exterior and burnished/slipped interior sides. Bases are usually flat or are ring bases. The sample discussed is argued to derive from pits from the LV III settlement, but they recognise that the pottery “appears to be rather archaic” (Perić and Nikolić 2004: 191), basically because of the absence of painted wares and the “small number of forms”, and they would date it neither as earliest Starčevo, nor as proto-Starčevo. At the same time, Perić and Nikolić argue convincingly that there existed only one single LV III horizon in contrast to the two distinguished by Srejšević (IIIa and IIIb – Perić and Nikolić 2004: 180). In other words: the pottery published now, while limited to two areas dug in 1965 and 1966, must be seen as representative of the earliest pottery bearing levels from the site. The material studied is stated to derive from pits *overlying* houses 5 and 6 and also – approximately – the area occupied by houses 3 to the west (Perić and Nikolić 2004: 162). None of these are ¹⁴C dated, but house 1, just SW of house 3 is dated 5850–5660 cal BC. Perić and Nikolić (2004: 173) argue that we have two levels in trench II: oldest: House 5, second:

“another structure of a pit-dwelling type”. It is from the latter one, they say, that the pottery derives, i.e., the pottery is *not* associated with the trapezoid houses. Their view is in fact fully consistent with Srejović’s first interpretations of the Lepenski Vir sequence (cf. Srejović 1966, 1967). This argument does not account for Garašanin’s and Radovanović’s recent pictorial proof of Houses 4 and 54 carrying pottery on the floors (Garašanin & Radovanović 2001: 119 Fig. 1, 120 Fig. 4), nor does it account for the clear association of pottery and trapezoid houses at Padina and Vlasac. Borić has even gone as far as to disprove the very existence of a LV III horizon overlying the houses (Borić 1999: 51f.) and furthermore found good proof for conflating LV I and II (Borić 2002: 1035). Importantly, Garašanin and Radovanović point out that the pottery found on the floors of the Mesolithic houses and “the bulk of the LV IIIa [=Early Neolithic] pottery from pits [...] is in fact one and the same, i.e., LV I pottery” (Garašanin and Radovanović 2001: 123). These authors compare this early Lepenski Vir pottery with Anza I and characterise it as ‘Starčevo I’ (Garašanin and Radovanović 2001: 122 Table 2). Consequently, the material studied and presented by Perić and Nikolić is very likely part of that same LV IIIa ‘bulk’, and would thus also be datable to a time frame ideally indicated by House 54, that is, 6060–5980 cal BC. Such a time span would not be in contradiction with the strong parallels the Lepenski Vir pottery as published now has with, e.g., Ocna Sibiului and Şeuşa in Transylvania (cf. Ciută 2005), as well as with Donja Branjevina, but also with Blagotin.

Padina

House 9 dates (and perhaps those from House 12, although the sample derives from “above House 12” (Whittle et al. 2002: 113) cluster around a mid-7th millennium cal BC age at 1 σ . Two burials, represented by three dates, also belong to this time span (Burials 1a and 2, all in Sector I), as well as a date deriving from *under* the floor of House 18, and which is much earlier than the same house sample from *on the floor* (Figure 6).

A subsequent cluster of three dates from Sector III but without precise context (but one sample derives from an unspecified house floor) falls in the critical period of our concern, between 6060–5830 cal BC (GrN–8230, GrN–7981 and GrN–?). No burials are found from this same general time span.

A latest cluster of two dates ranges between 5610–5480 cal BC, and one of them stems from an unspecified house (GrN–8229), indicating that even toward the 55th century cal BC trapezoidal houses continued to be built in the Iron Gates.

In between all clusters single dates fill in the gaps, and their dates all stem from houses as well, confirming a continuity starting with the mid-7th - mid 6th millennium cal BC. In contrast to Bonsall (2008), who argues only at Lepenski Vir the gap between 6300–6000 cal BC is bridged, the date on a bone artefact from House 17 (OxA–11103) attests continuity in the final 7th millennium cal BC also at Padina, although it must be noted that no dated burials exist after the 6460–6260 cal BC range suggested by the youngest burial 1a (OxA–11107).

According to Borić (1999: 48), the following houses at Padina were associated with pottery: Houses 7, 15 (OxA–9054: 5730–5640 cal BC) and 18 (OxA–9052: 5970–5760 cal BC). Houses 15 and 18 are mutually exclusive in age and would yield potentially differing pottery assemblages. Also House 13 has pottery (Jovanović 1987: 12 Fig.12), as well as House 12 (Jovanović 1969: 30; Garašanin and Radovanović 2001: 120), and House 17 (Budja 2006: 193 Fig. 7). In fact, Jovanović (1968: 5) states that pottery was found “with varying intensity *in all these building horizons of sector III*”, (my emphasis), where of course this was in the beginning of the excavation. And not all houses were yet recovered, but the three building horizons already identified.

Houses 5 and 7 ‘fishbone horizon’ from abandonment stage of these structures contained pottery (monochrome dishes) (Jovanović 1969:30). House 12 was “partly filled up by a layer of small fish and animal bones besides ceramic fragments” (Jovanović 1969: 30). From the floors of Houses 15, 17 and 18 came more fragmented vessels, and from House 15 a kind of storage vessel (‘pithos’), a globular *impresso* pot and ‘rough dishes’ are attested (Jovanović 1969: 30)

In contrast to Budja’s recent arguments concerning a symbolic use of pottery in House 18, conflating the ceramic inventory to five vessels “too small and too unusual for routine domestic activities” (Budja 2006: 192), Jovanović stresses that as much as 10–12 vessels were associated with the structure, and they are of varying form and function, including a couple of thick walled vessels near an ash place, similar sherds of which were also found in a secluded area east of this ashy spot (Jovanović 1987: 8ff).

It should be noted that the fact that House 9 is early, contradicts the summary scheme presented by Jovanović (1987: 3 Fig. 3) where Houses 5–11 would belong to Padina B1 (the oldest

row of houses. In fact, no such linear patterning is visible from the ^{14}C dates, where, for instance, adjacent houses 15, 17 and 18 all have mutually exclusive ages at the 1σ level.

While Jovanović explains the inadequacy of the Padina ^{14}C dates out of the site sequencing, with three building periods in three rows each one a bit higher on the slope and younger, where debris material from the upper horizons caused the lower slope horizon to be contaminated (Jovanović 1987: 12, 16), this potential disturbance is not apparent from the ^{14}C dates themselves. Two houses from horizon 2 and 1 (9 and 12) date to the mid-7th millennium cal BC and do not suffer from flow-down from above. Also House 15 from the middle horizon has a mid 6th mill date from a sample below the floor, and it seems unlikely the sample derives from the upper/younger slope area. The sample's position would even make House 15 younger than that and possibly contemporary with the two mid-6th millennium cal BC dates available from sector III. Complicating factor is that Houses 13 and 7 are said to carry pottery, but a mid-7th mill. date for this would appear much too old. There are two options for explanation: either the two dates from horizons 1 and 2 are from contexts with weak contextual reliability, or else the arrangement in chronological superimposed rows is not real, and in fact both options might apply. The pottery in houses 13 and 7 contradicts their assumed mid 7th millennium cal BC date, but simultaneously a mid 7th mill. occupation has existed at Padina sector B as proven by the dates themselves and two burials as well, in sector I (burials 1a and 2). The matter cannot be decided with further publication of the evidence, but one of the possible implications is that – if we take the presence of pottery as criterion – the trapezoid houses in sector B all might date to the 6th millennium cal BC only. The Lepenski Vir evidence has however three houses dating prior to 6000 cal BC, but remarkably, two of them from the latest centuries of the 7th millennium cal BC, suggesting the trapezoid form is related to the Meso-Neo interface (Houses 62, 36 and 27), and indeed Jovanović has repeatedly pointed out the association of these houses with pottery (Jovanović 1968, 1969, 1987; also Borić 1999, 49). Do we now come full circle and now plead that the allegedly Mesolithic houses in the Iron Gates are in fact Early Neolithic? The data analysis seems to suggest so.

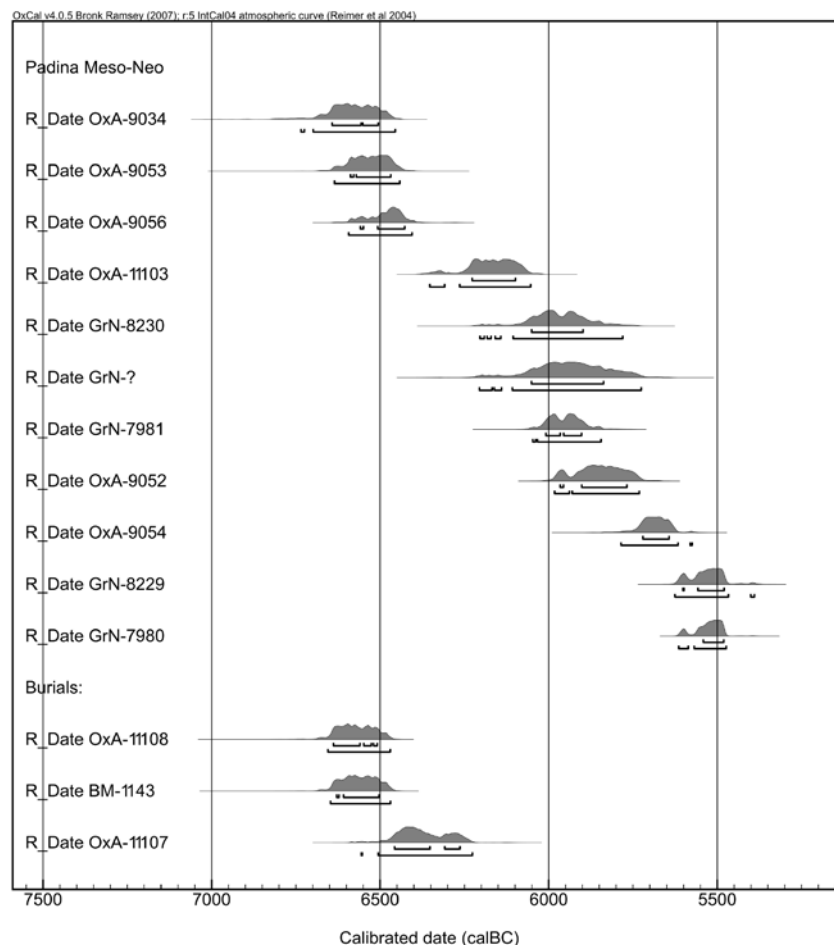

Figure 5. Padina radiocarbon evidence from the 7th millennium al BC onward, calibrated individually. Padina. Datele radiocarbon din mileniu 7 a. Chr., calibrate individual.

Schela Cladovei

Nine dates, all on bone artefacts, spread out nicely over the first half of the 6th mill. cal BC, with, as Bonsall pointed out, a remarkable gap between an Epi-Palaeolithic and an Early-Late Mesolithic cluster of earlier dates with 6250 as the younger extreme, and the Neolithic cluster starting at 6030 cal BC (Bonsall 2008; Bonsall et al., *in press*).

Vlasac

Irrespective of the stratigraphic order, six dates cluster in the first half of the 6th mill. cal BC (at 1σ), viz. Z-262, Bln-1051, Bln-1053, Bln-1014, Bln-1051a, and Z-268. Apart from Z-268, which is from burial 11 (but possibly contaminated by later material, since sample is from grave fill), all dates stem from Vlasac Ib, houses 1 and 2 and these may thus be combined assuming them to be stemming from a single event or a small series of consecutive events. When combining the three house-1 dates and the two house 2 dates (COMBINE), they indicate slightly overlapping ranges between 5850–5730 cal BC (1σ) for house 1 and 5780–5640 cal BC for House 2 with good agreements (Figure 6). No burials are dated from that same time span, but two burials point to a slightly later time around the middle of the 6th millennium cal BC.

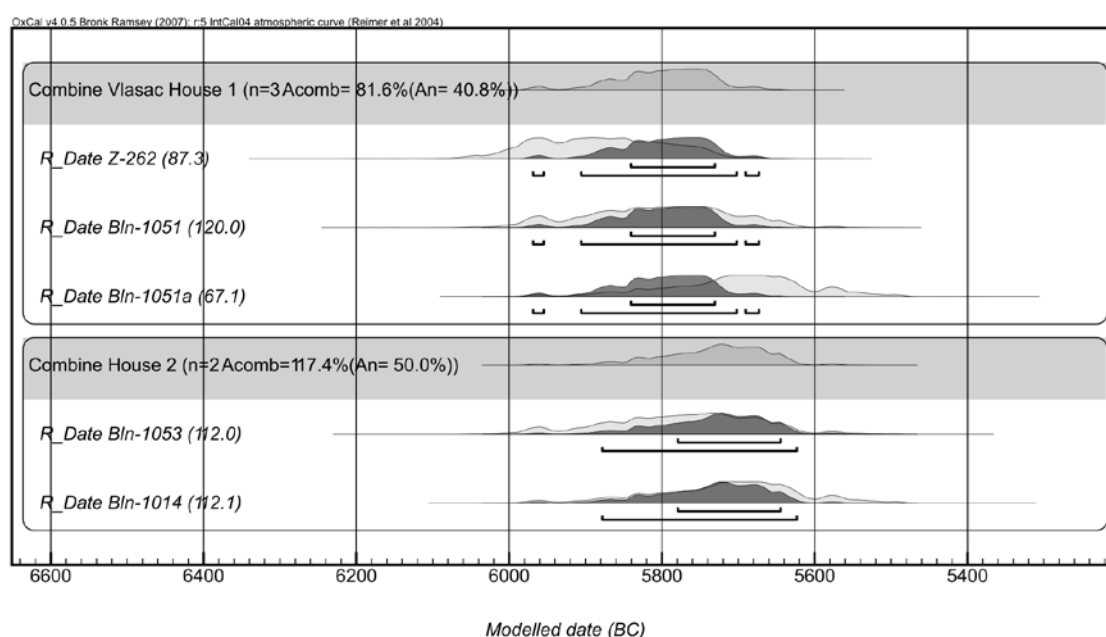

Figure 6. Vlasac. Posterior probability distributions for House 1 and 2 combined. Modelled dates in dark grey, original individually calibrated dates light grey.

Vlasac. Suma probabilităților datelor radiocarbon combinate, pentru locuințele 1 și 2. În gri închis sunt ilustrate datele modelate, în gri deschis datele originale, calibrate individual.

Earlier dates range between 7000 and 6200 cal BC, with some very early dates as well beyond that range. There are no dates between 6250 and 5990 cal BC (1σ) (Bonsall 2008: 264, 266 Fig. 10.6).

ROMANIA

The Romanian evidence for early pottery is still scarce (Figure 7). Miercurea Sibiului and Ocna Sibiului, two sites in the same general area, each yield an age straddling the 7th–6th millennium transition. Miercurea has an early age between 6010–5840, Ocna between 6060–5920 cal BC at 1σ , both from Pre-Criș contexts. Both sites therefore fall roughly within the same summed age as, for instance, Divostin I and Banja. Also the dates from Gura Baciului, Șeușa and Foeni-Sălaș agree with this time span, where the latter site has two mutually exclusive dates from similar contexts, one between 6450–6260, the other between 6020–5900 cal BC.

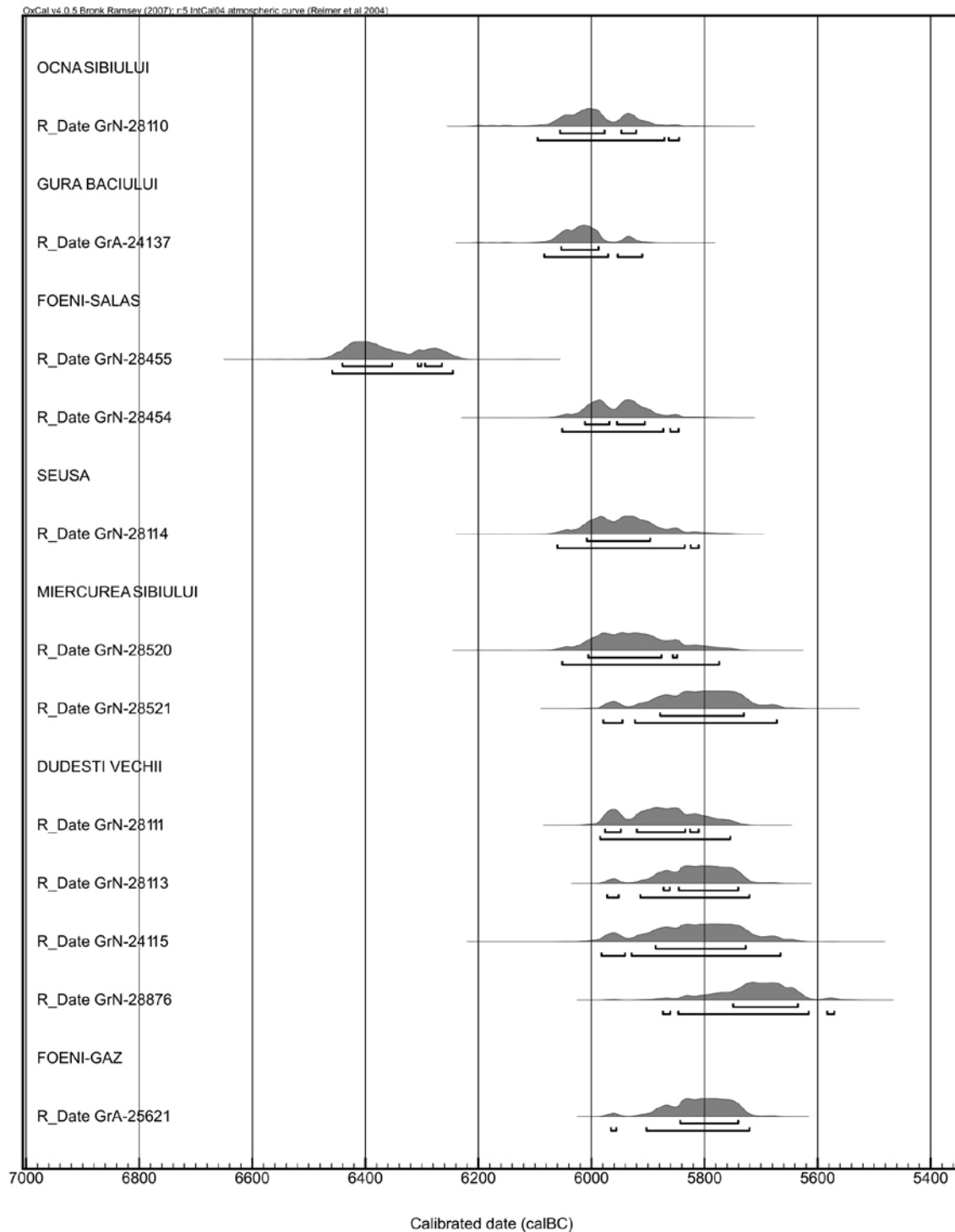

Figure 7. Radiocarbon dates from early pottery sites in Romania, calibrated individually. Datele radiocarbon calibrate individual, provenite din siturile neolitice timpurii din România.

MACEDONIA (FYROM)

Anzabegovo

A correct interpretation of the Anza dates is hampered by conflicting age indications and level assignments in three different publications. For brevity's sake I will not go into the details of this situation, and will hold on to the dates as given by Gimbutas in the final Anza publication (Gimbutas 1976: 30). The two consecutive building levels Anza Ia and Ib may be seen as two short-time events

and allow for using the COMBINE function. Anza Ia youngest dates LJ-3185 and 2347 are outliers and not used. Anza Ia combined has an agreement of 178.8% with $n=4$, and at 1σ is 6060–6010 cal BC. Anza Ib combined has an agreement of 166.2% $n=5$, at 6040–5980 (53.4%) and 5950–5920 (14.8%) at 1σ (without two youngest dates LJ-2333 and 2349). All in all, the time span of Anza Ia and Ib correlates rather well with that of Donja Branjevina and the single existing date for Gura Baciului as well as House 54 from Lepenski Vir.

When we constrain the probability distributions by calculating the phase boundaries for Anza Ia and Ib, results show a tight grouping, with an estimated beginning of Phase Ia between 6090–6020 cal BC (1σ), and an end of Phase Ib at about 6000 cal BC (Table 2; Figure 8).

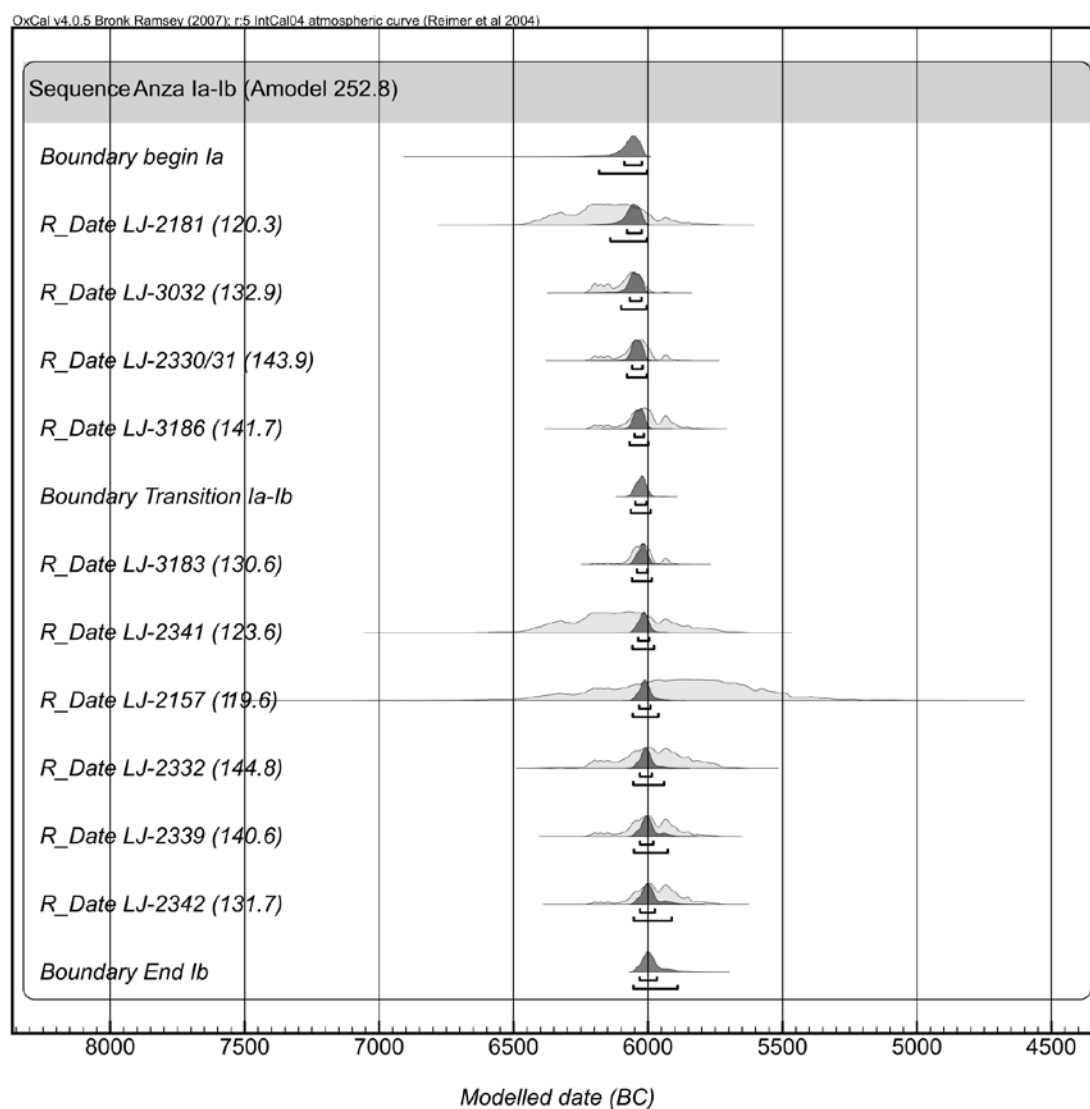

Figure 8. Anzabegovo, sequence model with calculated phase boundaries for beginning and end of Anza I. Dark grey distributions show modelled dates, the light grey areas signify the original, individually calibrated distribution.

Anzabegovo. Model secvențial al datelor radiocarbon, cu limitele calculate pentru începutul și sfârșitul fazei Anza I. Datele modelate sunt ilustrate în gri închis iar zonele gri deschis reprezintă datele originale, calibrate individual.

These estimates are very much in line with the dates acquired for the early pottery sites in the Danube catchment, and they seem to show that there is no significant time interval between the occurrence of pottery in Macedonia and in Serbia and Romania, and possibly also in Hungary (the early dates from Pitvaros).

Table 2. Anza I, grouping of dates into bounded phases.
Anza I, gruparea datelor radiocarbon pe faze.

Phase boundary	Cal BC (1 σ range)
Beginning of Phase Ia	6090–6020
Transition Phase Ia–Ib	6050–6000
End of Phase Ib	6040–5960

CONCLUSION

As already pointed out by several other authors (Biagi and Spataro 2005, Biagi et al. 2005, Bonsall 2008), there is now abundant evidence that earliest pottery bearing sites in the Danube catchment date to 61st century cal BC at the earliest, and more precisely in the second half of that century. Mean values are mostly in the 61st/60th centuries with the exception of Blagotin, Lepenski Vir House 36 and Padina Houses 12 and 17, which have values in the 62nd century cal BC (Table 3). On the basis of specifically the Blagotin data, Bonsall (2008: 268, 272) argues that a farming site had been established at Blagotin at about 6200 cal BC, and contrasting this with his calculation that farming in Romania and the Iron Gates set in at about 6000 cal BC, he offers the explanation that the “spread of agriculture through the Balkan Peninsula came to a standstill c. 6200 cal BC to the south of the Danube, and a new phase of expansion began c. 6000 cal BC when agriculture spread rapidly along the Danube and in its tributaries in northeast Serbia, Hungary, and Romania” (Bonsall 2008: 268). In view of the incongruence between the dates and the pottery as published from Blagotin, this view cannot be upheld, and likely the Blagotin dates are too old or it is rather the younger extremes of the 1 σ range (61st century) from Blagotin that should be favoured. The Padina (‘above!’) House 12 date is surely too old for its context, and also Lepenski Vir House 36 and Padina House 17 dates have contextual issues that make these dates only weak candidates for pushing back the appearance of pottery into the 62nd century cal BC. The Anza boundary model for Phase I suggests that the site is not significantly older than the Serbian, Hungarian and Romanian early pottery sites, and a diffusion model from south to north thus finds no confirmation in the calculations presented here. Instead, most likely we have to do with a wide-spread, contemporary adoption and adaptation by the local populations of the techniques of pottery manufacture, possibly coinciding with the adoption of Neolithic subsistence models, as seems proven by the consistent inclusion of chaff from cereal processing.

Table 3. Danube catchment early sites with pottery.
Siturile neolitice timpurii din bazinul Dunării.

Site	Date cal BC (1 σ)	OxCal function	Agreement	N dates
Padina above House 12	6650-6500	single date range		1
Blagotin-Poljna	6430-6260	single date range		1
LV House 36	6250-6080	R_COMBINE		2
Padina House 17	6230-6090	single date range		1
Grivac-Barice	6220-6030	single date range		1
Blagotin-Poljna	6220-6020	two date range		2
Anza Ia	6060-6010	COMBINE	178.8%	4
LV House 54	6060-5980	COMBINE	92.2%	5
Gura Baciului	6060-5980	single date range		1
Ocna Sibiului	6060-5920	single date range		1
Anza Ib	6040-5920	COMBINE	166.2%	6
Donja Branjevina	6030-5980	COMBINE	128.2%	3
Banja	6030-5810	single date range		1
Foeni-Sălaș	6020-5900	single date range		1
Șeușa	6010-5890	single date range		1
Miercurea Sibiului	6010-5840	single date range		1
Magareći Mlin	6000-5900	COMBINE	79.3%	2
Pitvaros	6000-5900	single date range		1
Divostin I	5990-5900	COMBINE	85.6%	5
Padina House 18	5970-5760	single date range		1
Endrőd 39	5920-5720	SUM		5
LV House 47	5910-5780	single date range		1
Vlasac House 1	5850-5730	COMBINE	81.6%	3
LV House 1	5850-5660	single date range		1
Ecsegfalva 23	5840-5650	SUM		11
LV House 37	5810-5680	R-COMBINE		2
LV House 16	5810-5630	single date range		1
Szarvas 23	5790-5560	two date range		2
Endrőd 119	5780-5640	SUM		9
Vlasac House 2	5780-5640	COMBINE	117.4%	2
LV House 32	5750-5640	single date range		1
Padina House 15 (below floor)	5730-5640	single date range		1

Table 4. Radiocarbon dates used in text, sites in alphabetic order. Abbreviations used: C=charcoal, A=antler, HB=human bone, AB=animal bone, CER=cereal; nd=no information available.
Datele radiocarbon menționate în text și siturile în ordine alfabetică. Abrevieri: C=cărbune, A=corn, HB=os uman, AB=os de animal, CER=cereale; nd=fără informație disponibilă.

Lab. no.	Date BP	cal BC (1 σ)	Material	Level	Provenance
Anzabegovo (Gimbutas 1976: 30)					
LJ-2181	7270 \pm 140	6340–6000	C	Ia	trench V, unit 111
LJ-3032	7210 \pm 50	6210–6010	C	Ia	trench V, units 103, 106, 107, 111 and 120
LJ-2330/31	7170 \pm 60	6090–5980	C	Ia	trench VII, unit 257, fire pit
LJ-3186	7140 \pm 70	6080–5920	C	Ia	trench V, units 76–86, 116–124
LJ-3183	7150 \pm 50	6070–5980	C	Ia	trench V, units 90–110
LJ-3185	6830 \pm 70	5770–5640	C	Ia	trench V, units 125–155
LJ-2347	6700 \pm 150	5730–5480	C	Ia	trench V, unit 120
LJ-2341	7230 \pm 170	6350–5910	C	Ib	trench VII, unit 188
LJ-2157	6970 \pm 290	6210–5610	C	Ib	trench VII, unit 204
LJ-2332	7110 \pm 120	6100–5840	C	Ib	trench VII, unit 256
LJ-2339	7120 \pm 80	6070–5900	C	Ib	trench VII, unit 240
LJ-2342	7100 \pm 80	6060–5890	C	Ib	trench VII, unit 251
LJ-2333	6840 \pm 100	5840–5630	C	Ib	trench VII, unit 253
LJ-2349	6440 \pm 120	5520–5300	C	Ib	trench VII, unit 189
Banja (McPherron, Bucha and Aitken 1988: 381)					
Bln-873	7048 \pm 100	6030–5810	C	nd	pit, south sonda IIb
Blagotin-Poljna (Whittle et al. 2002: 113)					
OxA-8608	7480 \pm 55	6430–6260	A	nd	base of pit JA2, pit dwelling 7
OxA-8609	7270 \pm 50	6220–6070	HB	nd	pit dwelling 7
OxA-8760	7230 \pm 50	6210–6020	AB	nd	pit dwelling ZM 7
Divostin (McPherron, Bucha and Aitken 1988: 381)					
Bln-823	7080 \pm 180	6100–5740	C	I	feature 15 (earth-cabin 5)
Bln-866	7060 \pm 100		C	I	beneath floor House 14 (Divostin II)
Bln-866a	7200 \pm 100		C	I	beneath floor House 14 (Divostin II)
Bln-931	7050 \pm 100		C	I	beneath floor House 14 (Divostin II)
<i>Bln-866, 866a and 931 from same sample. R_Combine: 7104\pm58 BP (6050–5910 cal BC at 1σ)</i>					
Bln-862	6995 \pm 100		C	I	posthole
Bln-899	7200 \pm 100		C	I	posthole
<i>Bln-862 and 899 from same sample. R_Combine: 7099\pm71 BP (6050–5900 cal BC at 1σ)</i>					
Bln-824	6970 \pm 100	5980–5750	C	I	feature 15 (earth-cabin 5)
Bln-896	6945 \pm 100		C	I	feature 120E, pit 22
BM-573	6935 \pm 100		C	I	feature 120E, pit 22
<i>Bln-896 and BM-573 from same sample. R_Combine: 6940\pm71 BP (5890–5740 cal BC at 1σ)</i>					
Donja Branjevina (Groningen ¹⁴ C Database; Karmanski 2000: 186f.; Whittle et al. 2002: 114)					
GrN-15974	7155 \pm 50	6070–5990	AB	III ('monochrome phase')	trench V/1987, hearth in pit dwelling
GrN-15976	7140 \pm 90	6090–5900	C	III ('monochrome phase')	trench V/1986(?)
GrN-15975	6955 \pm 50	5900–5760	AB	III ('monochrome phase')	trench V/1987, outside pit dwelling

GrN-24609	6810±80	5770-5620	C	II ('white-painted phase')	trench XXX/1996, pit 7
OxA-8557	7080±55	6020-5900	HB	Ib	trench II/1987, D corner, under house remains
OxA-8555	6845±55	5780-5660	AB	Ib	trench II/1987, wall/hearth
OxA-8556	6775±60	5720-5630	AB	Ib	trench II/1987, D corner, under house remains
Dudești Vechii (Biagi et al. 2005: 46f.)					
GrN-28111	6990±50	5980-5810	AB	'Criș IIB'	ditch, trench 1, sector E4-5
GrN-28113	6930±50	5880-5740	AB	'Criș IIB'	trench 3, sector A2, 165 cm
GrN-24115	6920±80	5890-5720	AB	'Criș IIIA'	trench 3, sector A1, 75-80 cm
GrN-28876	6815±70	5750-5630	C	'Criș IIIA'	trench 1, sector C, square 1 and 2, oven
Ecsefalva 23 (Whittle et al. 2002: 115)					
OxA-9329	6950±45	5890-5770	AB	nd	23B, C-W box
OxA-9335	6920±50	5850-5730	CER	nd	23A 113 Flot 105
OxA-9526	6915±50	5850-5730	AB	nd	23B, S-E box
OxA-9327	6870±50	5840-5710	AB	nd	23B, C-E box
OxA-9333	6860±45	5800-5670	AB	nd	23B, S-E box
OxA-9334	6855±50	5790-5670	CER	nd	23A 113 Flot 105
OxA-9328	6815±50	5740-5650	AB	nd	23B, C-W box
OxA-9331	6815±45	5740-5660	AB	nd	23B, C-W box
OxA-9332	6810±45	5740-5646	AB	nd	23B, C-W box
OxA-9330	6795±50	5730-5640	AB	nd	23B, S-E box
OxA-9325	6690±50	5670-5530	AB	nd	23B, S-E box
OxA-10148	6665±50	5640-5530	AB	nd	23B, S-E box
<i>OxA-9325 and OxA-10148 from same sample. R_Combine: 6678±35 BP (5640-5560 cal BC at 1σ)</i>					
Endrőd-Szujókereszt 39 (Groningen 14C database; Horváth & Hertelendi 1994: 122)					
BM-1863R	6950±140	5990-5720	C	nd	trench IV/pit 1
BM-1868R	6970±110	5980-5740	C	nd	trench XVIII/pit 1,60- 90 cm
BM-1870R	6950±120	5980-5730	C	nd	trench XVIII/pit 1, 90- 120 cm
GrN-10319	6945±50	5890-5760	C	nd	refuse pit
BM-1871R	6830±120	5850-5620	C	nd	trench XIX/pit 1 (2)
Endrőd 119 (Whittle et al. 2002: 115)					
OxA-9587	6915±45	5840-5740	AB	'Körös'	square 32, ash pit, 80- 110 cm
OxA-9583	6895±45	5840-5720	AB	'Körös'	square 32, east ash pit
OxA-9588	6855±45	5790-5670	AB	'Körös'	square 29, ash pit below house, 65-90 cm
OxA-9586	6850±45	5770-5670	AB	'Körös'	square 32, below house ruins, west, 50- 80 cm
OxA-9582	6825±45	5740-5660	AB	'Körös'	square 33, large pit below burnt ruins
OxA-9584	6825±45	5740-5660	AB	'Körös'	square 29, 'inside house', 30-40 cm
OxA-9590	6815±50	5740-5650	AB	'Körös'	square 33, large pit, bottom, 150-200 cm
OxA-9585	6795±50	5730-5640	AB	'Körös'	square 27, below house, 60-90 cm
OxA-9589	6720±45	5680-5560	AB	'Körös'	square 35, pit 1 bottom, 130-190 cm

Foeni-Gaz (Biagi et al. 2005: 46f.)					
GrA-25621	6925±45	5850–5740	AB	'Criş IIB'	pit house 1, 125 cm
Foeni-Sălaş (Biagi et al. 2005: 46f.)					
GrN-28455	7510±60	6450–6260	AB	'Criş IIA–IIB'	pit house, square 5, cut 0.5, locus 41
GrN-28454	7080±50	6020–5900	AB	'Criş IIA–IIB'	pit house, square 5, level 7, locus 23
Grivac-Barice (McPherron, Bucha and Aitken 1988: 381)					
Bln-869	7250±100	6220–6030	C	'Starčevo'	pit, sonda B
Gura Baciului (Biagi et al. 2005: 46f.)					
GrA-24137	7140±45	6060–5980	AB	'Criş IB–IC'	trench E-D, square 8, structure
Lepenski Vir (Quitta & Kohl 1969: 234f.; Radovanović 1996: 359f.)					
KN-405	7430±160	6450–6100	C	I.1	house 62
Bln-575	6860±100	5850–5650	C	I.1	house 1
BM-379	6900±150		C	I.1	house 37, from floor
Bln-678	6900±100		C	I.1	house 37, from floor
Bln-649	6800±100		C	I.1	house 37, from floor
<i>BM-379, Bln-678, Bln-649 from same sample. R_Combine: 6860±64 BP (5810–5670 cal BC at 1σ)</i>					
Bln-647	6845±100	5840–5640	C	I.1	house 9
Bln-740a	7310±100		C	I.2	house 36, timber beam
Bln-740b	7360±100		C	I.2	house 36, timber beam
<i>Bln-740a and Bln-740b from same sample (#13/68). R_Combine: 7335±71 BP (6330–6320 (1.4%), 6240–6080 (66.8%))</i>					
Z-143	7300±124		C	I.2	house 54, hearth
KN-407	7280±160		C	I.2	house 54, hearth
Bln-738	7225±100		C	I.2	house 54, hearth
Z-115	6984±94		C	I.2	house 54, hearth
Bln-653	7040±100	6020–5810	C	I.2	house 54
<i>Z-143, KN-407, Bln-738, Z-115 all from same sample (#12/68). R_Combine: 7165±56 BP (6080–5980 cal BC at 1σ)</i>					
UCLA-1407	6970±60	5970–5770	C	I.2	house 47
Bln-576	6820±100	5810–5620	C	I.2	house 16
Bln-652	6620±100	5630–5480	C	I.2	house 51
Bln-650	6820±100	5810–5620	C	I.2–I.3	houses 34+43
KN-406	7210±200	6350–5880	C	I.3	house 27
P-1598	6814±69	5750–5630	C	I.3	house 32, hearth
Bln-654	6630±100	5630–5480	C	II	house IX
Bln-655	6560±100	5630–5380	C	II	house XXXII
Magareći Mlin-Apatin (Groningen ¹⁴ C Database)					
GrN-15973	7130±60	6060–5920	AB	nd ('early Starčevo' pottery)	house no.3, hearth
GrN-15972	7015±50	5990–5840	AB	nd ('Starčevo' pottery)	inside house no. 3
GrN-15971	6910±45	5840–5730	AB	nd ('Körös' pottery)	pit in house no.3
Miercurea Sibiului (Biagi et al. 2005: 46f.)					
GrN-28520	7050±70	6010–5840	AB	'Criş IB'	pit house 10
GrN-28521	6920±70	5880–5730	AB	'Criş IC–IIA'	pit house 4a
Ocna Sibiului (Biagi et al. 2005: 46f.)					
GrN-28110	7120±60	6060–5920	AB	VIII ('Pre-Criş')	nd
Padina (Clason 1980: 144; Groningen ¹⁴ C database; Burleigh and Matthews 1982: 168f; Whittle et al. 2002: 113; Borić & Miracle 2004; period assignments of Burials according to Roksandić 2000: 28)					
OxA-9034	7755±65	6650–6500	AB	nd	sector III, above house 12
OxA-9053	7685±60	6590–6460	AB	nd	sector III, house 18, below floor
OxA-9056	7625±55	6560–6420	AB	nd	sector III, house 9
OxA-11103	7315±55	6230–6090	AB	nd	sector III, House 17,

GrN-8230	7100±80	6060-5890	C	Padina B2	hearth
GrN-?	7065±110	6060-5830	nd	Padina B1	sector III, culture layer
GrN-7981	7075±50	6010-5900	C	Padina B3	nd
OxA-9052	6965±60	5970-5760	A	Nd	sector III, trapezoidal-house floor
OxA-9054	6790±55	5730-5640	AB	Nd	sector III, house 18, floor
GrN-8229	6570±55	5610-5480	C	Padina B1	sector III, house 15, below floor
GrN-7980	6565±40	5550-5480	C	Padina A	sector III, hearth trapezoidal house
					nd
Padina Burials					
OxA-11108	7750±50	6640-6500	A	Padina A-B	sector I, burial 1a
BM-1143	7738±51	6630-6500	HB	Padina A-B	sector I, burial 2
OxA-11107	7525±77	6460-6260	HB	Padina A-B	sector I, burial 1a
Pitvaros (Whittle et al. 2002: 115)					
OxA-9336	7060±45	6000-5900	C	nd	Pit 3/B
OxA-9392	6885±50	5840-5720	AB	1	nd
OxA-9393	6940±50	5880-5750	AB	3-4	nd
Şeuşa (Biagi et al. 2005: 46f.)					
GrN-28114	7070±60	6010-5890	AB	nd ("Pre-Criş")	nd
Szarvas 23 (Bowman et al. 1990: 73; Whittle et al. 2002: 114)					
OxA-9375	6855±55	5790-5670	HB	nd	grave 1
BM-1866R	6780±110	5790-5560	C	nd	trench IX/pit 1
BM-1865R	6400±170	5550-5210	C	nd	trench VIII/pit 1
Vlasac (Srejović and Letica 1978)					
Z-262	7000±90	5990-5790	C	Vlasac Ib	layer 26, square C/III, house 1
Bln-1051	6905±100	5900-5700	C	Vlasac Ib	layer 26, square C/III, house 1
Bln-1051a	6790±100	5790-5570	C	Vlasac Ib	layer 26, square C/III, house 1
Bln-1053	6865±100	5870-5660	C	Vlasac Ib	layer 18, square a/18, house 2
Bln-1014	6805±100	5800-5620	C	Vlasac Ib	layer 18, square a/18, house 2
Vlasac Burials					
Z-268	6713±90	5720-5550	nd	nd	burial 11, fill
Z-264	6335±92	5470-5210	nd	nd	burial 54, fill

Notes

- ¹ All calculations are based on the IntCal04 calibration curve (Reimer et al. 2004), and carried out with OxCal v4.0.5 (Bronk and Ramsey 1995, 2001). In this article, ¹⁴C measurements are standardly rounded by 10, ranges are quoted with 1sigma confidence intervals.
- ² Settlement continuity, albeit with important temporal gaps, is, for instance, attested at the S Romanian site of Teleor 003/Măgura, occupied intermittently during the whole 6th mill. cal BC (Bailey et al., *in press*; Thissen et al. 2007).
- ³ All radiocarbon dates discussed in this text are given in Table 4 with full details.
- ⁴ The association of pottery and houses at Lepenski Vir is a hot issue. The following houses contain pottery: 1, 4, 15, 16, 19, 20, 24, 26, 28, 32, 35, 37, 46, 47, 54 – allegedly in minor quantities (Srejšović 1972: 134; cf. Borić 1999: 48; Budja 1999: 136 Tab. 1). Sherds were also found between the floors of Houses 36 and 35 (Garašanin and Radovanović 2001: 118). According to Budja (1999: 135 n7), Srejšović has published two different lists of houses associated with pottery. House 48 should in fact be added to the more extensive list just mentioned. Perić and Nikolić (2004: 162) state that the pottery found on House 6 floor and around a stove in House 5 (170f.) is intrusive and they reassign it to a younger (LV III) level (cf. Garašanin and Radovanović 2001: 121 n8).
- ⁵ According to Quitta, almost all (Berlin) samples consisted of charcoal from *Quercus* and *Ulmus* (Quitta *apud* Srejšović 1972: 205).
- ⁶ Note, however, that Quitta considered the possibility the ¹⁴C dates from IX and XXXII might be too late for the context they should date (LV II), and could belong to LV III instead (Quitta *apud* Srejšović 1972: 207, cf. also Garašanin and Radovanović 2001: 120 n5). Such a scenario would however ignore the house 51 evidence.

References

- Bailey, D.W., Mirea, P., Thissen, L., Mills S. and R. Andreescu (in press) 'On the early Neolithic in southern Romania: context, results, and agenda for research', *Studia Praehistorica*.
- Biagi, P. and Spataro, M. (2005) 'New observations on the radiocarbon chronology of the Starčevo–Cris and Körös cultures', in Nikolova, L. and Higgins, J. (eds.) *Prehistoric archaeology & anthropological theory and education* (Reports of Prehistoric Research Projects 6–7): 35-40.
- Biagi, P., Shennan, S. and Spataro, M. (2005) 'Rapid rivers and slow seas? New data for the radiocarbon chronology of the Balkan peninsula', in Nikolova, L. and Higgins, J. (eds.) *Prehistoric archaeology & anthropological theory and education* (Reports of Prehistoric Research Projects 6–7): 41-52.
- Bonsall, C. (2008) 'The Mesolithic of the Iron Gates', in Bailey, G. and Spikins, P. (eds.) *Mesolithic Europe*, pp. 238-79, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bonsall, C., Cook, G., Lennon, R., Harkness, D., Scott, M., Bartosiewicz L. and McSweeney K. (2000) 'Stable isotopes, radiocarbon and the Mesolithic–Neolithic transition in the Iron Gates', *Documenta Praehistorica* 27: 119-32.
- Bonsall, C., Cook, G., Hedges, R., Higham, T., Pickard C. and Radovanovic I. (2004) 'Radiocarbon and stable isotope evidence of dietary change from the Mesolithic to the Middle Ages in the Iron Gates: new results from Lepenski Vir', *Radiocarbon* 46: 293-300.
- Bonsall, C., Radovanović, I., Roksandić, M., Cook, G., Higham T. and Pickard, C. (in press) 'Dating burials and architecture at Lepenski Vir', in Bonsall, C., Boroneanț, V. and Radovanović. I. (eds.) *The Iron Gates in prehistory: new perspectives*, Oxford: Archaeopress.
- Borić, D. (1999) 'Places that created time in the Danube Gorges and beyond, c. 9000–5500 BC', *Documenta Praehistorica* 26: 41-70.
- (2002) 'The Lepenski Vir conundrum: reinterpretation of the Mesolithic and Neolithic sequences in the Danube Gorges', *Antiquity* 76: 1026-39.

- Borić, D. and Miracle P. (2004) 'Mesolithic and Neolithic (dis)continuities in the Danube Gorges: new AMS dates from Padina and Hajdučka Vodenica (Serbia)', *Oxford Journal of Archaeology* 23: 341-71.
- Bowman, S., Ambers J. and Leese, M. (1990) 'Re-evaluation of British Museum radiocarbon dates issued between 1980 and 1984', *Radiocarbon* 25: 39-58.
- Bronk Ramsey, C. (1995) 'Radiocarbon calibration and analysis of stratigraphy: the OxCal program', *Radiocarbon* 37: 425-30.
- (2001) 'Development of the radiocarbon calibration program OxCal', *Radiocarbon* 43: 355-63.
- Budja, M. (1999) 'The transition to farming in Mediterranean Europe – an indigenous response', *Documenta Praehistorica* 26: 119-41.
- (2001) 'The transition to farming in Southeast Europe: perspectives from pottery', *Documenta Praehistorica* 28: 26-47.
- (2005) 'The process of neolithisation in South-eastern Europe: from ceramic female figurines and cereal grains to entoptics and human nuclear DNA polymorphic markers', *Documenta Praehistorica* 32: 53-72.
- (2006) 'The transition to farming and the ceramic trajectories in Western Eurasia: from ceramic figurines to vessels', *Documenta Praehistorica* 33: 183-201.
- Buitenhuis, H. (1995) 'The faunal remains', in Roodenberg J. (ed.) *The Ilipinar excavations I. Five seasons of fieldwork in NW Anatolia, 1987–91*, pp. 151-6, Leiden: Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul.
- Burleigh, R. and Matthews, K. (1982) 'British Museum natural radiocarbon measurements XIII', *Radiocarbon* 24: 151-70.
- Chapman, J. (1989) 'Demographic trends in neothermal South-East Europe', in Bonsall C. (ed.) *The Mesolithic in Europe. Papers presented at the Third International Symposium, Edinburgh 1985*, pp. 500-15, Edinburgh: John Donald.
- Ciută, M. (2005) *Începuturile Neoliticului Timpuriu în spațiul intracarpatic Transilvănean*, Alba Iulia.
- Clason, A. (1980) 'Padina and Starčevo: game, fish and cattle', *Palaeohistoria* 22: 141-73.
- Cook, G., Bonsall, C., Hedges, R., McSweeney, K., Boroneanț, V. and Pettitt, P. (2001) 'A freshwater diet-derived ¹⁴C reservoir effect at the Stone Age sites in the Iron Gates gorge', *Radiocarbon* 43: 453-60.
- Elenski, N. (2004) 'Cultural contacts of North-Central Bulgaria with Thrace and the Marmara area in the Early Neolithic', in Nikolov, V., Băčvarov K. and Kalchev P. (eds.) *Prehistoric Thrace*, pp. 71-9, Sofia–Stara Zagora.
- Garašanin, M. and Radovanović I. (2001) 'A pot in house 54 at Lepenski Vir I', *Antiquity* 75: 118-25.
- Gimbutas, M. (1976) 'Chronology', in Gimbutas M. (ed.) *Neolithic Macedonia, as reflected by excavation at Anza, Southeast Yugoslavia*, pp. 29–77, Los Angeles: University of California.
- Gourichon, L. and Helmer D. (2008) 'Étude de la faune néolithique de Menteşe', in Roodenberg, J. and Alpaslan Roodenberg, S. (eds.) *Life and death in a prehistoric settlement in Northwest Anatolia. The Ilipinar excavations, Volume III*, pp. 435-48, Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Horváth, F. and Hertelendi, E. (1994) 'Contribution to the 14 based absolute chronology of the early and middle neolithic Tisza region', *Jósa András Múzeum Évkönyve* 36: 111-33.
- Jovanović, B. (1968) 'Elements of the Early Neolithic architecture in the Iron Gate Gorge and their functions', *Archaeologia Jugoslavica* 9: 1-9.
- (1969) 'Chronological frames in the Iron Gate group of the Early Neolithic period', *Archaeologia Jugoslavica* 10: 23-38.
- (1987) 'Die Architektur und Keramik der Siedlung Padina B am Eisernen Tor, Jugoslawien', *Germania* 65: 1-16.
- Karmanski, S. (2000) *Donja Branjevina*, Odžaci
- Makkay, J. (1984) 'Chronological links between neolithic cultures of Thessaly and the Middle Danube region', *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 36: 21–29.
- (1992) 'Excavations at the Körös culture settlement of Endröd–Öregszőlök 119 in 1986–1989. A preliminary report', in Bökönyi, S. (ed.) *Cultural and landscape changes in South-East Hungary. I: Reports on the Gyomaendröd project*, pp. 121-93, Budapest: Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences.
- (1996) 'Theories about the origin, the distribution and the end of the Körös culture', in Tálás, L. (ed.) *At the fringes of three worlds: hunter-gatherers and farmers in the Middle Tisza Valley*, pp. 35-53, 63-70, Szolnok: Damjanich Museum Press.

- McPherron, A., Bucha, V. and Aitken, M. (1988) 'Absolute dating of Divostin, Grivac-Barice and Banja', in McPherron, A. and Srejović, D. (eds.) *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, pp. 379–87, Pittsburgh: University of Pittsburgh.
- Perić, S. and Nikolić, D. (2004) 'Stratigraphic, cultural and chronological characteristics of the pottery from Lepenski Vir 1965 excavations', in: Perić S. (ed.) *The Neolithic in the Middle Morava Valley*, pp. 157-217, Belgrade.
- Perlès, C. (2005) 'From the Near East to Greece: let's reverse the focus – cultural elements that didn't transfer', in Lichter C. (ed.) *How did farming reach Europe? Anatolian–European relations from the second half of the 7th through the first half of the 6th millennium cal BC*, pp. 275-90, Istanbul: Ege Yayınları.
- Perrot, J. (2000) 'Réflexions sur l'état des recherches concernant la préhistoire récente du Proche et du Moyen-Orient', *Paléorient* 26/1: 5-27.
- Quitta, H. and Kohl, G. (1969) 'Neue Radiokarbondaten zum Neolithikum und zur Frühebronzezeit Südosteuropas', *Zeitschrift für Archäologie* 3: 223-55.
- Radovanović, I. (1996) *The Iron Gates Mesolithic*, Ann Arbor: International Monographs in Prehistory.
- Reimer, P., Baillie, M., Bard, E., Bayliss, A., Beck, J., Bertrand, C., Blackwell, P., Buck, C., Burr, G., Cutler, K., Damon, P., Edwards, R., Fairbanks, R., Friedrich, M., Guilderson, T., Hogg, A., Hughen, K., Kromer, B., McCormac, F., Manning, S., Bronk Ramsey, C., Reimer, R., Remmele, S., Southon, J., Stuiver, M., Talamo, S., Taylor, F., van der Plicht, J. and Weyhenmeyer, C. (2004) 'IntCal04 terrestrial radiocarbon age calibration, 0–26 cal Kyr BP', *Radiocarbon* 46: 1029-58.
- Richards, M. (2003) 'The Neolithic invasion of Europe', *Annual Review of Anthropology* 32: 135-62.
- Roksandić, M. (2000) 'Between foragers and farmers in the Iron Gates gorge: physical anthropology perspective–Djerdap population in transition from Mesolithic to Neolithic', *Documenta Praehistorica* 27: 1-100.
- Srejović, D. (1966) 'Lepenski Vir – a new prehistoric culture in the Danubian region', *Archaeologia Jugoslavica* 7: 13-17.
- (1967) 'Lepenski Vir – iskopavanja 1965–1967 godine', *Starinar* 18: 157-66.
- (1972) *Europe's first monumental sculpture: new discoveries at Lepenski Vir*, London: Thames and Hudson.
- Srejović, D. and Letica, Z. (1978) *Vlasac. Mezolitsko naselje u Djerdapu (Vlasac. A Mesolithic settlement in the Iron Gates)*, Belgrade: Srpska Akademija Nauka i Umetnosti.
- Szákmany, G. and Starnini, E. (2007) 'Archaeometric research on the first pottery production in the Carpathian Basin: manufacturing traditions of the early Neolithic, Körös culture ceramics', *Archeometriai Műhely* 2007/2: 5-19.
- Thissen, L. (1999) 'Trajectories towards the neolithisation of NW Turkey', *Documenta Praehistorica* 26: 29-39.
- (2007) 'Die Anfänge der Keramikproduktion in der Türkei - ein Überblick', in Badisches Landesmuseum Karlsruhe (ed.) *Vor 12.000 Jahren in Anatolien: Die ältesten Monumente der Menschheit*, pp. 218-29, Karlsruhe: Badisches Landesmuseum Karlsruhe.
- 2008. 'The ceramics of Teleor 003/Măgura-Buduiasca, a Neolithic site in S Romania', (*Internal SRAP report*).
- Thissen, L., van As, A. and Jacobs, L. (2007) 'Some thoughts on the appearance of pottery in the lower Danube plain (Romania)', *Leiden Journal of Pottery Studies* 23: 109-19.
- Vitelli, K. (1989) 'Were pots first made for food? Doubts from Franchthi', *World Archaeology* 21: 17-29.
- Vuković, J. (2004) 'Statistic and typological analyses of the Early Neolithic pottery excavated in the structure 03 at the site of Blagotin near Trstenik', in: Perić, S. (ed.) *The Neolithic in the Middle Morava Valley*, pp. 83-155, Belgrade.
- Whittle, A., Bartosiewicz, L., Borić, D., Pettitt, P. and Richards, M. (2002) 'In the beginning: new radiocarbon dates for the Early Neolithic in northern Serbia and south-east Hungary', *Antaeus* 25: 63-117.

INDUSTRIA MATERIILOR DURE ANIMALE APARTINÂND CULTURII STARČEVO-CRIȘ DESCOPERITĂ ÎN AȘEZAREA DE LA MĂGURA 'BUDUIASCA-BOLDUL LUI MOȘ IVĂNUȘ', JUD. TELEORMAN. CONSIDERAȚII ASUPRA REPERTORIULUI TIPOLOGIC

Corneliu BELDIMAN
Diana-Maria SZTANCS

Résumé: *Cette article offre une première approche d'un lot inédit d'objets (des outils, de la parure et des pièces techniques – matières premières, ébauches et déchets) travaillés sur matières dures animales (MDA) diverses – os (en grande majorité), bois de cerf, incisive de boviné et défense de sanglier. Les objets appartiennent à la culture Starčevo-Criș, phases I-II, étant découvertes pendant les fouilles de 2006 et 2007. L'effectif compte 167 objets. Pour la typologie voir les tableaux nos. 1-3. Les 32 types décelés ont parfois des sous types (14). Parmi les types nouveaux (par rapport au répertoire proposée récemment – la liste Beldiman 2007) ou rares pour les artefacts préhistoriques en matières dures animales de Roumanie on mentionne: grande pointe sur demi métapode proximal de bovinés avec perforation axiale sur l'extrémité proximale; aiguille à chas; cuillers-spatules en os; racloir-couteau sur défense de sanglier; harpon en bois de cerf; pièce de ceinture? en os; incisive de boviné perforé; coquille de gastropode perforé; coquille de lamelibranche (*Unio pictorum*) perforé; épingle d'os à tête discoïdale; bouton? en os; bouton sur fragment de coquille de lamelibranche (*Unio pictorum*); manche? en os; pièce technique – matières premières (os longs) pour l'extraction des ébauches par rainurage et sciage transversal; déchets (défense de sanglier débitée par sciage à la ficelle). La typologie est dominée par les pointes diverses et les lissoirs; la plupart sont des pointes sur métapodes d'ovicaprines. Un effectif significatif est constitué par les matières premières, les ébauches et les déchets de fabrication, attestant dans le site les activités routinières en connexion avec la fabrication les artefacts en matières dures animales. Les schémas de transformation (débitage) font souvent appel à la combinaison des procédées de précision comme le sciage transversal, le sciage à la ficelle et le rainurage. Un cas spécial est celui des deux cylindres en os résultant par la perforation des rondelles ou des anneaux en utilisant la méthode du carottage.*

Rezumat: *Acest articol oferă prilejul unei prime abordări analitice sistematice vizând un lot inedit de piese (unelte, podoabe și piese tehnice – materii prime, eboșe și deșeuri) din materii dure animale – os (în majoritate), corn de cerb, incisiv de bovine și defensă de mistreț. Pieseile aparțin culturii Starčevo-Criș, fazele I-II, fiind descoperite în cursul cercetărilor din anii 2006-2007. Efectivul numără 167 obiecte. Pentru tipologie a se vedea tabelele nr. 1-3. Cele 32 tipuri decelate au uneori subtipuri (14). Printre tipurile noi (în raport cu lista tipologică propusă recent – Beldiman 2007) sau rare pentru artefactele preistorice din materii dure animale descoperite în România putem menționa: vârful de mari dimensiuni cu perforație proximală axială; acul cu ureche; incisivul de vită perforat; inelele de os; acul cu cap discoïdal; lingura-spatulă cu PD ovală, PM profilată în formă de U și EP lățită în plan (lobată); lingura-spatulă cu PD adâncă, margini paralele sau ușor divergente și PM plană; racloarul-cuțit pe fragment de canin de mistreț cu PA dublă pe aceeași latură; harponul din corn de cerb cu un rând de barbeluri; piesa de centură? de os; nasturele de scoică (*Unio pictorum*); cochilia de scoică (*Unio pictorum*) perforată; elementele receptoare de tipul mânerului? realizat pe diafiză de tibia de pasăre; materiile prime, eboșele și deșeurile debitate prin combinarea șanțuirii axiale și a tăierii transversale sau resturile de perforare a rondelilor sau inelelor prin carotaj; fragmentul de defensă de mistreț de talie mare tăiat transversal, ca rest de debitaj. În acest stadiu al analizei, încadrarea tipologică a unora dintre aceste piese este provizorie (exemplu: 'mânerele' pe diafiză de tibia de pasăre). Tipologia este dominată de vârful diverse și de netezitoare; cele mai multe sunt vârful pe metapodii de ovicaprine. Un efectiv semnificativ ilustrează prezența materiilor prime, a eboșelor și a deșeurilor de fabricare, atestând în sit activitățile rutiniere de prelucrare a MDA. Schemele de transformare fac apel frecvent la combinarea procedeelelor de precizie, precum tăierea transversală, tăierea prin abraziune liniară și șanțuirea axială. Un caz special, este cel al prezenței pieselor de os ('carote' sau 'cepuri'), resturi de debitaj rezultate în urma perforării rondelilor sau inelelor prin metoda carotajului; ele sunt, deocamdată, primele de acest gen semnalate în repertoriul IMDA atribuit neoliticului timpuriu din România.*

Mots-clés: *anneau; armes; bois de cerf; bouton; bovinés; burin; cerf; cuiller-spatule; déchets; dents perforées; ébauches; épingle; harpon; lissoir; manche; matières dures animales; matières premières; Néolithique ancien; os; outils; ovicaprines; paléotechnologie; parure; pointes; racloir-couteau; rondelle; sanglier.*

Cuvinte cheie: *ac de păr; arme; bovine; cerb; corn; dălțiță; deșeuri; dinți perforați; eboșe; harpon; inel; lingură-spatulă; mâner; materii dure animale; materii prime; mistreț; nasture; neolitic timpuriu; netezitor; os; ovicaprine; paleotehnologie; podoabe; racloar-cuțit; rondelă; unelte; vârf.*

Cercetările arheologice desfășurate în campaniile 2006-2007 în situl preistoric de la Măgura-*'Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș'* de către un colectiv condus de dr. Radian Romus Andreescu (Muzeul Național de Istorie a României, București) și drd. Pavel Mirea (Muzeul Județean Teleorman, Alexandria) în cadrul proiectului *'Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos'*, demarat în anul 2001 (Andreescu 2008 – cu bibliografia) au prilejuit recuperarea unui foarte important și consistent lot de artefacte aparținând industriei materiilor dure animale (IMDA). El a fost atribuit celei mai timpurii etape de locuire din acest punct (nivelul I). Etapa respectivă reprezintă una dintre cele mai timpurii secvențe de acest gen cunoscute în întreg spațiul sud-carpatic (cultura Starčevo-Criș, probabil fazele I-II) (Andreescu et al. 2007; 2008).

Cu prilejul de față ne propunem, în principal, formularea unor prime considerații privind structura tipologică a lotului IMDA; dat fiind faptul că au fost identificate tipuri și subtipuri noi, în raport cu lista tipologică a IMDA preistorice din România, propuse relativ recent (Beldiman 2007; Beldiman și Sztancs 2007; 2008), unele încadrări tipologice sunt provizorii și, în consecință, supuse revizuirii, în măsura avansării studiului asupra altor seturi de artefacte IMDA provenind din situl menționat de la Măgura sau din alte situri aparținând culturii Starčevo-Criș.

Lotul analizat cuprinde 167 piese (tabelul nr. 1, fig. 1-16). 65 dintre ele au fost recuperate prin cercetările derulate în anul 2006 (fig. 1-6), iar 102 prin acelea din anul 2007 (fig. 7-16). Mai mult de jumătate dintre artefacte (N = 84) provin din inventarul a 11 complexe: C 45 = groapă pentru lut/resturi menajere; C 46 = groapă pentru lut/resturi menajere; C 47 = locuință de suprafață; C 48 = groapă pentru lut/resturi menajere?; C 49 = probabil bordei; C 50 = groapă pentru lut/resturi menajere; C 52 = probabil bordei; C 54 = groapă pentru lut/resturi menajere?; C 55 = groapă pentru lut/resturi menajere; C 57 = probabil bordei; C 58 = probabil bordei (tabelul nr. 4) (Andreescu et al. 2007; 2008). Restul de 83 piese ale efectivului provine din stratul de cultură. Efectivul studiat direct de noi este de 163 artefacte. Patru exemplare, aparținând C 47 (o rondelă perforată central, o valvă de scoică perforată, un nasture din fragment de valvă de scoică și o cochilie de melc perforată; în catalogul nostru: MGR/2006 I 39-40, 43, 48) nu au fost incluse în lotul pus la dispoziția noastră pentru studiu; datele relative la parametrii lor au fost preluate din publicații (Andreescu et al. 2007; Beldiman și Sztancs 2007).

Artefactele se păstrează în colecțiile MJT, Alexandria, nr. inv. 26592-26631, 26633-26648, 26650-26711, 26714-26734, 26736-26743, 26745-26760. Starea lor de conservare este bună și foarte bună, permițând astfel efectuarea în condiții optime a tuturor observațiilor impuse de studiul lor complex.

În prima etapă a studiului s-a realizat clasificarea tipologică, urmată de repertoriul lotului, în cadrul căruia fiecare piesă este identificată printr-un indicativ provizoriu (exemple: MGR/2006 I 15; MGR/2007 I 3) și tratată după un protocol standard, cu mai multe paliere și componente, vizând înregistrarea extensivă/exhaustivă a datelor (tabelul nr. 1). Acestea sunt etalate/sintetizate statistic/tabelar. Se vizează aspecte precum: materiile prime; starea de conservare (piese întregi, fragmentare/fragmente); tipologia; morfologia; morfometria; urmele de fabricare; urmele de utilizare; formularea ipotezelor relative la rolul funcțional.

Distribuția cantitativă după proveniența din complexe se prezintă astfel: C 45 = 3 piese; C 46 = 2 piese; C 47 = 26 piese; C 48 = 2 piese; C 49 = 3; C 50 = 9; C 52 = 12; C 54 = 1; C 55 = 9; C 57 = 15; C 58 = 2 (tabelul nr. 4 și graficul nr. 1).

Categoriile tipologice reprezentate sunt toate cele incluse în lista tipologică Beldiman 2007: I Unelte; II Arme; III Podoabe/Piese de port; IV Elemente receptoare; V Diverse (Beldiman 2007: 71-76). Repartiția cantitativă arată predominarea absolută a uneltelor (N = 117), urmate, la diferență mare, de podoabe și de piesele tehnice (N = 17, respectiv N = 27); pe ultimul loc se plasează elementele receptoare (N = 4), ustensilele (armele) de vânătoare/pescuit și piesele (încă) neatribuite tipologic (N = 1 fiecare) (tabelele nr. 2-3 și graficul nr. 2).

Grupele tipologice înregistrează prezența a 16 entități: I A = Vârfuri (N = 48); I B = Netezitoare (N = 33); I D = Dălțițe (N = 1); I F = Linguri-spatule (N = 34); I H = Racloar-cuțit (N = 1); II E = Arme (Harpon) (N = 1); III A = Podoabe (Dinți perforați) (N = 1); III C = Podoabe (Cochilii perforate) (N = 2); III E = Podoabe/Piese de port (Rondele perforate) (N = 6); III F = Podoabe/Piese de port (Inele) (N = 5); III H = Podoabe/Piese de port (Ace de păr) (N = 2); III I = Podoabe/Piese de port (Nasturi) (N = 1); IV A = Elemente receptoare (Mânere?) (N = 4); V A1 = Diverse – Piese

tehnice (Eboșe) (N = 5); V A2 = Diverse – Piese tehnice (Materii prime) (N = 4); V A3 = Diverse – Piese tehnice (Deșeuri) (N = 18) (tabelul nr. 2 și graficul nr. 3).

Sub raport cantitativ se remarcă plasarea pe primul loc a grupei vârfurilor (I A), urmată de grupa lingurilor-spatule (I F), a netezitoarelor (I B) și a pieselor tehnice (V A); celelalte grupe sunt reprezentate prin efective mici, având 1-4 exemplare.

Tipurile decelate sunt în număr de 32, iar subtipurile în număr de 14, după cum urmează:

I A Vârfuri: Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal (I A1); Vârf pe fragment diafizar de os lung cu EP fasonată (I A4); Vârf pe metapod distal de OC (I A6 a); Vârf pe semimetapod de OC (I A7); Vârf pe semimetapod distal de OC (I A7 a); Vârf pe semimetapod proximal de OC (I A7 b); Vârf pe metapod proximal de B (I A9 b); Vârf pe semimetapod proximal perforat proximal (axial) (I A11 c); Ac de cusut (I A12); Ac de cusut cu ureche (I A12 a); Ac de cusut cu ureche de formă circulară (I A12 a2); Vârf pe fragment de corp costal (I A15); Vârf pe segment de rază de corn de cerb (*chasse lame*) (I A17) (fig. 1, 7-9; numărul fiecărei imagini corespunde cifrei indicativului din repertoriu, pe campanii – 2006 și 2007; cf. tabelul nr. 1; fotografiile aparțin lui Corneliu Beldiman).

I B Netezitoare: Netezitor pe fragment de os lung (I B1); Netezitor pe segment de corp costal (I B3); Netezitor pe fragment de corp costal (I B4) (fig. 2, 10-11);

I D Dălțițe: Dălțiță pe fragment de os lung (I D1) (fig. 2);

I F Linguri-spatule: Lingură-spatulă (I F); Lingură-spatulă cu PD adâncă, margini paralele sau ușor divergente și PM plană (I F); (neinclus în lista Beldiman 2007); Lingură-spatulă (PP) (I F); Lingură-spatulă cu PD ovală, PM profilată în formă de U); și EP lățită în plan (lobată) (I F1 e1); Lingură-spatulă cu PD elipsoidală, PM plană și PP ușor delimitată de PM (I F6); Lingură-spatulă cu PD trapezoidală și PM plană (I F8); Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată (I F10); Lingură-spatulă trapezoidală (I F10); Lingură-spatulă trapezoidală cu EP plată convexă (I F10 b); Lingură-spatulă trapezoidală cu EP plată ascuțită (I F10 c) (fig. 13, 12-13);

I H Racloar-cuțit: Racloar-cuțit pe fragment de defensă de mistreț cu partea activă dublă pe aceeași latură (I H1 b) (fig. 14);

II E Arme: Harpon din corn de cerb cu un rând de barbeluri (II E) (neinclus în lista Beldiman 2007) (fig. 14);

III Podoabe/Piese de port: Incisiv perforat (III A1); Cochilie de melc perforată (III C1); Cochilie de scoică *Unio pictorum* perforată (III C2); Rondelă perforată (III E1); Inel de os (III F1); Ac de păr de os (III H); Ac de păr cu cap discoidal (III H1); Nasture de scoică (III I2) (fig. 4-5, 14);

IV Elemente receptoare: Mâner de os (IV A3) (fig. 5, 14);

V Diverse; A Piese tehnice: Eboșă (os lung debitat prin Șa, Al, TT) (V A1 a); Materie primă (os lung debitat prin Șa) (V A2 a); Materie primă (os lung debitat prin Șa, TT) (V A2 a); Deșeu (os lung debitat prin Al, TT) (V A3 a); Deșeu (os lung debitat prin Șa, TT) (V A3 a); Deșeu (os lung debitat prin TT) (V A3 a); Deșeu (os lung debitat prin Al) (V A3 a); Deșeu (os lung debitat prin PD/C) (V A3 a); Deșeu (metapod debitat prin TT) (V A3 a); Deșeu (fragment de defensă debitat prin TT) (V A3 c); Deșeu (resturi de perforare a rondelilor sau inelelor prin carotaj – fragmente cilindrice de OL) (V A3 a). Într-o primă abordare, aceste din urmă două piese (MGR/2006 I 49-50) au fost incluse, provizoriu, în categoria Podoabe/Piese de port, tipul III I1 = Nasturi de os? – cf. Beldiman, Sztancs 2007 (fig. 5-6, 15-16);

Neincluse (provizoriu) în Lista Beldiman 2007: Piesă de centură? de os (tabelele nr. 1-3 și graficele nr. 4-7) (fig. 14).

Cele mai mari efective sunt înregistrate în cazul vârfurilor pe semimetapodii distale de ovicaprine (N = 27), al lingurilor-spatule pe fragmente de corpuri costale (N = 19), al deșeurilor de oase lungi (N = 17), al netezitoarelor pe fragment de os lung, pe segment de corp costal și pe fragment de corp costal (N = 11 pentru fiecare tip), al vârfurilor pe fragment diafizar de os lung (N = 8). În rest, tipurile au un număr de piese cuprins între 1 și 7.

De asemenea, se constată existența unor tipuri repertoriate, întâlnite în loturile deja studiate sistematic și provenind din așezări neolitice timpurii (Beldiman 2007: 71-6 – cu bibliografia): vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal; vârf pe semimetapod de bovine și de ovicaprine; vârf pe fragment de corp costal de bovine și de ovicaprine; netezitor pe fragment de os lung; netezitor pe fragment de corp costal; lingurile-spatule pe fragmente de corpuri costale și pe semimetapodii de bovine; piesele de podoabă, ca rondelile de os perforate central; piesele tehnice (materii prime și resturi de debitaj – oase lungi de mamifere domestice) (tabelele nr. 2-3 și graficele nr. 4-7).

Analiza artefactelor descoperite la Măgura-'Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș', nivelul I a permis și decelarea unor tipuri/subtipuri noi sau rare în raport cu lista tipologică a IMDA preistorice

cunoscută până acum pe teritoriul României. Printre acestea se numără: vârful de mari dimensiuni cu perforație proximală axială; acul cu ureche; incisivul de vită perforat; inelele de os; acul cu cap discoidal; lingura-spatulă cu PD ovală, PM profilată în formă de U și EP lățită în plan (lobată); lingura-spatulă cu PD adâncă, margini paralele sau ușor divergente și PM plană; racloarul cuțit pe fragment de canin de mistreț cu PA dublă pe aceeași latură; harponul din corn de cerb cu un rând de barbeluri; piesa de centură? de os; elementele receptoare de tipul mânerului? realizat pe diafiză de tibia de pasăre; materiile prime și deșeurile debitate prin combinarea șanțuirii axiale și a tăierii transversale sau resturile de perforare a rondelilor sau inelelor prin carotaj ('cepuri', 'dopuri' sau 'carote'), primele de acest gen semnalate în repertoriul IMDA atribuit neoliticului timpuriu din România; fragmentul de defensă de mistreț de talie mare tăiat transversal, ca rest de debitaj. În acest stadiu al analizei, încadrarea tipologică a unora dintre aceste piese este provizorie (exemplu: 'mânerele' pe diafiză de tibia de pasăre) (tabelele nr. 2-3 și graficele nr. 4-7).

Sub raportul originii anatomice și specifice a materiilor prime, constatăm faptul că oasele lungi (metapodii, femur, humerus, tibia) și plate (corpuri costale) provenind de la mamifere domestice (bovine, ovicaprine, porc?) domină în mod absolut structura lotului. În mod excepțional înregistrăm prezența dinților de bovine și suine (mistreț de talie mare), a oaselor lungi de păsări (gâscă?) și a cornului de cerb. Astfel este ilustrată și inserția speciilor vânată în repertoriul materiilor prime scheletice de origine animală utilizate de comunitățile neolitice timpurii din vestul Munteniei.

Ca elemente ale 'schemelor operatorii' aplicate în fabricarea artefactelor, ilustrate prin prezența unor piese tehnice excepționale se pot menționa:

1. debitajul oaselor lungi prin aplicarea rutinieră a tăierii transversale cu ajutorul lamei litice și a tăierii cu ajutorul fibrei sablate (tăiere prin abraziune liniară); se întâlnesc atât cazuri de aplicare a unui singur procedeu, cât și cazuri în care cele două procedee se combină în formule ingenioase, probând cunoașterea perfectă a parametrilor materiilor prime și precizie operațională, vizându-se extragerea eboșelor de formă rectangulară sau circulară și de dimensiuni diverse;

2. aplicarea, aparent mai rară, a debitajului prin abraziune în suprafață; toate situațiile menționate mai sus dovedesc derularea în sit a activităților rutinieră de prelucrare a MDA;

3. prezența banală a instrumentarului de perforat și împletit (gama de relativă diversitate a vârfulor);

4. predilecția polarizată pentru:

- a. instrumentarul relativ grosier, de dimensiuni medii și mari, simplu ca mod de fabricare și utilizare (a se nota frecvența apariției netezitoarelor pe fragmente de oase lungi sau pe fragmente de coaste);

- b. obiectele elaborate, de dimensiuni medii și mici (unelte ca acele de cusut; podoabe și piese de port, ca acele de păr și inelele) realizate cu multă migală, în virtutea unor finalități practice bine definite, impuse de tradiții rigurose conservate.

Analiza tipologică a pieselor IMDA descoperite la Măgura-'Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș' a permis:

1. includerea în repertoriul tipologic Beldiman 2007 a unor tipuri/subtipuri noi, piese rare sau unicate, până în prezent, recuperate din secvențe/contexte/complexe stratigrafiate, bine definite și apte a fi datate radiometric – a se vedea *supra*; remarcăm încă o dată materiile prime, eboșele și deșeurile debitate prin procedee diverse, de mare expresivitate tehnică, uneori combinate: șanțuire axială, tăiere transversală, abraziune liniară;

2. verificarea cu succes a fiabilității sistemului tipologic elaborat pentru artefactele MDA preistorice din spațiul românesc (lista Beldiman 2007 – Beldiman 2007: 211-34).

Piesele lotului în discuție furnizează repere cultural-cronologice și paleotehnologice foarte importante pentru abordarea complexă și extensivă a manifestărilor civilizației și culturii unora dintre cele mai vechi comunități neolitice nord-dunărene și europene.

Abrevieri

AI – Abraziune liniară (tăiere cu sfoara sablată); **Av** – Pasăre; **B** – Bovine; **CI** – Cochilie (de melc); **Cn** – Dinte (canin/defensă); **Cr** – Cerb; **Cs** – Corp costal; **ED** – Extremitate distală; **EP** – Extremitate proximală; **F** – Femur; **G** – Gasteropode (melci); **H** – Humerus; **I** – Dinte (incisiv); **Lm** – Lamelibranhiate (scoici); **MP** – Metapod; **OC** – Ovicaprine; **OL** – Os lung; **PA** – Parte activă; **PD** – Parte distală; **PD/C** – Percuție directă/cioplire; **PD/F** – Percuție directă/fracturare; **PM** – Parte mezială; **PP** – Parte proximală; **R** – Rază (de corn de cerb); **S** – Suine (porc domestic sau porc mistreț); **Șa** – Șanțuire axială; **T** – Tibia; **TT** – Tăiere transversală; **V** – Valvă (de scoică).

Bibliografie

- Andreescu, R.R. (2008) 'Proiectul „Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos”', în Angelescu, M.V. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006. A XLII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Iași, 14-17 mai 2008*, pp. 333-5, București: CIMEC.
- Andreescu, R.R., Mirea, P., Torcică, I., Zaharia, P. și Dumitru, M. (2008) 'Măgura - „Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș” TELEOR 2003', în Angelescu, M.V. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007. A XLII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Iași, 14-17 mai 2008*, pp. 195-8, București: CIMEC.
- Andreescu, R.R., Mirea, P., Zaharia, P., Bălășescu, A., Radu, V., Haită C., Bailey, D.W., Mills, S., Thissen, L., van As, A. și Jacobs, L. (2007) 'Măgura - „Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș” TELEOR 2003', în Angelescu, M.V. și Vasilescu Fl. (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006. A XLI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007*, CIMEC, București, p. 226-28, 452, pl. 48.
- Beldiman C. (2007) *Industria materiilor dure animale în preistoria României. Resurse naturale, comunități umane și tehnologie din paleoliticul superior până în neoliticul timpuriu*, București: Asociația Română de Arheologie, Studii de Preistorie – Supplementum 2.
- Beldiman, C. și Sztancs D.M. (2007) 'Miercurea Sibiului-„Petriș”. Industria preistorică a materiilor dure animale', în Angelescu, M.V. și Vasilescu, Fl. (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006. A XLI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007*, CIMEC, București, p. 233-6, 502-4.
- Beldiman C., Sztancs D.M. (2008) 'Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman. Punct: „Buduiasca - Boldul lui Moș Ivănuș”, TELEOR 003. Industria preistorică a materiilor dure animale. Considerații asupra repertoriului tipologic', în Angelescu, M.V. și Vasilescu Fl. (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007. A XLII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Iași, 14-17 mai 2008*, București: CIMEC, [http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2008/cd/ index.htm.]

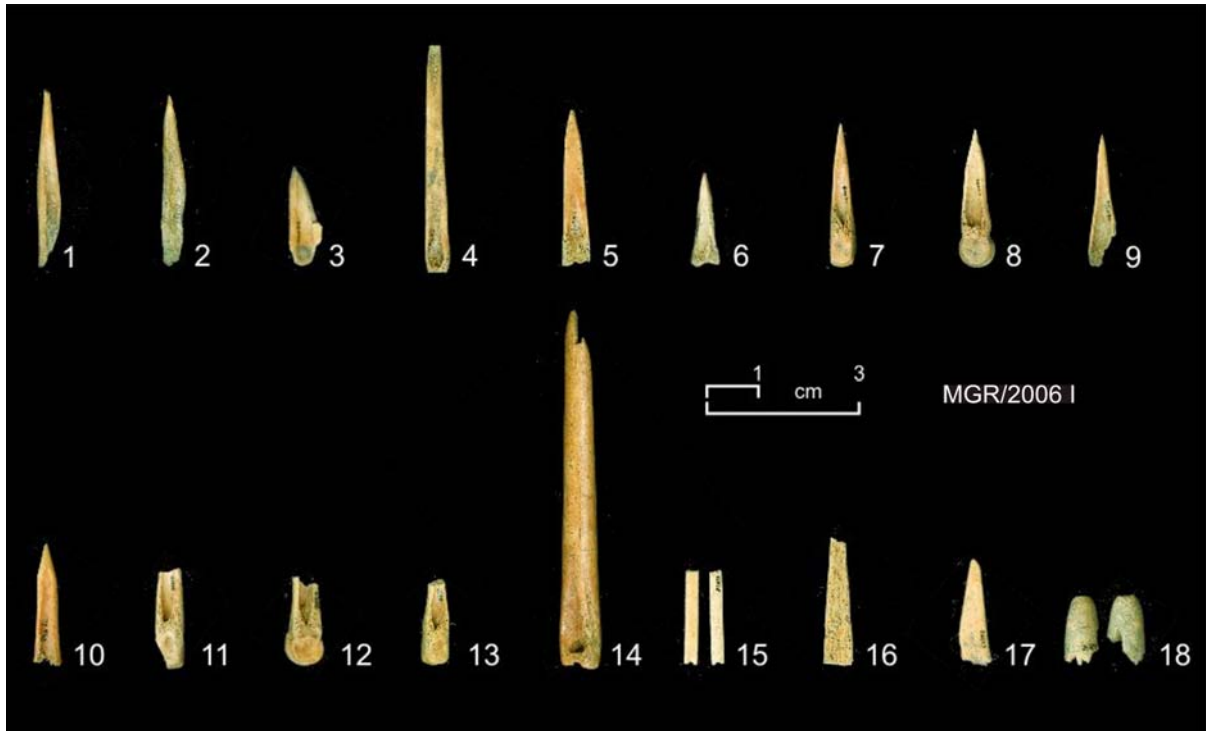

Fig. 1. MGR/2006 I. Cultura Starčevo-Criș: vârfuri (1-18).
MGR/2006 I. Culture Starčevo-Criș: pointes en os (1-18).

Fig. 2. MGR/2006 I. Cultura Starčevo-Criș: netezitoare (19-29). Dălțiță (30).
MGR/2006 I. Culture Starčevo-Criș: lissoirs en os (19-29). Burin en os (30).

Fig. 3. MGR/2006 I. Cultura Starčevo-Criș: linguri-spatule (31-37).
MGR/2006 I. Culture Starčevo-Criș: cuillers-spatules (31-37).

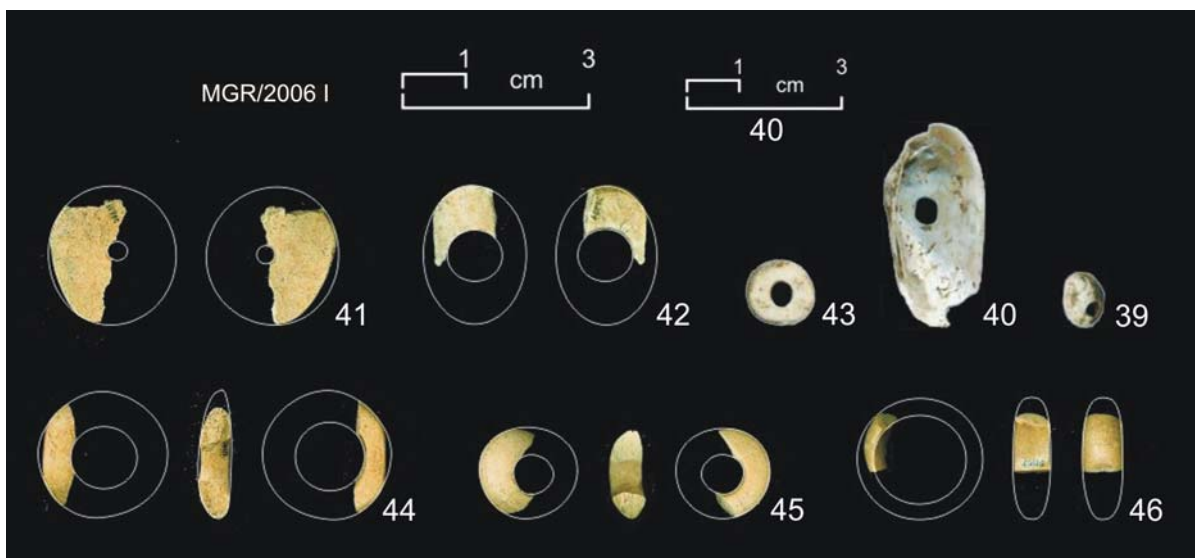

Fig. 4. MGR/2006 I. Cultura Starčevo-Criș: rondelle perforate (41-43). Inele (44-46). Cochilii perforate (39-40).
MGR/2006 I. Culture Starčevo-Criș: rondelles perforées (41-43). Anneaux en os (44-46). Coquilles perforés (39-40).

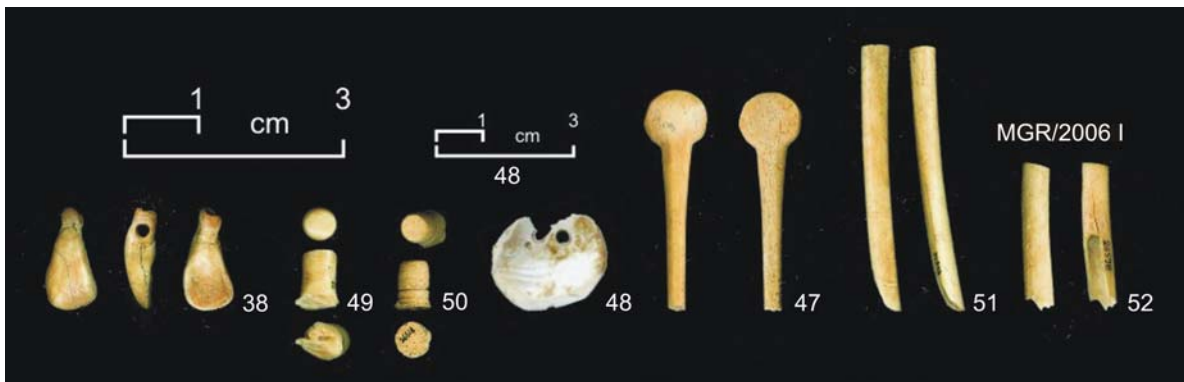

Fig. 5. MGR/2006 I. Cultura Starčevo-Criș: incisiv perforat (38). Carote de perforare a rondelilor sau inelelor (49-50). Nasture de scoică (48). Ac de os (47). Mânere de os? (51-52).
MGR/2006 I. Culture Starčevo-Criș: incisif perforée (38). Carotte de perforation des rondelles ou des anneaux en os (49-50). Bouton sur fragment de coquille de lamélibranche (48). Épingle en os (47). Manches en os? (51-52).

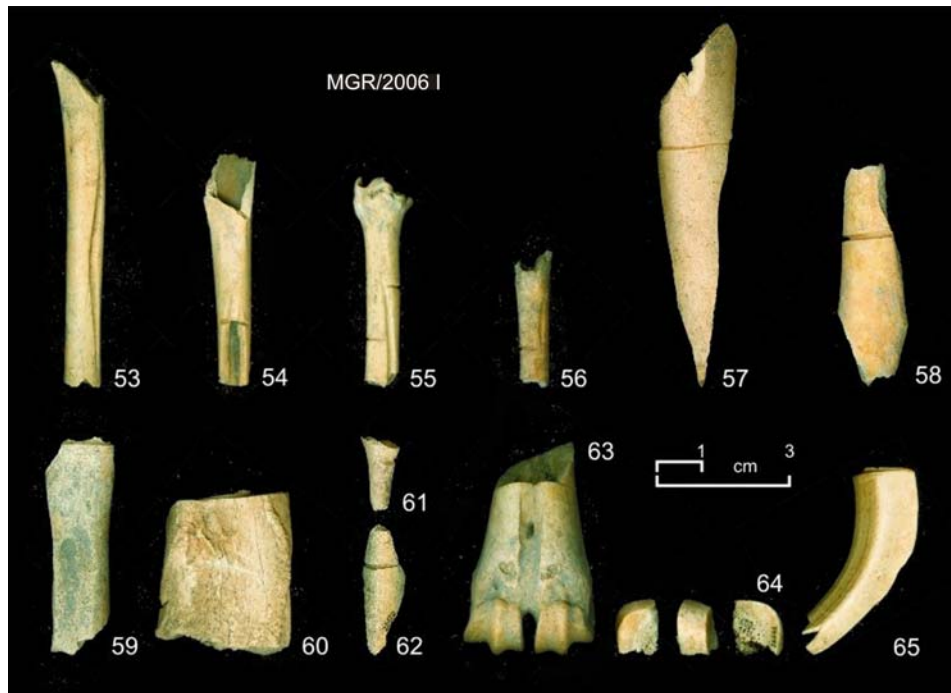

Fig. 6. MGR/2006 I. Cultura Starčevo-Criș: materii prime-os (53, 55). Deșeuri-os (53-64) și defensă de mistreț (65).
 MGR/2006 I. Culture Starčevo-Criș: matières premières - os (53, 55). Déchets - os (53-64) et défense de sanglier (65).

Fig. 7. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: vârfuri (1-16).
 MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: pointes en os (1-16).

Fig. 8. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: vârfuri (17-25).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: pointes en os (17-25).

Fig. 9. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: vârfuri (26-28). Ace de cusut de os (29-30).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: pointes en os (26-28). Aiguilles à chas en os (29-30).

Fig. 10. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: netezitoare de os (31-38).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: lissoirs en os (31-38).

Fig. 11. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș; netezitoare de os - corpuri costale (39-52).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș; lissoirs en os - côtes (39-52).

Fig. 12. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș; linguri-spatule de os (53-57, 75-79).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș; cuillers-spatules en os (53-57, 75-79).

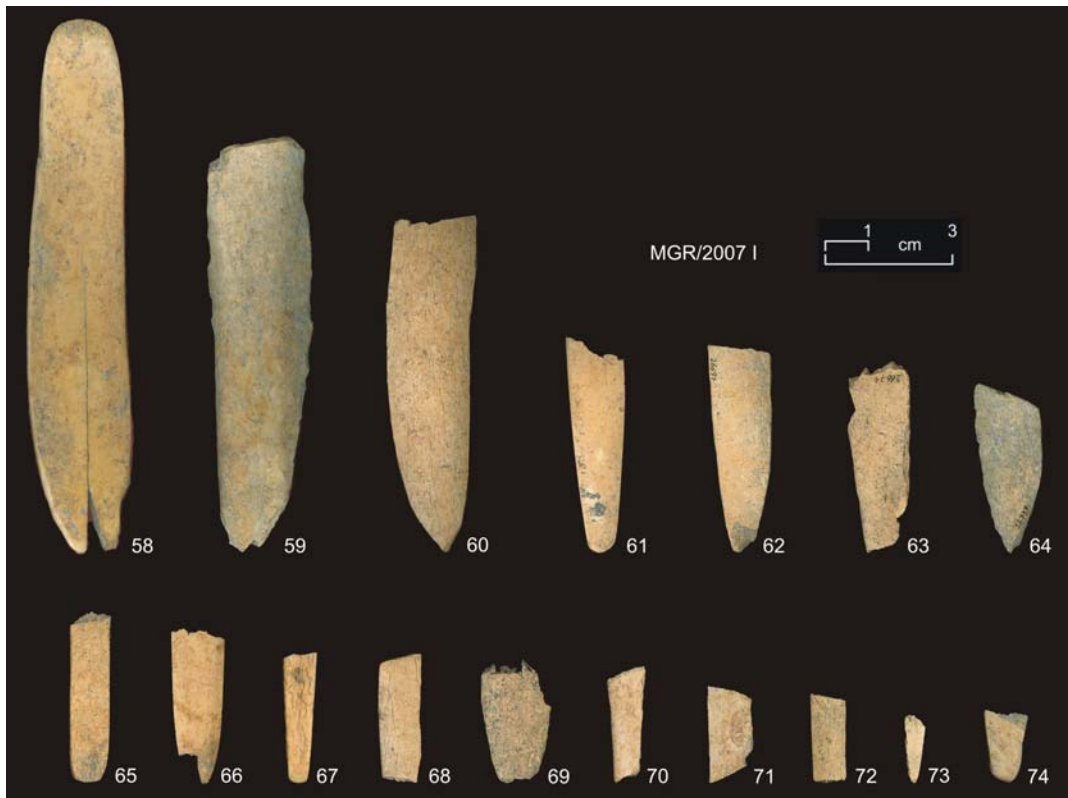

Fig. 13. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: linguri-spatule de os - corpuri costale (58-74).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: cuillers-spatules en os - côtes (58-74).

Fig. 14. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: raclor-cuțit (80). Harpon din corn de cerb (81). Rondele de os (82-84). Inele de os (85-86). Ac de os (87). Piesă de centură? neîncadrată tipologic (102). Mânere de os (88-89).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: raclor-couteau (80). Harpon en bois de cerf (81). Rondelles en os (82-84). Anneaux en os (85-86). Épingle en os (87). Pièce de ceinture? sans type dans la liste (102). Manches en os (88-89).

Fig. 15. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: piese tehnice: deșeuri (90-95).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: pièces techniques: déchets (90-95).

Fig. 16. MGR/2007 I. Cultura Starčevo-Criș: piese tehnice: materie primă (96). Eboșe (97-101).
MGR/2007 I. Culture Starčevo-Criș: pièces techniques: matière première (96). Ébauches (97-101).

Tabelul nr. 1. MGR/2006-2007. Cultura Starcevo-Criș. IMDA. Tipologie. Materii prime. Context stratigrafic.
Tableau no. 1. MGR/2006-2007. Culture Starcevo-Criș. IMDA. Typologie. Matières premières. Contexte stratigraphique.

Nr. crt.	Indicativ	Tip	Cod tipologic	Materie primă	Unitate stratigrafică Complex	Nr. inv.
1.	MGR/2006 I 1	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL OC	C 47 2486	26593
2.	MGR/2006 I 2	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL OC	C 47 2554	26602
3.	MGR/2006 I 3	Vârf pe fragment diafizar de os lung cu EP fasonată	I A4	OL OC	C 47 2523	26599
4.	MGR/2006 I 4	Vârf pe semimetapod proximal de OC	I A7 b	MP OC	2594	26625
5.	MGR/2006 I 5	Vârf pe semimetapod proximal de OC	I A7 b	MP OC	C 48 2557	26654
6.	MGR/2006 I 6	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	2591	26623
7.	MGR/2006 I 7	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	C 47 2598	26608
8.	MGR/2006 I 8	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	C 46 2607	26627
9.	MGR/2006 I 9	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	C 47 2486	26592
10.	MGR/2006 I 10	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	C 47 2489	26596
11.	MGR/2006 I 11	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	2566	26616
12.	MGR/2006 I 12	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	2571	26619
13.	MGR/2006 I 13	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	2514	26645
14.	MGR/2006 I 14	Vârf pe semimetapod proximal perforat proximal (axial)	I A11 c	MP B	2573	26621
15.	MGR/2006 I 15	Ac de cusut cu ureche	I A12 a	Cs OC	C 48 2557	26653
16.	MGR/2006 I 16	Vârf pe fragment de corp costal	I A15	Cs OC	2470	26634
17.	MGR/2006 I 17	Vârf pe fragment de corp costal	I A15	Cs OC	2560	26647
18.	MGR/2006 I 18	Vârf pe segment de rază de corn de cerb (<i>chasse lame</i>)	I A17	R Cr	2476	26637
19.	MGR/2006 I 19	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	C 47 2627	26614
20.	MGR/2006 I 20	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL OC	C 47 2522	26601
21.	MGR/2006 I 21	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	C 47 2517	26597
22.	MGR/2006 I 22	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	C 46 2622	26630
23.	MGR/2006 I 23	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	C 47 2554	26603
24.	MGR/2006 I 24	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	2487	26641
25.	MGR/2006 I 25	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	C 47 2579	26611
26.	MGR/2006 I 26	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	C 47 2547	26605
27.	MGR/2006 I 27	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	C 47 2578	26610

28.	MGR/2006 I 28	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	2484	26640
29.	MGR/2006 I 29	Netezitor pe fragment de corp costal	I B3	Cs B	2536	26650
30.	MGR/2006 I 30	Dălțiță pe fragment de os lung	I D1	OL B	2623	26628
31.	MGR/2006 I 31	Lingură-spatulă trapezoidală cu EP plată convexă	I F10 b	OL B	2592	26624
32.	MGR/2006 I 32	Lingură-spatulă trapezoidală	I F10	Cs B	C 47 2486	26594
33.	MGR/2006 I 33	Lingură-spatulă trapezoidală cu EP plată ascuțită	I F10 c	Cs B	2514	26644
34.	MGR/2006 I 34	Lingură-spatulă trapezoidală	I F10	Cs B	C 47 2547	26604
35.	MGR/2006 I 35	Lingură-spatulă trapezoidală cu EP plată convexă	I F10 b	Cs B	2604	26626
36.	MGR/2006 I 36	Lingură-spatulă (PP)	I F	MP B	C 47 2521	26600
37.	MGR/2006 I 37	Lingură-spatulă (PP)	I F	MP B	2548	26652
38.	MGR/2006 I 38	Incisiv perforat	III A1	I B	2542	26651
39.	MGR/2006 I 39	Cochilie melc perforată	III C1	Cl G	?	
40.	MGR/2006 I 40	Cochilie de scoică <i>Unio pictorum</i> perforată	III C2	V Lm	?	
41.	MGR/2006 I 41	Rondelă perforată	III E1	Os plat OC	2470	26635
42.	MGR/2006 I 42	Rondelă perforată	III E1	OL OC	2501	26642
43.	MGR/2006 I 43	Rondelă perforată	III E1	OL? B/OC	?	
44.	MGR/2006 I 44	Inel de os	III F1	OL B	2566	26617
45.	MGR/2006 I 45	Inel de os	III F1	OL B	2560	26612
46.	MGR/2006 I 46	Inel de os	III F1	OL B	C 47 2599	26607
47.	MGR/2006 I 47	Ac de păr cu cap discoidal	III H1	OL B	2563	26648
48.	MGR/2006 I 48	Nasture	III I2	V Lm	?	
49.	MGR/2006 I 49	Deșeu (carotă – rest de perforare a rondelii pe fragment de os lung)	V A3 a	OL B	C 45 2650	26631
50.	MGR/2006 I 50	Deșeu (carotă – rest de perforare a rondelii pe fragment de os lung)	V A3 a	OL B	2569	26618
51.	MGR/2006 I 51	Mâner? de os	IV A3	T Av	C 47 2590	26609
52.	MGR/2006 I 52	Mâner? de os	IV A3	T Av	C 47 2504	26598
53.	MGR/2006 I 53	Materie primă (os lung debitat prin Șa)	V A2 a	T S?	C 47 2529	26595
54.	MGR/2006 I 54	Deșeu (os debitat prin Șa, TT)	V A3 a	T S?	C 47 2632	26613
55.	MGR/2006 I 55	Materie primă (os lung debitat prin Șa, TT)	V A2 a	T OC	2638	26615
56.	MGR/2006 I 56	Materie primă (os lung debitat prin Șa, TT)	V A2 a	T OC	2481	26639
57.	MGR/2006 I 57	Deșeu (os lung debitat prin TT)	V A3 a	T? B	2474	26638

58.	MGR/2006 I 58	Deșeu (os lung debitat prin TT)	V A3 a	OL B	2470	26636
59.	MGR/2006 I 59	Deșeu (os lung debitat prin TT)	V A3 a	OL B	C 45 2473	26629
60.	MGR/2006 I 60	Deșeu (os lung debitat prin AI)	V A3 a	H B	2465	26633
61.	MGR/2006 I 61	Deșeu (os lung debitat prin AI)	V A3 a	OL B	2572	26620
62.	MGR/2006 I 62	Deșeu (os lung debitat prin PD/C)	V A3 a	OL B	C 47 2599	26606
63.	MGR/2006 I 63	Deșeu (metapod debitat prin TT)	V A3 a	MP B	C 45 2467	26622
64.	MGR/2006 I 64	Deșeu (os lung debitat prin AI)	V A3 a	OL B	2505	26646
65.	MGR/2006 I 65	Deșeu (fragment de defensă debitat prin TT)	V A3 c	Cn S	2505	26643
66.	MGR/2007 I 1	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL B	2859	26746
67.	MGR/2007 I 2	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL B	2859	26747
68.	MGR/2007 I 3	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL OC	Complex 57 2867	26720
69.	MGR/2007 I 4	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL OC	Complex 50 2722	26666
70.	MGR/2007 I 5	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL OC	2871	26755
71.	MGR/2007 I 6	Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	OL OC	Complex 52 2822	26696
72.	MGR/2007 I 7	Vârf pe fragment diafizar de os lung cu EP fasonată	I A4	OL OC	Complex 57 2872	26723
73.	MGR/2007 I 8	Vârf pe metapod distal de OC	I A6 a	MP OC	Complex 57 2861	26717
74.	MGR/2007 I 9	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 57 2876	26725
75.	MGR/2007 I 10	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 57 2865	26736
76.	MGR/2007 I 11	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 50 2722	26665
77.	MGR/2007 I 12	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 57 2858	26714
78.	MGR/2007 I 13	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	2860	26754
79.	MGR/2007 I 14	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	2681	26656
80.	MGR/2007 I 15	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 50 2771	26732
81.	MGR/2007 I 16	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 55 2862	26718
82.	MGR/2007 I 17	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	2845	26743
83.	MGR/2007 I 18	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 52 2773	26691
84.	MGR/2007 I 19	Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	MP OC	Complex 50 2730	26678
85.	MGR/2007 I 20	Vârf pe semimetapod proximal de OC	I A7 b	MP OC	2871	26756
86.	MGR/2007 I 21	Vârf pe semimetapod de OC	I A7	MP OC	2853	26733
87.	MGR/2007 I 22	Vârf pe semimetapod de OC	I A7	MP OC	2798	26670
88.	MGR/2007 I 23	Vârf pe semimetapod de OC	I A7	MP OC	Complex 49 2706	26659

89.	MGR/2007 I 24	Vârf pe semimetapod de OC	I A7	MP OC	2854	26709
90.	MGR/2007 I 25	Vârf pe semimetapod de OC	I A7	MP OC	2729	26705
91.	MGR/2007 I 26	Vârf pe metapod proximal de B	I A9 b	MP B	Complex 57 2872	26724
92.	MGR/2007 I 27	Vârf pe metapod proximal de B	I A9 b	MP B	2713	26686
93.	MGR/2007 I 28	Vârf pe metapod proximal de B	I A9 b	MP B	Complex 50 2748	26667
94.	MGR/2007 I 29	Ac de cusut cu ureche de formă circulară	I A12 a2	Cs OC	Complex 52 2812	26693
95.	MGR/2007 I 30	Ac de cusut	I A12	Cs OC	Complex 55 2889	26731
96.	MGR/2007 I 31	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL OC	Complex 57 2867	26721
97.	MGR/2007 I 32	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	2853	26734
98.	MGR/2007 I 33	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	2669	26662
99.	MGR/2007 I 34	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	2729	26704
100.	MGR/2007 I 35	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	Complex 50 2765	26669
101.	MGR/2007 I 36	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	2799	26673
102.	MGR/2007 I 37	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	2790	26708
103.	MGR/2007 I 38	Netezitor pe fragment de os lung	I B1	OL B	2772	26740
104.	MGR/2007 I 39	Netezitor pe segment de corp costal	I B3	Cs B	Complex 50 2730	26677
105.	MGR/2007 I 40	Netezitor pe segment de corp costal	I B3	Cs B	2856	26753
106.	MGR/2007 I 41	Netezitor pe segment de corp costal	I B3	Cs B	Complex 52 2786	26681
107.	MGR/2007 I 42	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	Complex 50 2763	26668
108.	MGR/2007 I 43	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	Complex 58 2883	26758
109.	MGR/2007 I 44	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	Complex 55 2862	26748
110.	MGR/2007 I 45	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	Complex 55 2877	26726
111.	MGR/2007 I 46	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	Complex 49 2698	26658
112.	MGR/2007 I 47	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	2721	26676
113.	MGR/2007 I 48	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	2723	26700
114.	MGR/2007 I 49	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	2713	26689
115.	MGR/2007 I 50	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	Complex 57 2867	26722
116.	MGR/2007 I 51	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	2710	26699
117.	MGR/2007 I 52	Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	Cs B	2772	26739
118.	MGR/2007 I 53	Lingură-spatulă cu PD ovală, PM profilată în formă de U și EP lățită în plan (lobată)	I F1 e1	OL B	Complex 52 2786	26680

119.	MGR/2007 I 54	Lingură-spatulă cu PD elipsoidală, PM plană și PP ușor delimitată de PM	I F6	OL B	Complex 57 2901	26751
120.	MGR/2007 I 55	Lingură-spatulă cu PD trapezoidală și PM plană	I F8	OL B	Complex 55 2866	26719
121.	MGR/2007 I 56	Lingură-spatulă cu PD trapezoidală și PM plană	I F8	OL B	2713	26684
122.	MGR/2007 I 57	Lingură-spatulă cu PD trapezoidală și PM plană	I F8	OL B	Complex 57 2858	26715
123.	MGR/2007 I 58	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2798	26672
124.	MGR/2007 I 59	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	Complex 49 2882	26757
125.	MGR/2007 I 60	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	Complex 52 2773	26692
126.	MGR/2007 I 61	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	Complex 54 2807	26683
127.	MGR/2007 I 62	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	Complex 52 2847	26697
128.	MGR/2007 I 63	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2721	26674
129.	MGR/2007 I 64	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	Complex 57 2869	26737
130.	MGR/2007 I 65	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2721	26675
131.	MGR/2007 I 66	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2688	26661
132.	MGR/2007 I 67	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2845	26742
133.	MGR/2007 I 68	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2713	26687
134.	MGR/2007 I 69	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2671	26663
135.	MGR/2007 I 70	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2729	26706
136.	MGR/2007 I 71	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2798	26670
137.	MGR/2007 I 72	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	2713	26688
138.	MGR/2007 I 73	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	Complex 55 2887	26728
139.	MGR/2007 I 74	Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	Cs B	Complex 55 2887	26729
140.	MGR/2007 I 75	Lingură-spatulă cu PD adâncă, margini paralele sau ușor divergente și PM plană	I F	OL B	2841	26741
141.	MGR/2007 I 76	Lingură-spatulă (PP)	I F	OL B	2854	26710
142.	MGR/2007 I 77	Lingură-spatulă (ED)	I F	OL B	2854	26711
143.	MGR/2007 I 78	Lingură-spatulă (ED)	I F	OL B	2702	26664
144.	MGR/2007 I 79	Lingură-spatulă (ED)	I F	OL B	2713	26685
145.	MGR/2007 I 80	Racloar-cuțit pe fragment de canin de mistreț cu PA dublă pe aceeași latură	I H1 b	Cn S	Complex 57 2900	26752
146.	MGR/2007 I 81	Harpon din corn de cerb cu un rând de barbeluri	II E	Corn Cr	2859	26750
147.	MGR/2007 I 82	Rondelă perforată	III E1	OL B	Complex 52 2847	26698
148.	MGR/2007 I 83	Rondelă perforată	III E1	OL B	2757	26707

149.	MGR/2007 I 84	Rondelă perforată	III E1	OL B	Complex 55 2889	26730
150.	MGR/2007 I 85	Inel de os	III F1	OL B	2774	26660
151.	MGR/2007 I 86	Inel de os	III F1	OL OC	2702	26702
152.	MGR/2007 I 87	Ac de păr	III H	OL B	Complex 57 2891	26760
153.	MGR/2007 I 88	Mâner de os	IV A3	Cs B	2702	26701
154.	MGR/2007 I 89	Mâner de os	IV A3	T OC	Complex 57 2858	26716
155.	MGR/2007 I 90	Deșeu (os debitat prin TT, Al)	V A3 a	F B	Complex 50 2751	26679
156.	MGR/2007 I 91	Deșeu (os debitat prin TT, Al)	V A3 a	H B	Complex 52 2811	26695
157.	MGR/2007 I 92	Deșeu (os debitat prin TT, Al)	V A3 a	H B	2859	26749
158.	MGR/2007 I 93	Deșeu (os debitat prin TT, Al)	V A3 a	T B	Complex 58 2883	26759
159.	MGR/2007 I 94	Deșeu (os debitat prin TT, Al)	V A3 a	MP B	Complex 52 2786	26682
160.	MGR/2007 I 95	Deșeu (os debitat prin TT, Al)	V A3 a	MP B	2780	26738
161.	MGR/2007 I 96	Materie primă (os debitat prin Șa)	V A2 a	OL B	2845	26745
162.	MGR/2007 I 97	Eboșă (os debitat prin Șa bilaterală)	V A1 a	MP B	Complex 52 2761	26690
163.	MGR/2007 I 98	Eboșă (os debitat prin PD/F)	V A1 a	OL B	Complex 52 2812	26694
164.	MGR/2007 I 99	Eboșă (os debitat prin TT)	V A1 a	OL B	2702	26703
165.	MGR/2007 I 100	Eboșă (os debitat prin Al)	V A1 a	OL B	2681	26656
166.	MGR/2007 I 101	Eboșă (os debitat prin TT)	V A1 a	OL B	2686	26657
167.	MGR/2007 I 102	Piesă de centură?		OL B	Complex 55 2887	26727

Tabelul nr. 2. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Structura tipologică a lotului.
Tableau no. 2. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Liste typologique du lot analysé.

Category tipologice	Grupe tipologice	Tipuri	Subtipuri
I, N = 117	I A, N = 48	I A1, N = 8	
		I A4, N = 2	
		I A6 = 1	I A6 a = 1
		I A7, N = 27	I A7, N = 5
			I A7 a, N = 19
			I A7 b, N = 3
		I A9, N = 3	I A9 b, N = 3
		I A11, N = 1	I A11 c, N = 1
		I A12, N = 3	I A12 a2, N = 1
			I A12 a, N = 1
	I A12, N = 1		
	I A15, N = 2		
	I A17, N = 1		
	I B, N = 33	I B1, N = 11	
		I B3, N = 11	
		I B4, N = 11	
	I D, N = 1	I D1, N = 1	
	I F, N = 34	I F, N = 7	
		I F1 e, N = 1	
		I F6, N = 1	
I F8, N = 3			
I F10, N = 19			
I F10 b, N = 2			
I F10 c, N = 1			
I H, N = 1	I H1 b, N = 1		
II, N = 1	II E, N = 1	II E, N = 1	
III, N = 17	III A, N = 3	III A1, N = 1	
	III C, N = 3	III C1, N = 1	
		III C2, N = 1	
	III E, N = 3	III E1, N = 6	
	III F, N = 2	III F1, N = 5	
	III H, N = 1	III H, N = 2	III H, N = 1
III H1, N = 1			
III I, N = 1	III I2, N = 1		
IV, N = 4	IV A, N = 4	IV A3, N = 4	
V, N = 27	V A, N = 27	V A1, N = 5	V A1 a, N = 5
		V A2, N = 4	V A2 a, N = 4
		V A3, N = 18	V A3 a, N = 17
			V A3 c, N = 1
Piesă de centură?, N = 1	Fără tip în lista Beldiman 2007	Fără tip în lista Beldiman 2007, N = 1	

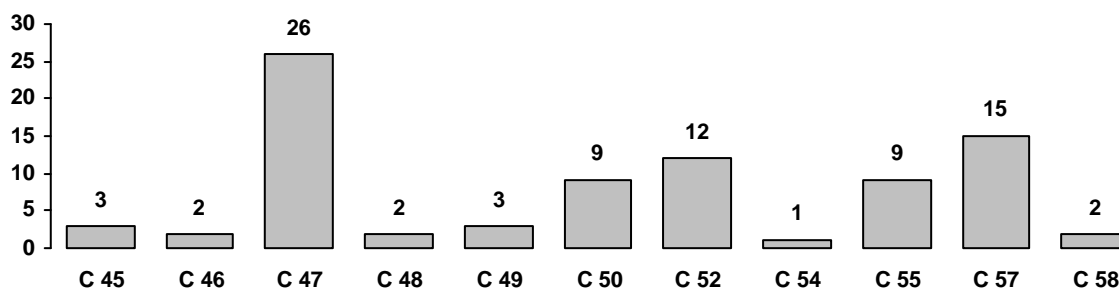
Tabelul nr. 3. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Tipologia. Repartiția cantitativă a tipurilor și subtipurilor.**Tableau no. 3.** MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Typologie. Repartition quantitative des types et sous types.

Denumire tip/subtip	Cod tipologic	Efectiv
Vârf pe fragment diafizar de os lung fasonat distal	I A1	8
Vârf pe fragment diafizar de os lung cu EP fasonată	I A4	2
Vârf pe metapod distal de OC	I A6 a	1
Vârf pe semimetapod de OC	I A7	5
Vârf pe semimetapod distal de OC	I A7 a	19
Vârf pe semimetapod proximal de OC	I A7 b	3
Vârf pe metapod proximal de B	I A9 b	3
Vârf pe semimetapod proximal perforat proximal (axial)	I A11 c	1
Ac de cusut	I A12	1
Ac de cusut cu ureche	I A12 a	1
Ac de cusut cu ureche de formă circulară	I A12 a2	1
Vârf pe fragment de corp costal	I A15	2
Vârf pe segment de rază de corn de cerb (<i>chasse lame</i>)	I A17	1
Netezitor pe fragment de os lung	I B1	11
Netezitor pe segment de corp costal	I B3	11
Netezitor pe fragment de corp costal	I B4	11
Dălțiță pe fragment de os lung	I D1	1
Lingură-spatulă	I F	6
Lingură-spatulă cu PD adâncă, margini paralele sau ușor divergente și PM plană	I F (neinclus în lista Beldiman 2007)	1
Lingură-spatulă (PP)	I F	1
Lingură-spatulă cu PD ovală, PM profilată în formă de U și EP lățită în plan (lobată)	I F1 e1	1
Lingură-spatulă cu PD elipsoidală, PM plană și PP ușor delimitată de PM	I F6	1
Lingură-spatulă cu PD trapezoidală și PM plană	I F8	3
Lingură-spatulă trapezoidală și secțiunea PP plată	I F10	18
Lingură-spatulă trapezoidală	I F10	1
Lingură-spatulă trapezoidală cu EP plată convexă	I F10 b	2
Lingură-spatulă trapezoidală cu EP plată ascuțită	I F10 c	1
Racloar-cuțit pe fragment de defensă de mistreț	I H1	1
Harpon din corn de cerb cu un rând de barbeluri	II E (neinclus în lista Beldiman 2007)	1
Incisiv perforat	III A1	1
Cochilie de melc perforată	III C1	1
Cochilie de scoică <i>Unio pictorum</i> perforată	III C2	1
Rondelă perforată	III E1	6
Inel de os	III F1	5
Ac de păr de os	III H	1
Ac de păr cu cap discoidal	III H1	1
Nasture de scoică	III I2	1
Mâner de os	IV A3	4
Eboșe (oase lungi debitate prin Șa, Al, TT)	V A1 a	5
Materii prime (oase lungi debitate prin Șa)	V A2 a	4
Deșeuri (oase lungi, carote pe fragmente de OL și fragment de defensă debitate prin Al, PD/C, Șa, TT)	V A3 a	17
Deșeu (debitat prin TT)	V A3 c	1
Piesă de centură? de os	Neinclusă în lista Beldiman 2007	1

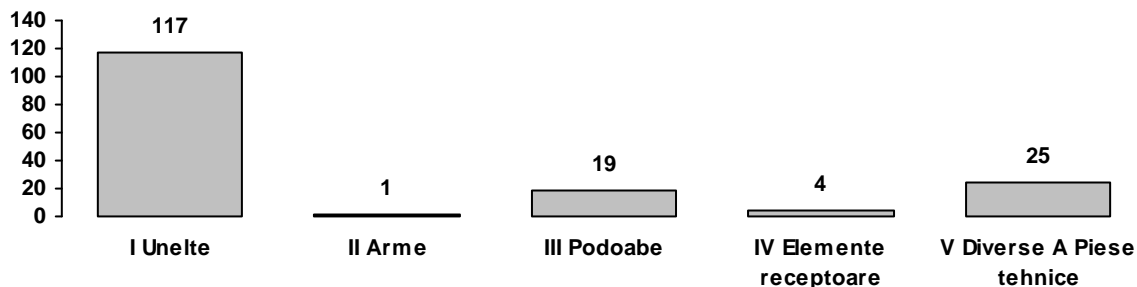
Tabelul nr. 4. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Repartiția cantitativă în complexe.
Tableau no. 4. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Repartition quantitative dans les complexes (huttes, fosses).

Complex	Tip	Efectif piese IMDA
C 45	Groapă	3
C 46	Groapă	2
C 47	Locuință de suprafață	26
C 48	Groapă	2
C 49	Bordei?	3
C 50	Groapă	9
C 52	Bordei?	12
C 54	Groapă	1
C 55	Groapă	9
C 57	Bordei?	15
C 58	Bordei?	2

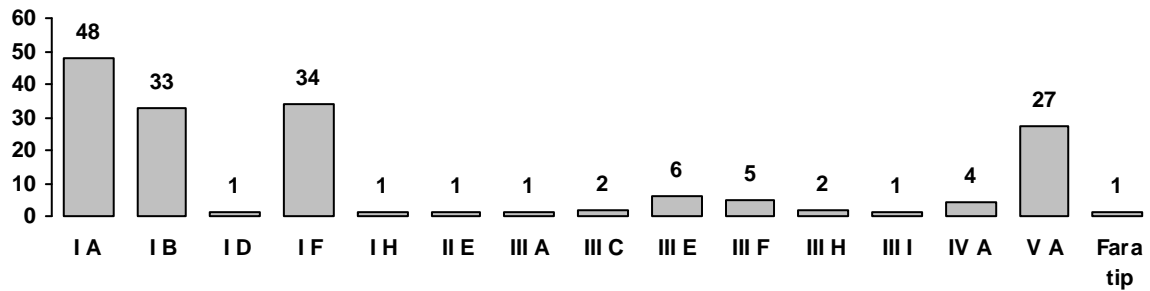
Graficul nr. 1. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Distribuția în complexe.
Graphique no. 1. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Distribution des types dans les complexes (huttes, fosses).

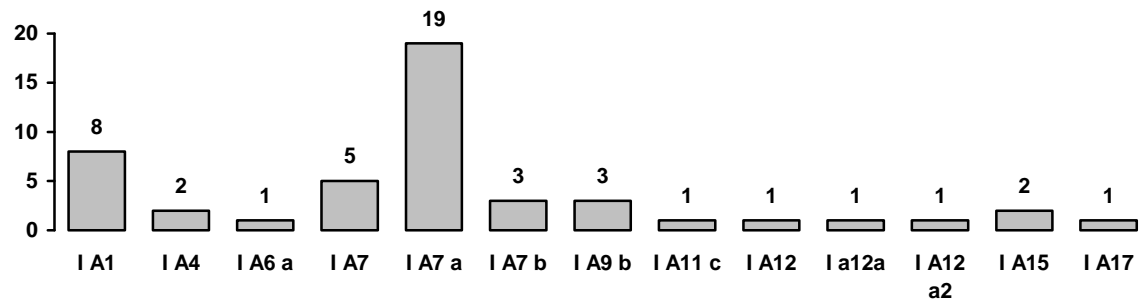
Graficul nr. 2. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Categoriile tipologice.
Graphique no. 2. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Catégories typologiques.

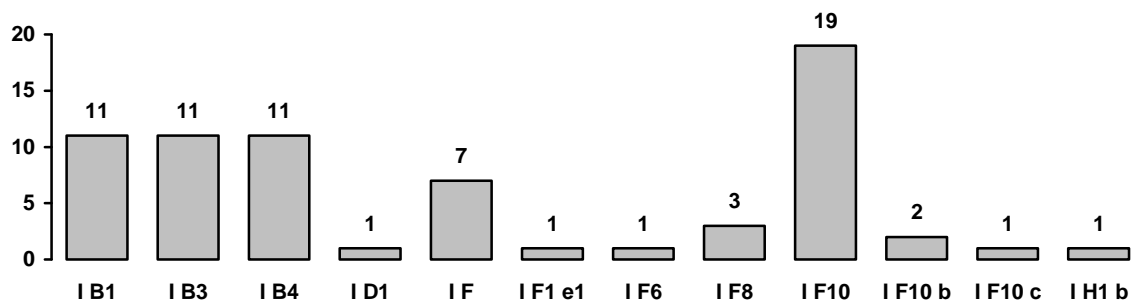
Graficul nr. 3. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Grupe tipologice.
Graphique no. 3. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Groupes typologiques.

Graficul nr. 4. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Tipuri (I A).
Graphique no. 4. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Types (I A).

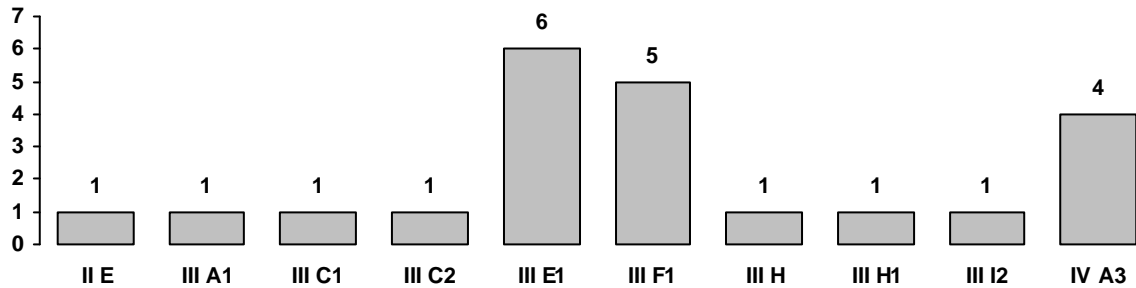

Graficul nr. 5. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Tipuri (I B - I D - I H).
Graphique no. 5. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Types (I B - I D - I H).

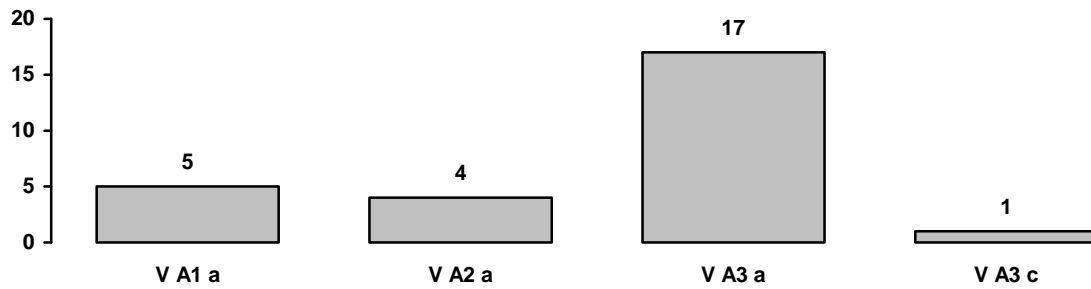
Graficul nr. 6. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Tipuri (II E – III A – III C – III E – III F – III H – III I – IV A).

Graphique no. 6. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Types (II E – III A – III C – III E – III F – III H – III I – IV A).

Graficul nr. 7. MGR/2006-2007. Cultura Starčevo-Criș. IMDA. Tipuri (V A).

Graphique no. 7. MGR/2006-2007. Culture Starčevo-Criș. IMDA. Types (V A).

HIGH-RESOLUTION STUDY AND RASTER INTERPOLATION OF EARLY NEOLITHIC PIT FEATURES AT MĂGURA 'BUDUIASCA', TELEORMAN COUNTY, SOUTHERN ROMANIA

Steve MILLS

Abstract: *The Southern Romania Archaeological Project (SRAP) conducted high-resolution total station spatial surveys of early Neolithic (5800-5600 cal. BC) sub-surface pit features at Măgura 'Buduiasca', Teleorman County, southern Romania in 2003 and 2004. The spatial data from these surveys were imported into the project Geographic Information System (GIS) and used to interpolate a raster surface of excavated and surveyed pit features. This provides a powerful, dynamic, resource for team members to visualise the three dimensional spatial relationships within and between pit features during the post-excavation phase. Ongoing GIS integration of geo-referenced photographs and plan drawings, and the wide range of additional spatial data derived from the excavation and post-excavation phases of the project (e.g. the distribution and character of associated material culture and dating and environmental samples), provides a multi-layered, flexible and navigable computer-based environment that considerably enhances the SRAP's aim to address questions of the chronology, form and function of early Neolithic pit features. It is hoped that the wider adoption of high-resolution methodologies, as used by the SRAP at Măgura 'Buduiasca', will invigorate research into this important period of prehistory in the lower Danube region.*

Rezumat: *În cadrul Southern Romania Archaeological Project (SRAP), au fost realizate, în anii 2003 și 2004, ridicări topografice de înaltă rezoluție ale gropilor neolitice timpurii (5800-5600 a. Chr.) descoperite la Măgura 'Buduiasca', județul Teleorman. Datele obținute au fost importate într-o bază GIS (Sistem Informatic Geografic) și folosite pentru a interpola o suprafață rasterizată a gropilor cercetate. Metoda asigură o soluție eficientă și dinamică ce permite membrilor echipei să vizualizeze în regim tridimensional relațiile spațiale din cadrul gropilor și dintre acestea, în etapa ulterioară săpăturilor arheologice. Integrarea continuă în baza GIS a unor fotografii, a unor planuri georeferențiate și a unei game largi de date spațiale suplimentare obținute în timpul săpăturilor și în fazele ulterioare ale proiectului (de exemplu distribuția și caracteristicile materialelor arheologice asociate sau probele pentru datări și probele de sol) asigură o bază de date digitală flexibilă și accesibilă pe mai multe niveluri, care mărește considerabil obiectivele SRAP privitoare la probleme de cronologie, morfologie și funcționalitate a gropilor din neoliticul timpuriu. Se speră ca adoptarea pe scară largă a unor metodologii de înaltă rezoluție, precum cea folosită la Măgura 'Buduiasca', va întări cercetarea acestei importante perioade a preistoriei în zona Dunării de Jos.*

Keywords: *Neolithic; pit features; micro-survey; GIS; raster surface.*

Cuvinte cheie: *neolitic; gropi; topografie; GIS; suprafață raster.*

1. Introduction

This paper reports on the high-resolution spatial survey and GIS employed by the Southern Romania Archaeological Project (SRAP) to further understanding of early Neolithic sub-surface pit features at Măgura 'Buduiasca', Teleorman County, southern Romania. The aim of research is to collect quantifiable data to critically address questions of relative chronology, form and function of pit features and to renew interest in the study of the early Neolithic in the lower Danube region (Bailey et al. forthcoming). Associated material culture, supported by new radiocarbon dates, indicates that pit features excavated thus far date to between 5800-5600 cal. BC, conventionally attributed to Criș and Dudești local ceramic cultures. Systematic, context sensitive, excavation of all archaeological features and associated material culture, alongside detailed spatial recording, enables more informed definition of pit features and deposits. Within the larger context of SRAP research, an outline of the spatial survey methodology and procedures for data collection and analyses is presented. Preliminary results based on high-resolution spatial recording and GIS representations of pit features are given. The ability to create a raster surface, that can be manipulated, integrated with other spatial data and navigated in three dimensions within a GIS, considerably enhances visualisation of the spatial relationships within and between pit features complementing that possible with the more traditional representations based on plan drawings and photographs. Research of this kind, using new and improved techniques, is critical to advance interpretations of land use and social practice during the early Neolithic. As research continues, knowledge of the location and distribution of early Neolithic sites in the lower Danube regions is increasing. To better understand this patterning requires

continued and vigorous questioning of the significance of the distribution and kind of Neolithic material culture encountered, and for pit features, their role (e.g. were they used as dwellings or rubbish deposits, or both?) and their chronology (e.g. were they used repeatedly or only once?). By synchronising the questions asked to investigate the early Neolithic phase, with those more commonly applied to the middle and late Neolithic phases, and by expanding and refining the techniques used (including the use of GIS), studies of this kind will advance research into this important period of prehistory in southern Romania and in the lower Danube region more generally.

2. SRAP study area and research context

The SRAP 10 km x 10 km study area is located in the Teleorman River Valley in the Romanian Plain 85 km southwest of Bucureşti and 6km northeast of the modern town of Alexandria (figure 1). The Teleorman River, a major left bank tributary of the Danube, rises in the Carpathians and is joined by the Claniţa River from the east in the Lăceni-Măgura reach. The Holocene valley floor is approximately 2km wide and the slightly sinuous, single channel contemporary river, situated in the central part of the valley floor, is incised up to 5 m below late-glacial and Holocene alluvial fills (Nuemann & Haită 1999; Tomescu 1999; Howard & Macklin 2001; Howard et al. 2004). During the 1980's a system of linear drainage channels were cut into the western side of the valley floor. These channels, approximately 2.0m deep and 3.0m wide, have exposed sides containing early 5th millennium BC middle Neolithic material culture and evidence of local geomorphology. Recognising the significance of this data, alongside the established studies of later 5th millenium BC late Neolithic tell settlements in the study area (Spiru 1996; Andreescu et al. 1999; 2000), a systematic research programme investigating relationships between sequences of environmental data and Neolithic material culture at a landscape scale began in 1998 (Andreescu & Bailey 1999; 2002; 2003; 2004; Andreescu et al. 2002; Bailey et al. 1999; 2000; 2001; 2002; 2003; 2004).

Research in the field employs a step-by-step logical methodology. Systematic geo-referenced field walking across the landscape identifies prehistoric activity areas on the basis of material culture (ceramics, worked stone and building material) on the surface (Mills 1999a). This is followed by surface collection of material culture to obtain quantifiable data on distribution and densities (Mills 1999b) and then by a programme of strategic excavations and post-excavation analyses. Concordant with this is a programme of archaeobotanical, archaeozoological, geomorphological and sedimentological sampling to elucidate the local environmental sequence.

The presence of early Neolithic, Criş and Dudeşti, ceramics on the surface at Măgura-Buduiasca were first identified by a local Măgura school teacher, Floarea Florea, and subsequently by the ceramics specialist of the Teleorman County Museum, Pavel Mirea, following sequences of engineering works (road-construction, irrigation pipe layering and fibre-optic cabling). Adopting the systematic field methodology outlined above, in 2001 the SRAP confirmed and spatially defined this surface scatter east of Măgura village (figure 2). An early Neolithic presence in the study area is of much significance. Firstly, it extends the chronological sequence of known Neolithic activity in the Lăceni-Măgura reach enabling long-term changes in landscape use and social practice to be investigated within a practicable study area. Secondly, it provides the opportunity to apply the SRAP field methodology to a phase of prehistory that is not well understood in Teleorman County, enabling both field techniques and archaeological interpretations to be improved. The remainder of this paper provides an outline of the survey methodologies applied to, and preliminary results obtained from, investigations at Măgura-Buduiasca.

3. Măgura-Buduiasca landscape context and archaeology

Măgura 'Buduiasca' (site datum: UTM zone 35 X: 372258.52, Y: 4875366.34, Z: 56.79 masl; Lat: 44° 01' 13", Long: 25° 24' 22") is located on the eastern edge of the Teleorman River Valley on a low terrace approximately 5-10 m above the main valley floor at 50-60 masl, approximately 750 metres north of the Teleorman River and 500 metres east of Măgura village. One kilometre to the northeast the main eastern valley terrace rises to 90 masl. The low terrace zone is under cultivation in a strip system consisting of vines, maize and melons with some strips of herbs and grass.

Systematic surface collection together with GPS geo-referenced find spots in 2001 identified an area 900m east-west by 350 m north-south exhibiting Criş and Dudeşti material culture. A programme of small-scale 1x2 m excavations was conducted in 2001 and 2002 to determine the presence and character of any Neolithic sub-surface material culture and features associated with the surface scatter. These were successful in demonstrating that the surface scatter was associated with

sub-surface Neolithic layers and that the area near site datum had not suffered from disturbance as a consequence of deep ploughing. Assemblages of Criș and Dudești ceramics (van As et al. 2004; Mirea 2005; Thissen 2005) together with animal bone and some building material were identified in pit-like depressions at a depth of between 60-150 cm below surface. While the 2001 and 2002 excavations successfully identified sub-surface Neolithic material culture and features, the area excavated was not sufficient to determine the morphology of any given feature in its entirety or the stratigraphical and chronological relationships between features. To provide this level of information, larger open-area excavations were conducted in 2003 and 2004 (figure 3).

4. 2003/4 Excavations

4.1 Sondages

In 2003 an open-area 8.3x8.3m trench, labelled Sondage 10, was excavated. This was divided into four areas (labelled 10A, 10B, 10C and 10D) separated by 30cm baulks. The four areas were excavated following a 1x1m grid system in units of varying depth from 20cm-5cm dependent on the presence or absence and character of the archaeology encountered. Sub-surface pit-features were identified in areas 10A and 10D where they cut into the calcareous sub-soil at a depth of between 140 and 290 cm below surface.

In 2004 four open-area 6x6m trenches, labelled Sondages 19, 20, 21 and 22, were excavated. These were excavated using the same 1x1m grid system of units adopted in previous years. Sub-surface pit-features were identified in all four sondages at depths ranging between 90 and 240 cm below surface.

To improve understanding of pit features, it was important to record them in as much detail as was practicably possible while in the field. Where pit features cut into the calcareous sub-soil, the fill was entirely excavated by 5 cm or 10 cm, 1x1 m units to maintain spatial control. The larger pit features (in sondages 10A, 10D and 19) had vertical control established by the use of baulks. After all fill was excavated and baulks removed, all pit features were photographed, and plan and section drawings made where appropriate.

Given the nature of the soil in the study area, pit features were only recognisable and spatially definable when they included cuts into the calcareous sub-soil. Assemblages of material culture (ceramics, bone, worked stone, charcoal, and plant remains) above this subsoil may have been associated with pit cuts that are no longer visible to the eye during the excavation process. The presence of pit features above the sub-soil may be determined following post-excavation analyses of collected micromorphological samples. Assemblages of material culture above the sub-soil were thus equally subject to high-resolution excavation and survey and then drawn and photographed to aid in the identification of pit features in the post-excavation phase.

An essential aim of the SRAP is the high-resolution spatial survey and recording of the excavated pit features and assemblages of material culture.

4.2 Spatial survey

For all spatial surveys in the field, the co-ordinate system used is Universal Transverse Mercator (UTM) zone 35T based on the World Geodetic System (WGS) 84 ellipsoid. This enables small-scale total station site surveys to be integrated with larger-scale landscape based Global Positioning System (GPS) surveys. In 2000 the project purchased a digitised version (.bill file format) of the 1971 1:50,000 Russian map of Teleorman County geo-referenced to UTM. Using GIS it is thus possible to integrate this local base mapping and to digitise vectors layers derived from it (e.g. contours, spot heights, rivers, vegetation cover, villages/towns and roads) with the project total station and GPS surveys to investigate variation in the spatial distribution of Neolithic activity areas in the study area.

At Măgura 'Buduiasca' there are no local equivalents to a triangulation point or benchmark within practicable daily working distance of the site. Therefore the Măgura 'Buduiasca' site datum (labelled T3E02) was selected to establish the main site benchmark and a series of GPS readings were taken at this point during the course of fieldwork in both the 2003 and 2004 seasons. These GPS readings were taken on different days and at different times of day to allow for variation in satellite geometry. The GPS device used was a Garmin 12XL hand-held unit. All the GPS readings were then combined and the average UTM X and UTM Y co-ordinates taken as the location of T3E02. The elevation of T3E02 was not based on GPS readings, this was not deemed to be sufficiently accurate (a survey grade GPS receiver was not available at the time). The elevation of T3E02 was determined by

reference to total station survey to the summit of an Iron Age burial mound 1 km from the site that has a concrete spot height marker referenced on the Russian mapping.

Once the main site benchmark was tied into the UTM co-ordinate system, all subsequent total station survey readings could be transformed into the same co-ordinate system in readiness for use in the GIS. This was achieved using a Microsoft Excel spreadsheet set-up to calculate reduced heights and to combine total station northings and eastings with the known UTM co-ordinates and elevation of T3E02. A series of control points were selected in suitable locations near the 2003 and 2004 excavations and spatially referenced relative to T3E02 using the total station. The total station was then set-up on these additional control points to survey the excavations as required.

The site survey included: the surface extent of all excavation trenches; excavation units and depths; the spatial extent and depth of assemblages of material culture (ceramics, worked stone, animal and human bones, building material and hearth fragments); and single point spatial references for special finds, radiocarbon dating samples, ceramic residue samples, micromorphology samples, environmental samples, human bone isotope samples, and faunal bone isotope samples (associated with the human bones). Recording the spatial detail for all these archaeological artefacts allows for full integration in a GIS considerably enhancing reconstruction, interpretation and dissemination in the post-excavation phase.

Given that it was critical that the descriptive information associated with each surveyed point was recorded – whether it was a radiocarbon dating sample or an excavation unit depth – pre-made survey recording sheets were used and all information hand written in the field. While a data logger may have speeded up the process of data collection in the field, it was considered essential that as much descriptive information as possible was recorded for all surveyed points to enable them to be successfully and uniquely referenced and selected in the GIS during the post-excavation phase. Thus it was considered essential to have a hand written account of all surveyed points.

4.2.1 Micro-survey

A high-resolution total station micro-survey of sub-surface pits features was then conducted in sondages 10A and 10D in 2003 and 19, 20, 21 and 22 in 2004. The aim of these micro-surveys was to record vertical and horizontal spatial variation within and between pit features in as much detail as possible enabling two and three-dimensional representation using GIS during the post-excavation phase.

The surveys were co-ordinated by use of parallel strings laid out across the sondages and spaced 20 cm apart, each string having markers spaced at 20cm intervals along their length. The choice of 20 cm spacing was made for reasons of time. While a spacing of 10cm or less would have produced a higher-resolution survey, the increased number of survey points required would have demanded a substantial, additional investment in resources beyond that practicable during the 2003/04 fieldwork seasons. Total station readings (X, Y and Z) were taken at each 20cm marker along each string and the process repeated for each parallel string in turn. Thus for a 6m x 6m sondage, a maximum of 961 readings was possible (31 readings along each string where the 0cm and 600cm markers are included). In practice, however, the number of readings taken was less than the theoretical maximum for each sondage due to the presence of excavation baulks and the fact that pit features were not contiguous across the surface of all sondages. For logistical reasons, where pit features were not contiguous (as in sondages 20, 21 and 22), the micro-survey was targeted and limited to areas that exhibited pit features. In addition to the systematic micro-surveys, distinct linear features within pits (ridges or ledges) and pit edge tops and bottoms were surveyed to refine the detail.

After the surveys were completed, all total station readings were entered into the master spreadsheet on a survey-by-survey basis to automate the process of calculating reduced levels and for converting total station X, Y and Z values into UTM co-ordinates and elevations. As part of the spreadsheet data entry process, each total station survey point was attributed with a unique numeric ID, and with the appropriate descriptive information as documented on the survey record sheets completed in the field. When all the data had been entered into the spreadsheet and checked for input and calculation errors, the data from all the surveys were combined into one database file to allow easy input into the GIS project.

5. GIS raster representations of pit features

The SRAP GIS project began in 1998 as a data management system to organise, manage and present geo-referenced topographic and archaeological datasets (Mills 2001). The purpose of the

GIS project is to integrate different datasets into one computer-based system that can be used to show the spatial relationships between different geographic features and the distribution of archaeological material in the study area. As the SRAP has progressed, generating more and different kinds of spatial data during each subsequent year of fieldwork, so the GIS has been updated accordingly. The GIS is used to articulate different combinations of spatial datasets to document the progress of the project, to generate maps that show the relationships between Holocene landforms and changes in prehistoric land use through time and to aid planning future phases of the project.

Based at the Cardiff School of History and Archaeology, Cardiff University, the GIS project was first established using Environmental Systems Research Institute (ESRI) ArcInfo version 3.3 and ArcView version 3.1 software running on a Microsoft Windows 95 platform. It has subsequently migrated to using ESRI ArcGIS Desktop ArcView 9.1 software running on a Microsoft Windows XP Professional platform.

The first step in generating two and three dimensional representations of pit features was to import the database file of all micro-survey points into the GIS project and to display it with existing polygon shapefiles (an ESRI GIS file format) of the sondages to confirm that all points were correctly located. Any points observed to be incorrectly located, due to data-entry errors, were then referenced back to the master spreadsheet and original site record sheets and corrected as necessary. The corrected database file of micro-survey points thus provided the necessary sample point data required to generate raster surfaces representing the survey of pit features. A raster surface is a digital model of a continuous variable (in this instance elevation/depth) across space created out of a grid of cells or pixels. Each cell in the grid is attributed an elevation value based on the site survey which can then be colour coded such that cells with similar elevation values have similar colours. Other examples of the raster model include digital and satellite images such as the familiar JPEG and TIFF format files.

To enable greater control over the creation of raster surfaces, the database file of micro-survey points was queried to isolate sample points from each sondage respectively. The results of these queries allowed the sample points to be exported to individual point shapefiles for each of the sondages 10A, 10D, 19, 20, 21 and 22.

Using the Spatial Analyst extension in ArcGIS 9.1, each point shapefile for each sondage was interpolated to a raster using the Inverse Distance Weighted method (IDW – an interpolation function) based on the Z (elevation) value of the sample points. The IDW interpolation function predicts the values of cells in the raster at locations that lack sampled data based on their linear distance from sampled data – the survey points themselves. For purposes of data integrity, the Spatial Analyst extension environment was set to ensure that the rasters generated were limited to the area of the original surveys to prevent extension beyond the sample point data. For consistency, the same IDW settings were used for each raster generated (power: 2; search radius: variable; search radius number of points: 12; output cell size: 10cm). These settings allowed for the variation in the location of the sample point data between those derived from the equally spaced micro-survey points and those derived from the variably spaced surveys of linear features within pits and pit edge tops and bottoms. To refine the interpolation, barrier polylines (an ESRI GIS file format) were created based on the survey of linear features (ridges, ledges, pit edge tops and bottoms) where steep changes in elevation occur within and between pits. These barrier polylines limited the search radius for input sample points thereby sharpening the resulting rasters generated, providing a more realistic representation of the original pit features.

This procedure produced six raster surfaces, each of which contained a range of Z values specific to the sondage and pit features it represented. In order that the surfaces representing pit features from the different sondages could be compared in respect of elevation/depth, the six raster surfaces were merged using the Arc Toolbox mosaic tool. This procedure generated a single raster surface representing all pit features surveyed with a uniform range of Z values.

Using Z values in metres above sea level (masl) relative to the site datum T3EO2 (56.79 masl), rather than as depths below surface, allows the raster to be displayed using the same elevation range used by other geo-referenced layers in the project GIS. This therefore displays the raster of pit features below the modern land surface level. By generating raster surfaces with Z values based on metres above sea level and relative to the site datum, the representations of pit features and prehistoric land surfaces -based on studies of the local geomorphology- can be displayed in the same elevation units and the relationships between them investigated spatially and temporally.

6. Results and discussion

6.1 Raster surface

The raster surface representing the survey of pit features is shown in plan in figure 4. The labels for the pit features refer to the numeric coding system used during excavations and the post-excavation phase to uniquely identify pit features and their associated assemblages of material culture. The blank areas in the raster surface in sondage 19 represent the location of excavation control baulks that were still in place when the micro-survey was conducted. (Feature 36 is a later Iron Age animal burial pit cut into the Neolithic features).

The figure clearly shows the complicated spatial arrangement of pit features and the varying depths to which pit features cut into the sub-soil. The raster surface also shows the variability in density of pit features, with sondage 19 in particular exhibiting the greatest number.

Understanding the spatial configuration of pit features, both spatially and temporally, is a critical aim of the SRAP. The raster surface provides an essential record of these features that can be drawn upon by the project team when investigating questions of chronology, form and function in the post-excavation phase. While plan and section drawings and photographs made in the field of the pit features are of immense value for recording two dimensional relationships, it is only through the process of micro-survey and subsequent raster surface generation that the three dimensional spatial relationships between all the pit features excavated can be dynamically visualised in the GIS. Furthermore, ongoing integration in the GIS allows plan drawings and photographs to be draped over the raster surface thereby further enhancing its visualisation value.

Figure 5 shows an example of a three dimensional (or more appropriately labelled 2.5 dimensional as three dimensions cannot be truly represented on a flat screen) representation of the raster surface of pit features for sondages 19, 20, 21, and 22 generated using ESRI ArcGIS 9.1 ArcScene. The ability to visualise and navigate in three dimensions around and through the raster surface is a powerful means for team members to investigate the spatial relationships between the pit features. Not only does it provide a useful aide-mémoire for those present during the excavation phase, and valuable insight for those specialists involved in the post-excavation phase not present during the excavations, it enables team members to better understand the horizontal and vertical relationships between pit features that were not necessarily evident during the excavation phase and that would not have been recorded in either drawings or photographs. This is particularly important given that the excavation of the individual sondages and pit features was executed over a two-year period and at different rates in any given year. This functionality in the GIS is essential to research that aims to critically address questions of the temporal sequence of development and use of pit features and the potential similarities and differences in their function interpreted through variation in form and associated material culture.

6.2 GIS integration of excavation and post-excavation data

The raster surface of pit features provides a starting point for GIS integration of the wide range of excavation and post-excavation analyses data generated as the SRAP progresses. Based on survey data collected in the field, point, line and polygon shapefiles of excavation units and samples (as detailed above) have been generated and can be readily displayed in the GIS alongside the raster surface. Figure 6 shows, for example, the spatial relationship between the raster surface of pit features in sondage 19 and radiocarbon dating samples collected during the 2004 excavation season. As the post-excavation phase progresses, analyses data resulting from material culture studies (for example categories, counts, weights, sizes and patterns of breakage of ceramics, animal and human bone, building material and hearth fragments) will be entered into the tables of the shapefiles of excavation units. This will permit investigation and presentation of the spatial distribution of all, or different, categories of the material culture excavated and analysed in relation to the raster surface of pit features. The integration of these data in the GIS will greatly assist team members during the interpretation phase of the project, particularly in respect of better understanding spatial and temporal patterns of deposition and post-deposition within and between pit features. Complemented by GIS integration of the forthcoming results from ceramic residue, environmental, human and animal bone isotope, micromorphology and radio-carbon dating samples, the project will have a powerful spatial database with which to address questions of the temporal sequence and function of pit features.

It is acknowledged that the raster surface is limited to representing those pit features that cut into the sub-soil and could thus be the subject of micro-survey. It is likely that Neolithic activity identified by assemblages of material culture stratigraphically nearer the modern land surface, were potentially associated with pit features that were not cut to a depth reaching the sub-soil and thus not

identified during the excavation phase. Conversely, it is also essential that assemblages of material that may not have been within, or that were removed, from pit features, can be securely identified. To address these issues demands that a range of techniques is employed including geomorphology, micromorphology and palaeobotany. This emphasises the critical methodological point that the micro-survey and resulting raster surface is not considered by the SRAP, at this stage, to be a definitive representation of all Neolithic pit features. Only intensive post-excavation analyses of all material culture and samples recovered during excavation and their subsequent integration can result in more informed interpretations. By recognising that applying new and multidisciplinary techniques, including GIS, is necessary in determining how archaeologists identify, excavate, represent and interpret pit features, and by explicitly acknowledging the potential limitations in any one technique, the SRAP is advancing the methodologies used in the study of the early Neolithic in the lower Danube region. The use of GIS in the project therefore plays an important role in challenging assumptions into the role of pit features during the Neolithic period and the methodologies archaeologists employ to address this question.

Future SRAP research aims for the full GIS integration of the spatial data produced during the excavation and post-excavation phases, and to deposit and archive this data (through, for example, an online GIS interface) to make it accessible to a wider audience and to ensure digital preservation.

7. Conclusion

This paper has promoted the SRAP procedure for, and the value of, conducting micro-surveys and producing a GIS raster surface of Neolithic pit features at Măgura 'Buduiasca', Teleorman County, southern Romania. It is argued that a high-resolution spatial excavation, followed by GIS integration of the wide range of spatial data produced by SRAP, is critical for improving the recording, representation and interpretation of early Neolithic pit features. It is hoped that new and continued studies of this kind, that address issues of resolution, and that challenge the theoretical and methodological assumptions of research, will re-new interest, and drive forward, the study of this important period in the prehistory of the lower Danube region. Only through a willingness to adopt and adapt, new and existing techniques, can archaeologists approach questions to do with the distribution, chronology, form and function of pit features in a more informed manner. The procedures outlined above, emphasising the integral role of GIS, are offered as one way that this aim can be fruitfully progressed.

Acknowledgements

SRAP gratefully acknowledges the funding and support of: The British Academy; The Society of Antiquaries of London; Cardiff University; The Romanian Ministry of Culture; Muzeul Judeţean Teleorman; Consiliul Judeţean Teleorman; and Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.

Although presented as a single-authored paper, this work represents the significant contribution of many of the core SRAP team members without whom this research would not be possible. In particular the author gratefully acknowledges the continued input and support of Douglass Bailey, Radian Andreescu, Pavel Mirea and Laurens Thissen. In addition, the author wishes to acknowledge and thank those SRAP team members, particularly Cardiff University archaeology undergraduate and postgraduate students, who assisted during the site surveys and with data entry.

References

- Andreescu, R., Mirea, P. Şi Zaharia, P. (1999) 'Vităneşti, com. Purani, jud. Teleorman', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 1998. A XXXIII-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Vaslui, 30 iunie-4 iulie 1999*, pp. 130, Bucureşti: CIMEC.
- (2000) 'Vităneşti, com. Purani, jud. Teleorman', in *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 1999. A XXXIV-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Deva, 24-28 mai 2000*, pp. 113, Bucureşti: CIMEC.
- Andreescu, R. and Bailey D.W. (1999) 'Observatii preliminare privind locuirea neo-eneolitică pe Valea Teleormanului (preliminary observations regarding the Neolithic-Eneolithic habitation in the Teleorman Valley)', in Neagu, M. (ed.) *Civilizatia Boian pe Teritoriul României*, pp. 11-13, 55-7, Călăraşi, Romania: Ministry of Culture.

- (2002) 'Măgura - Lăceni - Vitănești (com. Măgura, com. Orbeasca, sat Lăceni, com. Purani, sat Vitănești)', în Angelescu., M.V., Borș, C., Oberländer-Târnoveanu I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001. A XXXVI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Buziaș, 28 mai-1 iunie 2002*, pp. 196, București: CIMEC.
- (2003) 'Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman. Punct: Buduiasca, TELEOR 003', în Angelescu., M.V., Oberländer-Târnoveanu I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002. A XXXVII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Covasna, 2-6 iunie 2003*, pp. 189-90, București: CIMEC.
- (2004) 'Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman. Punct: Buduiasca, TELEOR 003', în Angelescu, M.V., Oberländer-Târnoveanu I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003. A XXXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 26-29 mai 2004*, pp. 184-9, București: CIMEC.
- Andreescu, R., Bailey, D.W., Mills, S., Trick, S. and Mirea, P. (2002) 'Locuirea neo-eneolitică din valea Teleormanului, zona Lăceni-Măgura (Southern Romania Archaeological Project)', *Studii de Preistorie* 1(2001): 33-46.
- van As, A., Jacobs, L. and Thissen, L. (2004) 'Preliminary data on Starčevo-Criș and Dudești pottery from Teleor 003, Teleorman river valley, southern Romania', *Leiden Journal of Pottery Studies* 20: 121-7.
- Bailey, D.W., Andreescu, R., Howard, A.J., Macklin, M.G. and Mills, S. (2002) 'Alluvial landscapes in the temperate Balkan Neolithic: transitions to tells', *Antiquity* 76: 349-55.
- Bailey, D.W., Andreescu, R., Howard, A., Macklin, M. and Mills, S. (2004) 'Alluvial landscapes in the temperate Balkan Neolithic: investigating changes in fifth millennium BC land-use', in Cauwe, N. Vander Linde, M., Tunca, Ö. and Lebeau, M. (eds), *The Copper Age in the Near East and Europe (Acts of the XIVth UISPP Congress, University of Liège, 2-8 September 2001)*, pp. 339-41, Oxford: BAR.
- Bailey, D.W., Andreescu, R. and Mills, S.F. (eds.) (1999) *Southern Romania Archaeological Project: preliminary report 1998*. Cardiff: Cardiff Studies in Archaeology.
- Bailey, D.W., Andreescu, R., Mills, S. and Trick, S. (eds.) (2001) *Southern Romania Archaeological Project: second preliminary report*. Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.
- Bailey, D.W., Andreescu, R., Thissen, L., Howard, A., Macklin, M., Haita, C. and Mills, S. (2000) 'Landscape archaeology of Neolithic southcentral Romania: aims, methods and preliminary results of the Southern Romania Archaeological Project', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 51(3-4), 131-51.
- Bailey, D.W., Howard, A., Macklin, M.V., Andreescu, R. and Mills, S. (2003) 'Preservation and prospection of alluvial archaeological resources in the southern Balkans: a case study from the Teleorman river valley, southern Romania', in Howard, A., Macklin, M. and Passmore, D. (eds.), *Alluvial archaeology in Europe*, pp. 239-49, Lisse: A.A. Balkema.
- Bailey, D.W., Mirea, P., Thissen, L.C., Mills, S. and Andreescu, R. (forthcoming). On the early Neolithic in southern Romania: context, results, and agenda for research, *Studia Praehistorica*.
- Howard, A.J. and Macklin, M.G. (2001) 'Geomorphological development and archaeological potential of the Teleorman Valley, southern Romania: report of the 2000 season', in D.W. Bailey, R. Andreescu, S. Mills and S. Trick (eds), *Southern Romania Archaeological Project: second preliminary report*, pp. 19-27, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.
- Howard, A.J., Macklin, M.V., Bailey, D.W., Mills, S. and Andreescu, R. (2004) 'Late Glacial and Holocene River Development in the Teleorman Valley on the southern Romanian Plain', *Journal of Quaternary Science* 19(3): 271-80.
- Mills, S. (1999a) 'Fieldwalking', in Bailey, D.W., Andreescu, R. and Mills, S. (eds), *Southern Romania Archaeological Project: preliminary report 1998*, pp.35-44, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.
- (1999b) 'Surface collections: grab techniques', in Bailey, D.W., Andreescu, R. and Mills, S. (eds), *Southern Romania Archaeological Project: preliminary report 1998*, pp. 45-52, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.
- 2001. 'The SRAP GIS project', in Bailey, D.W., Andreescu, R., Mills, S. and Trick, S. (eds), *Southern Romania Archaeological Project: second preliminary report*, pp. 29-38, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.
- Mirea, P. (2005) 'Considerații asupra locuirii Starčevo-Criș din sud-vestul Munteniei', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 27: 37-52.

- Neumann, H. and Haită, C. (1999) 'Soils and geomorphology', in Bailey, D.W., Andreescu, R. and Mills, S. (eds), *Southern Romania Archaeological Project: preliminary report 1998*, pp. 7-23, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.
- Spiru, I. (1996) *File de istorie Teleormăneană*. Alexandria: Teleormanul Liber.
- Thissen, L. (2005) 'The role of pottery in agropastoralist communities in early Neolithic southern Romania', in Bailey, D.W., Whittle, A. and Cummings, V. (eds), *(un)settling the Neolithic*, pp. 71-8, Oxford: Oxbow.
- Tomescu, A.M.F. (1999) 'Palynological investigations in the Teleorman River Valley', in Bailey, D.W., Andreescu, R. and Mills, S. (eds), *Southern Romania Archaeological Project: preliminary report 1998*, pp. 25-33, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.

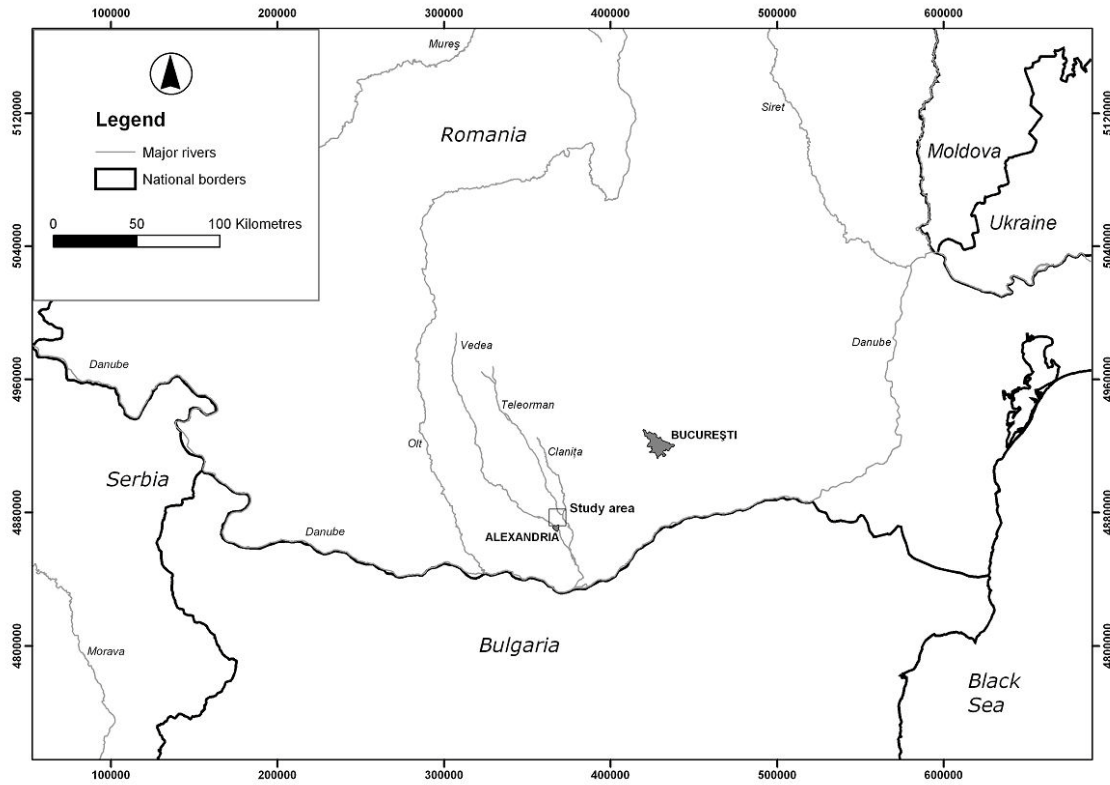

Figure 1. Location of the SRAP study area.
Amplasare zonei studiate de către SRAP.

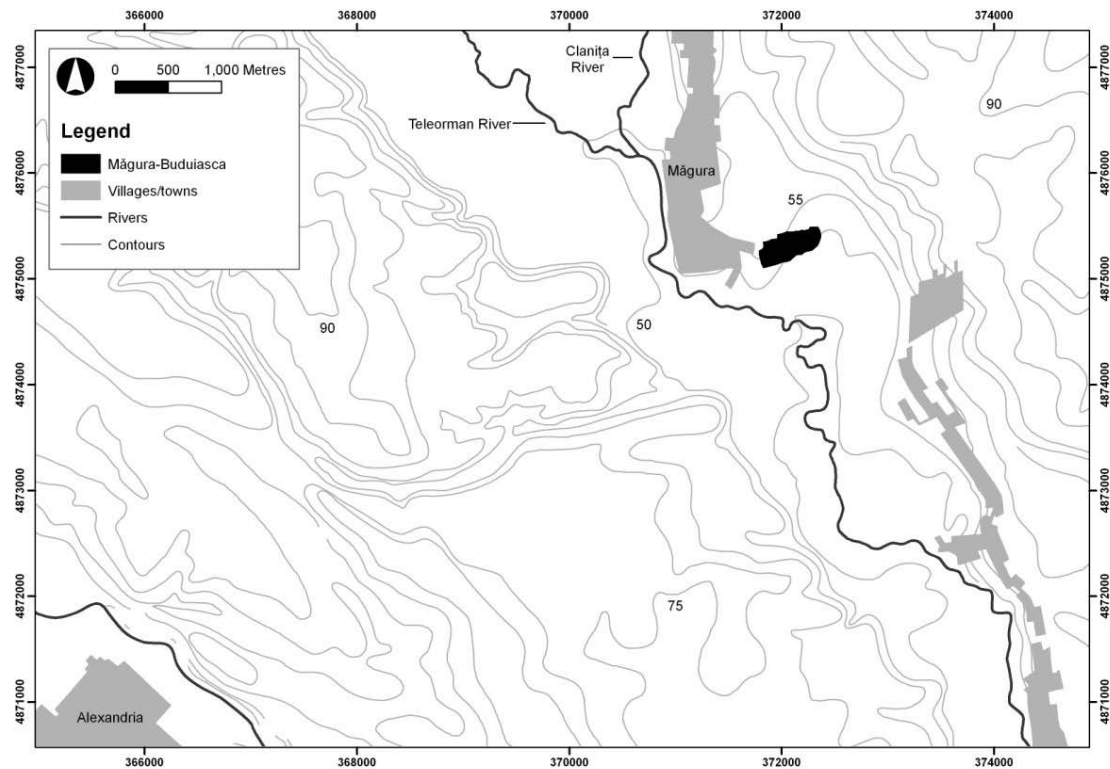

Figure 2. Location of Măgura 'Buduiasca'.
Amplasarea sitului de la Măgura 'Buduiasca'.

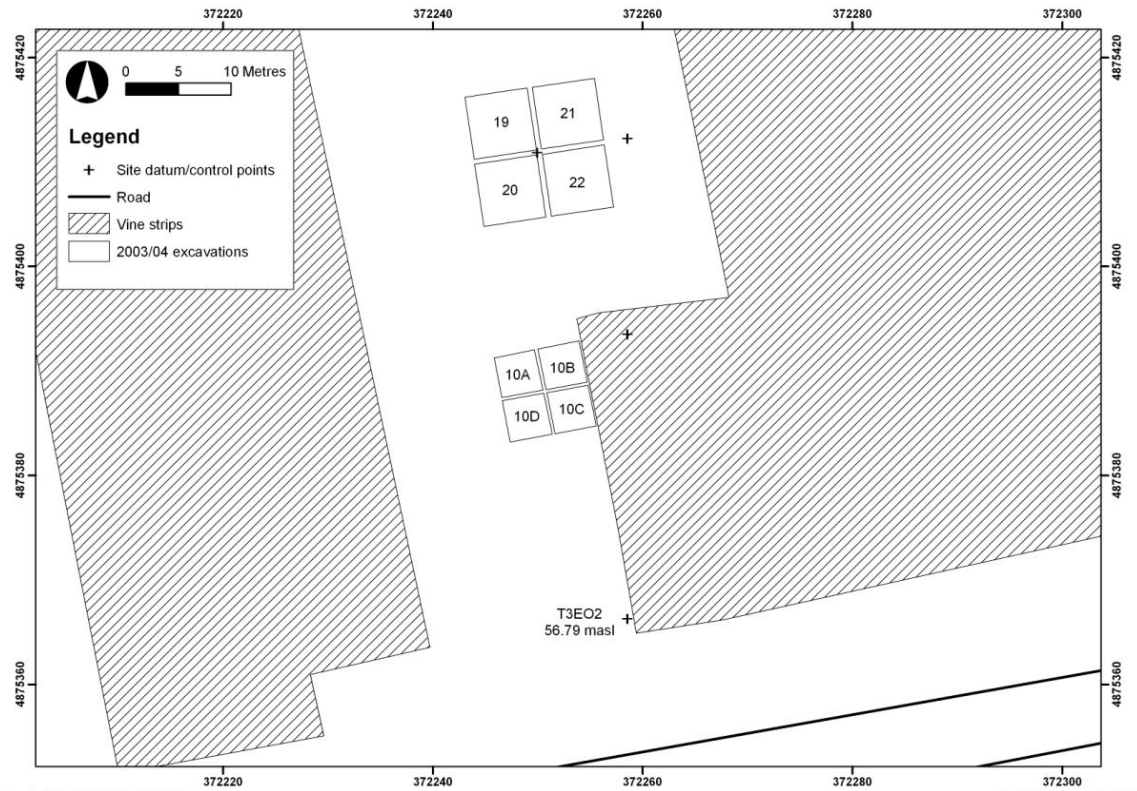

Figure 3. The 2003/04 Măgura 'Buduiasca' open-area excavations.
Suprafața excavată la Măgura 'Buduiasca' în anii 2003 și 2004.

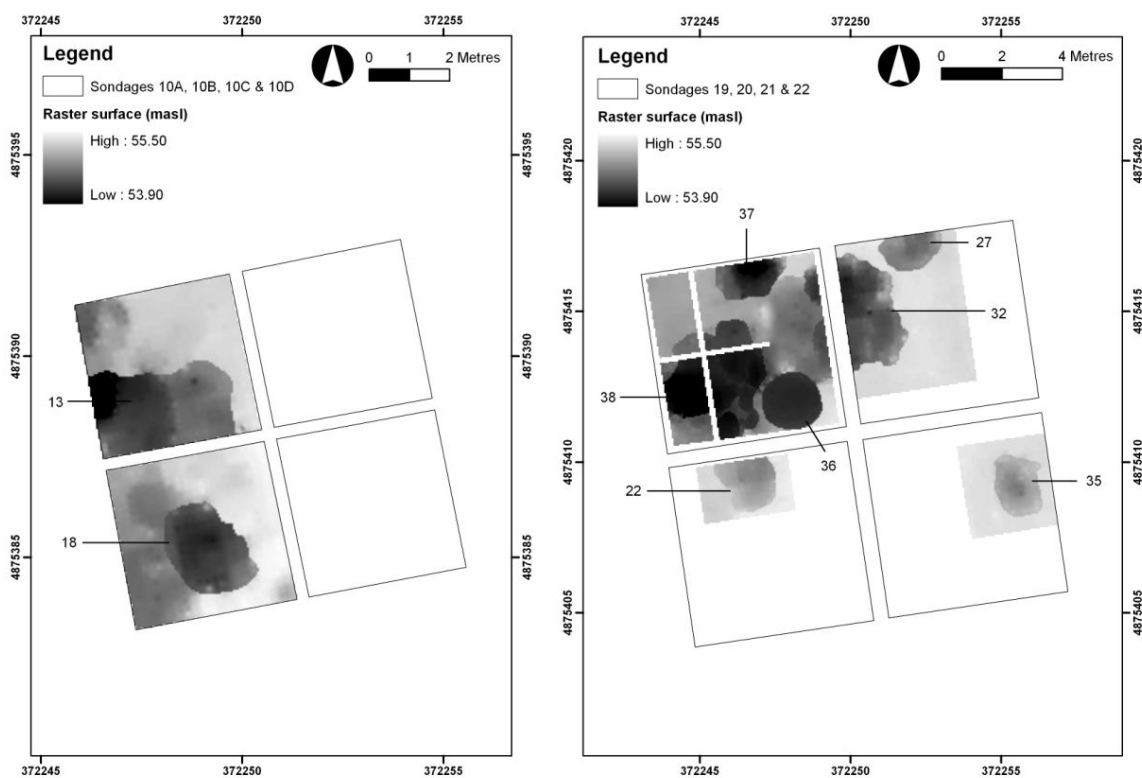

Figure 4. Raster surface representing the survey of pit features shown in plan.
Suprafața rasterizată a gropilor indicate în plan.

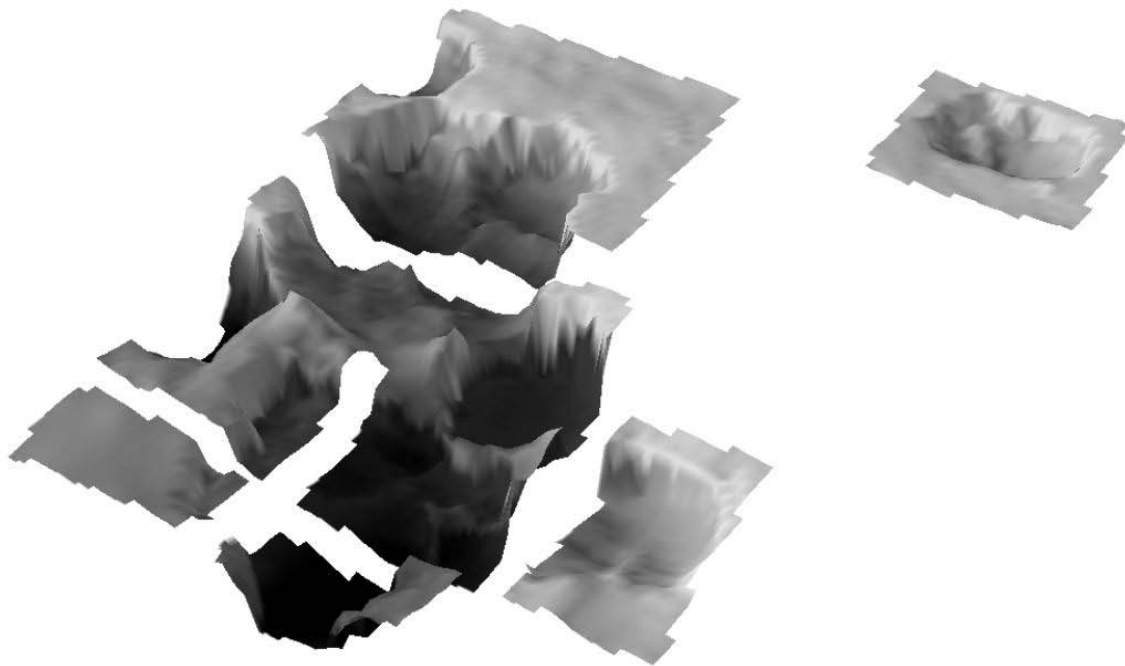

Figure 5. 3D view of the raster surface of pit features for sondages 19, 20, 21 and 22.
Imagine 3D a suprafeței rasterizate a gropilor din sondajele 19, 20, 21 și 22.

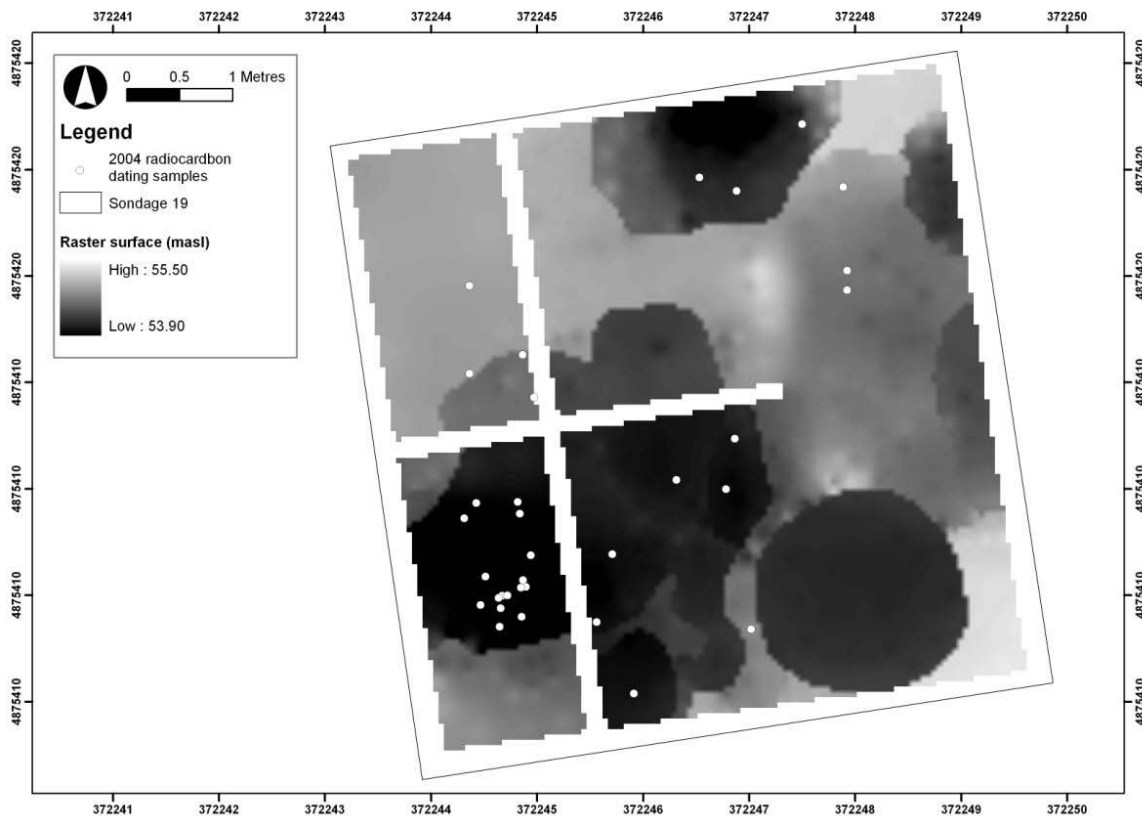

Figure 6. Raster surface of sondage 19 pit features with radiocarbon dating samples.
Suprafața rasterizată a gropilor din sondajul 19 cu indicarea probelor pentru datarea cu radiocarbon.

THE LITHIC ASSEMBLAGES FROM TELEOR 003: PRELIMINARY ANALYSIS AND INTERPRETATION

Amelia PANNETT

Abstract: *In this paper I will present the results of the preliminary analysis of lithics recovered during excavations as part of the Southern Romania Archaeological Project (SRAP). The material was recovered from two distinct complexes (assemblages), one associated with Criș pottery and the other with Dudești pottery. A number of distinct differences were identified between the two assemblages; differences in raw materials, knapping techniques and tools. Of particular interest was the distinction between the use of the local grey flint and the imported honey-coloured flint, with the imported materials used predominantly in the manufacture of blades and the local material exploited for a range of utilitarian tools. While this work is still at a very early stage I will tentatively suggest some interpretations for the differences identified between the two complexes, interpretations that will be tested through further work on the lithics from SRAP excavations in the coming years.*

Rezumat: *În acest articol sunt prezentate rezultatele studiului preliminar efectuat asupra materialului litic rezultat din săpăturile arheologice din cadrul Southern Romania Archaeological Project (SRAP). Materialul provine din două complexe distincte, unul Criș și celălalt Dudești. Au fost constatate mai multe diferențe în ceea ce privește piesele analizate: materialul brut, tehnicile de cioplire și uneltele propriu-zise. Interesante au fost deosebirile legate de folosirea silixului local, de culoare gri și a celui 'importat' de culoarea mierii, cel de 'import' fiind utilizat mai ales la fabricarea lamelor, iar cel local utilizat pentru o serie de unelte. Chiar dacă acest studiu se află la început, voi încerca să sugerez unele interpretări pentru diferențele identificate între cele două complexe, interpretări ce vor fi verificate prin continuarea studierii pieselor litice rezultate din săpăturile pe care SRAP le va efectua și în următorii ani.*

Keywords: *Lithics; Criș; Dudești; technology; deposition.*

Cuvinte cheie: *piese litice; Criș; Dudești; tehnologie; depunere.*

Excavations under the auspices of the Southern Romania Archaeological Project (SRAP), a multidisciplinary British/Romanian project, run by Cardiff University, the Teleorman County Museum and the National History Museum in București, have revealed extensive evidence for the Neolithic occupation of the Teleorman River Valley. The project's most recent work has sought to undertake high resolution investigations of a series of pit features dating to the early Neolithic. Pit features such as these have traditionally been viewed as 'pit huts': semi-subterranean dwellings, with the material recovered from within viewed as domestic 'rubbish', akin to midden deposits (Bailey 2000). SRAP is challenging this idea, focusing instead on these features as representative of temporally distinct depositional events occurring in particular parts of the landscape.

The site of Teleor 003 (Măgura 'Buduiasca', Teleorman County) is the latest of the areas targeted for excavation by SRAP, and has seen four seasons of investigation. The site is located on the upper terraces of the Teleorman valley, around 1 km from the river, and has evidence for occupation dating from the early Neolithic to Medieval times. Excavation has revealed evidence for numerous pit features dating to the early and middle Neolithic, including a number containing sealed assemblages (or complexes) of material associated with one specific form of pottery.

As part of the 2004 season of excavation, I undertook a limited and preliminary assessment of some of the lithic assemblages that had been recovered from Teleor 003, from complexes containing both Criș and Dudești pottery. The aim was to try to establish whether there were distinct differences in the lithic material deposited in association with each type of pottery, to add to the growing corpus of data regarding depositional practices in this context.

Here I will provide a brief outline of the nature of two of the lithic assemblages assessed, and put forward some preliminary interpretations.

Complex 13 – a closed Criș assemblage

The lithic assemblage comprises 40 pieces of struck flint. The assemblage is dominated by the imported honey-coloured flint, although a number of pieces manufactured on the local grey flint were also identified.

	Honey-coloured		Local material	
	No.	%	No.	%
Blade	23	96	4	25
Flake	0	0	12	75
Core	1	4	0	0
Retouched	12	50	4	25
Edge Damaged	7	30	3	19

Table 1. Comparison of local and non-local flint use in Complex 13.

Date comparative între piesele confecționate din silex local și de 'import' provenite din Complexul 13.

The assemblage was dominated by blades (67.5%; parallel sided with a length to width ratio of 2:1), the majority of which were manufactured on honey-coloured flint. Only three blades were manufactured on the local flint. This local material was used instead in the production of flakes, both regular (parallel sided) and irregular. The number of complete pieces in the assemblage was notably small, with only nine lithics retaining a platform and termination – the majority of these were flakes, manufactured on local materials. Only two blades, both manufactured on honey-coloured flint were complete. It is interesting to note that the majority of fragmentary blades had both platform and termination missing, surviving as medial fragments. In a number of cases retouch, direct strikes or notch and snap techniques had been used to deliberately remove the proximal and distal ends.

Figure 1. An example of a blade manufactured on imported honey-coloured flint from Complex 13 (image courtesy of P. Mirea).

Lamă cofecționată din silex de 'import', de culoarea mierii, provenită din Complexul 13.

	Total No.	% of Assemblage
Blade	27	67.5
Regular Flake	2	5
Irregular Flake	10	25
Core	1	2.5

Table 2. Morphology of Complex 13 assemblage.
Tipologia pieselor litice provenite din Complexul 13.

A single core was identified in the assemblage; manufactured on honey-coloured flint, it was a single platform core that had been used in the production of both blades and flakes. The final reduction phase involved the removal of irregular flakes. The platform was created through the application of a single strike to the nodule, and the core was carefully prepared and used. Dorsal scar patterns on many of the lithic pieces, and the presence of a small number of identifiable platforms

indicated that single platform flaking was the primary reduction technique, concurring with the evidence from the core. One piece, however, suggested that multiple platform cores were also used during the working of local materials. The use of a range of percussion techniques was indicated by the variety in platform types and bulbs.

The assemblage was notably lacking any material that could be termed debitage: the waste material from knapping. Microdebitage (pieces <5mm in diameter) was also absent, although this is likely to only be collected during sieving.

A large proportion of the assemblage (40%) had been retouched, with the majority of tools manufactured on honey-coloured blades. A further ten pieces (25%) showed signs of edge damage, probably attributable to use. Again, the majority of utilised pieces were honey-coloured blades.

The majority of retouched pieces were blades with a single edge modified by retouch, both non-invasive retouch (possibly achieved with the use of an anvil), and invasive pressure flaking. In several cases the retouch had been applied in the creation of a notch, which had been used to truncate the piece. In four cases retouch had been applied along one edge of the piece, to blunt the edge.

Two piercers were amongst the retouched assemblage. Both had been created on blades, one on the imported honey-coloured flint and one on local material. The honey-coloured piece was manufactured at the distal end of the blade. Non-invasive retouch had been applied along both lateral edges to form a point. The point of the piercer was rounded and abraded through use. On the piece manufactured using local materials non-invasive pressure flaking had been used to modify the shape of the blank, and create a point. This piece also showed traces of a notch, which had been used to remove the platform. The tip of the piercer was missing, possibly snapped while in use.

Two end scrapers were identified, both manufactured on local flint. In one case, a heavy flake removed from a blade core had been retouched to form a proximal end scraper. Invasive pressure flaking had been used to create a steep, slightly convex scraping edge. Gloss was noted along the scraper edge and adjacent lateral edge, possibly the result of use. The second scraper was manufactured at the distal end of an irregular flake. Invasive pressure flaking had been used to create a steep, slightly convex edge, which also extended along the adjacent edge (left-hand side of piece when viewed from dorsal surface).

Interpretation

The lack of debitage, cores or other knapping debris, and the high proportion of retouched or utilised pieces demonstrate that this is not simply a deposit of material created through lithic working. Knapping did not occur in the pit, nor did the indiscriminate disposal of knapping waste; rather, it would seem, specific selections were made in the creation of the deposit.

The deposition of predominantly imported material is not unusual in a Criş context, nor is the focus on blade production (P. Mirea *pers comm.*; Gatsov 1982). The identification of a number of retouched blades and notched pieces is also consistent with other Criş assemblages. However, the recovery of both imported and local materials from Complex 13 provides an interesting opportunity to contrast the way in which local and non-local materials in the assemblage were being worked. The most apparent distinction between the different materials is the blanks that were being manufactured, with a clear focus on the production of blades with the honey-coloured flint. While blades were also manufactured using local materials, the focus appears to have been on the production of flakes. Over half of the honey-coloured pieces were retouched, compared to 25% of the pieces manufactured on local material; similar proportions can also be identified in the edge damaged assemblage. There was a clear preference for the honey-coloured materials in the production of tools, although this was not for functional reasons as the local materials identified were of comparable quality, and could evidently also be used in the production of tools.

The presence of a honey-coloured flint core and two pieces retaining cortex, albeit in small patches, indicates that this material could have been imported in unprepared nodule form, or as cores in the first stages of preparation. Dorsal scar patterns indicate careful preparation and working of honey-coloured cores, with consistent, parallel removal of blades. Platforms were also trimmed to remove lips and overhangs, and increase levels of precision. It is interesting then, that the final stages of use for the core recovered from Complex 13, which appears to have originated as a carefully curated blade core, involved the apparently haphazard removal of irregular flakes, effectively rendering the core unusable.

The dorsal scar patterns on pieces manufactured on local material reveal a more variable picture. While parallel blade removal can be identified in a small number of cases, the majority of

dorsal surfaces reveal a pattern of indistinct or multi-directional removals. Clearly, the local materials were not worked with the same degree of precision or care, and their use appears to have been associated with a more expedient technology.

Differences can also be discerned in the secondary technology, with the honey-coloured pieces being utilised in the production of a very limited range of tools: predominantly edge retouched and notched blades, although this material was also used in the manufacture of a piercer. This piece is morphologically similar to the piercer manufactured on local material; in both cases non-invasive retouch had been used to modify the distal end of a blade to form a point.

The honey-coloured blades were often modified prior to being retouched, with the removal of the proximal or distal end, or both. Medial blade fragments have been viewed as elements of composite tools (such as sickles or knives); the truncation of one or both ends of the blank regarded as facilitating hafting. The focus on a blade technology in the working of honey-coloured flint, and the limited range of tools produced may indicate a degree of specialisation associated with the exploitation of this material. In contrast, the local materials appear to have been used in the manufacture of a broader range of tools. Indeed, while edge retouch was used to modify an irregular flake in the local material assemblage, the end product was notably different. This flake retained both proximal and dorsal ends, and had been retouched along one edge. While it would have functioned as a cutting edge in the same way as a modified blade, it could not have formed part of a composite tool. Both scrapers identified were also manufactured on local materials.

It would appear that two distinct technologies are represented in the assemblage from Complex 13: one focussed on the production of specific blade tools, and the other a more expedient technology possibly associated with the production of utilitarian tools. In many ways, the local material assemblage from Complex 13 is comparable to that from Dudești Complex 7 (See below), which contains a greater range of tools, the majority of which are manufactured on flakes. It is possible that the presence of two distinct knapping technologies could indicate two distinct phases of deposition in Complex 13, although the pottery evidence suggests that this is unlikely. Rather, it might be more appropriate to consider that the two technologies co-existed, with the imported honey-coloured flint being used in the manufacture of specific tools – those associated with the processing of newly introduced domesticates perhaps; while the local materials formed the basis for the utilitarian tool kit.

Complex 7 – a Dudești assemblage

The analysed assemblage from Complex 7 comprised 58 pieces, representing around one third of the excavated assemblage. For this reason the data and interpretations presented in this paper must be regarded as tentative, in lieu of full analysis.

The assemblage comprised predominantly flint, although a single piece of quartzite was identified. In contrast to the material from complex 13, the assemblage was dominated by local flint materials ranging in colour from dark grey to almost white, with only three pieces of the imported honey coloured flint present. Cortex was present on 18 pieces, including two of the honey-coloured pieces. This was confined to the dorsal surface, with no cortical platforms identified. In contrast to Complex 13, over half of the pieces in the assemblage were complete, retaining both platform and termination.

	Honey-coloured		Local material	
	No.	%	No.	%
Blade	2	4	17	29
Flake	1	2	36	62
Retouched	1	2	24	41
Edge Damaged	0		1	2

Table 3. Comparison of local and non-local flint use in Complex 7.
Date comparative între piesele confecționate din silex local și de 'import' provenite din Complexul 7.

Figure 2. An example of the local dark grey flint from Complex 7 (image courtesy of P. Mirea).
Piese confecționate din silix local, de culoare gri-închisă, provenite din Complexul 7.

The assemblage was dominated by flakes, both regular and irregular, with only 19 blades identified (31%), two of which had been manufactured on honey-coloured flint. The blade assemblage was morphologically similar to that from complex 13, with the majority (67%) surviving only as fragments. In contrast to the Criș assemblage, however, the proportion of medial fragments and apparently deliberate truncations using retouch or direct strikes was low.

	Total No.	% of Assemblage
Blade	19	32.7
Regular Flake	14	24.3
Irregular Flake	23	39.6
Core	1	1.7
Angular Shatter	1	1.7

Table 4. Morphology of Complex 7 assemblage.
Tipologia pieselor litice provenite din Complexul 7.

A single core was identified in the assemblage. Manufactured on mottled grey flint, this piece resembled a cubic chunk rather than a precisely engineered and curated core. Flakes, both regular and irregular, had been struck from three faces. The multiple platforms had been formed using a single strike technique, and were positioned laterally to each other. The dorsal scar pattern on the majority of the irregular flakes in the assemblage indicated that the use of multiple platform cores formed an integral part of the lithic technology. However, the evidence from the regular flakes and blades demonstrates that single platform cores and unidirectional reduction were predominantly used in the production of these more precisely engineered pieces. Precision techniques can also be identified in a small number of regular flakes and blades, where platform trimming was used to remove overhangs and prepare the platform for striking. A single crested blade also demonstrated the use of precision techniques – this technique was used to straighten the line of the arris scar on the dorsal surface of a blade to enable more controlled blank removal.

In contrast to Complex 13, this assemblage contained a number of debitage pieces, indicative of knapping activities. This included three core trimming flakes, used to rejuvenate a core and remove hinge fracture scars and other flaws from a core face. It was not possible to determine the types of core that these pieces had originated from. A single piece of angular shatter (debitage material lacking a recognisable dorsal and ventral surface) was also identified.

Around half of the assemblage had been retouched (43%), including one of the honey-coloured pieces, which had been retouched to form an end scraper. Only a single piece showed signs of edge damage. This piece was a distal blade fragment, which had been truncated using a direct strike to one lateral edge. Edge damage was identified along the same edge and may result from the truncation event rather than from the use of the piece.

The retouched assemblage was dominated by end scrapers, although two piercers and a number of edge retouched pieces were also present. The scrapers were predominantly manufactured on blades and regular flakes, although two had been produced using irregular flakes. In all cases pressure flaking, sometimes in combination with direct percussion retouch, had been used to modify and shape the distal end of the piece. One example had also been retouched to form an adjacent scraper edge along the right lateral edge. In two further examples non-invasive, direct percussion retouch had been applied to a lateral edge. One piece showed signs of edge damage along both lateral edges. The scrapers were of relatively comparable size, having been formed on heavy flakes. The retouched edge on a number of the scrapers showed signs of use.

The two piercers identified were morphologically distinct, with one resembling a micro-borer, a form of tool characteristic of Dudești assemblages (P. Mirea *pers comm.*; Gatsov 1982), rather than a typical piercer. This piece had been formed on a regular flake; retouch had been used to form a concave notch, which had been used in parallel with a small cortical concave flaw in the flint to form a piercing tip around 3mm in length. The second piercer had been manufactured on a blade blank, with direct percussion retouch used to form a point. The tip of this piece was broken and abraded, possibly attributable to its use. Both pieces were small, around 30mm in length.

Non-invasive retouch was noted on nine pieces, both blades and flakes. In five cases retouch had evidently been used in the truncation of the original blank, with definable notches identified on three of the pieces. In the remaining pieces, retouch had been used to modify one or more lateral edges.

Interpretation

The material analysed from Complex 7, although not the complete assemblage, provides a representative sample of the lithic material recovered. The assemblage forms an interesting contrast to that from Complex 13, and aptly demonstrates a distinction between the Criș and Dudești lithic technologies. The material from this complex contains a greater variety of tools and debitage, and appears to represent a broad based utilitarian assemblage. The presence of debitage, including core trimming flakes and angular shatter suggests that less selectivity went into the creation of the deposit, with the waste from knapping activities deposited along with tools. The absence of microdebitage undoubtedly results from the lack of sieving undertaken during excavation.

The dominance of local flint materials in the assemblage is interesting, and serves to further distinguish the two assemblages. However, it is significant to note that the local materials recovered from Complex 13 were morphologically very similar to the Complex 7 assemblage. As discussed above, this could relate to the occurrence of morphologically distinct but chronologically similar lithic technologies.

The presence of relatively large numbers of scrapers in the assemblage is interesting. However, in the case of the tools from this complex the use of the term 'scraper' is perhaps misleading. While each of these tools has a distinct scraping edge, further retouch had been used in a small number of cases to form cutting edges. The edge damage on one of the scrapers indicates that this too was used for cutting activities. It is perhaps more pertinent to regard these pieces as multi-purpose tools. Indeed, micro-wear analysis carried out on material from Divostin has demonstrated that scrapers were used for a range of activities including both cutting and scraping (Tringham 1988). Cutting edges were also formed on a small number of flake and blade blanks.

The material from Complex 7 appears to represent a utilitarian, domestic assemblage, with a range of tools suitable for a variety of processing activities. Knapping appears to have occurred in the vicinity of the site, with waste material deposited alongside functional pieces. Without complete analysis of the Complex 7 assemblage it is difficult to draw any further conclusions about the nature of the deposit. However, it is clear that there is a definite distinction between the assemblages from the two complexes, and more specifically in the way the different materials represented were used.

Conclusions

This paper has sought to provide some preliminary findings about the lithics associated with Criș and Dudești pottery in two distinct complexes excavated at Teleor 003, and put forward some preliminary interpretations. Owing to the limited nature of the analysis undertaken so far, and the large quantities of lithics from SRAP excavations still to be examined, these interpretations must be considered as speculative. However, they are offered here as a first step towards a greater understanding of the lithic technologies of the Teleorman River Valley.

It is hoped that analysis of many more lithic assemblages from Teleor 003 and other sites in the Teleorman River Valley will be undertaken over the next few years. The results of this analysis will allow a more detailed understanding of the processes of lithic deposition in relation to pottery forms and the variety of other artefacts recovered from the pit complexes.

Acknowledgements

My thanks to Pavel Mirea for all his advice and guidance during the analysis of these lithic assemblages, and for inviting me to contribute to this volume.

Bibliography

- Bailey, D.W. (2000) *Balkan Prehistory: exclusion, incorporation and identity*. London: Routledge.
- Gatsov, I. (1982) 'The archaeological cultures of the late Pleistocene and early Holocene in the western Black Sea region, and their significance for the formation of the Neolithic flint industries', *Prace Archeologiczne* 33: 111-30.
- Tringham, R. (1988) 'Analysis of the chipped stone industry at Divostin', in Srejovic, D. and McPherron, A. (eds). *The Neolithic Village of Divostin*, pp. 203-24, University of Pittsburgh Press

NOI DESCOPERIRI ÎN AȘEZAREA GUMELNIȚEANĂ DE LA VITĂNEȘTI 'MĂGURICE'

Radian-Romus ANDREESCU
Pavel MIREA
Katia MOLDOVEANU
Ion TORCICĂ

Abstract: *The tell-settlement at Vitănești 'Măgurice' is located in the Teleorman Valley, about 7 km northeast of Alexandria town. Research started here in 1993. The main objectives are the uncovering of the last habitation level belonging to the Gumelnița B1 phase and the excavation of a stratigraphical control surface. The stratigraphy of the site has been revealed by two stratigraphical sondages: all three phases of the Gumelnița culture (A1, A2 and B1) are present.*

The archaeological complexes are represented by houses and hearths with 14 houses discovered so far.

The site is very rich in artifacts including vessels, tools and figurines made of various materials such as clay, bone, antler, copper, flint and stone. In the 2008 campaign several special objects were discovered: a series of decorated clay weights; an anthropomorphic vessel; and a golden pendant.

Rezumat: *Așezarea de tip tell de la Vitănești 'Măgurice' se află în Valea Teleormanului, la cca. 7 km nord-est de orașul Alexandria. Cercetările au început aici în 1993. Principalele obiective au fost decopertarea primului nivel de locuire și săparea unei suprafețe de control stratigrafic care să evidențieze evoluția culturală a așezării. Stratigrafia sitului a fost relevată de către cele două sondaje sedimentologice, astfel toate cele trei faze (A1, A2 și B1) ale culturii Gumelnița sunt prezente.*

Complexele arheologice sunt reprezentate de locuințe și vetre. Au fost descoperite până acum 14 locuințe.

Situl este foarte bogat în artefacte, cum ar fi vase, unelte, figurine, din materiale variate, precum lut, os, corn, cupru, silex, piatră. În campania anului 2008 au fost descoperite câteva obiecte deosebite: o serie de greutăți din lut decorate, un vas antropomorf și un pandantiv din aur.

Key words: *tell settlement; Gumelnița culture; clay weights; anthropomorphic vessel; golden pendant.*

Cuvinte cheie: *așezare tell; cultura Gumelnița; greutate din lut; vas antropomorf; pandantiv aur.*

Așezarea gumelnițeană de tip *tell* se află în comuna Vitănești, județul Teleorman, la circa 7 km nord-est de orașul Alexandria (pl. I/1, 2). Situl, cu diametrele la partea superioară de 40x45 m și o înălțime maximă de 6,5 m, este amplasat în apropierea terasei de nord-est care coboară lin spre lunca Teleormanului (Andreescu 2001; Andreescu et al. 2003) (pl. II/1).

Principalele obiective ale cercetărilor arheologice, care au început în anul 1993¹, au fost decopertarea primului nivel de locuire și săparea unei suprafețe de control stratigrafic care să evidențieze evoluția culturală a așezării.

Pentru atingerea acestor obiective, suprafața *tell*-ului a fost împărțită în două sectoare X și Y, separate de un martor de 2 m. Cele două sectoare au fost împărțite în suprafețe de 10x10 m, iar acestea în carouri de 2x2 m. Cercetările au debutat în sectorul de sud-vest (SX), care părea mai puțin afectat de lucrările agricole. Începând cu anul 2008 cercetările au fost extinse și în sectorul de nord-est (SY). În suprafața A-G, plasată în marginea de est-sud-est a așezării, a fost deschisă secțiunea de control stratigrafic. Ulterior, pentru a avea o evaluare rapidă a situației stratigrafice și pentru a stabili legăturile dintre așezare și mediul natural au fost trasate pe panta de sud-vest a *tell*-ului două secțiuni de 16x1m, respectiv 18x1m, denumite sondaje sedimentologice (Haită 2001: 47-58) (pl. II/2).

Aceste sondaje au relevat o interesantă evoluție a așezării. Astfel, după un prim nivel de locuire aparținând probabil fazei Gumelnița A1 urmează un nivel natural, fără depuneri antropice, care pare să indice fie o perioadă de abandon a așezării, fie anumite lucrări de înălțare a nivelului locuirii, ambele ipoteze fiind legate poate de intensificarea activității aluviale a râului Teleorman. Urmează o a doua etapă a locuirii, mult mai consistentă, nivelul antropic măsurând mai mult de patru metri grosime, etapă ce cuprinde fazele Gumelnița A2 și Gumelnița B1 (Andreescu 2005: 146).

Au fost descoperite resturile a 14 locuințe precum și un bogat material arheologic. Locuințele, în special cele ale ultimului nivel de locuire, Gumelnița B1, sunt destul de prost conservate, fiind deranjate de lucrări agricole și intervenții moderne. Aveau o formă rectangulară, la construcția lor fiind folosit mult lemn precum și chirpici. Unele locuințe par a fi avut două camere, fiecare având o vatră.

Unele dintre ele, cum ar fi L.13 și L.14, aveau un bogat inventar format din numeroase vase întregibile, mai multe greutateți din lut ars cu diferite semne, la care se adaugă o gamă variată de unelte și statuete (pl. III/1, 2). La marginea de sud-est a așezării au fost cercetate mai multe vetre exterioare, unele relevând detalii constructive extrem de interesante.

În privința paleoeconomiei, analizele preliminare arată că erau cultivate grâul, orzul, seaca și leguminoasele (Bogaard 2001: 115-7). Analizele arheozoologice indică pentru nivelul Gumelnița B1 o relativă paritate între animale domestice (bovine, ovicaprine, porcine) și cele sălbatice (bour, cerb, porc mistreț, castor), ceea ce dovedește că, cel puțin în faza finală a așezării, vânătoarea juca un rol destul de important (Bălășescu et al. 2005: 211-5).

Inventarul arheologic este extrem de bogat, fapt normal pentru o așezare de tip *tel.* Vom enumera pe scurt principalele categorii de descoperiri, urmând a acorda o atenție specială câtorva dintre cele recent scoase la lumină.

Majoritatea materialului arheologic este constituit din ceramică, în mare parte fragmentară. Ceramica nivelului Gumelnița B1 este în majoritate lucrată dintr-o pastă de bună calitate, omogenă, bine arsă, folosind ca degresant nisipul. Printre forme se numără străchinile de diferite forme și dimensiuni, vasele de mari dimensiuni cu gura largă și fundul îngust având partea inferioară conică și umăr lat, vasele bitronconice, vasele cu corpul relativ globular, capacele sau castronașele bitronconice din pastă fină (Andreescu et al. 2003: 80) (pl. V/1-8). Decorul incizat este variat, unele motive decorative fiind trasate cu incizii fine, neregulate, dispuse oblic. Decorul canelat circular este specific capacelor. Un motiv caracteristic pentru această fază este format din șiruri orizontale de proeminențe obținute prin presarea și ridicarea materialului cu unghia sau cu o unealtă tip spatulă. Motivele decorative obținute prin tehnica impresiunii, specifice ultimului nivel de locuire, sunt unghiulare sau circulare, dispuse în șiruri, mărginite uneori de linii, combinate cu incizii sau linii în relief. Alt decor caracteristic este cel în relief constând în benzi oblice reliefate, des întâlnite pe vasele de dimensiunii medii. Un motiv decorativ reliefat cu totul special este cel format din romburi duble sau triple care au la interior și în exterior cercuri simple sau concentrice, dispus ca o bandă pe umărul lat al unor vase de mari dimensiuni (ibid.: 80-4). Decorul pictat este reprezentat prin câteva fragmente ceramice cu grafit. Foarte multe vase sunt decorate cu barbotină, în special cele de dimensiuni mari.

În nivelul Gumelnița A2 crește proporția vaselor (castronașe bitronconice și străchini) din ceramică fină lustruită, de culoare cenușiu-închis sau neagră. Crește și numărul vaselor pictate cu grafit în schimb scade numărul celor decorate în relief și al celor cu impresiuni. În acest nivel au fost descoperite, pentru prima oară la nord de Dunăre, trei mici fragmente ceramice pictate cu aur.

Au fost descoperite numeroase alte obiecte confecționate din lut printre care: fusaiole, așa-numitele 'perle' de diverse forme și dimensiuni, multe vase miniaturale. Câteva piese, cu o formă bitronconică, au un mic gât care comunica cu interiorul gol în care, în unele cazuri, se aflau bile de lut sau pietricele, așa-numitele 'zornăitori' (pl. VI/11). Pe unele capace se află modele miniaturale de locuințe (Moldoveanu *sub tipar*) (pl. VI/9, 10).

Plastica antropomorfă din lut și os este reprezentată de peste trei sute de piese, în marea lor majoritate puternic fragmentate (pl. VI/2-7). Multe dintre ele sunt schematic modelate, unele decorate cu diverse motive geometrice incizate (Andreescu 2006). Pe pereții unor vase de provizii de mari dimensiuni au fost aplicate siluete umane. Plastica zoomorfă din lut este diversificată tipologic, de la piese schematizate la piese realist modelate, așa cum este cazul celor reprezentând o broască țestoasă și un mic cap de porc. Unele piese sunt decorate cu linii incizate, cercuri sau mici impresiuni circulare.

Au fost descoperite sute de unelte din os, de la clasicele împungătoare și dălțițe până la zeci de plăcuțe rectangulare și vârfuri de săgeți (pl. VIII/7-14). Unele obiecte de os au forme mai deosebite cum ar fi cele în zig-zag. Din corn au fost lucrate săpăligi de diverse forme și dimensiuni, precum și topoare-ciocan de mari dimensiuni. Obiectele de piatră sunt foarte multe, uneltele și fragmentele de silex spre exemplu depășesc două mii de piese, într-o mare diversitate tipologică (pl. VII/1-6). Uneltele de aramă sunt reprezentate prin sule, ace, cârlige (pl. VIII/15), un toporaș și dălțiță. Au fost descoperite și obiecte din podoabă din scoică (pl. VII/16), os sau lut.

Dintre numeroasele descoperiri făcute în așezarea de la Vitănești ne-am oprit asupra câtorva cu un caracter mai special.

O primă categorie de materiale este reprezentată de așa-numitele greutateți din lut. Aceste greutateți sunt descoperiri frecvente în așezările gumelnițene, uneori numărul lor fiind foarte mare. La Vitănești au fost descoperite mai multe greutateți, majoritatea din lut ars dar și câteva din lut nears (Andreescu et al. 2001: 271). Alături de greutateți nedecorate, au fost descoperite piese care aveau incizate diverse motive decorative (Marinescu-Bîlcu 2008).

Atenția ne-a fost atrasă de o serie de greutateți cu un anumit tip de decor (repertoriul motivelor decorative de pe greutatețile de lut merită un studiu mai amplu, care depășește însă cadrul acestui articol).

Greutatețile în discuție formează o serie de 13 piese, întregi și fragmentare, care au ca element comun decorul spiralic incizat.

În anul 2008 cercetările au scos la lumină opt greutateți, întregi și fragmentare, cu decor spiralic, de data acesta într-un context mai clar (pl. IV/1). Piesele se aflau prinse în resturile locuinței incendiate L.13. Aceasta era întreruptă de perturbații stratigrafice, fiind afectată și de lucrările agricole. Greutatețile, descoperite în zona carourilor E4-5, F5 făceau parte dintr-un complex format din cca. 20 greutateți, întregi și fragmentare. Majoritatea se aflau în centrul caroului E4 amestecate printre fragmentele de chirpici și ceramică arsă secundar. Adâncimea la care au fost descoperite este cuprinsă între -0,84 m și -1,10 m (față de 'punctul 0'). Piese sunt în formă de trunchi de piramidă cu colțurile rotunjite. Lungimea variază între 5-10,6 cm, în timp ce baza relativ dreptunghiulară are laturile de 7-8 cm respectiv, 4,4-5,3 cm. Greutatețile sunt perforate la partea superioară, uneori cu urme de uzură datorate folosirii/suspendării lor.

Piesele au în general o culoare roșu-gălbuie sau maroniu-roșcată, fiind realizate dintr-un lut ce are ca degresanți nisip fin, mică și fragmente de scoică pisată. Suprafața exterioară este netezită având crăpături fine datorită arderii secundare.

Primele două greutateți, destul de bine conservate, sunt decorate cu motive spiralice pe toate fețele. Spiralele sunt ample pe față/spate și mai simple pe cele laterale (pl. VIII/1, 2).

Alte trei greutateți au decorul spiralic incizat numai pe față și pe spate, lipsind deci de pe părțile laterale (pl. IX/1-3). Una dintre ele are spiralele ample, într-un caz acoperind aproape întreaga față (pl. IX/1), în timp ce celelalte două au spiralele mai simple.

Două greutateți, din păcate fragmentare, au un decor ceva mai complex (pl. VIII/3, 4). În primul rând motivul spiralic este incizat și pe bază. Același motiv pe află și pe părțile din față și spate ale greutateților. Pe părțile laterale se întâlnește însă un decor deosebit, format din linii semicirculare și linii dispuse în unghi (sau triunghi) sau linii oblice. Starea fragmentară a greutateților nu a permis reconstituirea acestor motive. În aceste cazuri decorul spiralic este mai neglijent trasat, unele spirale fiind întrerupte.

Acestor greutateți, aflate împreună într-o locuință, li se alătură alte cinci descoperite de-a lungul anilor în diverse contexte (Marinescu-Bîlcu 2007: 89-90) (pl. X/1-5). Motivele decorative sunt asemănătoare dar există și câteva deosebiri. O greutate întregă are pe față și pe spate câte o spirală realizată printr-o incizie lată puțin adâncă (pl. X/5). O altă greutate are pe una din fețe o spirală, în timp ce pe cealaltă față decorul este format de cercuri concentrice și câteva incizii plasate deasupra și în jurul perforației de la partea superioară a piesei (pl. X/3). Una dintre greutateți, fragmentară, pare a fi avut decorul spiralic pe toate cele patru fețe, incizat însă destul de neglijent (pl. X/2). Deosebit de interesant este decorul unei alte piese care are pe una din fețe două cercuri concentrice iar pe cealaltă o spirală. Pe părțile laterale decorul este alcătuit din câte o linie șerpuită, fiind sigura piesă descoperită până acum care are acest tip de decor (pl. X/1). Un alt fragment are un decor spiralic destul de prost conservat (pl. X/4).

Un obiect inedit este greutatea miniaturală descoperită în zona exterioară locuinței L.14, în caroul J1, la adâncimea de -0,74 m. În formă de trunchi de piramidă, are o înălțime de 4,5 cm și baza relativ dreptunghiulară cu dimensiunile de 2,5×2 cm. Este decorată pe două dintre laturi cu incizii puțin adâncite, cu motive ce sugerează fragmente spiralice (pl. IX/4). Trebuie subliniat faptul că această greutate miniaturală prezintă similitudini, în ceea ce privește decorul, cu cele de dimensiuni mai mari.

În campania anului 2008 a fost descoperit și un vas antropomorf, în caroul M3, la o adâncime de -0,83 m (față de 'punctul 0') și la circa 0,15 m față de suprafața actuală a solului. Se afla în poziție verticală, puțin aplecat lateral. Era prins la limita superioară a distrugerii unei structuri de locuire, alcătuită din chirpici ars la roșu-cărămiziu, mărunțit, amestecat cu un sediment de culoare neagră (pl. IV/2). Distrugerea acoperea suprafața carourilor M1-M5, N2-N5, O2-O5, conținând și numeroase fragmente ceramice arse secundar. În caroul M5 s-a descoperit nivelul superior al unei vetre ce poate aparține structurii de locuire. Dimensiunile piesei sunt următoarele: Î. 13 cm, D. max: 11 cm, D. gură: 4,2 cm, D. bază: 4,2 cm.

Vasul antropomorf este lucrat dintr-o pastă fină, cu nisip de granulație mică folosit ca degresant. Are o înălțime de 13 cm, un diametru maxim de 11 cm, în timp ce diametrul la gură, identic cu cel de la bază, este de 4,2 cm (pl. XI/1-4). Este ars reducător, iar datorită arderii secundare a căpătat o culoare maroniu-gălbuie, cu nuanțe roșcate, la exterior observându-se crăpături foarte

fine. Suprafața interioară este netezită, iar cea exterioară este, în plus, lustruită. Vasul are o formă bitronconică cu umărul rotunjit și gâtul înalt, tronconic și baza ușor concavă. Buza vasului este puțin deteriorată din vechime. În zona diametrului maxim al corpului vasului sunt modelate două brațe, așezate diametral opus. Se poate observa cum, după aplicarea lor, lutul a fost netezit în jurul acestora pentru a face corp comun cu vasul. Brațele sunt îndoite de la cot și ridicate vertical în așa-numită poziție a *orantei*. Partea superioară a brațului drept este ruptă din vechime. Brațul stâng este spart din vechime în zona cotului, în timp ce palma a fost modelată doar cu trei degete. Sub buză, în zona gâtului, vasul are aplicată o față umană formată dintr-o bandă îngustă de lut, cu muchia mediană ce figurează nasul (deteriorat), ce apare astfel ca o 'mască'. Ca un detaliu tehnic, se poate observa, cum fața a fost aplicată pe vas după realizarea acestuia. Capetele rotunjite ale 'măștii', posibil urechile, sunt orientate în față.

O altă piesă fragmentară descoperită în campaniile anterioare reprezintă o față umană aplicată pe gâtul unui vas (pl. VI/1). Nasul și sprâncenele sunt reliefate, iar urechile au câte două perforații laterale. Ochii sunt marcați prin suprafețe lustruite. Gura este reprezentată de o creștătură, iar bărbia este reliefată. În jurul ochilor are urme de pastă albă. $\hat{I}=5,6$ cm (Andreescu 2002: 83, pl.61/3).

Prima piesă (și destul de probabil și cea de-a doua) se încadrează în categoria vaselor cu atribute antropomorfe (Andreescu 2002: 74).

Vasul antropomorf de la Vitănești reprezintă o variantă nouă dacă luăm în considerație toate elementele lui. Astfel, vasele cu atribute antropomorfe sunt vase obișnuite, de obicei bitronconice, de diverse mărimi, care au modelate sau aplicate fețe umane sub buză. Unele au modelate brațele sau doar palmele. Astfel de vase au fost descoperite la Gumelnița (Ionescu 1974: 115-6, fig.1/2) și Sultana, două piese, un vas întreg (Andreescu 2002: 80, pl. 56/1) și altul fragmentar (Marinescu-Bîlcu și Ionescu, 1967: 33, pl. V/2; XIX). Vasul de la Gumelnița și un vas de la Sultana au elementele anatomice ale feței umane, nas, gura, urechi, reliefate sub buza vasului. Brațele sau mai bine zis palmele acestor piese se înalță vertical de pe diametrul maxim vasului.

O altă manieră de redare a feței este aplicarea unui fel de mască sub buza vasului. De la Sultana provine un fragment de vas cu fața scundă și lată, cu ochii în formă de migdală. Nasul ascuțit este reliefat, ca și sprâncenele. Brațele sunt modelate în relief pe piept (sau pe pântec), fiecare braț având câte trei degete.

Vasul de la Vitănești are aceeași manieră de redare a feței, prin aplicarea unei măști, mai modest realizate, sub buza vasului. Spre deosebire însă de vasul de la Sultana, care are brațele pe pânțele, brațele vasului de la Vitănești, îndoite de la coate, sunt orientate în sus. De menționat faptul că celălalt vas de la Sultana și vasul de la Gumelnița au figurate numai palmele orientate în sus.

Vasul de la Vitănești este o variantă a vaselor cu atribute antropomorfe cu mască umană aplicată sub buză și brațe în așa-numită poziție a *orantei*. Un amănunt interesant despre care nu știm deocamdată dacă se datorează unei omisiuni a meșterilor sau unor rațiuni cultice, este figurarea mâinii cu numai trei degete atât la vasul de la Vitănești cât și la cel descoperit la Sultana.

Acest vas vine să întărească încă o dată convingerea că repertoriul plasticii antropomorfe este mult mai variat decât au relevat cercetările întreprinse până acum în așezările gumelnițene.

Tot în campania anului 2008, în caroul M3, au mai fost descoperite două pandantive din lut, iar în caroul M2, unul din aur (pl. XII/1-5).

Piese din aur au fost destul de rar descoperite în cercetările din așezări, ele fiind mai frecvente în cazul necropolelor, cazul cel mai cunoscut fiind al celei de la Varna (Katincarov et al. 1989).

Doar nouă reprezentări antropomorfe din aur au fost descoperite până acum la nordul Dunării în așezările gumelnițene, care provin din așezările de la Sultana (Hălcescu 1995: 16, fig.1), Vidra (Rosetti 1939: 38, fig. 21/2;), Vărăști (Comșa 1974: 184, fig.2) și Gumelnița (Dumitrescu, 1961: 79, fig.7).

După descoperirea unor fragmente pictate cu aur, în așezarea de pe 'Măgurice' a fost scos la lumină și un mic pandantiv din aur. Dimensiunile piesei sunt următoarele: L = 24,73 mm, l = 21,21 mm, g = 0,21 mm. Greutatea este de 1,4 g.

Piesa are o formă discoidală, având la partea superioară o mică prelungire trapezoidală cu două mici perforații (pl. XII/1, 5). A fost lucrată din foiță de aur prin batere. Observațiile mai amănunțite au relevat faptul că piesa a fost făcută din mai multe foițe din aur suprapuse. Acest lucru este vizibil pe marginile piesei, care sunt îndoite și se poate observa cu ochiul liber faptul că piesa este compusă din mai multe foițe unite prin batere (pl. XII/2, 4). De asemenea, pe suprafața piesei, ceea ce părea la o primă vedere o serie de fisuri, reprezintă de fapt urme ale suprapunerii foițelor din aur (pl. XII/3).

Piesa din aur face parte din categoria reprezentărilor antropomorfe din aur, opinia des întâlnită fiind aceea că ea reprezintă silueta umană mult schematizată sau mai bine zis doar simbolizată, în special în cazul reprezentărilor de tipul celei descoperite la Vitănești (Andreescu, 2002: 71).

În ceea ce privește contextul descoperirii, să notăm faptul că piesa a fost descoperită în apropierea vasului antropomorf. Acest fapt amintește de cercetările de la Vidra unde, un pandantiv de aur, de alt tip decât cel de la Vitănești, a fost descoperit pe vasul antropomorf cunoscut sub numele de 'Zeița de la Vidra' (Rosetti 1939: 38, fig. 21/1, 22/1, 23/1).

Acestea reprezintă doar câteva descoperiri, unele dintre ele dintre recente, făcute în așezarea gumelnițeană de la Vitănești 'Măgurice'.

Amploarea cercetărilor precum și bogăția inventarului fac din această așezare o importantă sursă de informații despre civilizația gumelnițeană. Plasată în vestul Munteniei, într-o regiune cu foarte multe așezări de tip *tell*, așezarea de la Vitănești va fi un pilon important în stabilirea evoluției culturii Gumelnița în sudul României.

Datorită săpăturilor întreprinse pe suprafețe mari au fost făcute observații interesante referitoare la utilizarea spațiului interior al așezării, precum și asupra dinamicii locuirii. Cercetările de teren întreprinse în jurul așezării au condus la descoperirea altor puncte cu locuiri aparținând culturii Gumelnița. Primul dintre acestea, Vitănești II, se află plasat chiar lângă *tell*, iar al doilea, Vitănești III, este plasat la circa 1 km spre sud în apropierea terasei de sud-vest a râului Teleorman, în timp ce al treilea, Vitănești IV, se află la circa 1,5 km spre nord, la baza terasei de nord-est. Toate acestea reflectă o dinamică specială a locuirii umane pe Valea Teleormanului în zona *tell*-ului de la Vitănești (Andreescu și Mirea, 2008: 31-2).

Cercetările viitoare din așezarea de tip *tell* de la Vitănești 'Măgurice' au drept obiectiv finalizarea cercetării ultimului nivel de locuire, Gumelnița B1, precum și definitivarea suprafeței de control stratigrafic.

Note

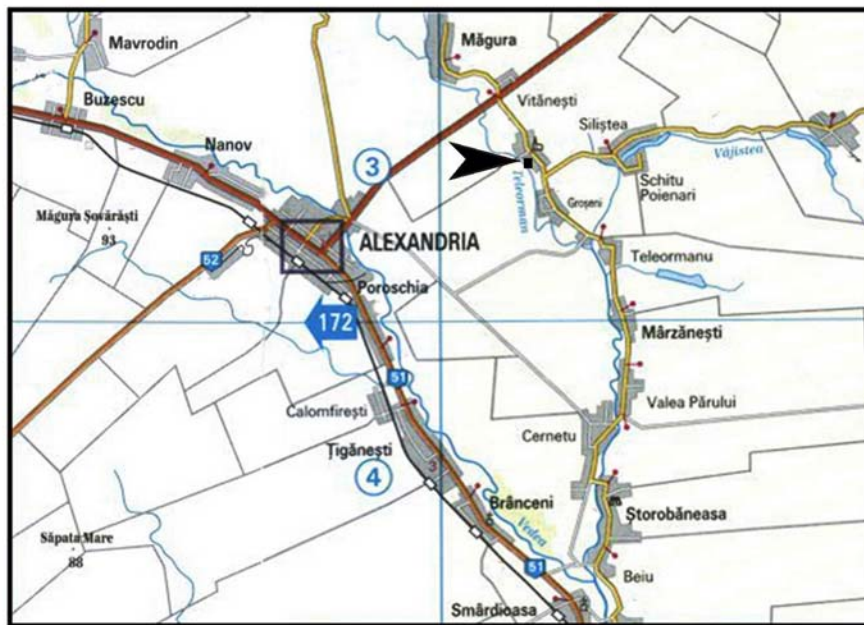
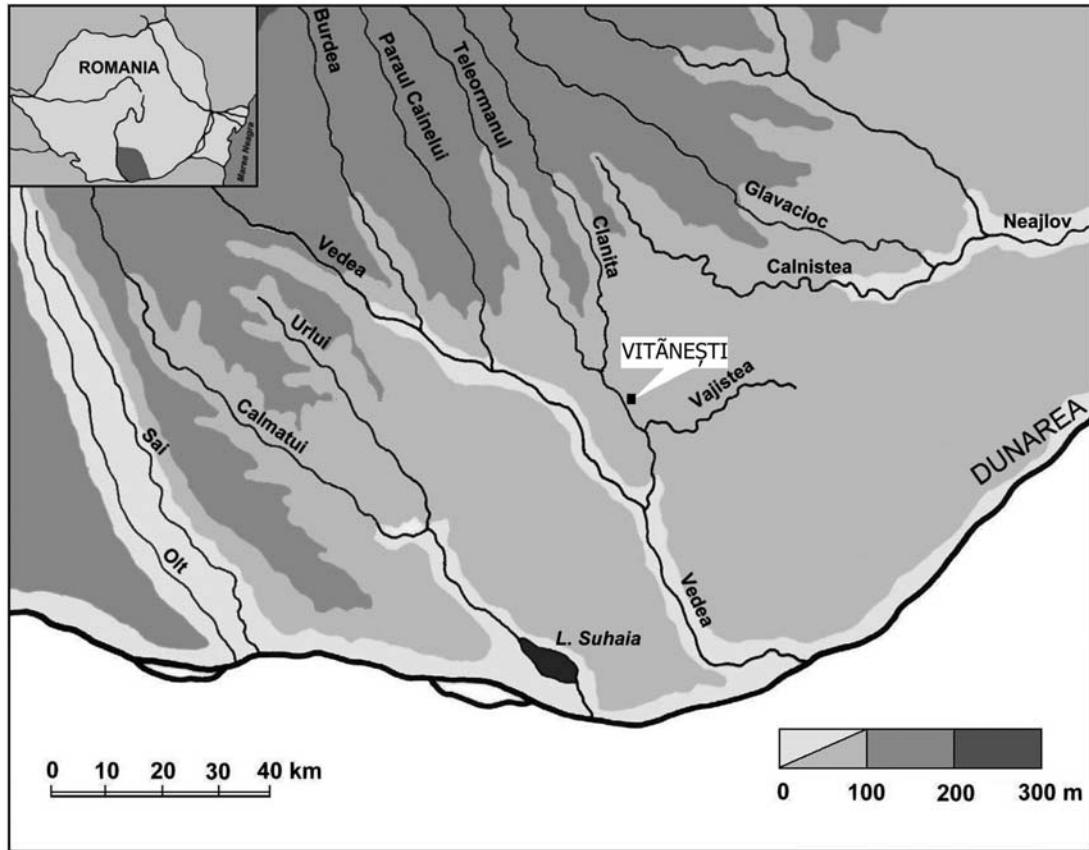
¹. Cercetările au fost începute de către un colectiv format din dr. Silvia Marinescu-Bîlcu, Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' București, responsabil de șantier, Radian Andreescu, Muzeul Național de Istorie a României (MNIR) și Cătălin Borțun, Muzeul Județean Teleorman (MJT). În prezent colectivul este format din dr. Radian Andreescu, responsabil de șantier, Katia Moldoveanu, Constantin Haită, dr. Adrian Bălășescu, dr. Valentin Radu (MNIR), Pavel Mirea, Ion Torcică, Pompilia Zaharia, Mădălina Dumitru (MJT). Din colectiv au mai făcut parte Ion Pătrașcu și Ștefan Nedelcuță-Apope (MJT).

². Desenele au fost realizate de către Pavel Mirea și Ion Torcică (MJT), Simona Mateescu (MNIR), Cătălina Dănilă (București).

Bibliografie

- Andreescu, R.R. (2001) 'Așezarea eneolitică de la Vitănești, jud. Teleorman', *Gumelnița, O civilizație necunoscută* (CD-Rom), București: CIMEC.
- (2002) *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, București: Muzeul Național de Istorie a României.
- (2005) 'Valea Teleormanului. Mediul și comunitățile umane în mil. V a. Chr.', *In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu. Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos XXII*: 141-50.
- (2006), 'Considerații asupra decorului statuetelor gumelnițene', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României XIII*: 159-71.
- Andreescu, R.R., Haită, C, Mirea, P. și Zaharia, P. (2001) 'Vitănești', în Angelescu, M.V., Borș, C. și Oberländer-Târnoveanu, I. (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000. A XXXV-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Suceava, 23-27 mai 2001*, pp. 271-2, București: CIMEC.
- Andreescu, R.R. and Mirea, P. (2008), 'Tell settlement: a pattern of landscape occupation in the Lower Danube', in Bailey, D.W., Whittle, A. and Hofmann, D. (eds.), *Living well together? Settlement and Materiality in the Neolithic of South-East and Central Europe*, pp. 28-34, Oxford: Oxbow Books.

- Andreescu, R.R., Mirea, P. și Apope, Ș. (2003) 'Cultura Gumelnița în vestul Munteniei. Așezarea de la Vitănești, jud. Teleorman', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României XII*: 71-87.
- Bogaard, A. (2001) 'Charred plant remains from flotation in 2000', in Bailey, D.W., Andreescu, R., Mills, S and Trick, S. (eds.), *Southern Romania Archaeological Project: second preliminary report*, pp. 113-27, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University.
- Bălășescu, A., Radu, V. și Moise, D. (2005) *Omul și mediul animal între mileniiile VII-IV î.e.n. la Dunărea de Jos*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Comșa, E. (1974) 'Figurinele de aur din aria de răspândire a culturii Gumelnița', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 25(2): 181-9.
- Dumitrescu, H. (1961) 'Connections Between the Cucuteni-Tripolie Cultural Complex and The Neighbouring Eneolithic Cultures in the Light of the Utilization of Golden Pendants', *Dacia N.S. V*: 69-93.
- Haită, C. (2001) 'Studiu sedimentologic preliminar asupra locuirii neo-eneolitice din valea Teleormanului, zona Lăceni-Vitănești. Southern Romania Archaeological Project, campania 2000', *Studii de Preistorie* 1: 47-58.
- Hălcescu, C. (1995) 'Tezaurul de la Sultana', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos XIII-XIV*: 11-15.
- Ionescu, B. (1974) 'Obiecte de cult descoperite la Gumelnița', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 25(1): 115-8.
- Katincarov, R., Mohen, J.P., Avramova, M., Todorova, H. et Demoule, J.P. (1989) *Le premier or de l'humanité en Bulgarie, 5e millénaire (Catalogue d'exposition)*, Paris.
- Marinescu-Bîlcu, S. (2007) 'Greutăți' decorate din aria Gumelnița', *Studii de Preistorie* 4: 87-103.
- Marinescu-Bîlcu, S. și Barbu, I. (1967) *Catalogul sculpturilor eneolitice din muzeul raional Oltenița*.
- Moldoveanu, K. (sub tipar) 'O categorie aparte de materiale descoperite în așezarea gumelnițeană de la Vitănești "Măgurice", jud. Teleorman', *Musaioș XIII*.
- Rosetti, D.V. (1939) 'Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest', *Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst XII*: 29-50.

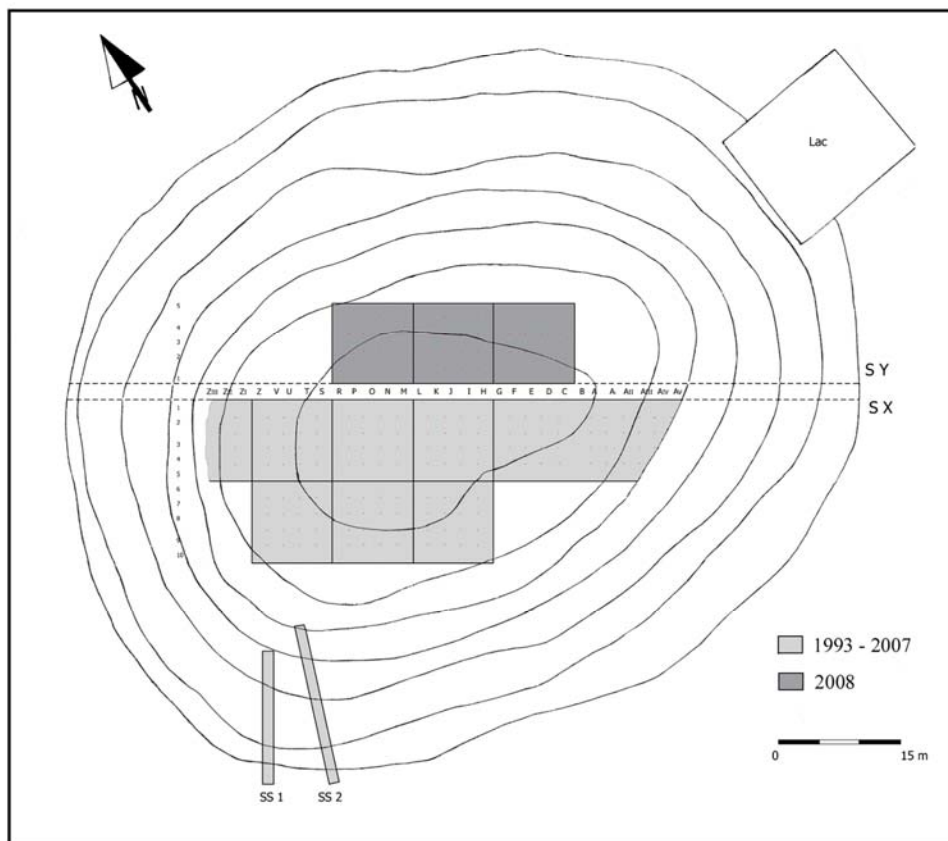

Vitănești. Localizarea sitului.
Location of Vitănești site.

Planșa 1

1

2

1. Vitănești 'Măgurice'. Vedere nord-estică; 2. Planul cercetărilor arheologice 1993-2008.
 1. North-eastern view of the site; 2. The 1993-2008 excavations plan.

Planșa II

1

2

1. Locuința L.13 - nivelul superior în timpul cercetării; 2. Locuința L.14 - detaliu cu vase *in situ*.
1. The upper level of dwelling no. 13 during the research; 2. Dwelling no. 14 - *in situ* vessels detail.

Planșa III

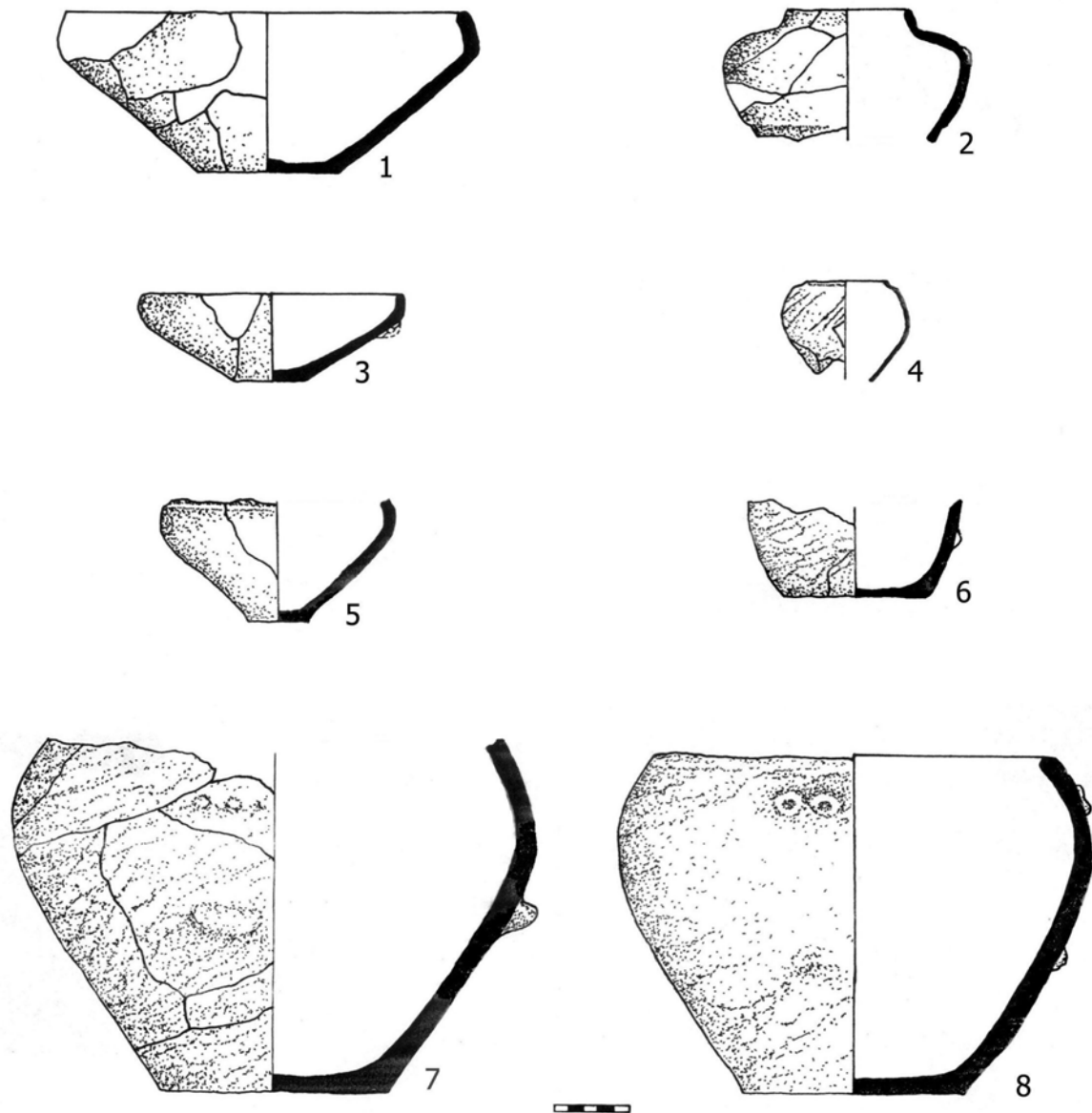

1

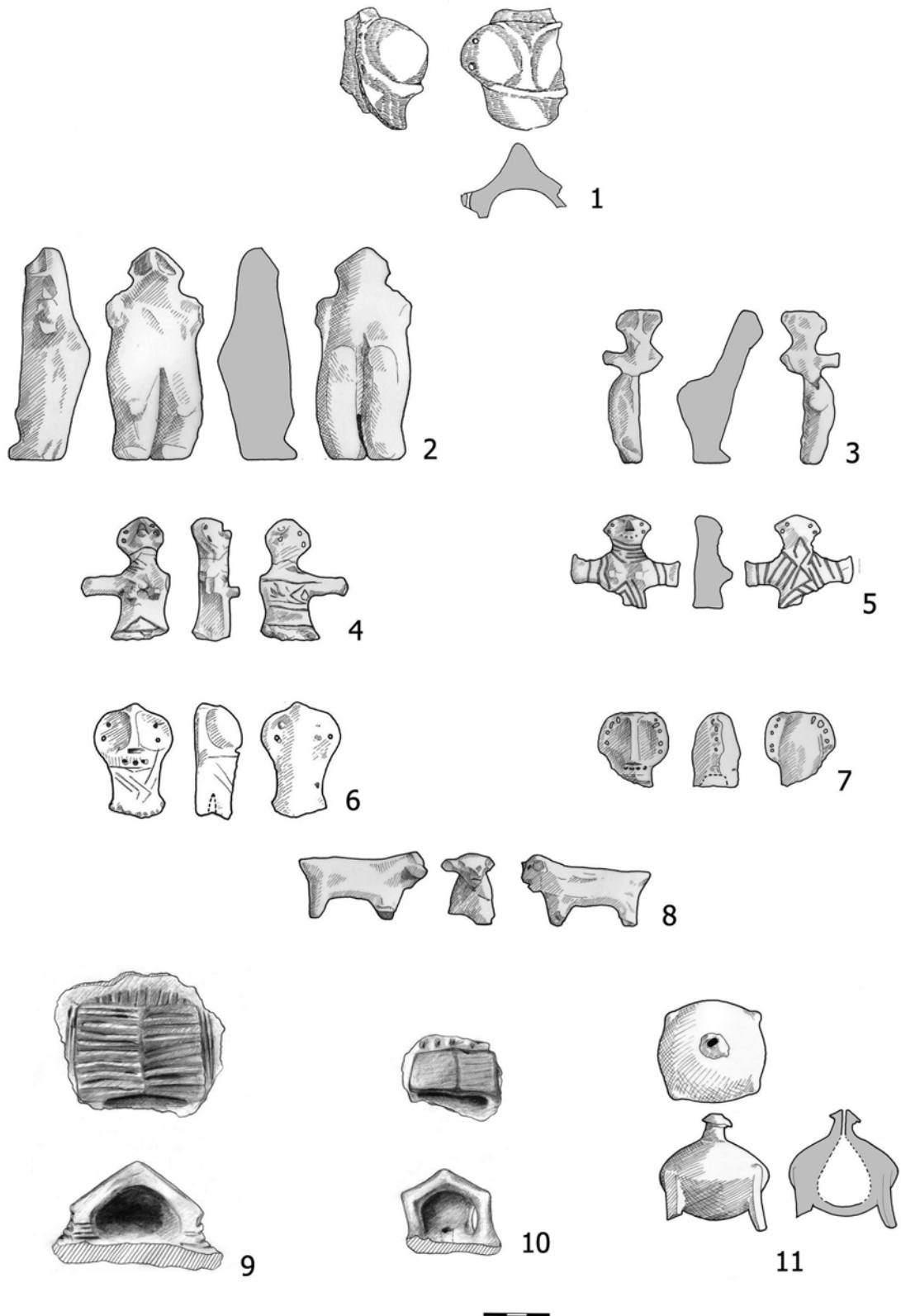

2

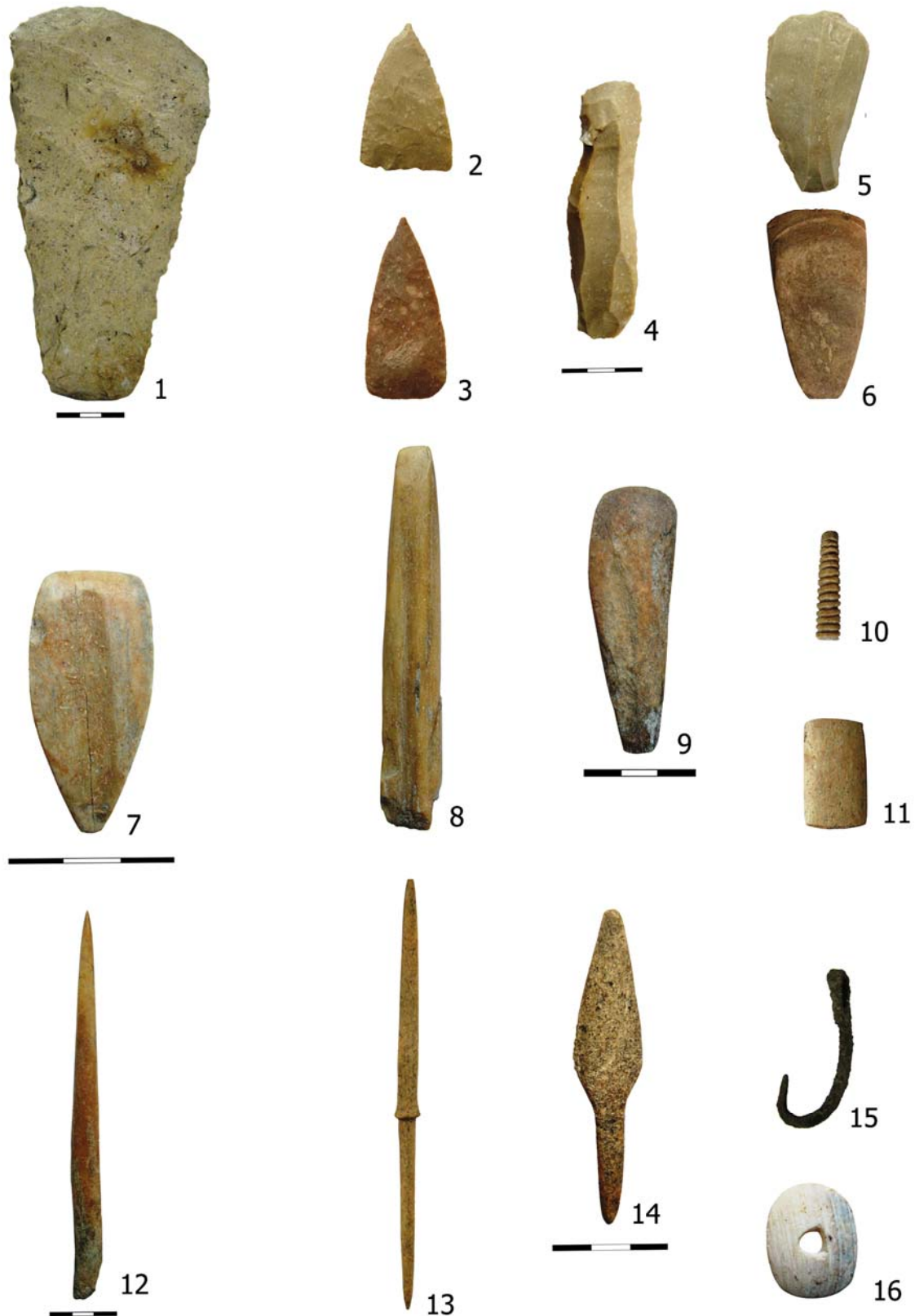
1. Locuința L.13 - greutăți de lut *in situ*; 2. Sectorul M-R - vas antropomorf *in situ*.
 1. Dwelling no. 13 - *in situ* clay weights; 2. M-R area - *in situ* anthropomorphic vessel.

Ceramică din nivelul superior (Gumelnița B1).
Pottery from the upper level (Gumelnița B1).

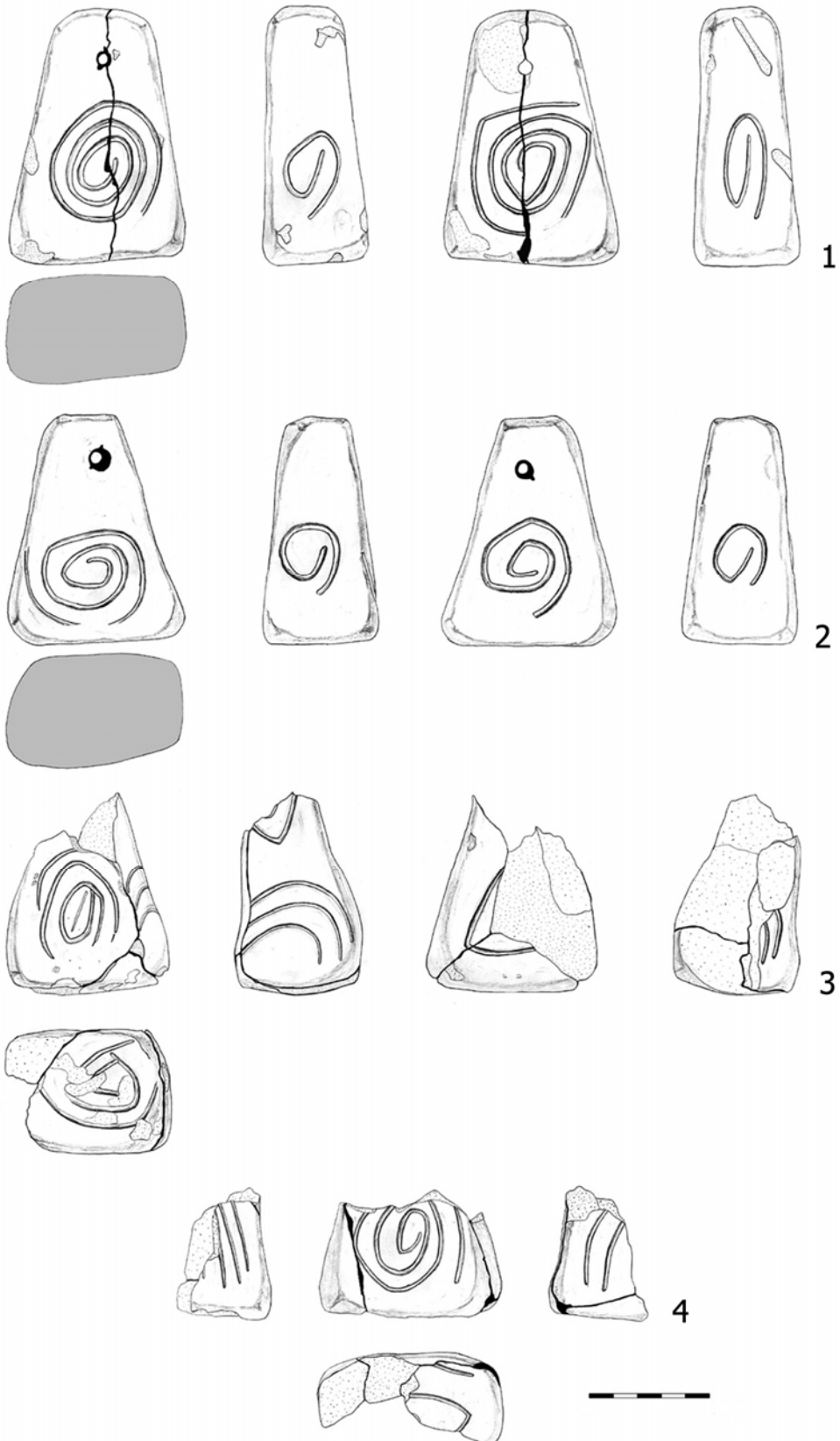

1 fragment de vas antropomorf; 2-7 statuete antropomorfe; 8 statueta zoomorfă; 9, 10 modele de locuințe;
 11 obiect de lut
 1 anthropomorphic vessel fragment; 2-7 anthropomorphic figurines; 8 zoomorphic figurines; 9-10 house models;
 11 clay object.

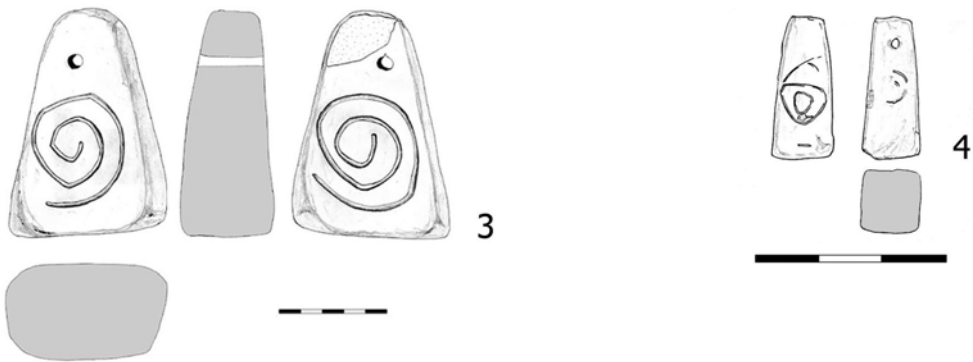
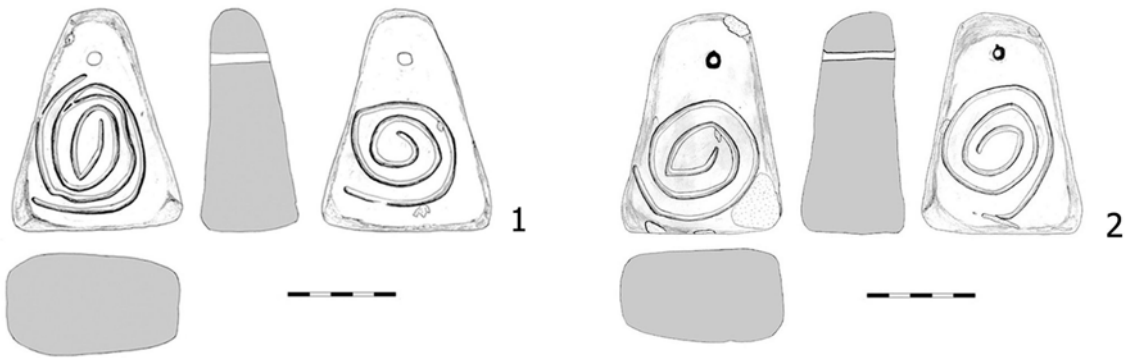

1-6 unelte de piatră; 7-9, 11-14 unelte de os și corn; 10 obiect de os; 15 uneltă de cupru; 16 pandantiv de scoică
 1-6 stone tools; 7-9, 11-14 bone and antler tools; 10 bone object; 15 copper tool; 16 shell pendant.

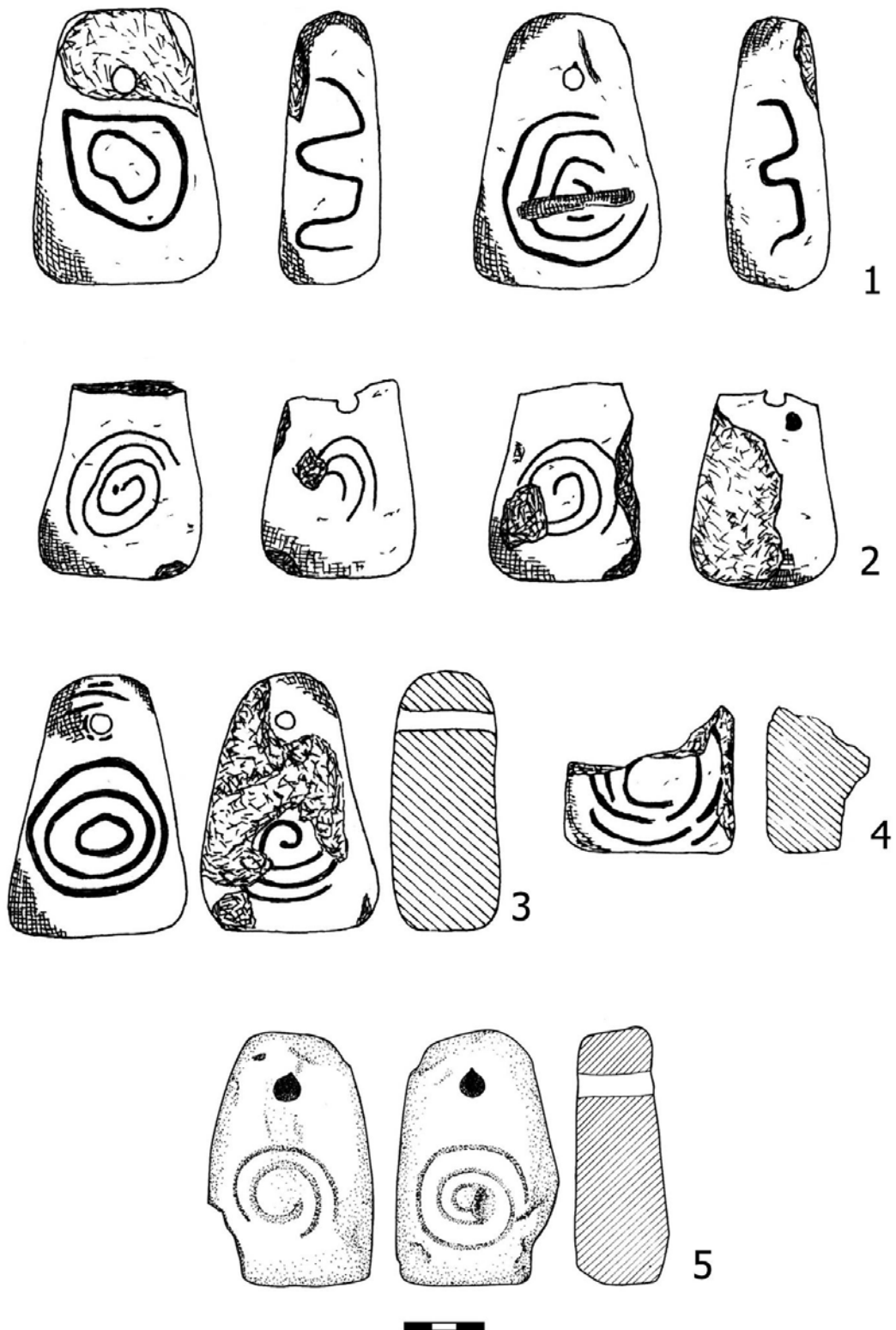
Planșa VII

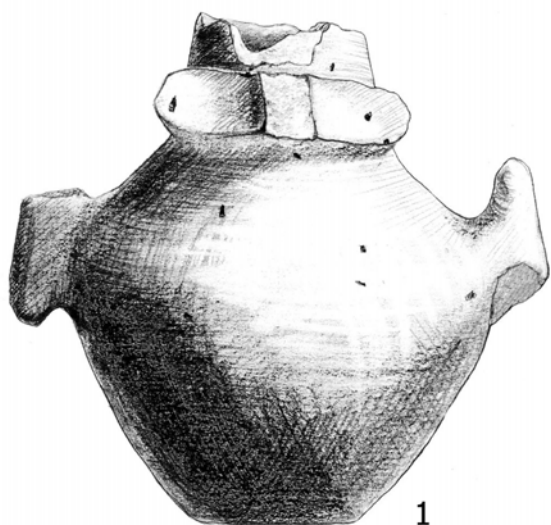
Greutăți de lut ars.
Clay weights.

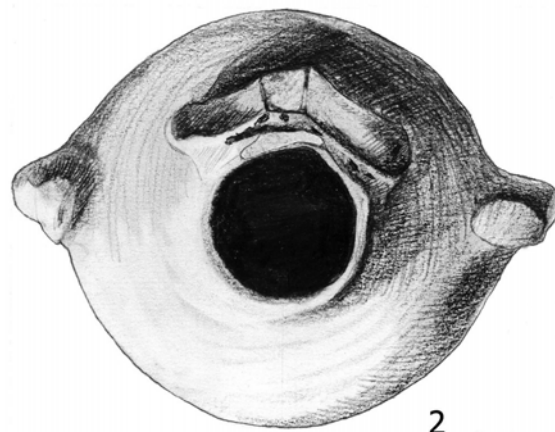
Greutăți de lut ars.
Clay weights.

Greutăți de lut ars (după Marinescu-Bîlcu 2007).
Clay weights (after Marinescu-Bîlcu 2007).

1

2

3

4

Vas antropomorf.
Anthropomorphic vessel.

1

2

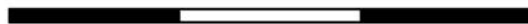
3

4

5

Pendantiv de aur.
Golden pendant.

Planșa XII

DESCOPERIRI ARHEOBOTANICE ÎN AȘEZAREA ENEOLITICĂ DE LA MĂLĂIEȘTII DE JOS (JUD. PRAHOVA)

Alin FRÎNCULEASA

Abstract: *In the following lines we offer to the interested scholars some data regarding the discovery of a few archaeobotanical finds in the settlement of Stoicani-Aldeni type, from Mălăieștii de Jos village, Prahova County. Results of analysis have identified fruits and elder seeds (*Sambucus nigra*), slightly carbonized and well preserved. We have also noticed the presence in this settlement of a few burnt adobe fragments conserving deciduous leaf imprints. There is only one imprint that seems to have been made by beech tree (*Fagus silvatica*) leaf. The discovery of this archaeobotanical material in a secure archaeological context, justifies its publication separately from the other materials. This collection is the first of this kind in the Stoicani-Aldeni aspect.*

Rezumat: *În rândurile de mai jos ne-am propus să oferim specialiștilor interesați câteva date ce privesc descoperirea unor materiale arheobotanice din așezarea Stoicani-Aldeni de la Mălăieștii de Jos, com. Dumbrăvești, jud. Prahova. În urma determinării acestora au fost identificate fructe și semințe de soc (*Sambucus nigra*), puțin carbonizate, bine conservate. Mai remarcăm descoperirea în această așezare a unor chirpici arși ce conservă amprente de frunze de foiase. O sigură amprentă pare să provină de la fag (*Fagus silvatica*). Descoperirea acestor materiale arheobotanice într-un context arheologic clar, justifică publicarea lor separat de celelalte descoperiri din sit. Pentru aspectul Stoicani-Aldeni acest lot constituie o premieră.*

Keywords: *palaeobotanic finds; crops; eneolithic settlement; pots; leaves.*

Cuvinte cheie: *descoperiri paleobotanice; recoltă; așezare eneolitică; vase; frunze.*

Localitatea Mălăieștii de Jos (com. Dumbrăvești) este situată la aproximativ 22 km nord de municipiul Ploiești, în zona subcolinară a Munteniei. În satul Mălăieștii de Jos sau în imediata apropiere a acestuia au fost descoperite de-a lungul timpului mai multe obiective arheologice. Remarcăm în primul rând descoperirea coifului de aur datat în sec IV-III î.Hr. la Coțofenești (Berciu 1969), a cetății getice de la Plopeni (Zagoritz 1940), dar și a castrului roman de la Mălăiești (Florescu și Bujor 1955)¹.

Așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos a fost descoperită întâmplător la sfârșitul anilor '70 ai secolului XX și a fost semnalată la începutul anilor '80 de către E. Comșa și V. Georgescu. Materialul arheologic descoperit prin cercetări de suprafață a fost încadrat aspectului cultural Stoicani-Aldeni. Așezarea a fost considerată ca cea mai vestică manifestare din arealul aspectului Stoicani-Aldeni (Comșa, Georgescu 1983; Comșa 1985). Stațiunea este situată pe terasa primară de pe partea dreaptă a râului Vărbilău, pe botul terasei 'Mornel' aproximativ la limita sa nordică, în punctul numit *La Bughiu*.

Săpăturile arheologice sistematice sunt derulate, în așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos 'Mornel', în campanii anuale succesive începând cu anul 2002. Au fost cercetate parțial sau integral mai multe locuințe sau gropi menajere, au fost descoperite materiale arheologice specifice, respectiv ceramică, unelte de silex și piatră, plastică antropomorfă și zoomorfă etc (Andreescu et al. 2006; Frînculeasa 2006; Frînculeasa și Niță 2007)².

În rândurile de mai jos ne-am propus să oferim specialiștilor interesați câteva date ce privesc descoperirea unor materiale arheobotanice din așezarea de la Mălăieștii de Jos³.

În campania 2007 a fost cercetată parțial locuința 5, descoperită în Sectorul 13A și 13B. Este o locuință de suprafață incendiată, construită din chirpici și lemn. Podeaua era din lut bătătorit. Distrugerea acoperea o suprafață de peste 30 mp. În această locuință în sectorul 13A, caroul B2, - 0,45 metri, a fost descoperit un vas întreg (vas 17) în interiorul căruia se aflau semințe carbonizate. Acest vas are forma unui borcan, modelat din pastă semifină și a fost descoperit *in situ*, întreg. La curățarea acestuia de pământul aflat în interiorul său⁴ au fost descoperite semințe carbonizate.

În urma determinării acestora au fost identificate fructe și semințe de soc (*Sambucus nigra*), puțin carbonizate, bine conservate. Fructele (*drupe baciforme*), în număr de 76 au diametrul de 4-5 mm. Semințele, în număr de 792, au lungimea de 2,3-2,4 mm și lățimea de 1,8-1,9 mm. Remarcăm numărul mare de drupe și semințe conservate care pare să ne semnaleze faptul că vasul a fost plin cu fructe de *Sambucus nigra*.

Semințe de soc au mai fost descoperite pe teritoriul României în așezare de la Radovanu-jud. Călărași, într-o locuință dintr-un nivel de locuire atribuit fazei de tranziție de la cultura Boian la Gumelnița (sau Gumelnița A1) (Cârciumaru 1996: 112, 188; Cârciumaru et al. 2005: 153). De asemenea semințe de soc au fost descoperite în nivelele de locuire Cucuteni A și Cucuteni B din *tell*-ul de la Poduri, jud. Bacău (Monah și Monah 2008: 138-9). *Sambucus nigra* este o specie de origine europeană. Socul este comun pentru tot teritoriul României. Fructele și florile de soc au valoare alimentară și medicinală. Scoarța copacului este folosită pentru obținerea culorii negre (Cârciumaru 1995: 188; Cârciumaru et al. 2005: 153; Monah și Monah 2008: 138).

Mai remarcăm descoperirea în această așezare, în sectorul 5, caroul D6 în locuința 1, 2004, a unor chirpici arși ce conservă amprente de frunze. Pe chirpici sunt evidente mici fragmente de frunze suprapuse de arbori (foioase) care nu au caractere clare de determinare. O sigură amprentă pare să aparțină fagului (*Fagus sylvatica*).

În nordul Munteniei material carpologic a fost descoperit și determinat la Ionești-Palade (Berciu 1934: 3), Teiu (Nania 1967; Cârciumaru 1996: 119), Geangoești (Cârciumaru 1996: 78), Morteni (ibid.: 91), Lișcoteanca (ibid.: 90), Seciu (ibid.: 114), Mălăieștii de Jos. Din cele peste 120 de situri atribuite culturii Gumelnița/aspectului cultural Stoicani-Aldeni identificate în această zonă, numărul determinărilor arheobotanice este extrem de redus. Cele mai multe materiale arheobotanice provin din descoperiri izolate. Semințele de la Lișcoteanca provin dintr-o groapă de provizii, iar cele de la Morteni din același tip de complex arheologic. Semințele de la Teiu au fost descoperite în *două hambare* (Nania 1967; Ilie 2007a), dar și într-un vas (Cârciumaru 1996: 119). Semințele de la Mălăieștii de Jos provin dintr-un vas descoperit într-o locuință incendiată, situația întâlnită și în cazul semințelor de Geangoești (ibid.: 78). Semințe au fost semnalate și la Ionești-Palade (Berciu 1934: 3). În această așezare în cadrul unor cercetări derulate în perioada interbelică au fost descoperite vase întregi în care erau semințe carbonizate de grâu, mei, cânepă (ibid.: 3).

Lotul de materiale pe care îl publicăm este modest și nu are implicații botanice importante, totuși, credem, că acesta poate fi coroborat cu alte descoperiri aflate în legătură cu colectarea fructelor sălbatice și, poate, cu prepararea unor băuturi fermentate.

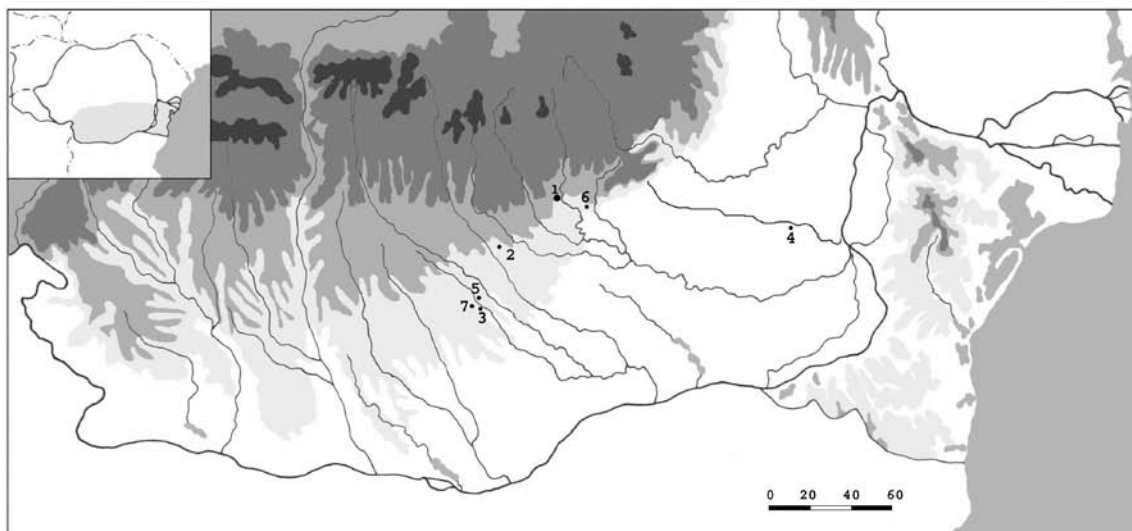
Note

1. Castrul se află din punct de vedere administrativ în satul Sfârleanca (com. Dumbrăvești).
2. Colectivul de cercetare, ce s-a modificat de-a lungul anilor, a fost format din R. R. Andreescu, A. Frînculeasa, E. Paveleț, T. Nica, I. Torcică, D. Lichiardopol, M. Peneș.
3. Determinările arheobotanice au fost făcute de către Felicia Monah de la Centrul Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni - Piatra Neamț, căreia îi mulțumim (feliciamonah@yahoo.com).
4. Curățarea vasului a fost realizată de către Claudia Dumitrescu, restaurator ceramică la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova.

Bibliografie

- Andreescu, R., Frînculeasa, A., Paveleț, E., Nica, T. și Torcică, I. (2006) 'Considerații preliminare asupra așezării eneolitice de la Mălăieștii de Jos (Jud. Prahova)', *Mousaios* XI: 9-33.
- Berciu, D. (1934) 'Cercetări și descoperiri arheologice în județul Dîmbovița', *Graiul Dîmboviței* IX, nr. 10-11, pp. 3-4.
- (1969) *Arta traco-getică*, București: Ed. Academiei RSR.
- Cârciumaru, M. (1996) *Paleoetnobotanica*, Iași: Glasul Bucovinei-Helios.
- Cârciumaru, M., Pleșa, M. și Mărgărit, M. (2005) *Omul și plantele. Manual de analiză carpologică*, Târgoviște: Cetatea de Scaun.

- Comșa, E. (1985) 'Date noi referitoare la contactele dintre comunitățile Aldeni II și cele ale culturilor vecine', *Carpica* XVII: 27-31.
- Comșa, E. și Georgescu, V. (1983) 'Așezarea neolitică de tip Aldeni II de la Mălăieștii de Sus (jud. Prahova)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 34(4): 334-49.
- Florescu, G. și Bujor, E. (1955) 'Săpăturile arheologice de la Mălăiești', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 1(2): 271-80.
- Frînculeasa, A. (2006) 'Fragmente ceramice decorate antropomorf descoperite în așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos-Județul Prahova', *Argesis* XV: 31-40.
- Frînculeasa, A. și Niță L. (2007) 'Le matériel lithique taillé de l'établissement énéolithique de Mălăieștii de Jos, département de Prahova. Quelques données préliminaires sur les découvertes des campagnes 2002-2005', *Annales d'Université Valahia Târgoviște, section d'Archéologie et d'Histoire* VIII-IX (2006-2007): 139-48.
- Ilie, A. (2007) 'Mod de gestionare a produselor agricole la comunitățile gumelnițene nord-dunărene', *Valachica* 20: 131-40.
- Monah, F. și Monah, D. (2008) *Cercetări arheobotanice în tell-ul calcolitic Poduri-Dealul Ghindaru, Piatra-Neamț*: Biblioteca Memoriae Antiquitatis XIX.
- Nania, I. (1967) 'Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu', *Studii și Articole de Istorie* IX: 7-24.
- Zagoritz, C. (1940) *Castrul roman de la Mălăiești și cetatea dacă de la Valea Humei din județul Prahova*, Ploiești.

1

1. Mălăieștii de Jos; 2. Geangoiești; 3. Ionești-Palade; 4. Lișcoteanca; 5. Morteni; 6. Seciu; 7. Teiu

2

3

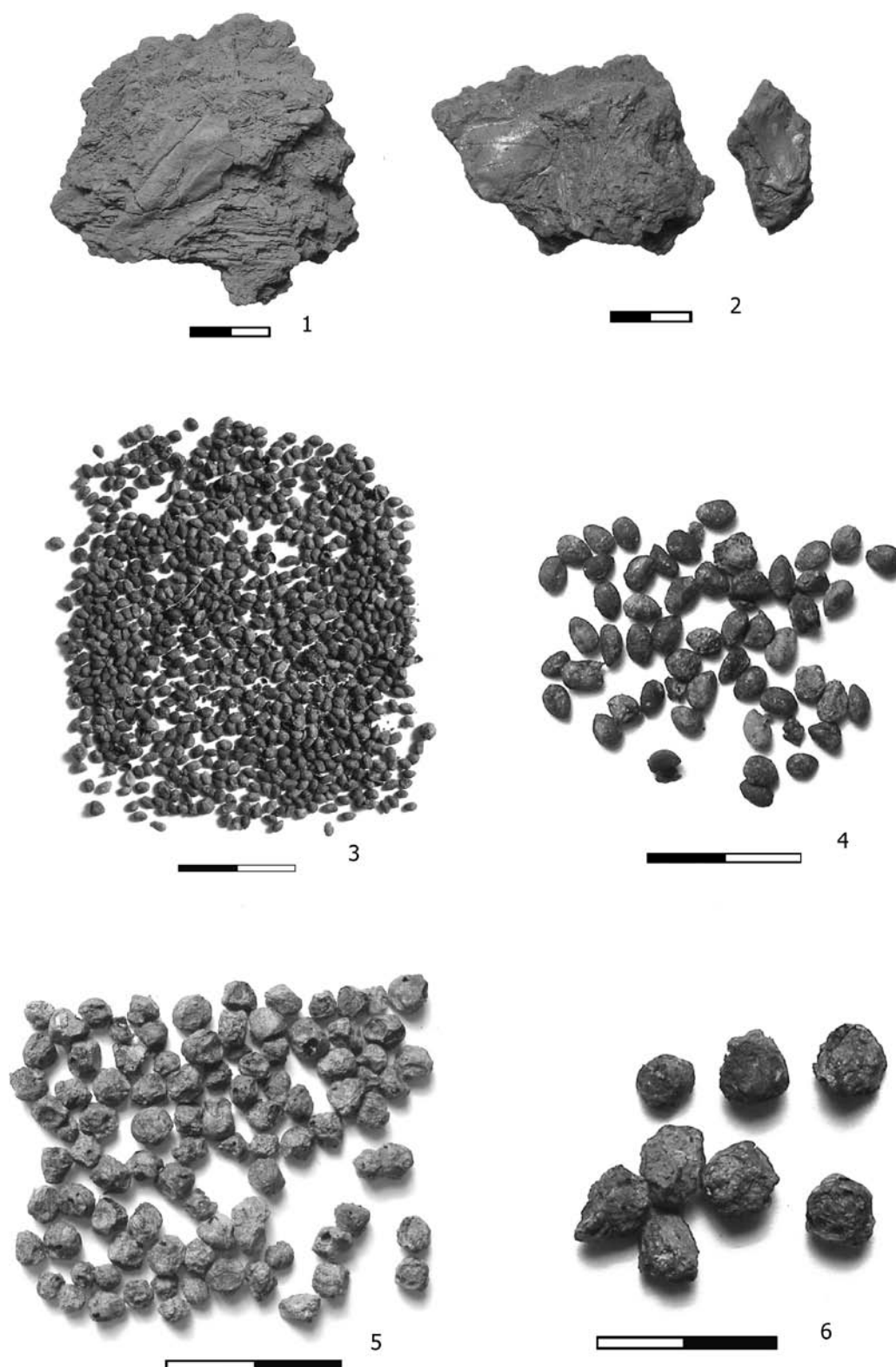

4

5

PI. 1 Descoperiri paleobotanice in nordul Munteniei (1);
Mălăieștii de Jos, 2007, Locuința 5, contextul descoperirii (2, 3); vasul 17 (4, 5).
Palaeobotanical finds in the north of Walachia (1);
Mălăieștii de Jos, 2007, dwelling no. 5 and the archaeological context of the discovery (3, 4);
pot no. 17 (4, 5).

PI. 2 Mălăieștii de Jos, 2007. Amprente de frunze de foioase (1, 2);
Semințe de soc (3-6).
Deciduous leaf imprints (1, 2); elder seeds (3-6).

UN TEZAU DE EPOCĂ GETO-DACĂ DESCOPERIT LA MĂGURA, JUD. TELEORMAN¹

Pavel MIREA

Abstract: *This article presents a silver hoard belonging to the Geto-Dacian epoch, fortuitously discovered between 2005-2006 in Magura village, Teleorman County, Southern Romania. It comprises three coins, Roman denarius and an object of adornment (a multispiral ring). The coins could be dated from 148 to 106 BC. The hoard belongs to a series which is very well known throughout the ancient Dacia territory and which can be dated to the II-I centuries BC.*

Rezumat: *În acest articol este prezentat un tezaur de argint ce datează din epoca geto-dacă, descoperit întâmplător între anii 2005-2006, în comuna Măgura, județul Teleorman. Tezaurul este compus din trei monede, denari romani republicani și o piesă de podoabă, un inel plurispiralic. Monedele sunt eșalonate pe perioada anilor 148-106 a. Chr. Tezaurul face parte dintr-o serie de descoperiri similare cunoscute pe întreg teritoriul fostei Dacii și datate în sec. II-I a. Chr.*

Key words: *hoard; Geto-Dacians; Roman denarius; multispiral ring.*

Cuvinte cheie: *tezaur; geto-daci; denari romani republicani; inel plurispiralic.*

Comuna Măgura este situată la aproximativ 7 km nord-est de Alexandria, respectiv la 1,5 km nord-vest de DE 70 Alexandria-București. În partea sa de vest curge râul Teleormanul care primește apele unui afluent, pârâul Clănița, în zona fostului cătun Bran (pl. 1/1).

Din punct de vedere arheologic comuna Măgura a fost cunoscută mai ales datorită locuirilor din epoca neolitică, studiate aici între anii 2001-2008 în cadrul a două proiecte de cercetare². Mai multe descoperiri întâmplătoare completează repertoriul arheologic al acestei comune.

O astfel de descoperire, la care vom face referire, este reprezentată de către un mic tezaur de argint, compus din trei denari romani republicani și un obiect de podoabă³. Piesele au fost descoperite de către Alexandrina și Costel Istrate, locuitori ai comunei, pe proprietatea acestora, cu ocazia desfășurării unor munci agricole. Cele trei monede au fost descoperite în anul 2005, iar piesa de podoabă în anul 2006. Cercetările de suprafață pe care le-am efectuat la fața locului nu au condus la identificarea altor obiecte sau a altor resturi arheologice. Locul de unde provine tezaurul este situat la aproximativ 330 m est – nord-est de sat, respectiv la 950 m est de pârâul Clănița, pe Valea Vălcului, o văioagă cu un curs de apă temporar, ce alimenta până în urmă cu câțiva ani un eleșteu (pl. 1/2).

În cele ce urmează vom prezenta componența acestui tezaur, precum și unele considerații asupra contextului arheologic în care a fost descoperit. Monedele sunt eșalonate pe perioada anilor 148-106 a. Chr, astfel:

– un denar de la M. Atilius Saranus, emis în anul 148 a. Chr. (greutate 3,53 g, diametru 19 mm, AV/RV:↓). Pe avers este reprezentat capul zeiței Roma, cu coif, laureat spre dreapta, cu legenda 'SARAN', în spate, iar în câmpul din dreapta litera 'X'. Pe revers sunt reprezentate capetele Dioscurilor laureate spre dreapta, dedesubt cu legenda 'M • ATIL' și 'ROMA' în exergă (Crawford 1974: 254, nr. 214) (pl. 2/1).

– un denar de la L. Minucius, emis în anul 133 a. Chr. (greutate 3,71 g, diametru 22 mm, AV/RV:→). Pe avers este reprezentat capul zeiței Roma, cu coif, laureat spre dreapta, fără legendă. Pe revers este reprezentat Jupiter în cvadrigă, laureat spre dreapta, cu sceptrul și frâul în mâna stângă și fulgerul în mâna dreaptă, cu legenda 'ROMA' și 'L•MINVCI' în exergă (ibid.: 278, nr. 248) (pl. 2/2).

– un denar de la C. Sulpicius, emis în anul 106 a. Chr. (greutate 3,88 g, diametru 19 mm, AV/RV:↑). Pe avers sunt reprezentate capetele accolte și laureate spre stânga ale Zeilor Penați, cu legenda 'D • P • P'. Pe revers sunt figurate față în față două personaje masculine, fiecare ținând câte o sulită în mâna stângă și arătând cu mâna dreaptă spre o scroafă aflată între ei, cu legenda '[C•]SVL(P)ICI•C•F', în exergă (ibid.: 320, nr. 312) (pl. 2/3).

Piesa de podoabă ce face parte din tezaur este un inel plurispiralic din argint, alcătuit din patru spirale și jumătate și realizat dintr-o bară cu secțiunea rotundă, care se aplatizează spre cele două extremități (pl. 2/4, 5). Pe suprafața exterioară a acesteia pornesc, spre fiecare dintre cele două capete, câte cinci palmete frunziforme obținute prin ștanțare. Prima palmetă, dinspre tijă, este mai mică iar celelalte patru sunt egale. Distanța dintre palmete nu este aceeași iar la unele dintre ele este vizibilă o anumită stângăcie în execuție, fapt datorat deplasării ștanței în momentul imprimării (pl. 2/6). Extremitățile spirelei au ca terminație câte un cap de șarpe, de formă prismatică, redat într-un

mod stilizat (pl. 2/7, 8). Piesa, în greutate de 6,65 g, are dimensiunile următoare: diametrul maxim de 2,2 cm, lungimea de 1,9 cm și lungimea desfășurată a spiralei de 30,8 cm.

Inelul plurispiralic descoperit la Măgura prezintă unele analogii cu piesa fragmentară provenită din tezaurul de la Bălănești (Popescu 1969: 112, 115), dar și cu alte piese cunoscute la Sprâncenata (Preda 1986: 98, 183 pl. LI/10, 184 pl. LII/11) sau Popești (Vulpe 1959: 319 Fig. 14/3). Mult mai aproape în ceea ce privește forma și decorul, dar, evident, păstrând proporțiile în ceea ce privește dimensiunile, piesa în discuție se aseamănă cu brațările plurispiralice cunoscute în lumea geto-dacă. De altfel, acest tip de inel este considerat, după unele opinii, a fi reprezentarea miniaturală a brațării plurispiralice (Popescu 1969: 115). Analogiile decorului, în formă de palmete, realizat prin ștanțare, dar și a terminațiilor verigilor, respectiv cu protome în formă de cap de șarpe, sunt evidente, de exemplu, în cazul brățărilor descoperite în vestul Munteniei, la Bălănești și Rociu (Teodorescu et al. 1969: 101-8). Decorul este asemănător și cu cel întâlnit la binecunoscutele brățări plurispiralice de aur 'descoperite' în zona *Sarmizegetusa Regia*.

Tezaurile mixte, de tipul celui ce face obiectul studiului nostru, în care se regăsesc monede (denari romani republicani) și diferite obiecte de podoabă, sunt semnalate pe întreg teritoriul fostei Dacii și sunt datate în perioada sec. II-I a. Chr. (ibid.: 102). Apreciind că tezaurul de la Măgura a fost îngropat la o dată ulterioară anului 106 a. Chr., anul de emisie al ultimei monede, acesta poate fi datat, în linii mari, pe parcursul sec. I a. Chr.

În ceea ce privește locuirile omenеști din perioada sec. II-I a. Chr. poate fi amintit faptul că acestea au fost identificate, în diferite împrejurări, atât la nord, cât și la sud de comună (pl. 1/2).

Astfel, la Măgura-Bran se găsește o așezare geto-dacă (Spiru 1996: 26) ce suprapune niveluri eneolitice și din epoca bronzului de pe un binecunoscut *tell* aflat în lunca pârâului Clănița, pe un martor de eroziune al terasei estice (Andreescu și Bailey 2002: 195). Așezarea se află la aproximativ 800 m vest – sud-vest de locul de proveniență al tezaurului. Dintre materialele descoperite aici menționăm fragmente ceramice provenite de la diferite vase, lucrate cu mâna sau la roată, un fragment de tipar pentru turnarea cupelor decorate în relief.

O altă așezare este situată la 500 m sud-vest de satul Guruieni (com. Măgura), respectiv 800 m vest de șoseaua Măgura – Guruieni, pe terasa dreaptă, vestică, a pârâului Clănița, pe un pînten ce se individualizează de restul terasei. Se află la aproximativ 1 km nord-vest de locul de proveniență al tezaurului și la 1,4 km nord – nord-vest de punctul de la Măgura-Bran. Și pe suprafața acestei așezări au fost descoperite mai multe fragmente ceramice ce ilustrează repertoriul comun de forme ceramice specifice epocii geto-dace.

Un al treilea punct cu descoperiri ce relevă existența unei locuiri de epocă geto-dacă se găsește la *Buduiasca*, la sud-est de Măgura, pe terasa joasă, estică, a râului Teleorman. Aici au fost descoperite în anul 1961 mai multe multe fragmente ceramice provenite de la vase modelate cu mâna sau la roată (Spiru 1996: 43). Punctul se află la circa 2,5 km sud de *Valea Vâlcului*.

Nu în ultimul rând ar trebui amintit faptul că în zona bazinului mijlociu al Teleormanului dar și al râului Vedea, ca de altfel în tot sud-vestul Munteniei, se găsesc numeroase locuiri geto-dace databile în sec. II-I a. Chr., înregistrându-se o creștere spectaculoasă a acestora în raport cu perioadele anterioare (Mirea și Pătrașcu 2006: 20-1).

În ceea ce privește descoperirile monetare din zona învecinată, pot fi amintite tezaurile de la Orbeasca de Sus (Moscalu și Beda 1974: 265-75), Poroschia (Chițescu 1980: 53-70) și Alexandria (Mitrea 1958: 151-4) dar și descoperirile izolate de la Olteni (Mitrea 1958: 166), Orbeasca de Jos (Mitrea 1964: 573), Lăceni (Beda 1980: 133), Valea Pârului (ibid.: 137) și Alexandria⁴ (ibid.: 133). De altfel, în partea de sud-vest a Munteniei au fost descoperiți până în prezent aproximativ 1400 de denari romani republicani, ce provin din 20 de tezauri monetare și 17 descoperiri izolate (Preda 1998: 294-318).

Prin urmare, tezaurul descoperit la Măgura poate fi înscris într-un context mai larg al descoperirilor arheologice din zonă și contribuie totodată la completarea imaginii generale a epocii geto-dace din Muntenia.

Note

¹ Articolul are la bază comunicarea intitulată 'Un mic depozit de denari romani republicani descoperit la Măgura, jud. Teleorman', susținută la 'Al XV-lea Simpozion Național de Numismatică', desfășurat la Alexandria între 29 - 31 mai 2008.

². 'Proiectului româno-britanic de cercetare pluridisciplinară a locuirii neo-eneolitice de pe valea Teleormanului - Southern Romania Archaeological Project-SRAP' (2001-2004); 'Începuturile civilizației europene - neo-eneoliticul la Dunărea de Jos' (2005-2008).

³. O expertiză asupra tezaurului, în vederea clasării, a fost efectuată de către dr. George Trohani (Muzeul Național de Istorie a României) pentru inelul plurispiralic și de către dr. Viorel Petac (Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române) pentru denarii romani republicani. Le aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

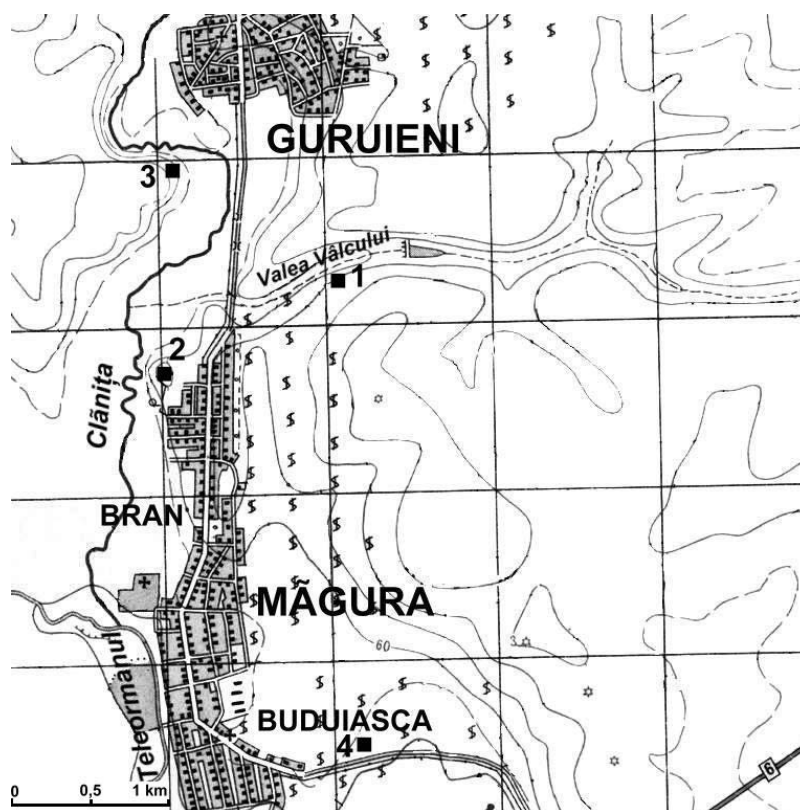
⁴. Tot la Alexandria, relativ recent (2006), a fost descoperită o imitație locală de pe un denar roman republican emis de Cn. Domitius Ahenobarbus la 116/115 a. Chr. (Crawford 1974: 285/1).

Bibliografie

- Andreescu, R.R., Bailey, D.W. (2002) 'Măgura-Lăceni-Vitânești', în Angelescu., M.V., Borș, C., Oberländer-Târnoveanu I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001. A XXXVI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Buziaș, 28 mai-1 iunie 2002*, pp. 195-6, București: CIMEC.
- Beda, C. (1980) 'Descoperiri monetare antice și bizantine, jud. Teleorman', *Cercetări Numismatice* III: 127-45.
- Chițescu, M. (1980) 'Tezaurul de la Poroschia, jud. Teleorman și unele probleme privind monedele geto-dace de tip roman republican', *Studii și Cercetări Numismatice* VII: 53-70.
- Crawford, M.H. (1974) *Roman Republican Coinage*, I, Cambridge.
- Mirea, P., Pătrașcu, I. (2006) *Alexandria. Repere arheologice și numismatice*, Ploiești: Ed. Musica Viva.
- Mitrea, B. (1958) 'Legăturile comerciale ale geto-dacilor din Muntenia cu republica romană, reflectate în descoperiri monetare', *Studii și Cercetări Numismatice* II: 151-166.
- (1964) 'Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Română', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 15(4): 568-80.
- Moscalu, E., Beda, C. 'Tezaurul de monede republicane romane de la Orbeasca de Sus (com. Orbeasca, jud. Teleorman)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 25(2): 265-75.
- Popescu, E. (1969) 'Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Bălănești', *Studii și Comunicări* 2: 109-116.
- Preda, C. (1986) *Geto-dacii din bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprâncenata*, București: Ed. Academiei RSR.
- (1998) *Istoria monedei în Dacia preromană*, pp. 281-318, București: Ed. Enciclopedică.
- Spiru, I. (1996) *File de istorie teleormăneană*, Alexandria: Ed. Teleormanul Liber.
- Teodorescu, V., Rizea, I. și Dupoi, V. (1969) 'Un tezaur de podoabe dacice de argint și de monede romane republicane descoperit în Muntenia (Tezaurul de la Rociu, județul Argeș)', *Studii și Comunicări* 2: 101-108.
- Vulpe, R. (1959) 'Șantierul arheologic Popești (r. Domnești, reg. București)', *Materiale și Cercetări Arheologice* VI, p. 307-324.

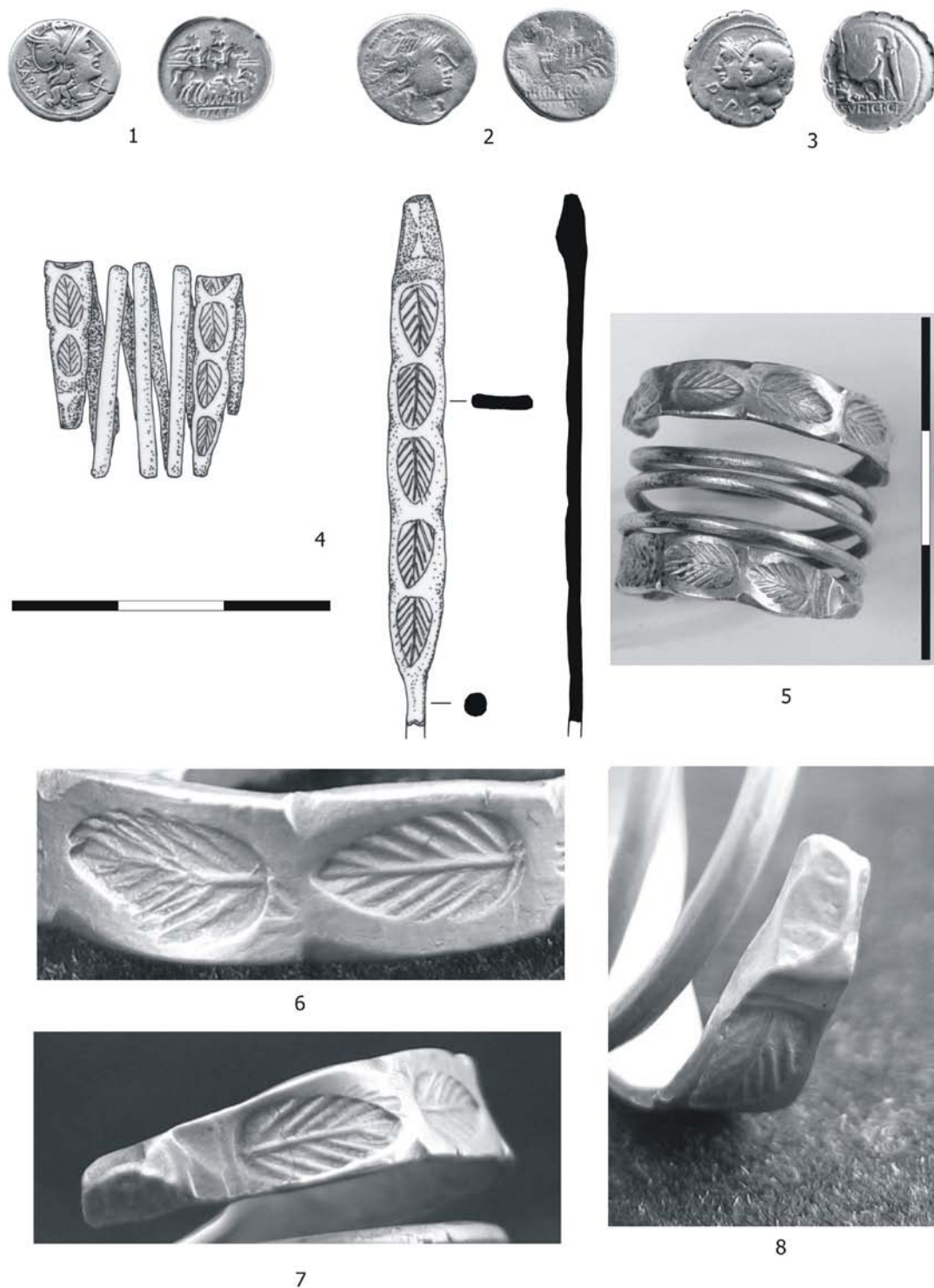

1. Comuna Măgura. Amplasarea geografică.
Location of Măgura village

1. Tezaurul de la Măgura; 2. Măgura 'Bran'; 3. Guruieni; 4. Măgura 'Buduiasca'.

2. Comuna Măgura. Descoperirile arheologice din epoca geto-dacă.
Măgura village. Archaeological discoveries from Geto-Dacian period.

Tezaurul de la Măgura.

Denari romani republicani (M. Atilius Sarranus – 1; L. Minucius – 2; C. Sulpicius – 3), inel plurispiralic – 4, 5 (detaliu cu decorul în formă de palmete – 6; detaliu cu terminația în formă de cap de șarpe – 7, 8).

The Măgura hoard.

Roman denarius (M. Atilius Sarranus – 1; L. Minucius – 2; C. Sulpicius – 3), multispiral ring – 4, 5 (detail with the leaf shape decoration – 6; detail with the snake head ending – 7, 8).

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN SILISTRA (DUROSTORUM)

Peti DONEVSKI

Abstract: *The study of the Roman Durostorum began at the end of the XIX century and continues till now. Thanks to chance discoveries of small finds and worn Bulgarians and Romanians scientists it was possible to define the place of the castra Legionis XI Claudiae, its canabae and part of the necropolises on the territory of the present day town of Silistra while the vicus, municipium Durostorum and some workshops were to the east of the state border, in Romanian. Moreover the excavations have showed in the east south part of the town that the legion fortress covered an area of 22 ha. Although the buildings of the disposed around the castra canabae I have excavated are over approx 30 ha the traces of buildings in the vicinity of the Danubian fort and the central part of the town indicate that this settlement spread over approx 60 ha.*

The territory of the castra and the canabae were occupied to 6th century AD. A new fort was build on the bank of the Danube River in the end of the 3th century AD were a small military unit was stationed together with a civil population. The presents of Goths was been established for certain and appearance of Slavs began from the second half of the 6th century AD.

Rezumat: *Studiul Durostorum-ului roman a început la sfârșitul secolului al XIX-lea și continuă până în prezent. Grație descoperirilor, cercetătorii bulgari și români au putut localiza castrul Legiunii a-XI-a Claudiae, canabae-le acesteia și parțial necropolele, aflate pe teritoriul actualei localități Silistra, în timp ce vicus-ul, municipium-ul Durostorum și unele ateliere sunt situate la est de graniță, în România. De asemenea, săpăturile arheologice din partea de sud-est a orașului, au pus în evidență castrul legiunii care acoperea o suprafață de 22 de ha. Deși clădirile din jurul canabae-lor castrului, unde am efectuat săpăturile, ocupă aproximativ 30 ha, urmele de construcții descoperite în vecinătatea fortificației dunărene și în zona centrală a orașului indică faptul că așezarea se întindea pe aproximativ 60 de ha.*

Teritoriul castrului și al canabae-lor a fost ocupat în secolul al VI-lea d. Chr. O nouă fortificație a fost construită pe malul Dunării la sfârșitul secolului al III-lea d. Chr. unde a staționat o mică unitate militară, împreună cu o populație civilă. Prezența goșilor a fost stabilită cu certitudine iar slavii au apărut începând cu a doua jumătate a secolului al VI-lea d. Chr.

Key words: *Durostorum; castra; vicus; municipium; canabae; Legionis XI Claudiae; necropolises.*

Cuvinte cheie: *Durostorum; castru; vicus; municipium; canabae; Legiunea a-XI-a Claudiae; necropole.*

The identification of the present day town of Silistra and its adjacent vicinity with the ancient *Durostorum* was carried out a long time ago based on the fortress wall, visible to this day on the bank of the Danube river, epigraphic monuments, chance discoveries of walls, bricks with seals, coins, and other small finds found in the town of Silistra and its vicinity (Pârvan 1924: 307-40; Todorov 1927: 3-52; Russu 1936-1940: 174-99). However it was only with systematic and emergency excavations from the end of the 60ies of the last century in the town and the studies of Romanian colleagues east of it that it was possible to outline with sufficient clarity the separate elements of the concept of Roman *Durostorum* (Angelova 1973: 83-93; Culică 1970: 365-77; 1971: 193-7; 1978: 225-37; Donevski 1990: 236-44; Mușețeanu 1990: 294-9, Damian et al. 2004: 225-6).

The studies along the Rhein limes and the remaining part of the Danubian limes of the Empire point to the existence of two civilian structures *canabae*, near the *castra*, and a village (*vicus*), at a distance of 1,5-2,5 km from a legionary fortress, as was also with the case with *Durostorum* (fig. 1). The second one of them at a certain moment was granted the status of self-governing municipality (*municipium*) (Vittinghoff 1970: 346-7).

Castra Legionis

The excavations between 1972-1976 allowed the localization of the stone *castra* of the *legio XI Claudia* in the southeastern part of present day Silistra (fig. 2). At first two internal and one external tower, part of the dwelling of a *centurion*, and two barracks were found in the southwest corner. Later the northwestern corner was found by chance. Thus we established its length about 510 m, its width 430 m, covering a common area of 22 ha (fig. 2).

The foundations of the *castra* wall are 2,70-3 m wide (in the substructions, and 2,10 m in the superstruction). The external face of the wall was made of small stone blocks (fig. 3), while the

internal one of irregularly shaped stones with over plastered joints (fig. 4). This is held together by white plaster with a large amount of river ballast. However observations show that the original thickness of the foundations is 1,50 m and they were deeper by 0,70 m through the later thickening on the interior wall. This is clearly seen at the southern internal tower, which originally had external dimensions of 6,40 by 4,90 m and internal dimensions 3,50 by 3,30 m; after the widening of the wall the respectively became 6,40 x 4,00 and 3,50 x 1,80 m. The foundations of the tower are structurally linked with the castra wall and are 1,50 m. wide (fig. 5). The wall was built of semi-worked stone with the same plaster joints (Donevski 2004: 15). The sparsely preserved cover on the west wall of the tower presupposes a width of 0,90-1,00 m in the superstruction. Another tower, preserved only in its foundations, has a trapeze shape and is in the southwestern corner of the castra. Its external dimensions are 9,40 x 7,95 x 6,50 m reduced, as is the case with the other tower after repairs of the wall. What is specific here is that the external angles are protruding by about half a meter before the curtain wall. Thickness of the foundations is identical to those of the previous tower.

There is ground to suppose that the strengthening of the foundations of the early *castra* wall, to a height of 0,70 m and the building of 2,10 m wide superstruction in the wall occurred after the raids of the Costoboci (*kostobikai*) in 170 A.D. Indications are found in written sources, the unusual width of the *castra* wall (2,10 m) for the begging of 2nd century, as well as the burnt layers within the castra and those of the canabae, dated by coins from the same period (Donevski 1990: 240).

Probably the street 1,80 m to the south, beyond the *castra* wall dates from the same period (after 170 AD). Several facts give ground for this dating. First of all, in soundings below the street spots and layers of white plaster and small stones were found, which can be associated with the construction of the castra wall and the fosses. In the second place the exterior faces of the curbstones were done in an approximately similar manner as the width 2,10 m superstruction of the *curtina*. The third circumstance was that it was built before the barbarian invasions of the 3rd century and its position facing west was cut by the large exterior tower in the corner of the castra and near the other tower. This is why the period when it served as *via sagularis* (the external street surrounding the castra) could fall between the end of the 2nd and the mid 3rd century.

The next reconstruction established in this section of the fortress occurred after the Gothic invasions in the mid 3rd century when the internal corner tower ceased to function and a rectangular 21,70 x 12,80 m. external tower appeared (fig. 6). There also was a second building period, linked to rebuilding with evidently larger stones, with red plaster. Such a reconstruction has also been established with the fortress wall, which, after being knocked down was built up with large stone blocks, characteristics for the so-called Binder-Läufer system of the 5th-6th century AD.

The wall, 2,60 m thick and with a superstructure of large stones with pink plaster, found to the south of the rectangular interior tower, in its orientation (it is transverse to the fortress wall) and position, can be interpreted by part of the another exterior tower built in the 5th-6th century AD (fig. 5).

A building with an orientation southnorth with dimensions 23 x 11,5 m; and an area of 264,5 sq. m (0,55 m thickness of the walls with white plaster) was found 16,70 m from the southern wall of the castra (fig. 7). Its situation and size, analogous to internal buildings in other *castra* point to it having been the centurion's headquarters (Petrikovits 1975: 30-43). This was also supported by two more narrow buildings with a western-eastern orientation, seen as barracks (fig. 8). They are 8,50 m wide, the length of the premises varies between 3,80-4,40 m. The space between barracks, 2,10 m, is covered by a layer of 0,10-0,15 m deep ballast.

Excavations in the southwestern part of the *castra* show it does not differ from the familiar pattern of similar castra from the Imperial period.

It is rectangular with internal towers. The situation of the interior dwelling of the centurion and the two barracks are fully in line with the plan of such *castra* from other sites along the Roman limes. In future we expect excavate the four gates and the streets leading to the central buildings – the *Principia* (the Headquarters of the legion), the *Praetorium* (the residence of the *legatus legionis*), the *Scamnum tribunorum* (Houses of senior officers), the *valetudinarium* (the Hospital) and the *Thermae* (the Baths). Like elsewhere the barracks of the ten cohorts should be expected to be found nearby along the castra walls.

The Fort on the Danubian Bank

It should be noted that a new fortress was built in Late Antiquity close to the Danubian bank (fig. 2, fig. 9). The wall there follows northwestern - southeastern direction for 55 m. (Angelova 1973:

83-90). The foundations are 3,60 m deep, made of broken rock with pink plaster between the stones. The *curtina* is 2,30-2,60 m wide. The first layer and part of the second row of carefully cut stone blocks with pink plaster are preserved from the superstructure. The structure of the section in the so-called southeast sector has a similar structure and was used as the foundation of a later wall. The earlier wall underwent serious damage, most evident on the bank of the river and to a lesser extent in the southeast sector. The line of the second wall was moved by about 1-1,5 m to the north and was built with new foundations contrary to the southeast sector, where, the earlier wall had served as a foundation. Its thickness varies - 3,45 m, 3,58 m to 4,20 m. The filling consisted of broken and worked stones (probably from the destroyed earlier wall), as well as of abundant resin, covered with red plaster. The facing consists of well-worked ashlar, placed in a Binder-Läufer system. It should be noted that in the section along the riverbank the foundation of the wall lies on Pylons, covered with red plaster 0,30 m thick. Two triangular and two pentagonal towers, at places where the wall makes a bend, belong to this construction period. The author of the study has dated the first wall towards the end of the 3rd century AD and the beginning of the 4th century AD, while the second one at least after the Hun invasion towards mid 5th century AD and most probably during the reign of Justinian (527-565).

Canabae Legionis XI Claudiae

The emergence and development of the *canabae*, mentioned chiefly in epigraphic monuments have been studied by many scholars since the 19th century. From a purely theoretical issue, it gradually has assumed more concrete dimensions and interpretations with the expansion of the scope of archeological studies. There is no doubt at present that after the stationing of legions at a certain site, civilian settlements arose around them and in their immediate proximity. This is a tradition, which goes back to republican days, when the army was quite mobile, and such settlements were temporary. However throughout the Imperial period, when the stationed legions stayed in one place for a longer time, *canabae* gradually became settlements, which in their architectural appearance, lay out, and internal organization began to resemble the real cities in the provinces. We could suppose that their population were entrusted with important assignments connected with supplies to the garrisons, production and supply of a variety of goods. This can explain somewhat why they were attractive centers for many artisans and merchants, who wished to gain from meeting of the personal needs of men and officers. On the other hand the commanders of the legions were interested having military workshops repairing armaments and providing supplies, as well as carrying out maintenance work.

These settlements were closely linked with the legion and this was clearly expressed in their name, as is the case of Troesmis – the *canabae* of the *legio V Macedonica* (CIL III 6166), or the *canabae* of the *legio XI Claudia*, as is the case with *Durostorum* (CIL III 7474).

The name of the settlement was given in very few cases. It would be wrong however to speak of military rule or strict military control over the entire *castra* settlement and associate it with the so called *lustrum primipili* which we know from the 3rd century and the inventory and control was carried out by the military every five years (Vittinghoff 1970: 345). The commanders of the legions naturally would be interested in controlling activities beyond the fortifications and control the workshops run by the army and for it. Otherwise it would be in contradiction with Roman managerial principles to believe, that they would not allow 'autonomous' bodies of the settlers of the *canabae* to carry out the necessary administrative tasks. If that were not the case, such a time consuming role would have increased the load on the military personnel of the *castra*. This is also supported by the existing epigraphic monuments which clearly point to the existence of a corporative organization of Roman citizens with juridical rights among the inhabitants of the *canabae* – *consistentes ad canabas legionis* or *ad legionem* (settled in *canabae* of the legion) and *veterani et cives Romani ad canabas* (veterans and Roman citizens of the *canabae*...).

The association of veterans and roman citizens was led by two magisters. Inscriptions also speak of *aediles*, responsible for markets, roads, games and the distribution of grain. For four settlements we have direct or indirect information of the existence of a *ordo decurionum* - a town council, which probably existed everywhere. Thus the town council of certain *canabae* could order the raising of a commemorative inscription with a text *locus datus decreto decurionum* (the place was given by decree of the councilors), and in another case 'a public – place'. At Aquincum it even has at it's disposal 'public funds' *pecunia publica* (Vittinghoff 1970: 344).

This practice comes to show, that with some caution we could examine developed *canabae* as something in-between a corporation and a community, i.e. a quasi municipality. Their supreme

rulers, the magisters, could not be granted the title *II-viri (duu(m)viri or IIII-viri*, which is retained for the territorial corporation of the *coloniae, municipia, civitates*. *Canabae* never were granted local law, as they were seen *domicilia* of Roman citizens. This is why they did not possess their own *origo* (corporation). These legal limitations did not stop any *canabae* to compete in their area or building up or even surpass the adjacent villages (*vic*) and *municipia* as archeological excavations indicate to be the case along the imperial border. It appears this is best proven with the example of the *canabae* of the *legio XI Claudia* at *Durostorum*, who in the inscription from the reign of Emperor Antoninus Pius (138-161) were called *Aelieae*, in analogy to the Roman towns bearing the names of emperors (Todorov 1927: 23).

The emergency excavations I conducted north of the castra of the legion in the 1973-1981 periods allowed the documentation study of tens of buildings from the *canabae* (fig. 10). They have different plans and functions. These buildings were built of stone and bricks with white plaster up to the middle of the 3rd century and afterwards large pieces of broken bricks were added. The thickness of the walls varies between 0,50-1,20 m. Many of the buildings have a heating system (*hypocaustum*) and were connected with the water supply system and the sewers of the settlement. Among them several streets were found in a north-south and east-west direction, covered with small gravel and slabs, under them canals made of bricks or stones (Donevski 1988: 84-96; 1990: 239-42).

Most of the buildings, in spite of the fact that they are not completely excavated, evidently were private dwellings, while the scale and the plan of others indicate their character of public buildings. The last one about 200 m north of the *thermae* of the castra are a fine example (fig. 10/1). Built in the first half of the 2nd century it belongs to the type with chambers in line (fig. 11). The *thermae* have three premises with pools and another basin for cold water. At first the *praefurnia* (furnaces) was to the north, however later they were rebuilt, and the eastern *excedra* was cut, to allow warm air to pass from the newly added *praefurnium*. With time there were many changes in the plan, new premises were added, floor levels were raised, new drains were built etc. The last clearly expressed construction period is from the first half of the 4th century AD documented by coins and a floor, covered with bricks with seals RVMORIDVS. No doubt it had been used secondarily, although not in its full size.

Another site (Mladost 1-2), some 260 m southwest from the *thermae* and a little more than 100 m north of the castra (fig. 10, 22), offers for the present the clearest development of the private type of buildings in *canabae* of the legion and the Late Roman city (fig. 12). This was a complex of structures from the first half of the 2nd century. Its eastern sector consisted of three long rows of premises, oriented in a north-south direction, some of them supplied with a hypocaustus system. To the west, in spite of the serious damage from the excavations for the foundations of a block of flats, the traces of at least two rows of premises with the same orientation were found; together with the rest they enclose an interior space, where a private baths, consisting of four serial premises, attached to the eastern section of the complex existed (fig. 13). Buildings with totally different plans and probably different functions were erected in the early 4th century over the ruins of the urban villa (fig. 12). The eastern building consisted of a large premise (over 100 sq. m.) with an exedra in the southern part and two smaller premises. The *praefurnium*, found to the east of the building and traces of a hypocaustus show it was heated. The baths, which consisted of two elongated premises ending in *exedrae* and another one, almost square in shape, uniting them, a 4 m southwest to it (fig. 14). The *praefurnium* originally was at the southern side, and later at the west (fig. 15). Later reconstructions and additions show the building existed up to the 6th century.

Another type of buildings, established in two places, was those with stone pavements, which were probably part of an interior courtyard. In one case (block of flats 12, 7th September Street) the area was 100 sq. m. (fig. 16) and in the other (Dunav B 10 block of flats) the area exceed 40 sq. m. (fig. 17).

Excavations also showed, that large buildings existed where the dwelling section and the baths were under one and the same roof ('Seres street' (fig. 18), 'Dunav bl. B1' (fig. 19), 'Block Yavorov 1-2', '7th September street' (fig. 20), as well as in smaller public baths ('Tolbuhin street') (fig. 21).

Although the buildings I have excavated in the eastern part of Silistra were over approx 30 ha, the traces of buildings in the vicinity of the Danubian fortress and the central part of the town indicated, that *canabae* spreaded over 60 ha.

Vicus (Municipium)

The village - the *vicus* was the other civilian structure always off the *castra*, with its own name (generally before the Roman name or the Romanized name), as was the case of *Troesmis*, *Aquincum*, *Brigetio* and others.

Such a settlement was a continuation of an earlier autochthonous settlement, occupied by Romans, avoiding in this way the dependence on the military authorities, at the same time living close to the legion, which provided a suitable market and guaranteed their security. Moreover such settlements could be granted the status of a Roman town (*municipium*), a status which as a rule *vici* were given, not *canabae*. Historical material shows that after the emergence of the *municipium*, *canabae* continued to exist, developing more or less intensively. The same sources point to the close links between the two settlements - frequently one and the same people performed various duties in the *vicus (municipium)* and the *canabae*.

Most of the Roman towns along the Rhein-Danubian limes were originally *vici*. Archeological studies confirm that towns like *Vindobona*, *Carnutum*, *Brigetio*, *Aquincum* are situated between 1,5-2,5 km from the legion castra, while *colonia Ulpia Traiana (Vetera)*, even at 4 km.

The only case of granting civil rights to a *canabae* is *Apulum* in Dacia, yet this was done during the reign of the Severi. An instance is also known which we can look on as a break of the rule in another direction, namely the case of the development of a *canabae* and *vicus* not far from the castra of the *legio XXII Primigenia*, and neither of these settlements being given civil rights. In spite of that a real city was born exactly nearby the fortress, which in the 3rd century AD was surrounded by a fortified wall and had the function of capital of the province of Germania Superior – Mogontiacum, which in the 4th century even included part of the former site of the castra of the legion. Both extreme cases defy any classification and are evidence for locally specific examples.

When V. Pârvan published and provided his commentary on the text of the inscription where *Municipium Aurelium Durostorum* was mentioned early in the 20th century, he did not hesitate to link it with quick development of the *canabae*. He wrote that they had become a *municipium* (Parvan 1924: 14). He thought it logical that *canabae*, granted with such imperial indulgence, bearing the name of independent municipalities with the imperial name, under M. Aurelius received the status of a *municipium*. R. Vulpe and B. Gerov believed that the *canabae* were in the territory of the present day town (Vulpe 1963: 14-71; Gerov 1977: 302-7), while one kilometer to the east there was another civilian settlement, which developed on the site of the ancient Geto-Dacian *oppidum* (Vulpe 1963: 14-71). Special proof of B. Gerov's thesis came from the discoveries in 1970 of two Latin inscriptions dated 209 AD, found about 500 m south of the castra of the legion (Gerov 1977: 302-7). In the first inscription the inhabitants are referred to as *vicani* while in the second one the term used is *consistentes huius loci*. This gives Gerov ground to believe that 40 years after being granted the rights of a *municipium* of the *canabae*, a *vicus* also existed alongside the castra.

According to another scholar - E. Doruțiu - Boilă, the same inscriptions are proof of the late raising of Durostorum to the rank of *municipium*. The author bases this on the conclusion that in similar cases of parallel existence of two settlements - *canabae* and *vicus* alongside namely the latter becomes a *municipium*. In her opinion it was logical if beyond the legion there still was a *vicus*, that *Durostorum* at that time was not yet a *municipium*. Her view is that in the first inscription published by V. Pârvan the name of the Emperor M. Aurelius Antoninus Augustus does not necessarily indicate the reign of Marcus Aurelius, as the same name was borne by M. Aurelius Antoninus Caracalla (Doruțiu-Boilă 1978: 246-7).

I feel in this case the data from these inscriptions concerning the status of the settlement are taken somewhat lightly. There are examples when a *canabae* is called a *vicus canabarum*, as is the case with Argentorate or *vicus canabarum* and *vicani canabensium* for example, particularly during the reign of the Severi (Poulter 1983: 80-1, 106). And if in the first inscription the inhabitants are presented as *vicani*, in the second the term *consistentes huius loci (locus)* appear. The difference in the names probably reflects the lower status of the cited settlement. Besides this the commercial character of the two inscriptions and the legal status of the inhabitants (veterans and peregrines) are more adequate to the character of a settlement by the castra as is the case of the *canabae* (ibid.: 80-3).

Material from the pre-Roman period, found on the Silistra area is few and spread out (Severeanu 1935:184-217; Bucharov 1988: 98; Cotorno 1942: 60-3, 123-4; Conovici and Mușețeanu 1975: 541-50; Lazarov and Bucharov 1984: 89-93; Bucharov 1988: 99). This is why they are insufficient to point to the site of the pre-Roman settlement. On the other hand monuments from the Roman period are in great abundance, variety and with positive locations. The archeological material

found in the past and in the present days at 2-3 km east of Silistra, in Romanian territory is very interesting. They consist of pottery, coins, bricks and lead seals with the seal of the *legio XI Claudia*, a cast for lamps, and cast for statuettes, lead mirrors, pottery furnaces, traces of building activities, and drainage systems (Russu 1936-1940: 174-99; Rădulescu 1963: 511-35; Culică 1974: 137-41; 1978: 115; Mărgineanu 1978: 137-41; Mușețeanu and Elefterescu 1978: 105-11; Donevski 1989: 277-90; 1990: 240-44; Mușețeanu 1990: 297-98; 1996: 17-21; 1998: 169-71; Damian et al. 2002: 224-25; 2003: 222-23; 2004: 225-26). Late antiquity building material used secondarily and the inscription of the *municipium Durostorum* were found in the same region.

The intensity of the finds, their variety and character speak of the presence of the settlement. And after the excavating of the *castra* and its *canabae* in Silistra, it is evident that the settlement on the Romanian territory can only be the *vicus*. As is evident from the excavations in Silistra and in the vicinity and here as well as elsewhere along the Danube and the Rhein with the arrival of the legion two settlements were established – *canabae*, close to the legion's *castra* and a *vicus*, situated at about two kilometers east of it.

And if this is the case, it can be accepted with a high probability that *Municipium Aurelium Durostorum* grew from the *vicus* at the time of the reign of Marcus Aurelius.

Necropolises

The establishment and location of the necropolises of Durostorum are closely linked with the *castra* of the legio XI Claudia, its *canabae* and *municipium*. Namely these components of a military and settlement structures, together with the terrain determined the location of the necropolises throughout the 2nd to the 6th century AD (Donevski 1990: 236-45; Popovic, Donevski 1999: 9-15). They were situated west, south and east of the fortress, respectively the *canabae* and west and south of the *vicus*, with three exceptions so far: the burial of a child in a sarcophagus and a Late Roman tomb on the territory of the *canabae*, together with still a third almost on the bank of the river (fig. 22).

Burials in brick laid graves or in burial pits with burning of bodies and laying the deceased were found most often in a section of the necropolis southwest of the *castra*, when work was underway for the construction of a Combine on 'Makarenko' street and 'V. Kolarov' street. The inventory included a great variety of bronze, silver and gold objects and ornaments. The coins from Trajan to Marcus Aurelius date their use of the necropolis throughout the 2nd century A.D.

Burials in sarcophagi found east and north of the fortress of the legion are dated by coins from the second half of 2nd century AD (fig. 23-26).

Burials in the necropolises of Durostorum include brick graves and slab-covered burials, sarcophaguses, burial pits and built tombs.

The only built tomb found so far from the same period is on Romanian territory between the *canabae* and the *vicus*.

The burial inventory includes the whole variety of Roman and local traditions.

An increase in the number of built tombs is observed from the second half of the 3rd on to the 6th century. They have been found to the southwest, south and southeast of the *castra*.

The tombs in Silistra differ in their time of construction, in their plan and construction scheme used (fig. 27-32). According to plans they are two types of tombs - with one and two chambers. Nine are with one chamber, with a rectangular plan, with a different orientation and semi-rounded vaults with a varied surface. The smallest tomb has a surface of 4-5 sq. m., those with a medium size about 9 sq. m., and the largest between 14 to 17,50 sq. m.

The height up to the vault varies between 1,80 to 2,30 m, although there also exists a height approx. 4 m. The walls of the tombs were made of broken stone and the vault constructions were made of bricks of various sizes. The floors were made of bricks and plaster. The tombs were of the *hypogeum* type dug in over 2 m. The entrances consisted of small openings, closed by thick stone slabs. On the interior they were plastered over with a plaster mixed with broken bricks, which gave it a reddish color. The traces of colors indicate that some of them were decorated. Tombs were used for burials many times. Such tombs had from one to three burials positions, but no traces have been found of sarcophaguses.

Tombs from Late antiquity with one chamber are most numerous and have been found in many places in Bulgaria (Sofia, Plevna, Plovdiv, Hisaria, Sandanski, Bistritsa (in the vicinity of Sofia, Belogradets in the vicinity of Novi Pazar, Devnja, Varna and elsewhere) (Ovcharov 1977: 20; Getov 1970: 17). Such tombs also exist in Viminacium, Margum, Ratiaria, Noviodunum as well as Tomi (Tomi), Serdica, Naissus, Sirmium (Milosevic and Donevski 1999: 254).

Only one tomb, found to the south of the castra differs from this plan (fig. 28). It too is a one - Chamber plan, but with an unusual plan. This is expressed in its octagonal shape, with an inscribed square with three burial niches on each side of a cross. Deep rectangular niches were dug to lay the remains of the deceased. According to the archeological circumstances burials could have been done in stone sarcophaguses, nevertheless no traces of them have been found. In this way at given times there was enough space for rites in the central part. Its appearance and construction can be reconstructed on the basis of the preserved parts. The cruciform shape of the interior premises was familiar and used within the empire.

So far the octagonal tomb represents the only monumental tomb built on the territory of the necropolises of Durostorum. Most probably it could be attributed to the early-Christian period and it is quite possible to have represented a mixture of a family mausoleum or martyrion.

Tombs with two chambers are rare and in fact represent a double variant of the single chamber tombs. Most often they are referred to as tombs, divided by a common wall.

The tombs have two parallel vaults and two entrances, as is the case of Ratiaria, Vidin Region, Bulgaria (Ovcharov 1977: 20-30), or that of Rgotini near Zaječar, Serbia (Lalovici and Jovanovci 1980: 81-5) and Ravna (Petrovici and Jovanovci 1977: 23), in the vicinity of Knjaževac (Serbia). The remaining differences are as with single chamber tombs.

Immediately next the octagonal shape is a tomb found in 1942 whose architectural solution is very simple contrary to the remarkable frescoes. The main idea of the murals on the dome is to depict the heavens and the world beyond. The lower part symbolizes a dwelling on earth and figural art and scenes, connected with the life of the owners prevail. Two opinions have been given on the dating this monument - before or after the Gothic invasions (fig. 33).

We shall finish with examples of the great variety of burial practices at *Durostorum* with an unusual burial find in a lead sarcophagus and a chariot next to it, with rich ornamentation of six busts of bronze and inlaid with platinum and gold. The horse-trappings have a wealth of ornamentation of small gold plates. The burial inventory is exceptionally rich - two swords in wooden sheaths, on encased in silver and decorated with gilt silver plates with inlaid precious stones, together with a golden fibula and a ring with a cameo. The wealth of the burial rite indicates that the buried person enjoyed a high social status.

The burial sites in Silistra offer their modest contribution to the study of burial practices and architecture, which appears in a similar manner in the necropolises of *Ratiaria*, *Serdica* (Bulgaria), *Viminacium*, *Margum*, *Sirmium* (Serbia), Noviodunum, Tomis (Romania), as well as separate finds in a number of towns in the central part of the Balkans.

However incomplete, the above observations allow some preliminary conclusions:

1. The territory of the *castra* and the *canabae* were occupied to Late Antiquity, when during the 6th century AD the volumes of the buildings, their functions and construction techniques went through complete changes. The master plan was disturbed with the presence of civilian population in the *castra* and the emergence of production complexes over the ruins of Roman buildings in canabae.

2. During the 4th century AD civilian buildings were highly representative. The castra walls were maintained and a new fortress was built to the northwest on the bank of the Danube where from the 4th century A.D., and probably throughout the 6th century AD a military unit was stationed there. This fort has no clearly military functions, as a numerous civilian population inhabits them.

3. As is evident from archeological material (pottery and iron-work) ethnically the inhabitants of Durostorum changes after the 4th century AD. The presence of Goths has been established for certain, and the appearance of Slavs began from the second half of the 6th century AD.

References

- Angelova, S. (1973) 'Krepostnata stena na Durostorum-Drustur-Silistra (predvaritelno suobshtenie)', *Arheologiya* 3: 83-93
- Bărbulescu, M. (1987) *Din istoria militara a Daciei romane. Legiunea V Macedonica si castrul de la Potaissa*, pp. 110, Cluj-Napoca
- Bucharov, I (1988) *Oshte vednuzh za proizhodna na Silistra, sb. Durostorum-Drustur-Silistra*, pp. 98-9. *Corpus Inscriptionum Latinarum* (=CIL) III, 6166; 7474.
- Conovici, N. și Museteanu, C. (1975) 'Câteva torți ștampilate de amfore elenistice din județul Ialomița și sud-vestul Dobrogei', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Aeheologie*, 4: 541-50.

- Culică, V. (1970) 'Cărămizi, țigle și olane cu ștampila legiunii a XI-a Claudia, găsite în canabae Aeliae', *Pontica* 3: 365-77.
- (1971) 'Plumburi ale legiunii a XI-a Claudia găsite în sud-vestul Dobrogei', *Studii și Cercetări Numismatice* 5:193-7.
- (1978) 'Cu privire la lagărul legiunii a XI-a Claudia la Dunarea de jos', *Pontica* 11: 113-19.
- (1978) 'Estampilles de la XI-a legion Claudia de Durostorum', *Dacia NS* 22: 225-37.
- Damian, P., Băltăc, A., Știrbulescu C., Apostol, V., Vleja, D., Dumitrașcu E., Bălan G. și Elefterescu D. (2002) 'Ostrov, com, jud. Constanța [Durostorum]', în Angelescu., M.V., Borș, C., Oberländer-Târnoveanu I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001. A XXXVI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Buziaș, 28 mai-1 iunie 2002*, pp. 224-225, București: CIMEC.
- Damian, P., Băltăc, A., Apostol, V. și Elefterescu D. (2003) 'Ostrov, com, jud. Constanța [Durostorum]', în Angelescu., M.V., Oberländer-Târnoveanu I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002. A XXXVII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Covasna, 2-6 iunie 2003*, pp. 222-223, București: CIMEC.
- Damian, P., Băltăc A., Apostol, V. și Elefterescu D. (2004) 'Ostrov, com, jud. Constanța [Durostorum]', în Angelescu., M.V., Oberländer-Târnoveanu I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003. A XXXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 26-29 mai 2004*, pp. 225-226, București: CIMEC.
- Donevski, P. (1990) 'Zur Topographie von Durostorum', *Germania* 68(1):236-45.
- (2004) 'Some notes about the legionary fortress at Durostorum (Lower Moesia)', *Novensia* 15: 15
- (2004) 'Bronze find at Durostorum', *The antique bronzes: typology, chronology, authenticity*, 2004.
- Doruțiu-Boilă, E. (1978) 'Über den Zeitpunkt der Verleihung des Munizipalrechts in Scythia Minor', *Dacia NS* XXII: 246-8.
- Fellmann, R. (1958) *Die Principia des Legionslager Vindonissa und das Zentralgebäude der römischen Lager und Kastelle*, Brugg.
- Gerov, B. (1977) 'Zum problem der Entstehung der römischen Städte am unteren Donaulimes', *Klio* 2: 98-304.
- Ivanov, R. (1993) 'Zur Frage der Planung und der Architektur der römischen Militärlager', *Bulgarian Historical Review* 1: 3-4.
- Johnson, A. (1987) 'Römische Kastelle des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr', in *Britannien und in den germanischen Provinzen des Römischen Reiches*, pp. 188, Mainz am Rhein.
- Lalovici, A. and Jovanovci S. (1980) 'Rgotina, antichko nalazishte', *Starinar* 31: 81-5, Pl. 3.
- Lazarov, M. and Bucharov I. (1984) 'Novi danni za predrimskiya Durostorum', *Dobrudzha* 1: 89-93.
- Mărgineanu, C. (1978) 'Un mormânt de epocă romană descoperit pe raze comunei Ostrov', *Pontica* XI: 137-41.
- Milosevic, G. and Donevski, P. (1999) 'The late antique tombs at Silistra (Durostorum)', in *Der limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, pp. 248-9, 254.
- Museteanu, C. și Elefterescu, D. (1978) 'Oglinzi romane din plumb de la Durostorum', *Pontica* XI: 105-11.
- Museteanu, C. (1990) 'Contribuții privind topografia Durostorumului', *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 3-4: 293-99.
- (1996) 'Les ateliers ceramiques de Durostorum, Rei Cretarie Romanae Fautorum', *Acta* 33: 17-21.
- Ovcharov, D.P. (1977) 'Arhitektura i dekoratsiya na starohristiyanskite grobintsy v nashite zemi', *Arheologiya Sofiya* 4: 20-30.
- Parvan, V. (1924) 'Municipium Aurelium Durostorum', *Rivista di Filologia e d' Istruzione Classica* 2(18): 307-40.
- Petrikovits, H.V. (1975) *Die Innenbauten römischer Legionslager während der Prinzipatszeit*, Opladen.
- Petrovici, P. and Jovanovci S. (1997) *Kulturno Blago Knazhevtsa*, pp. 23.
- Poulter, A. (1983) 'Town and country in Moesia Inferior', *Ancient Bulgaria* 2: 80-3, 106.
- Popovic, I. and Donevski, P. (1999) *Gold and silver jewelry from Durostorum burials*, Svishtov.
- Rădulescu, A. (1963) 'Elmi bronzeti di Ostrov', *Dacia NS* VII: 511-35.
- Russu, I.I. (1936-1940) 'Monumente sculpturale din Durostorum', *Anuarul Institutului de Studii Clasice* 3: 174-99.
- Severeanu, G. (1935) 'A Micenian gold object found in Dobrogea', *Bucuresti III*, 1/2 (1937): 25-6.
- Sarnovski, T. (1985) 'Komendatura legionu I Italskiego w. Novae', *Studia Archaeologica* 4: 216.
- Todorov, Y. (1927) *Durostorum*.

- Velkov, V. (1960) *Durostorum-Drastar-Silistra. Antike und Mittelalter in Bulgarien*, pp. 214.
- Vittinghoff, F. (1970) *Entstehung von städtischem Gemeinwesen in der Nachbarschaft römischer Legionslager. Ein Vergleich Leons mit den Entwicklungslinien im Imperium Romanum, Legio VII Gemina*.
- Vulpe R. (1963) 'Le nombre des colonies et des municipes de la Mesie inferieure', *Acta Antiqua Philippolitana*: 14-71.

Note

The figures without specification in legend belong to P. Donevski.

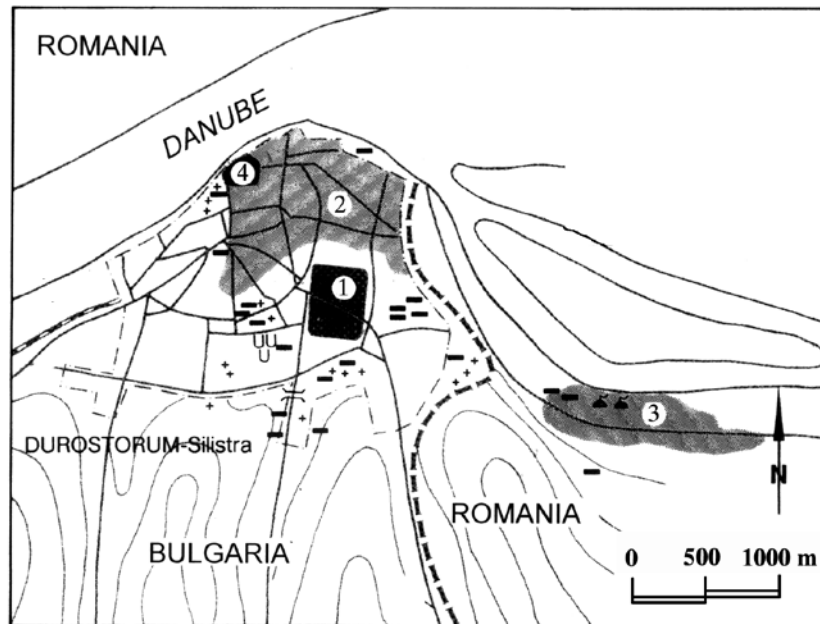

Fig. 1. Plan of Silistra: 1. Roman *Castra*; 2. *Canabae*; 3. *Vicus* and *municipium*; 4. Fort from Late antiquity
 Silistra, plan de situație. 1. Castrul Roman; 2. *Canabae*-le; 3. *Vicus*-ul și *municipium*-ul; 4. Fortul din perioada romano-bizantină

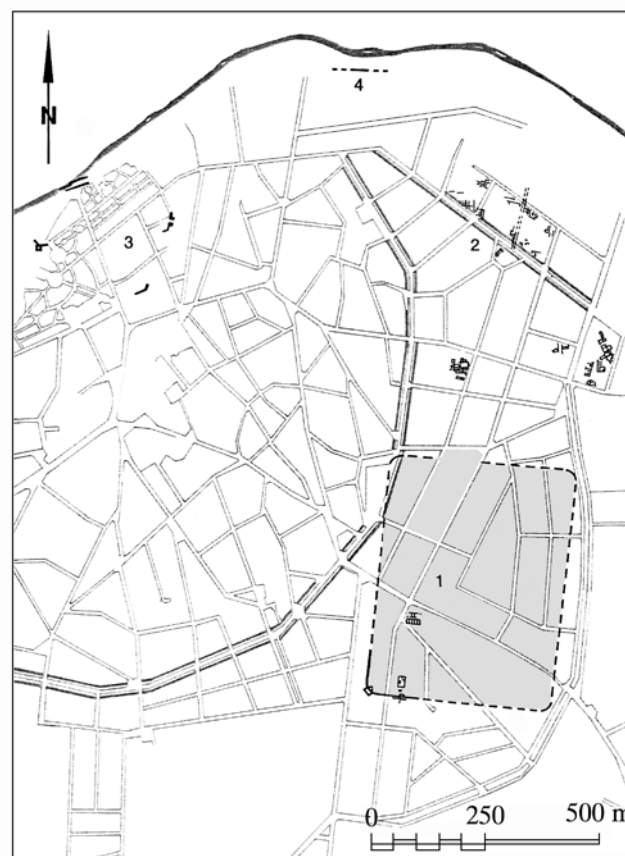

Fig. 2. Plan of Silistra: 1. Roman legionary castra fortress; 2. *Canabae*; 3. Fort from Late Antiquity and Early Byzantine Period; 4. Early Byzantine wall.
 Silistra, plan de situație. 1. Castrul Roman; 2. *Canabae*-le; 3. Fortul din perioada romano-bizantină și perioada bizantină timpurie; 4. Zidul din perioada bizantină timpurie

Fig. 3. External face of the fortress wall from the end of the 2nd century.
Paramentul exterior al zidului de incintă de la sfârșitul sec. II.

Fig. 4. Internal face of the fortress wall from the end of the 2nd century.
Paramentul interior al zidului de incintă de la sfârșitul sec. II.

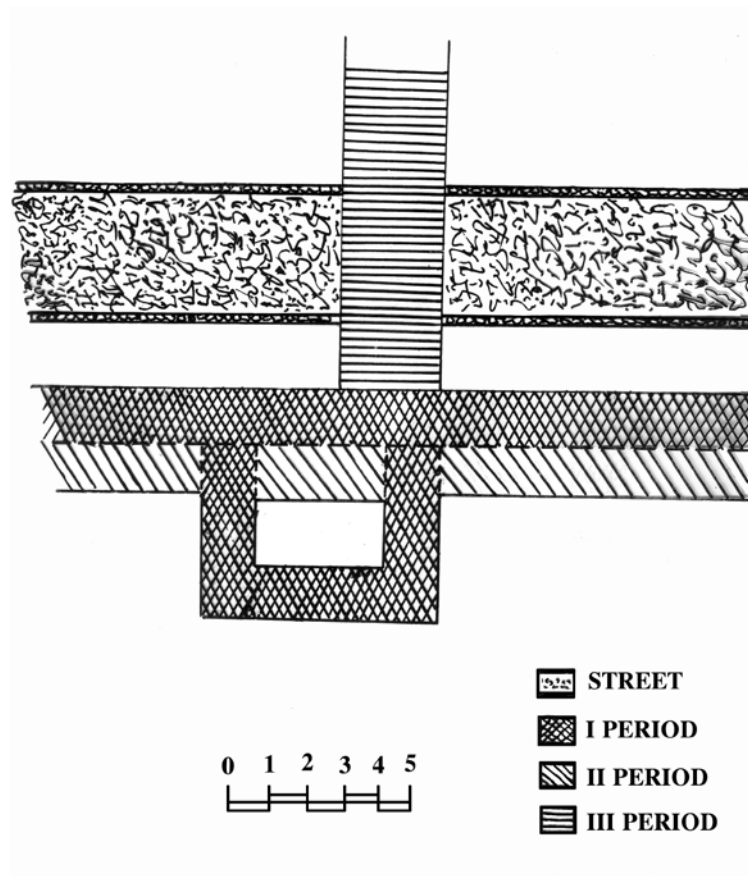

Fig. 5. Plan of the fortress wall with the internal rectangular tower, street and wall from Late antiquity.
Planul zidului de incintă, cu turnul interior rectangular, curcina și zidul din perioada romano-bizantină.

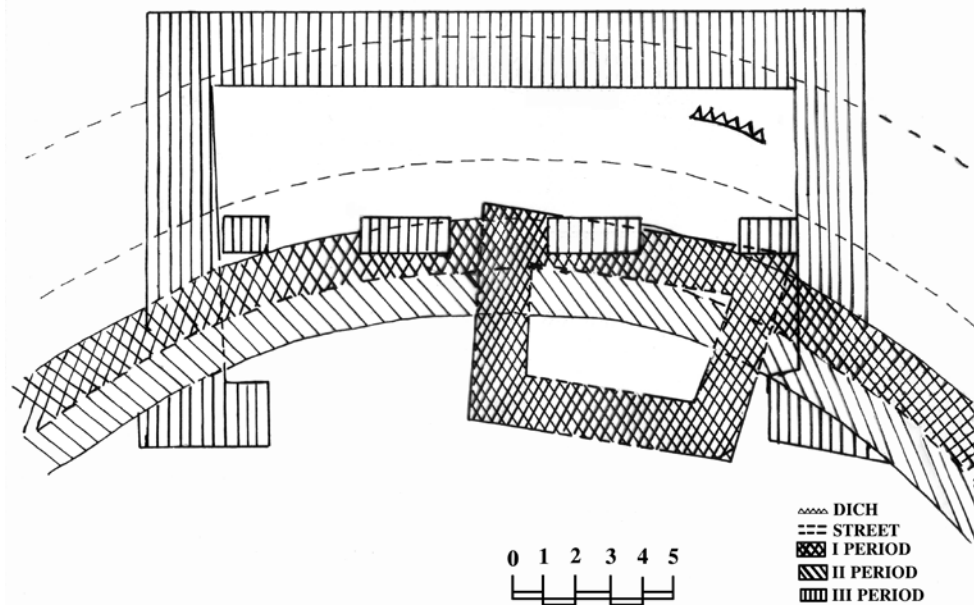

Fig. 6. Plan of the southwest corner of the fortress with an internal trapeze shaped tower, external rectangular tower with four pylons, street and fosse.
Planul colțului de sud-vest al fortificației, cu un turn interior trapezoidal, un turn exterior rectangular, cu patru piloni, curcina și *fossa*.

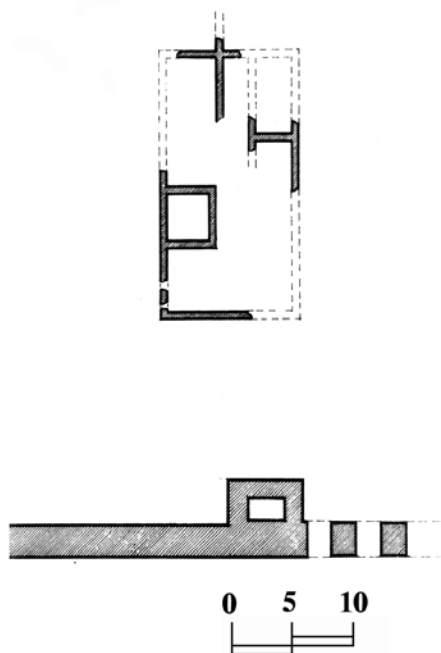

Fig. 7. Dwelling of the *centurion*.
Clădirea *centurion*-ului.

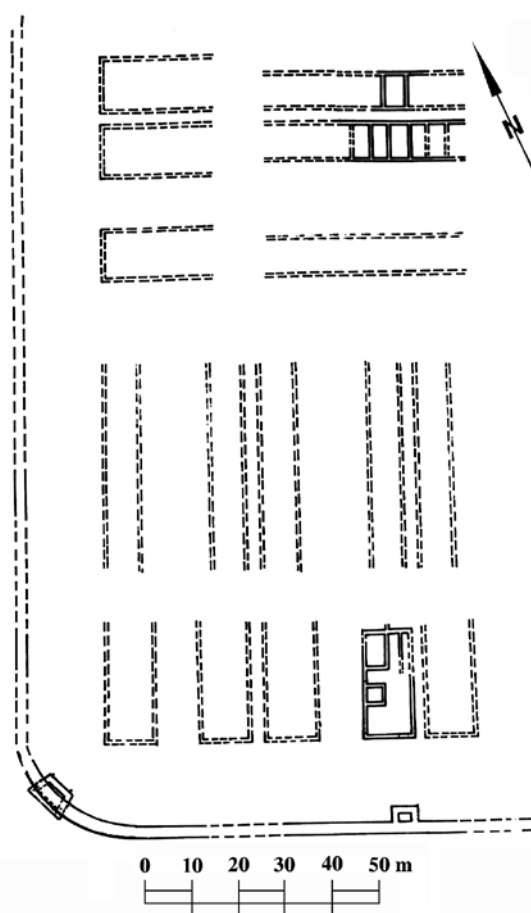

Fig. 8. Reconstruction of buildings in the southwest corner of the fortress.
Construcțiile din colțul de sud-vest al fortificației (reconstituire).

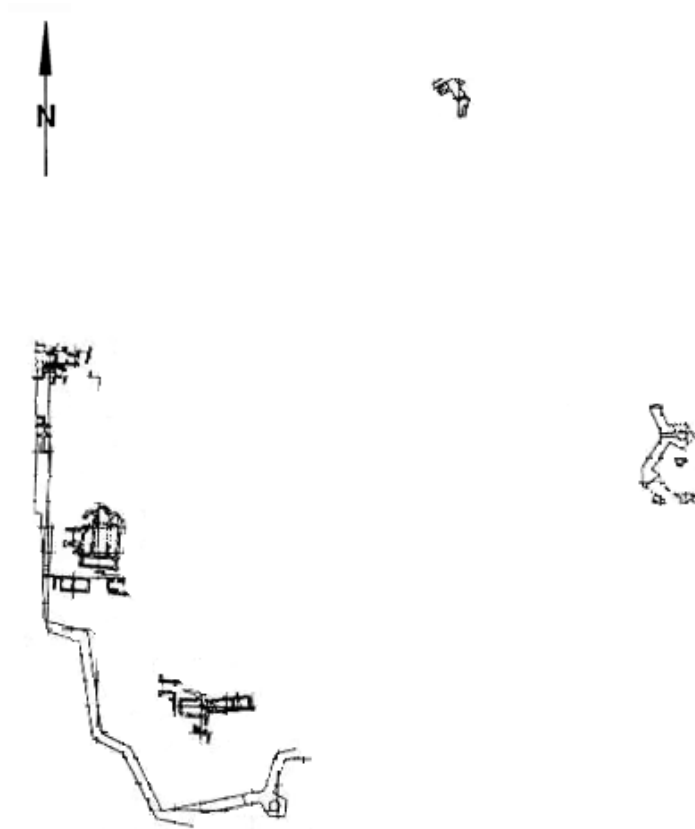

Fig. 9. Fort on the Danube from Late Antiquity and Early Byzantine Period.
Fortul de pe malul Dunării, din perioada romano-bizantină și bizantină timpurie.

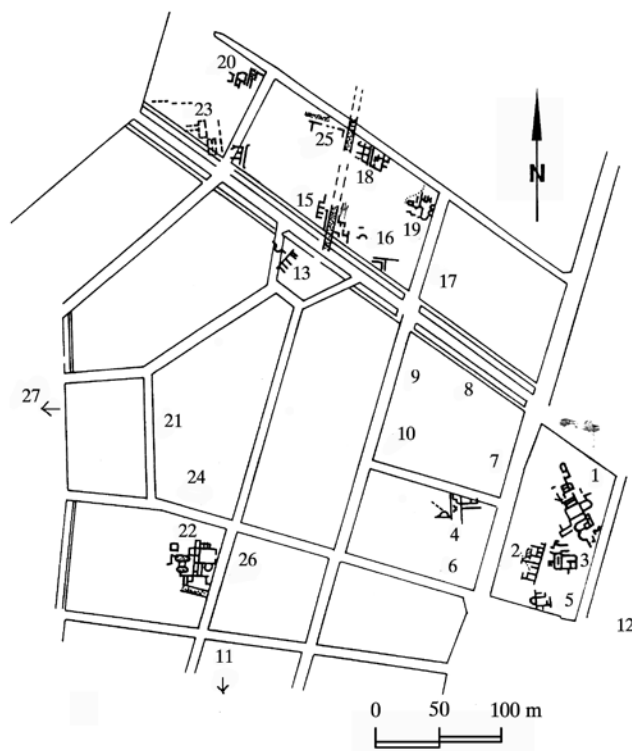

Fig. 10. Plan of the *canabae* with the situation of the excavated buildings.
Planul *canabae*-lor cu amplasamentul construcțiilor cercetate.

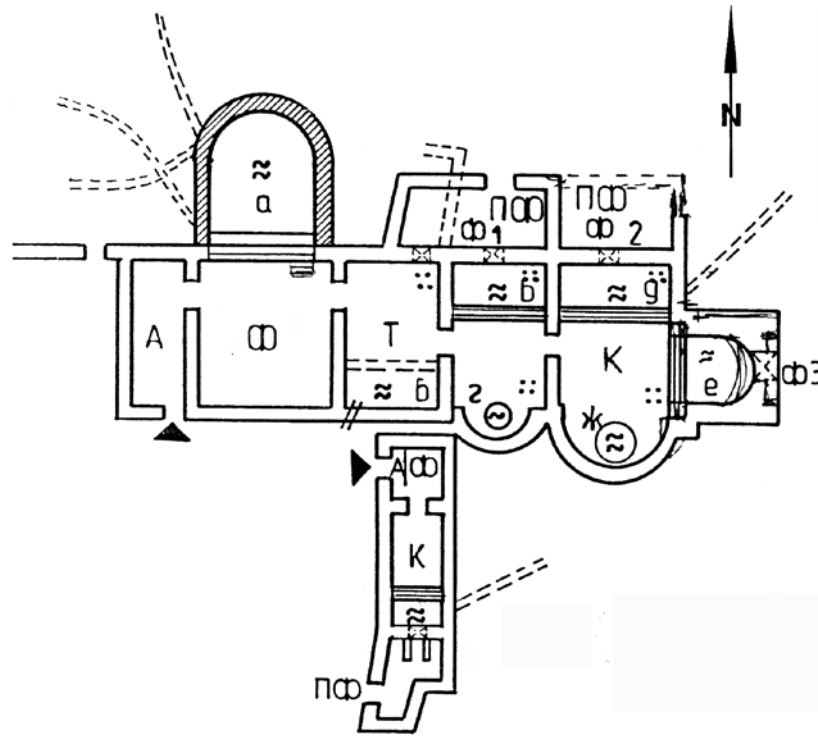

Fig. 11. Plan of a public baths at B. Voivoda str.
Planul termelor cercetate pe str. B. Voivoda.

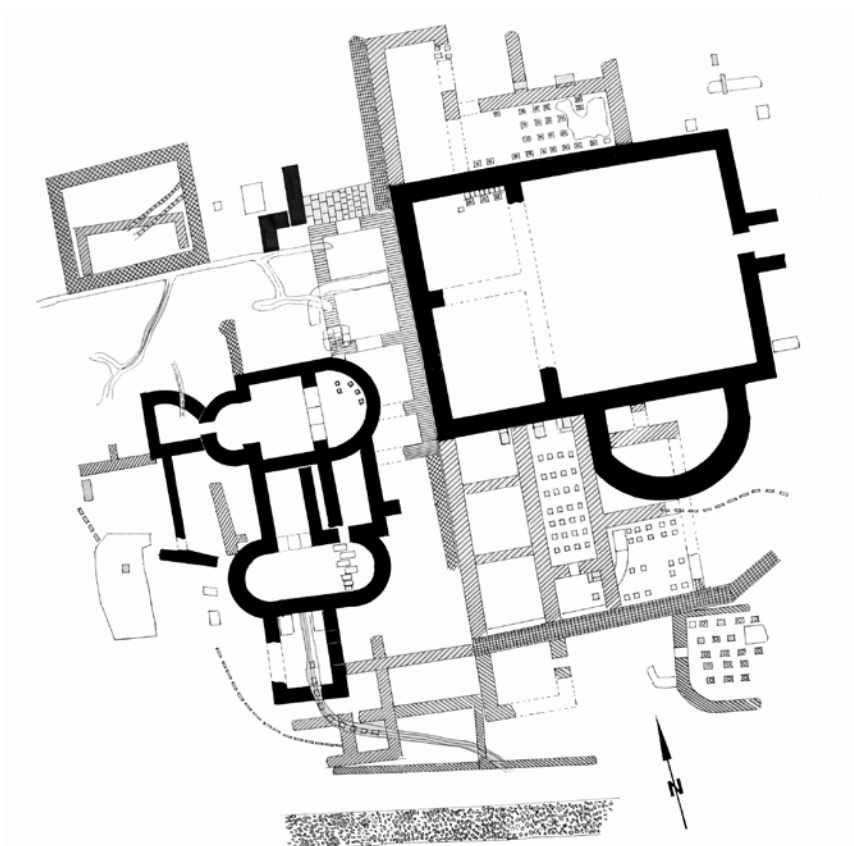

Fig. 12. Plan of buildings in the foundations for flats Mladost 1-2 at Patriarch Euthymius str.
Planul clădirilor descoperite în fundația blocului Mladost 1-2, de pe str. Patriarch Euthymius

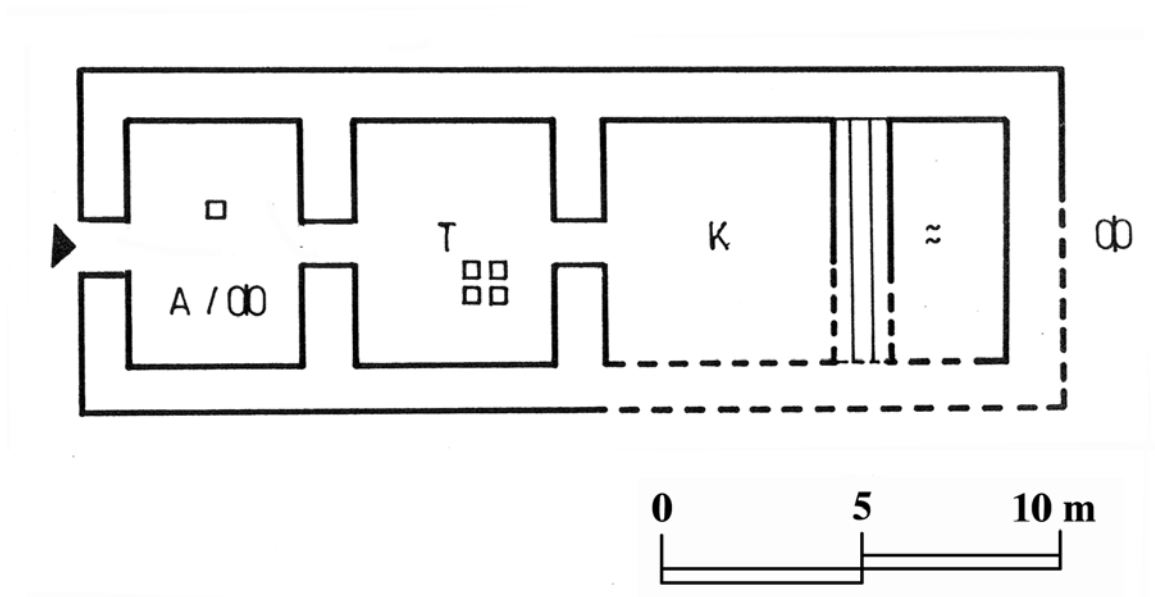

Fig. 13. Plan of bath from the 2nd century in the foundations for block of flats Mladost 1-2.
Planul termelor din sec. II, descoperite în fundația blocului Mladost 1-2.

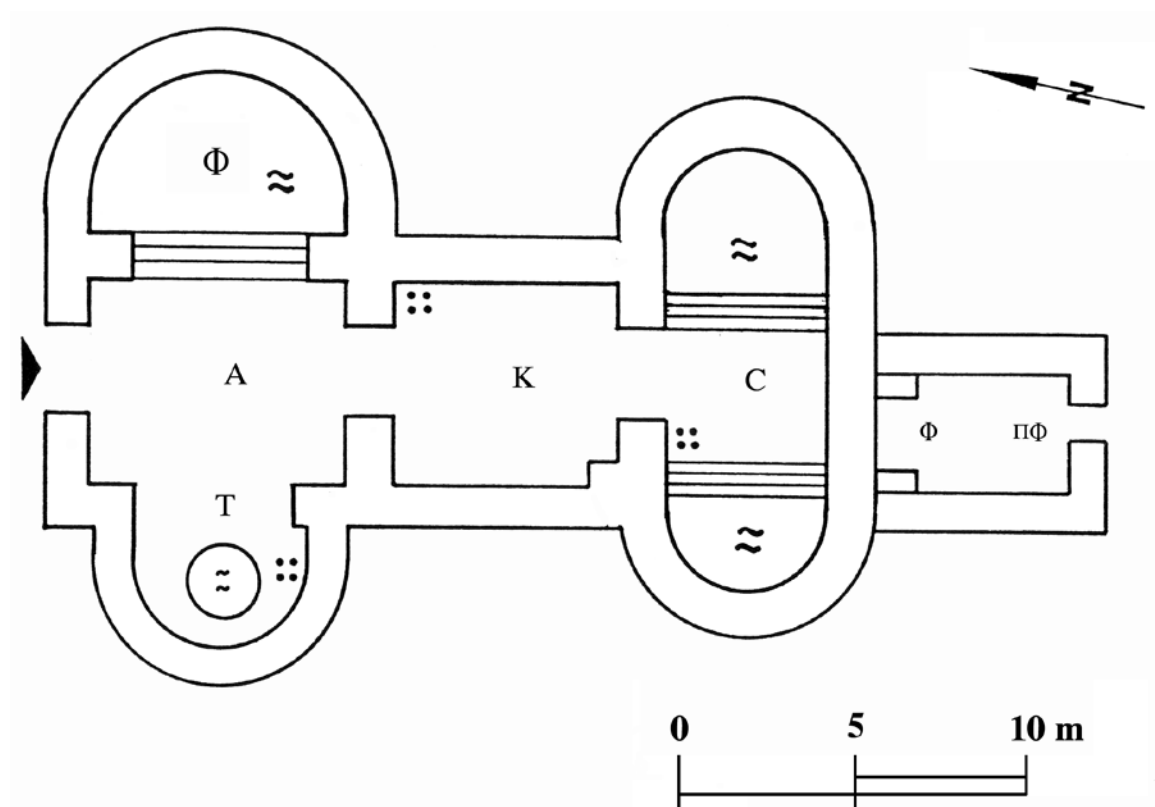

Fig. 14. Plan of bath from the 4th century in excavations for flats Mladost 1-2. First building period.
Planul termelor din sec. IV, descoperite în fundația blocului Mladost 1-2. Prima etapă constructivă.

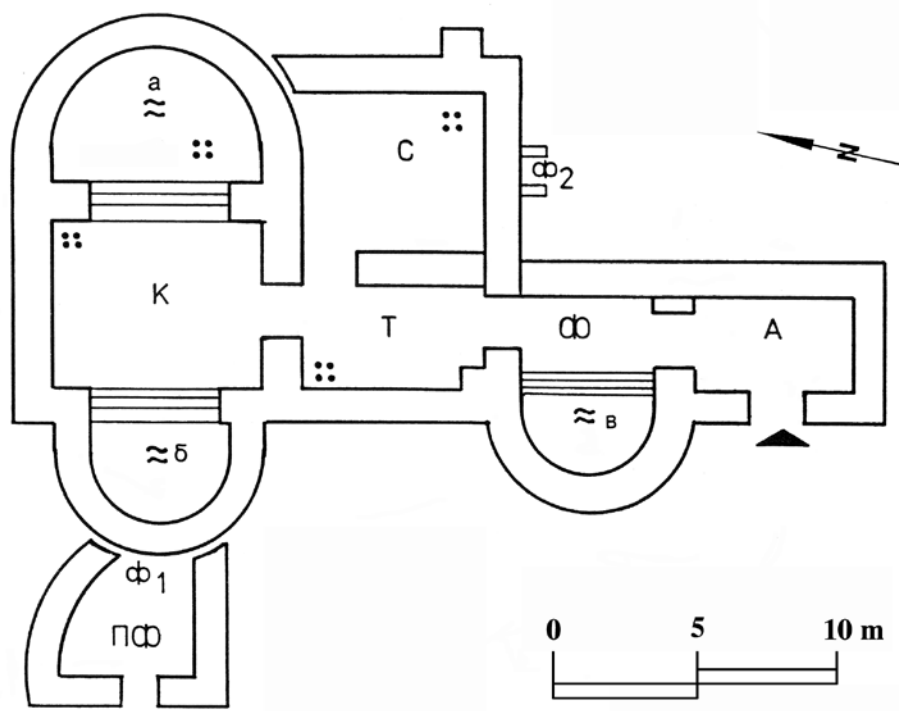

Fig. 15. Plan of bath from the 4th century in the excavations for flats Mladost 1-2 Second building period.
Planul termelor din sec. IV, descoperite în fundația blocului Mladost 1-2. A doua etapă constructivă.

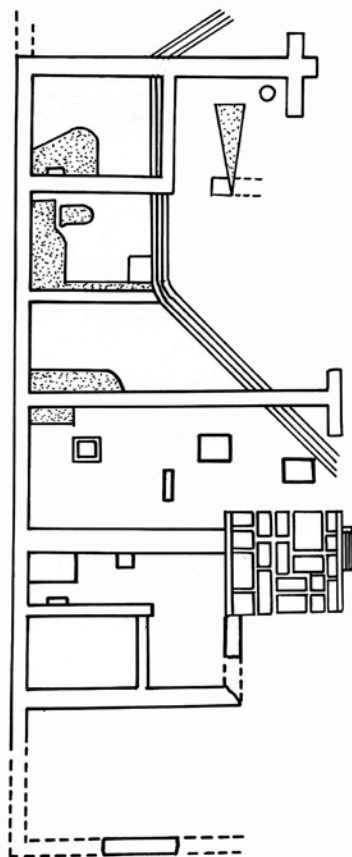

Fig. 16. Plan of building in the foundations of housing block B 12 at Sedmi septemvri str.
Planul clădirii descoperită în fundația blocului B 12 de pe str. Sedmi septemvri.

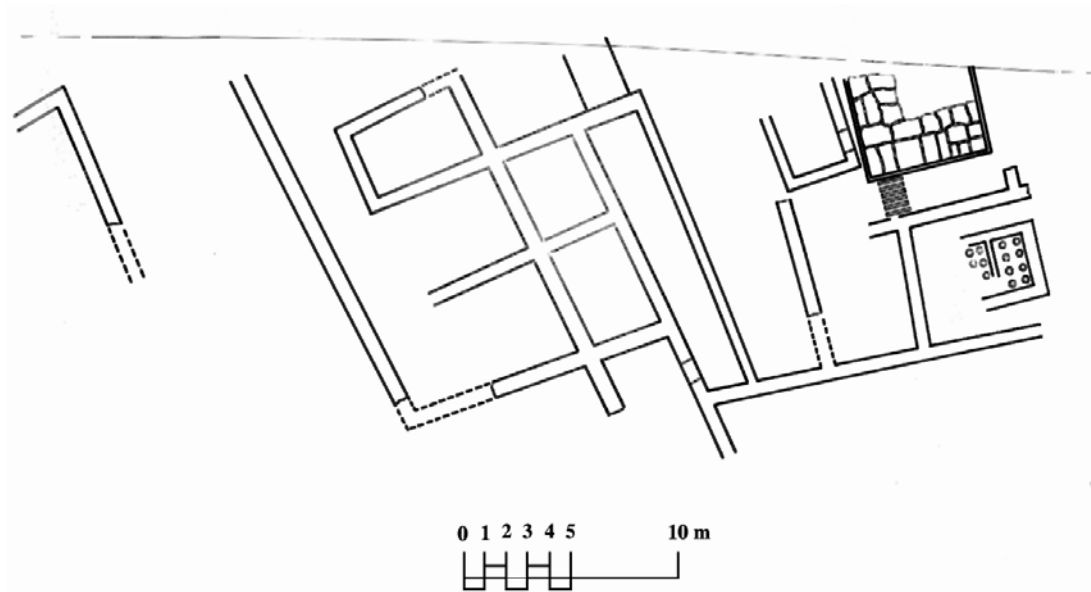

Fig. 17. Building in the foundations for a block of flats Dunav B 10 at Seres str.
 Construcție descoperită în fundația blocului Dunav B 10 de pe str. Seres.

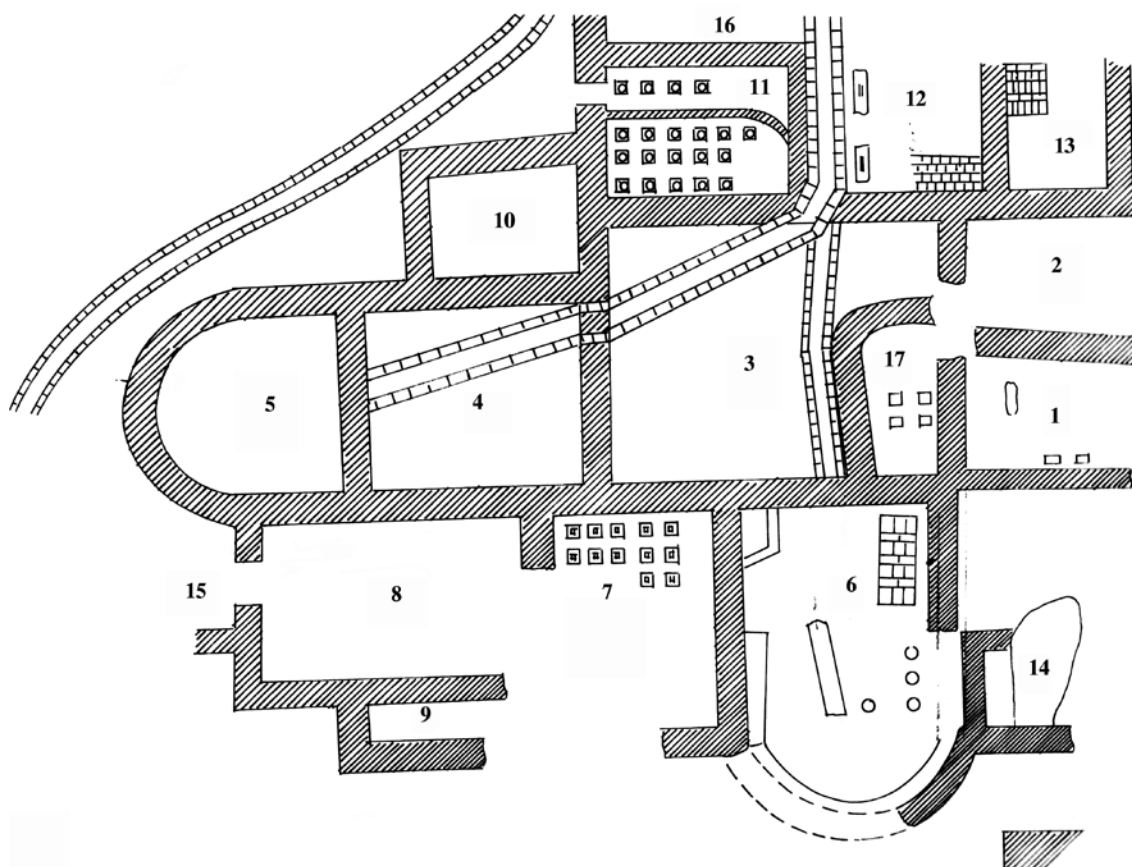

Fig. 18. Building in the foundations for a block of flats Dunav B 11 at Seres str.
 Clădire descoperită în fundația blocului Dunav B 11 de pe str. Seres.

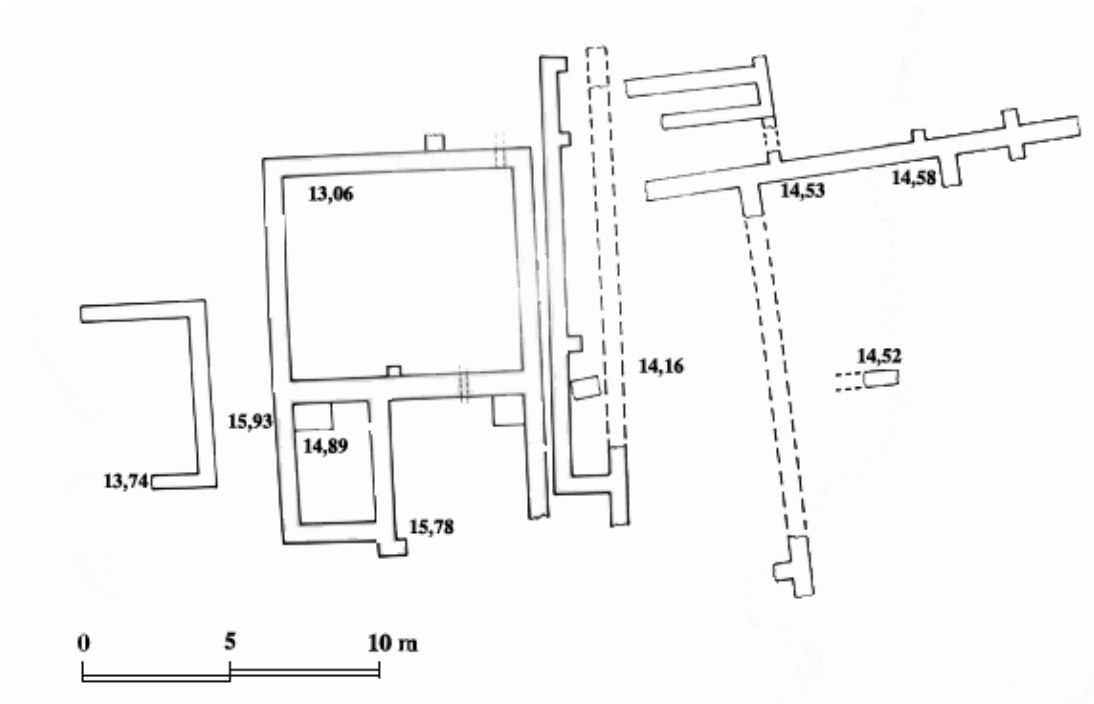

Fig. 19. Buildings in the foundations for Dunav block of flats B 2 at Seres str.
Clădire descoperită în fundația blocului Dunav B 2 de pe str. Seres.

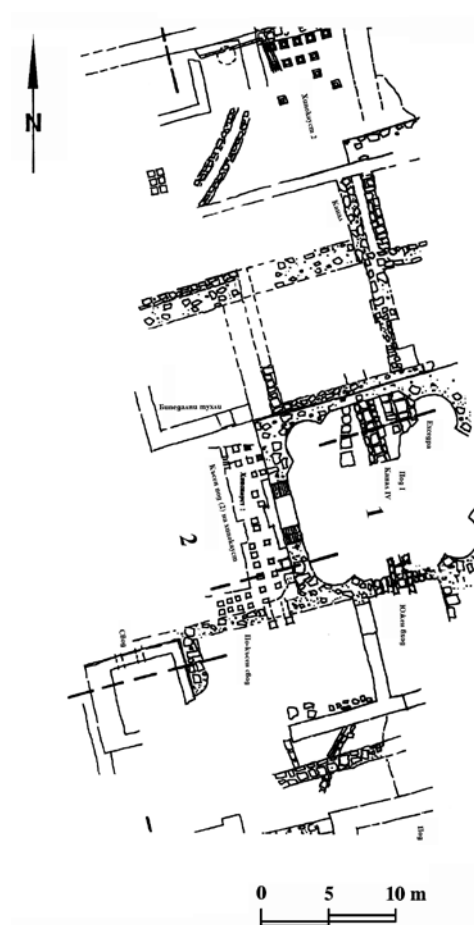

Fig. 20. Plan of building in the foundations of block of flats Yavorov 1-2 Sedmi septemvri str.
Planul clădirii descoperită în fundația blocului Yavorov 1-2 de pe str. Sedmi septemvri.

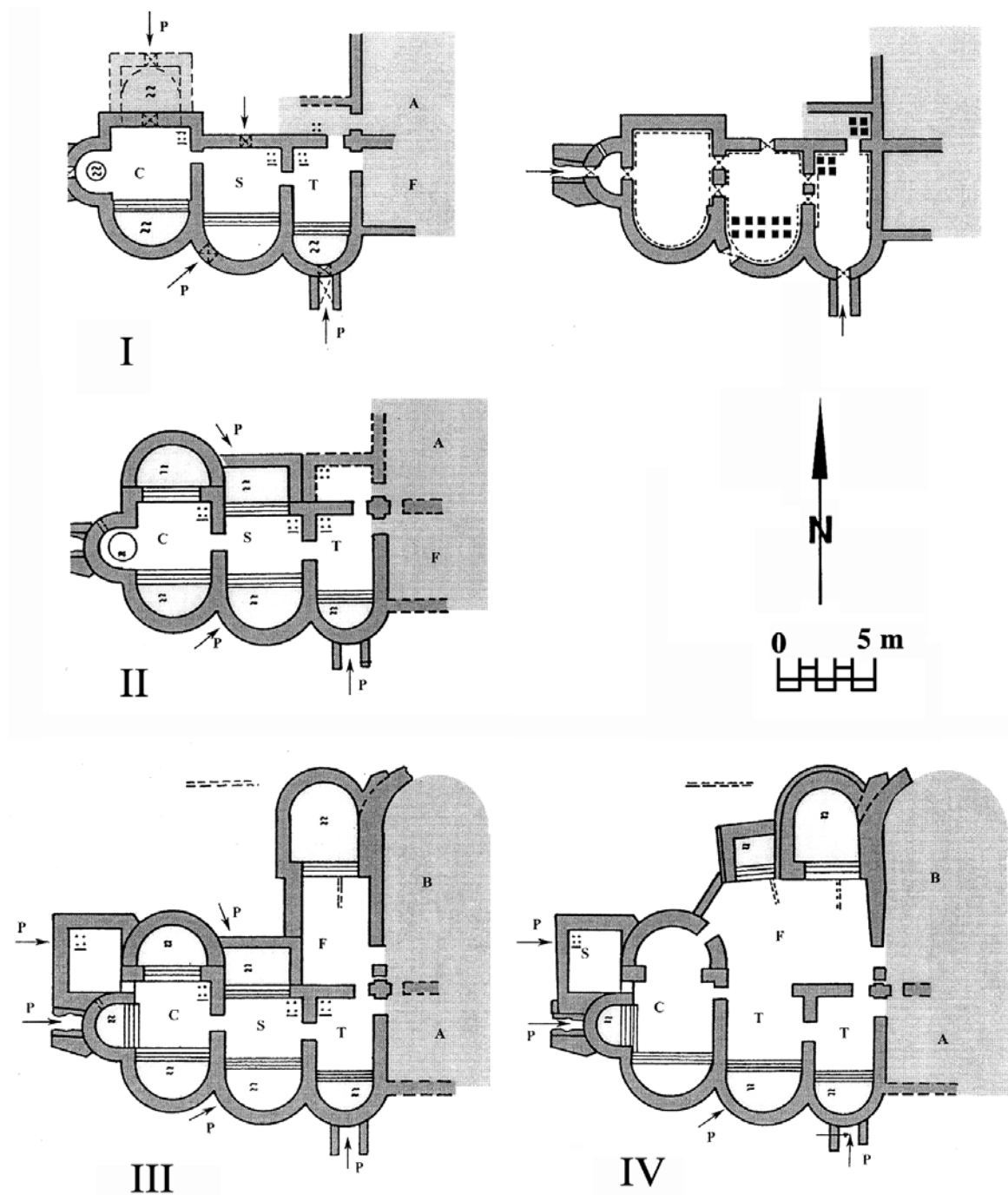
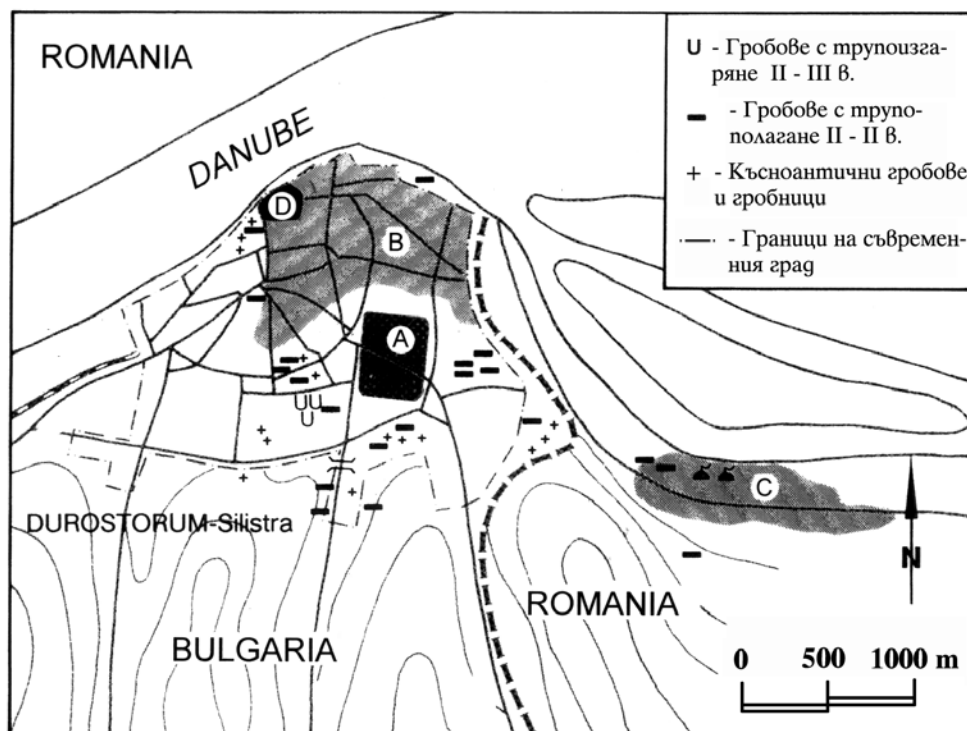

Fig. 21. Plan of public baths in the excavations of foundations for housing block Tolbuhin 2A at Tolbuhin str.
Planul termelor descoperite în fundația blocului Tolbuhin 2A de pe str. Tolbuhin

Legend

- U - burials with burning of bodies, II-III c.
 morminte de incinerare, sec. II-III
 - - burials with laying of bodies, II-IV c.
 morminte de inhumare, sec. II-IV
 + - Late Antiquity burials and tombs, IV-VI c.
 morminte din perioada romano-bizantină, sec. IV-VI

Fig. 22. *Durostorum*: A. Roman castra; B. Canabae; C. Vicus and municipium; D. Fort from Late Antiquity.
Durostorum: A. Castrul roman; B. Canabae-le; C. Vicus-ul și municipium-ul; D. Fortul din perioada romano-bizantină.

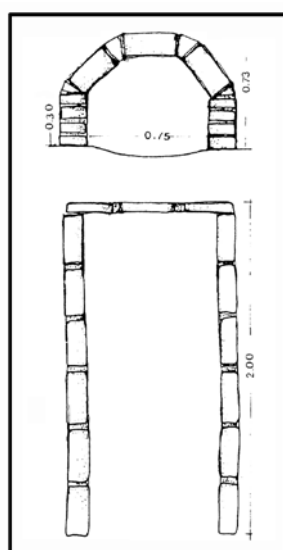

Fig. 23. Burial № 1 at V. Kolarof str., plan and cross-section.
 Mormântul nr. 1 descoperit pe strada Kolarof, plan și secțiune transversală.

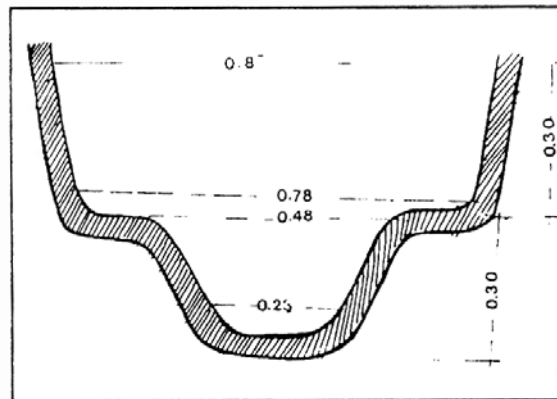

Fig. 24. Burial № 8 at V. Kolarof str., plan and cross-section.
Mormântul nr. 8 descoperit pe strada Kolarof, plan și secțiune transversală.

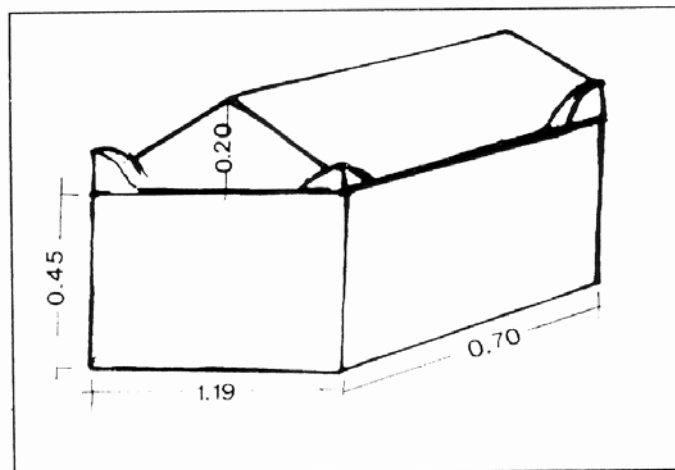

Fig. 25. Sarcophagus of a child at Y. Todorov str. and Gen. Kolev str.
Sarcofag de copil descoperit pe str. Y. Todorov și Gen. Kolev.

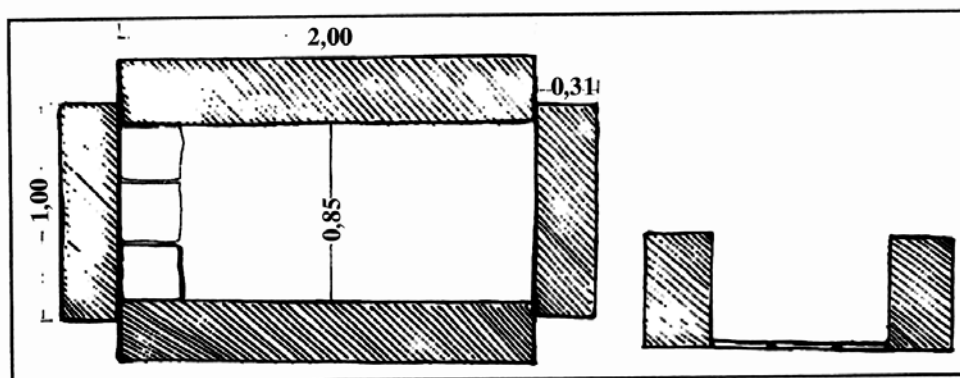

Fig. 26. Burial from the new stadium, plan and cross-section.
Mormânt descoperit la noul stadion, plan și secțiune transversală.

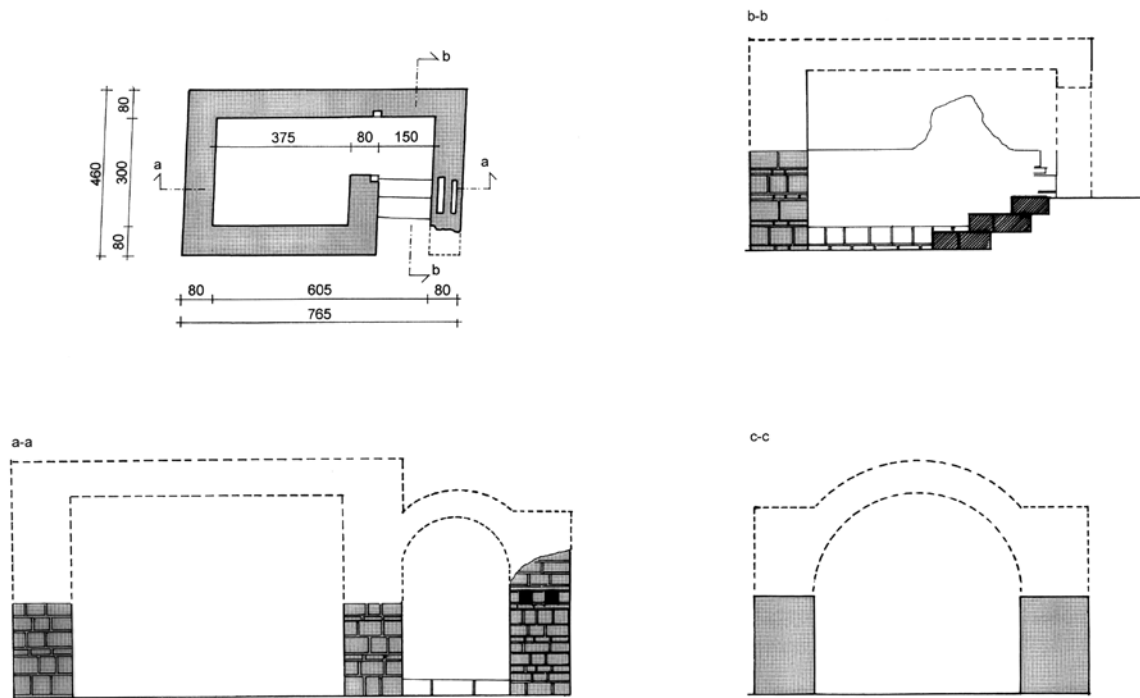

Fig. 27. Tomb at the Zora block of flats site (Reconstruction by G. Milosevic).
Mormânt descoperit pe ampasamentul blocului Zora (reconstituire de G. Milosevic).

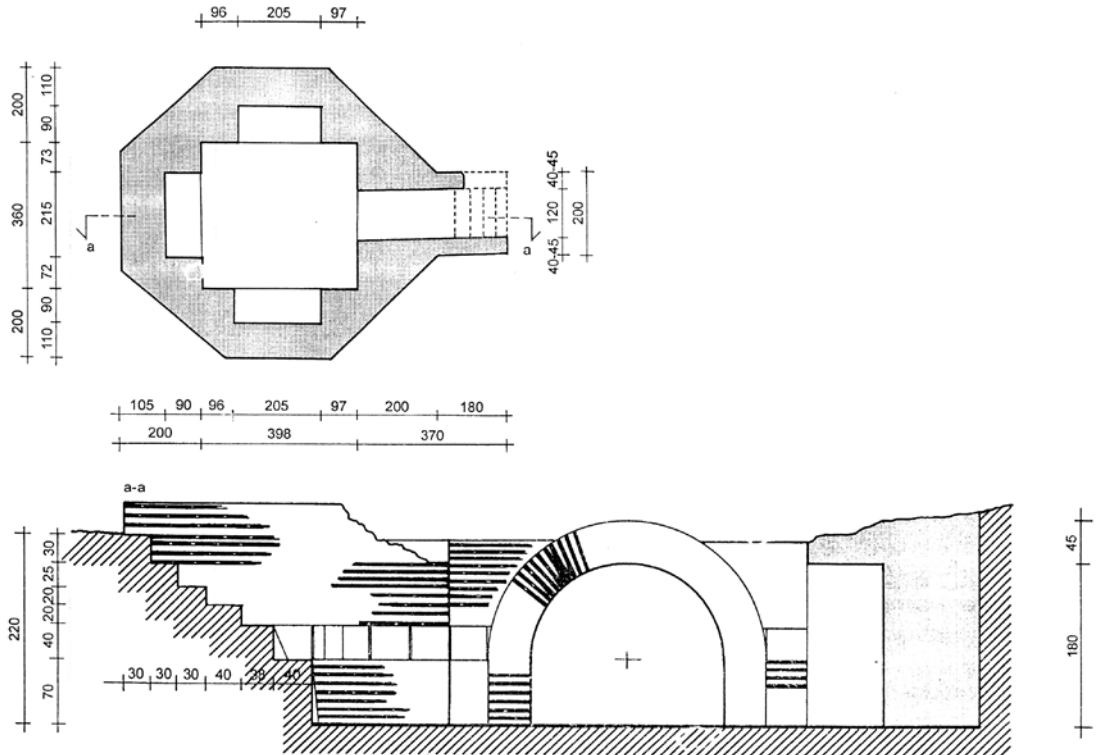

Fig. 28. Tomb at the site of School (Reconstruction by G. Milosevic).
Mormânt descoperit pe ampasamentul școlii (reconstituire de G. Milosevic).

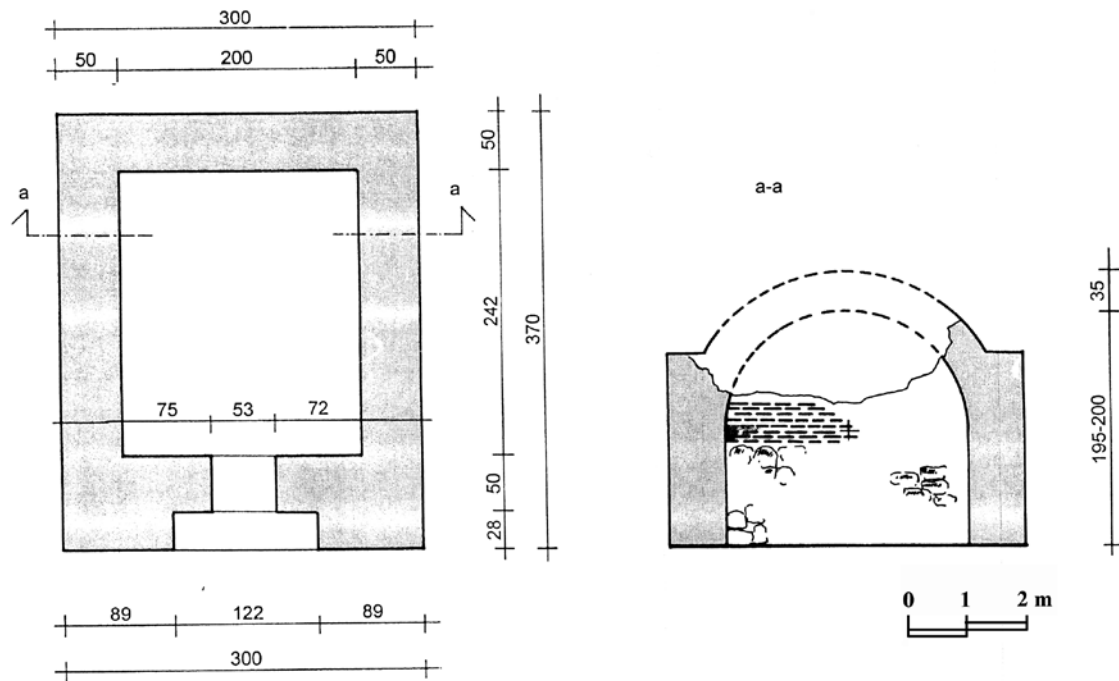

Fig. 29. Tomb below the Tabia locality fortress. (Reconstruction by G. Milosevic).
Mormânt descoperit sub Tabia din localitate (reconstituire de G. Milosevic).

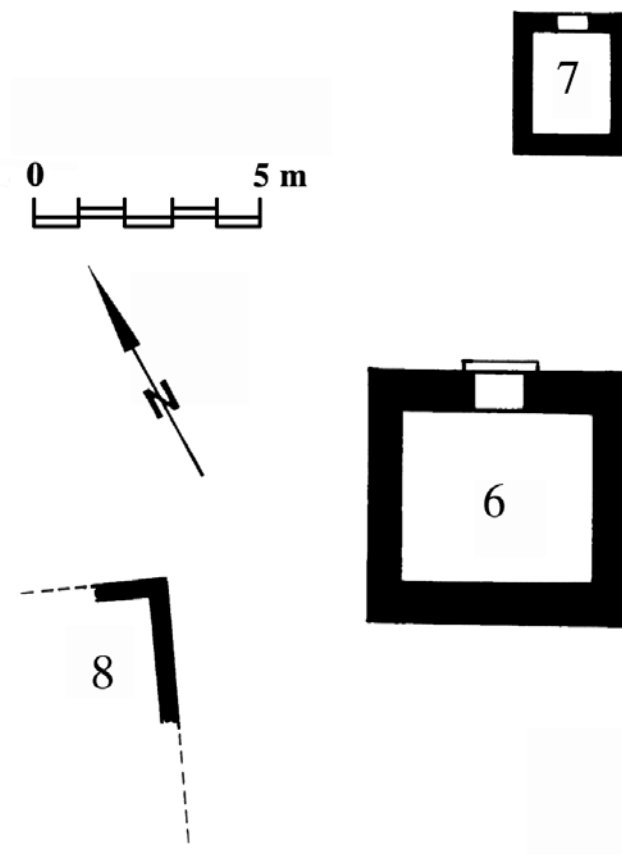

Fig. 30. Situation of the tombs from the 'Progress' block of flats site.
Planul de situație al mormintelor descoperite pe amplasamentul blocului 'Progress'.

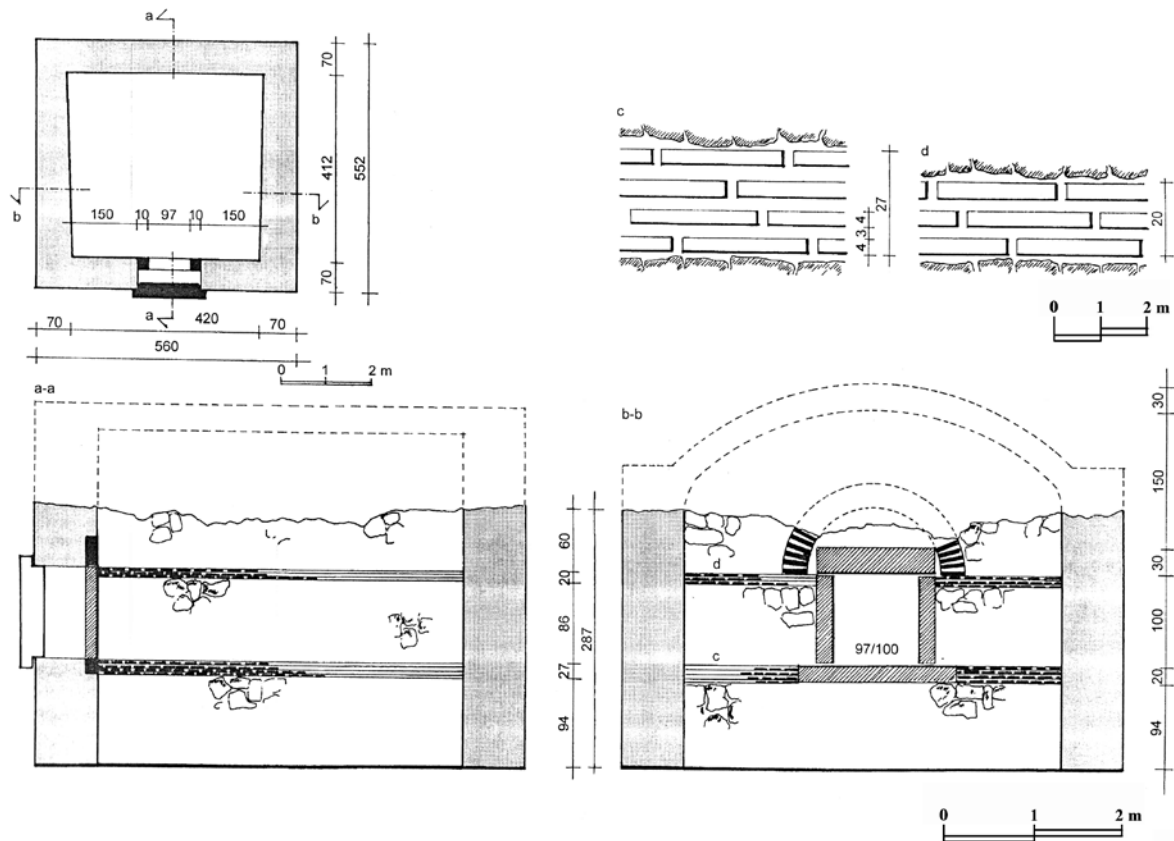

Fig. 31. Tomb from the 'Progress' block of flats site (Reconstruction by G. Milosevic).
 Mormânt descoperit pe amplasamentul blocului 'Progress' (reconstituire de G. Milosevic).

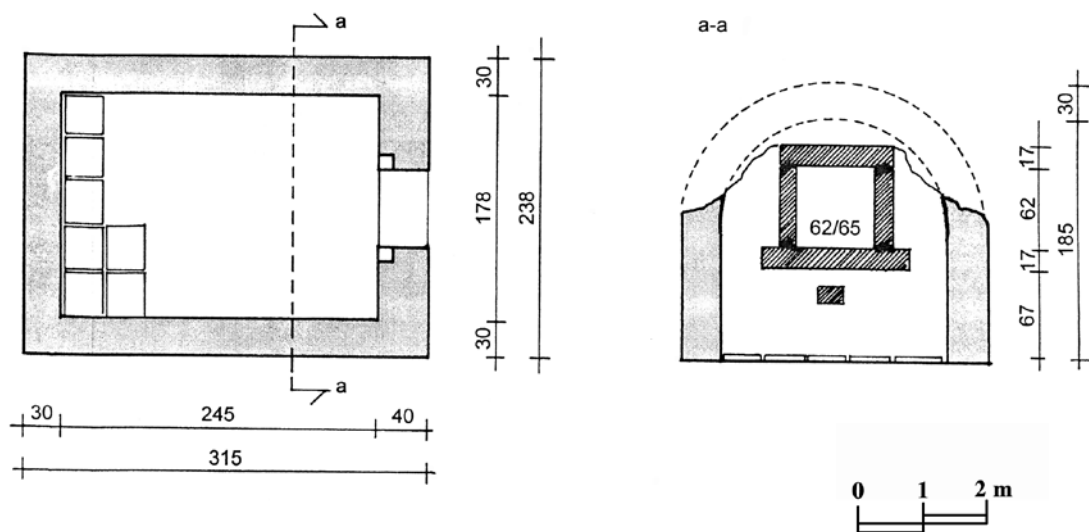

Fig. 32. Tomb from the 'Progress' block of flats site (Reconstruction by G. Milosevic).
 Mormânt descoperit pe amplasamentul blocului 'Progress' (reconstituire de G. Milosevic).

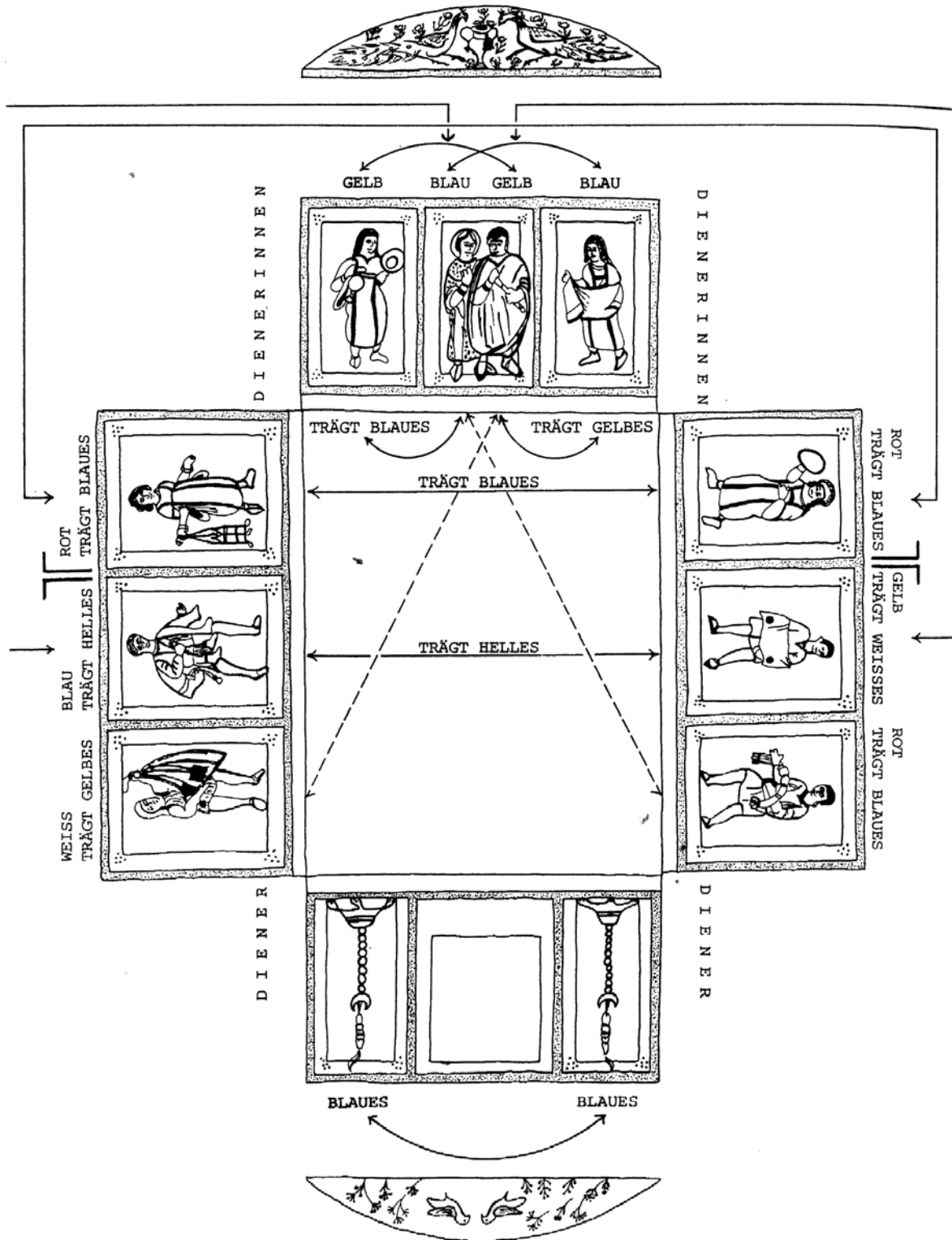

Fig. 33. Drawing of the wall decorations of the tomb (Reconstruction by G. Milosevic).
 Desen al decorațiilor murale ale mormântului (reconstituire de G. Milosevic).

O DEpunERE RITUALĂ DE ANIMALE DESCOPERITĂ LA MĂGURA 'BUDUIASCA' (JUD. TELEORMAN)

Valentin RADU
Adrian BĂLĂȘESCU
Pavel MIREA
Steve MILLS
Katia MOLDOVEANU
Radian R. ANDREESCU
Douglas W. BAILEY

Abstract: *The Măgura 'Buduiasca' site, discovered in 2001, is situated on the lower terrace of Teleorman River, in the South-East side of Măgura commune (Teleorman County).*

In 2004 campaign a pit (complex 36) was discovered in which were deposited as offerings three animals: two domestic cattle (an adult and a calf) and a bird (a goose).

The complex is dated most probably to the 4th century AD.

Considering the 'stratigraphical relations' between the animals' skeletons, the order of their deposition in the pit can be known: first, the adult cattle, then the calf, and finally the goose.

Cattle parts were deposited in three groups: the legs and the pelvis and a part of the spine in the central-western side; the thorax in the northern side; and the head and neck in the eastern side.

The cow was slaughtered in many parts; the calf was skinned and bent in two; and the goose was complete.

As a whole, this ritual manifestation took part in at least two stages: one of sacrificing, slaughtering and taking of internal organs; and a second of deposition in the pit. Even though for the sacrificing, we cannot distinguish all of the activities performed on the animals, or the order of activity, or their significance, it is possible to notice (in the deposition stage) three moments in which humans gave special attention: 1) the deposition in the center of the pit of the three legs which had been detached from the adult cattle; 2) the deposition and arrangement of the calf over the neck of the adult cattle; and 3) the deposition and display of the goose on top of the adult cattle.

The ritual depositions of these animals together (and in an almost complete condition) are unknown in the archaeo-zoological literature for this period.

Rezumat: *Situl de la Măgura 'Buduiasca', descoperit în anul 2001, este amplasat pe terasa joasă a Teleormanului, în partea de sud-est a comunei Măgura (jud. Teleorman).*

În campania anului 2004 a fost descoperită o groapă (complexul 36) în care se aflau depuse, ca ofrandă, trei animale: două bovidee (o vită adultă și un vițel) și o pasăre (o gâscă).

În ceea ce privește încadrarea cronologică a complexului prezentat, putem avansa, cu titlu de ipoteză, sec. IV p. Chr.

După 'relațiile stratigrafice' dintre scheletele animalelor putem cunoaște ordinea depunerii în groapă. Aceasta a fost: vita adultă, vițelul și gâsca.

Părți din vita adultă sunt depuse în trei grupuri, membrele cu bazinul și o parte din coloana în regiunea central vestică, toracele în partea nordică și capul și gâtul în partea estică.

Vita este tranșată în mai multe părți, vițelul este jupuit și pliat în două iar gâsca este întreagă.

În ansamblu, această manifestare rituală s-a desfășurat pe parcursul a cel puțin două etape: prima de sacrificare, tranșare și prelevare de organe și a doua de depunere în groapă. Chiar dacă în prima parte nu putem distinge toate operațiile realizate pe animale, ordinea desfășurării sau semnificația lor, în etapa de depunere se observă trei momente în care oamenii au acordat o atenție deosebită: depunerea celor trei membre detașate ale vitei adulte în centru gropii, depunerea și aranjarea vițelului peste gâtul vitei adulte și depunerea și etalarea păsării peste resturile vitei.

Depuneri rituale de tipul acestor animale împreună și aproape întregi nu se cunosc în literatura arheozoologică pentru această perioadă, descoperirea din complexul 36 de la Măgura 'Buduiasca' având până în prezent un caracter unic.

Keywords: *Măgura 'Buduiasca'; 4th century AD; ritual deposition; taphonomy; biometry.*

Cuvinte cheie: *Măgura 'Buduiasca', sec. 4 p. Chr., depunere rituală, tafonomie, biometrie.*

Situl de la Măgura 'Buduiasca', descoperit în anul 2001, este amplasat pe terasa joasă a Teleormanului, în partea de sud-est a comunei Măgura. Cercetările sistematice, începute în același an, au vizat locuirile atribuite atât neoliticului timpuriu (cultura Starčevo-Criș) cât și neoliticului dezvoltat (culturile Dudești și Vădastra)¹. Au fost evidențiate și urme de locuire postneolitice din: epoca bronzului, prima epocă a fierului, sec. IV p.Chr., epoca medievală târzie/modernă. Au mai fost descoperite și cercetate un mormânt de incinerare din epoca bronzului și 7 morminte de înhumare din epoca medievală târzie (Andrescu și Bailey 2002; 2003; 2004; 2005). În campania anului 2004 a fost excavată o suprafață de 144 m² (fig. 1), împărțită în patru sectoare egale (S. 19-22). Într-unul dintre aceste sectoare (S. 19) a fost descoperită o groapă în care se aflau depuse, ca ofrandă, trei animale (Cpl. 36). Groapa, aflată în partea sud-estică a sondajului, a fost evidențiată la o adâncime de -1,10 m. Avea o formă de sac, rotundă în secțiune, cu fundul plat având un diametru de aproximativ 2 m, diametrul în partea superioară fiind de 0,90 m și adâncimea maximă de -1,20 m. Spre fundul gropii, la o adâncime de -2,10 m față de nivelul actual de călcare, se aflau depuse două schelete de bovine (o vită adultă și un vițel), precum și scheletul unei păsări (gâsca) (fig. 2).

DEPUNEREA

Care a fost modul de depunere a celor trei animale este dificil de precizat în detaliu, dar participarea pe teren a arheozoologilor a permis 'recuperarea' unor informații care pot face lumină asupra comportamentului populației din aceea perioadă. Astfel după 'relațiile stratigrafice' dintre scheletele animalelor putem cunoaște ordinea depunerii în groapă. Aceasta a fost: vita adultă, vițelul și gâsca.

Vita adultă a fost depusă prima, direct pe fundul gropii (fig. 2). Analiza biometrică (anexa 1) a condus la stabilirea sexului animalului, taliei și a vârstei. Este vorba despre un mascul de vită domestică *Bos taurus* (taur după indici lui Tzalkin, Udrescu et al. 1999) în vârstă de peste 8-10 ani (determinat după dentiție, Lepetz, 1996, 13) ce a avut o înălțime la greabăn de circa 122,8 cm. Aceasta medie a înălțimii a fost calculată pe baza mai multor oase întregi (11) după indicii lui Matolcsi (Udrescu et al. 1999): un humerus stânga, două radiusuri, două metacarpine, două femure, două tibii și două metatarsiene. Media înălțimii la greabăn pentru membrul toracic este de 122,9 cm (n=5) și ea este aproape egală cu cea pentru membrul pelvin, 122,7 cm (n=6).

S-au evidențiat mai multe segmente ce prezentau oasele în conexiune anatomică, acestea alcătuind trei grupuri distincte în cadrul gropii (fig. 3): unul alcătuit din membre, vertebrele lombare și sacrum, un al doilea din cap și gât și al treilea din cutia toracică.

Primul grup se află situat în zona centrală și este reprezentat de trei dintre membre detașate de corp: membrele anterioare și membrul posterior stâng (fig. 3a). Membrul anterior stâng este așezat primul pe fundul gropii, culcat pe partea laterală. Urmează membrul anterior drept culcat pe partea medială, humerusurile celor două membre încrucișându-se. În ansamblu cele două membre sunt orientate cu partea distală către corpul animalului pe o direcție de la vest la est. Peste membrele anterioare se află membrul posterior stâng cu aceeași orientare, culcat pe partea medială. Un alt segment aflat în conexiune anatomică, alcătuit din vertebrele lombare, sacrumul cu membrul posterior drept, suprapune membrele anterioare. El este poziționat cu partea ventrală în jos tot pe direcția E-V, membrul posterior fiind ușor flexat către nord, grupul ocupând o poziție central sudică. Capătul distal al membrului posterior drept se află sub cutia toracică în aceeași situație aflându-se și segmentul alcătuit din capul și gâtul animalului. În acest context cutia toracică este ultimul segment depus. Capul și gâtul ocupă partea de est a gropii și se află culcate pe partea laterală stângă având o orientare N-S (fig. 3b-c). Relația acestui segment cu cele din zona centrală nu este foarte clară. Doar coxalul drept și câteva vertebre din coadă suprapun mandibula, ceea ce ar sugera că segmentul alcătuit din cap și gât ar fi anterior depus acestora. Cutia toracică ocupă partea de N-E (fig. 3b-c). Aceasta este culcată pe partea laterală stângă, orientarea fiind tot E-V.

În ansamblu relațiile dintre segmentele corpului vitei adulte ne arată că între cap și gât și cele trei membre nu există o legătură anatomică, toate fiind depuse direct pe fundul gropii. Deasupra acestora stă grupul alcătuit din vertebrele lombare, sacrum și membrul posterior drept care la rândul lui este suprapus de cutia toracică.

În partea de est a gropii se afla scheletul întreg al unui **vițel** (*Bos taurus*), orientat sud-est – nord-vest (fig. 4a). Vârsta a fost stabilită după erupția dinților mandibulei (Schmid, 1972). Pe baza molarului M1 care a erupt s-a aproximat o vârstă de circa **6 luni** (anexa 1). Starea de conservare a oaselor lungi este bună, caracteristică ce nu o putem generaliza pentru toate elementele scheletice. Atât membrele anterioare cât și cele posterioare suprapun părți din scheletul vitei adulte, depunerea în groapă fiind posterioară acesteia. Corpul vițelului este pliat, regiunea unde s-a îndoit fiind la nivelul

vertebrei 4 toracale. Capul, gâtul și o parte din torace sunt poziționate la partea superioară. Sub acestea se află restul corpului, partea din spate a animalului fiind imediat sub cap. Membrele anterioare sunt ușor flexate, iar cele posterioare sunt în conexiune dar destul de întinse de-o parte și alta a capului vitei adulte (fig. 4b).

Ultimul animal depus a fost o **gâscă** (fig. 5). Aceasta a fost determinată atât pe baza morfologiei oaselor (fig. 6) cât și biometric (anexa 1). Carpometacarpul și tarsometatarsul prezintă valori ce se încadrează în limitele speciei sălbatice *Anser anser*² (anexa 1) dar este dificil de stabilit dacă este vorba despre un animal domestic sau sălbatic (*Anser* sp.). Ținând cont că celelalte depuneri sunt animale domestice este posibil ca și pasărea din acest complex să fi fost o gâscă domestică. Poziția ei în groapă este central-sudică deasupra regiunii sacrale a coloanei vertebrale și a bazinului vitei adulte la o adâncime de 1,80 m, cu o orientare V-E. Pasărea a fost depusă cu partea ventrală în jos, având capul, gâtul, aripile și picioarele întinse ca în poziția de zbor. Din cauza volumului mare muscular al pieptului dar și al tonusului muscular, membrele sunt ușor flexate și corpul este înclinat spre partea stângă. Poziția aceasta sugerează o etalare intenționată a animalului iar ușoara contractare a membrelor se datorează în mare parte și presiunii sedimentului (fig. 5). Lipsa urmelor care să ateste detașarea unor părți ale corpului precum și poziția în care acesta a fost depus ne îndreptățesc să presupunem că pasărea a fost sacrificată și depusă întreagă înainte de umplerea gropii.

INTERVENȚII ANTROPICE - TAPHONOMIE

Modul în care au fost ucise cele două bovidee, este greu de evidențiat. Ca la multe dintre animalele înhumate întregi, ce nu prezintă urme, este posibil o intervenție la nivelul părților moi ale acestora (Udrescu și Rebreanu 1986). Reprezentări ale uciderii animalelor în cadrul ritualurilor sunt puțin cunoscute. Amintim aici, pentru epoca geto-dacă, doar scena uciderii unui berbec de pe obrăzarele coifului de la Poiana-Coțofenești, (Berciu 1969: 80-81, fig. 57, 58).

Craniul vitei adulte este destul de deteriorat exact la nivelul calotei unde ar fi putut exista indicii ale unei lovituri. Nici la nivelul primelor vertebre cervicale sau a hioidului nu sunt urme care ar fi putut lăsa indicii despre o decapitare sau înjunghiere.

După moartea animalelor s-a intervenit asupra corpurilor celor două bovidee în mod diferit. Vita adultă a suferit cele mai multe intervenții. Urmele multiplelor tranșări au fost observate chiar *in situ* la nivelul coloanei vertebrale; una la nivelul primelor vertebre toracale și a doua la nivelul vertebrelor lombare (fig. 7).

Regiunea unde ar fi fost coarnele este puternic deteriorată și nu ne-a permis surprinderea unor caracteristici clare care să ateste prezența sau absența acestora. Cutia craniană însă nu este perforată și deci nu se pune problema prelevării creierului în acest caz³.

Nu este nici cazul unei decapitări, craniul fiind împreună cu vertebrele cervicale și chiar cu primele trei vertebre toracale, iar urme nu s-au identificat la nivelul acestui segment.

O altă etapă a fost detașarea celor trei membre, prezente întregi dar separat de corp în regiunea centrală a gropii. Oasele membrelor erau în conexiune anatomică, cele anterioare având atașate și scapulele. Urme care să ateste modul în care a fost realizată această operație nu există nici la nivelul scapulei în cazul celor două membre anterioare, nici la nivelul fosei acetabulare a coxalului sau a capului femural în cazul membrului posterior stâng. Doar poziția lor în groapă ne arată clar că ele nu au mai avut nicio legătură cu corpul animalului.

Este posibil ca membrele anterioare să fi fost detașate înaintea coloanei vertebrale, intervențiile de la nivelul toracelui derulându-se dificil, în cazul în care membrele ar fi fost prezente.

Toracele și coloana vertebrală au suferit mai multe intervenții. La nivelul abdomenului fiind țesut moale, este mai ușor de ajuns și prelevat organele și intestinale. Lovituri puternice paralele pe axul longitudinal al corpului au fost date animalului aflat cu partea ventrală în jos (pe burtă) care au secționat ultimele coaste la nivel proximal și medial pe față externă (fig. 8). La nivelul sternului și vertebrei 4 toracale s-au evidențiat urmele unor lovituri violente ce au fost cauzate de o unealtă grea și bine ascuțită de tipul toporului. Se pare că două dintre loviturile foarte puternice date sternului, au secționat sternebra 3 (fig. 9). Direcția de lovire a fost perpendiculară (fig. 11a). O astfel de acțiune ar fi fost posibilă doar dacă animalul era așezat în decubit dorsal (pe spate). În acest mod a fost deschisă cutia toracică și s-a avut acces la inimă și plămâni. Cel mai probabil acestea au fost prelevate.

Tot la nivelul cutiei toracice s-au aplicat mai multe lovituri cu o unealtă similară, deasemenea perpendicular pe coloana vertebrală la nivelul vertebrei toracale 4 dinspre interior spre exteriorul animalului (fig. 11a). Aceasta a fost secționată, urmele uneltei observându-se până la jumătatea apofizei neurale (fig. 10). Cele două părți ale animalului au fost astfel separate. Martor în acest sens

este cealaltă jumătate a apofizei care este crăpată pe lungimea ei. Aplicarea mai multor lovituri pentru a secționa corpul vertebrei se datorează, credem, poziției oarecum incomode a celui ce execută operația și a spațiului mic de acțiune. Este posibil ca în prealabil să se fi îndepărtat coastele, cele de pe partea dreaptă fiind dislocate din articulație, (nu s-au observat urme de tăiere la nivelul articulației coastelor cu vertebrele care ar fi putut elibera coastele) măbind astfel spațiul spre rahis. Cel puțin ultimele coaste de pe partea dreaptă se prezintă *in situ* foarte mobile. Acestea par a nu mai avea nicio legătură cu vertebrele, rămânând atașate probabil doar prin țesut muscular/piele (fig. 3c). Mai mult chiar, ultima coastă de pe partea dreaptă secționată este în articulație iar precedentă este deplasată la nivelul coastei 6 de pe partea stângă.

O altă intervenție asupra vitei adulte a fost secționarea coloanei la nivel lombar. Urmele uneltei ascuțite se observă pe primele trei vertebre lombare. Loviturile sunt aplicate perpendicular pe axul coloanei (fig. 12) în decubit dorsal (pe spate). Observăm câteva urme de tăiere ce au atins partea laterală stângă a corpurilor vertebrelor 1 și 3. Acestea par a fi executate dinspre partea craniană către cea caudală a animalului. Alte câteva urme de pe corpul vertebrelor lombare 1, 2 și 3 par a fi dinspre partea caudală către cea craniană a animalului și au atins mai mult partea dreaptă a acestuia (fig. 11b și 12). Loviturile par a fi executate de un singur individ ce a încercat lovituri la întâmplare de o parte și de alta a coloanei în același loc. Aceste încercări fiind zadarnice, corpul animalului a fost întors cu partea ventrală în jos (pe burtă). În această poziție loviturile au fost date dinspre partea craniană (fig. 11c). Una dintre ele a atins apofiza laterală a vertebrei 2 lombare iar altele au secționat apofiza spinoasă, unghiul de lovire fiind foarte ascuțit. O lovitură a reușit secționarea corpului vertebral a lombarii 3 aproape pe diagonală (fig. 12). Alte lovituri, de data aceasta aplicate în unghi drept, au reușit detașarea celor două fragmente ale corpului. Această operație a fost facilitată și de poziția bazinului și a toracelui care au acționat ca piloni de susținere, regiunea lombară fiind într-un punct minim de rezistență.

Vițelul prezintă mai puține urme de tranșare. Doar la nivelul metapodiilor celor patru membre s-au observat urme fine ale unei unelte de tipul cuțitului, lăsate de tăierea de jur-împrejur a pielii în urma operației de jupuire a animalului tânăr (fig. 13). Vițelul se prezintă *in situ* pliat de la nivelul primelor vertebre toracale. Datorită vârstei fragede a animalului și condițiilor de păstrare *in situ*, mare parte din vertebre nu s-au păstrat întregi nici măcar la nivelul corpurilor vertebrale și nu ne-au permis observarea urmelor unei eventuale incizii practice pentru plierea animalului. Din stern nu s-a mai recuperat decât sternebrele 2-3 și 5-7. Este posibil ca și în cazul vițelului, la nivelul sternebrei 4, să se fi produs incizia urmată de o alta la nivelul vertebrei toracale 4 exact ca în cazul vitei adulte. Membrele anterioare sunt în poziție anatomică, ușor flexate, iar cele posterioare sunt întinse. Lipsa pielii ar explica poziția acestora din urmă dar e posibil și o etalare intenționată în jurul capului vitei adulte.

Dacă la vita adultă scoaterea inimii și a plămânului este o operație evidentă, la vițel nu avem nici un indiciu cu toate că este probabil să se fi produs și în acest caz.

Și la gâscă, ca și la celelalte două animale, cauza morții este dificil de precizat. Vertebrele sunt intacte și nu prezintă urme sau fracturi care ar fi putut susține o eventuală rupere/răsucire a gâtului sau chiar decapitare. Deoarece nu s-au observat urme de tranșare iar scheletul animalului a fost recuperat aproape întreg credem că asupra lui nu s-a intervenit în niciun fel după sacrificare.

DISCUȚII

Lipsa oricărui inventar face dificilă încadrarea cronologică a complexului ce face obiectul studiului nostru. Singurele fragmente ceramice descoperite aparțin epocii neolitice și provin din nivelurile deranjate cu ocazia săpării acestei gropi. Ar mai fi de semnalat câteva fragmente ceramice de mici dimensiuni, databile în epoca medievală târzie sau chiar modernă și aflate în partea superioară a gropii. Considerăm că nici acestea din urmă nu pot fi puse într-o legătură cronologică directă cu complexul propriu-zis (Cpl. 36).

Acest tip de depunere de animale nu este singular la Măgura 'Buduiasca'. Putem aminti, un complex descoperit în campania anului 2003 (groapa G. 3) cercetat în sondajul S. 11. Avea forma de sac, cu fundul plat, cu limita superioară la -1,50 m și cu un diametru la bază de aproximativ 2 m și o adâncime de maxim 1 m. Pe fundul gropii, în jumătatea estică, se afla depus ca ofrandă, un schelet complet de câine (*Canis familiaris*), ars, aflat în conexiune anatomică, culcat pe partea dreaptă, cu capul orientat spre vest. În umplutura gropii, pe lângă fragmente ceramice neolitice, provenite din nivelurile deranjate, a fost descoperit și un fragment ceramic, de culoare cenușie, provenit de la un vas lucrat la roată, ce poate fi atribuit sec. IV p.Chr.

O altă groapă (G. 2), ce prezenta aceleași caracteristici cu cele prezentate mai sus, a fost cercetată în anul 2001. Avea aceeași formă de sac, cu fundul plat, cu limita superioară la -0,80 m, un diametru la bază de aproximativ 2,20 m și o adâncime maximă de 1,40 m. În acest caz nu au fost identificate schelete sau oase dispartate de animale, poate și datorită faptului că nu s-a cercetat decât aproximativ 40-50 % din suprafața gropii.

Referitor la complexul 36, ar fi de amintit faptul că în vecinătatea de sud-vest a acestuia, la o distanță de aproximativ 4 m, a fost cercetat un complex atribuit sec. IV p.Chr., respectiv culturii Sântana de Mureș – Cerneahov. De asemenea, în vecinătatea de nord-est a Cpl. 36, a fost descoperită o fibulă de bronz de tipul 'cu picior întors pe dedesubt' (*mit umgeschlagenem Fuss*), ce poate fi atribuită tot sec. IV p.Chr. (Diaconu 1971: 252-3). În această situație, în ceea ce privește încadrarea cronologică a complexului prezentat, putem avansa, cu titlu de ipoteză, sec. IV p. Chr.

Depuneri rituale de tipul acestor animale - două aparținând aceleași specii (*Bos taurus*) dar de vârste diferite și o pasăre (*Anser* sp.) - și aproape întregi nu se cunosc până în prezent în literatura arheozoologică pentru această perioadă. Există depuneri de câini, cai sau vite în diverse culturi, o frecvență mai mare a animalelor depuse întregi întâlnindu-se în general la geto-daci (Sîrbu 1993), ca de altfel și înhumările de păsări.

În cazul de față avem sacrificate trei animale care au fost înhumate aproape întregi. Vita este tranșată în mai multe segmente, vițelul este jupuit și pliat în două iar găscă este întreagă. În umplutura gropii în afară de scheletele animalelor nu sunt prezente resturi care să ateste desfășurarea unui banchet funerar.

Observăm că gruparea de trei elemente este frecventă în cazul acestei depuneri rituale: au fost sacrificate trei animale, corpul vitei adulte este tranșat în trei mari părți iar trei dintre membrele acesteia sunt detașate de carcasă și aranjate împreună. Segmente din vita adultă sunt depuse în trei grupuri, membrele cu bazinul și o parte din coloana în regiunea central vestică, toracele în partea nordică și capul și gâtul în partea estică. Părți din corpul animalelor au fost prelevate și este probabil că acestea au jucat un anumit rol în cadrul ritualului: organele interne și mai ales inima, posibil pielea vițelului.

În afară de urmele de tranșare vizibile pe scheletul vitei adulte nu au fost identificate alte urme care să ateste utilizarea în scopuri alimentare. În general toate segmentele prezintă oasele în conexiune anatomică, mai puțin regiunile unde au fost tranșate brutal (la nivelul sternului, coloanei și a coastelor) și nu s-au evidențiat urme de descărnare sau dezarticulare ceea ce minimizează folosirea masei musculare pentru alimentație, însă aceasta nu exclude prelevarea unor cantități mici de carne. De observat ca atât vita adultă cât și posibil vițelul au fost tranșate după un model asemănător pentru deschiderea cutiei toracice și recuperarea organelor aflate aici prin secționarea sternului. Secționarea coloanei vertebrale la nivelul vertebrei 4 toracale a fost de asemenea identică la cele două animale. În aceste două cazuri, la care se poate adăuga și detașarea celor trei membre ale vitei adulte ce nu a lăsat urme, operațiile au fost executate de persoane cu îndemânare în tranșarea animalelor. Nu același lucru s-a întâmplat în cazul vitei adulte când s-a secționat coloana vertebrală la nivel lombar, multe din loviturile fiind date la întâmplare. Probabil că în acest din urmă caz au intervenit alte persoane fără experiență, tot procesul făcând parte dintr-o altă etapă a actului ritual a cărui semnificație e dificil de precizat.

Poziția în groapă a celor trei animale nu pare să aibă o semnificație anume cel puțin în acest moment al studiului. Precizăm doar că vita adultă și vițelul au capetele înspre sud în timp ce găscă are o orientare spre est, toate craniile celor trei animale ocupând partea de sud-est a gropii.

În ansamblu, această manifestare rituală s-a desfășurat pe parcursul a cel puțin două etape: prima de sacrificare, tranșare și prelevare de organe și a doua de depunere în groapă. Chiar dacă în prima parte nu putem distinge toate operațiile realizate pe animale, ordinea desfășurării sau semnificația lor, în etapa de depunere se observă trei momente în care oamenii au acordat o atenție deosebită: depunerea celor trei membre detașate ale vitei adulte în centrul gropii, depunerea și aranjarea vițelului peste gâtul vitei adulte și depunerea și etalarea păsării peste resturile vitei.

Sacrificiile de animale au semnificații complexe în perioadele istorice vechi (Sîrbu 1993) în cazul complexului C36 de la Măgura 'Buduiasca', fiind dificil de precizat. Înhumarea celor două vite întregi în asociere cu o pasăre nu este cunoscută până în prezent. Cu siguranța, viitoarele săpături de la Măgura 'Buduiasca', vor putea aduce noi completări care să îmbogățească imaginea vieții spirituale a comunităților umane ce au locuit aici.

Note

1. Cercetările s-au desfășurat în cadrul **Southern Romania Archaeological Project - SRAP (1998-2004)**, coordonat de către dr. Radian R. Andreescu și dr. Douglass W. Bailey și finanțat de către Academia Britanică, Universitatea din Cardiff și Societatea Anticarilor Londonezi din partea britanică, respectiv Ministerul Culturii și Cultelor și Consiliul Județean Teleorman din partea română.
2. Valorile au fost comparate cu cele din graficele datelor comparative pentru speciile *Anser anser*, *Cygnus cygnus* și *Cygnus olor* prezentate de Gal și Kessler (2002: fig. 4, 5).
3. Haimovici (1989: 307) precum și Munteanu și Udrescu (1987: 107) descriu craniile de vite ce prezentau cutia craniană spartă sau deteriorată și presupun că o intervenție la acest nivel avea ca scop scoaterea creierului pentru consum.

Bibliografie

- Andreescu, R.R. și Bailey, D.W. (2002) 'Măgura - Lăceni - Vitănești (com. Măgura, com. Orbeasca, sat Lăceni, com. Purani, sat Vitănești)', în Angelescu, M.V., Borș, C., Oberländer-Târnoveanu, I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001. A XXXVI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Buziaș, 28 mai-1 iunie 2002*, pp. 196, București: CIMEC.
- (2003) 'Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman. Punct: Buduiasca, TELEOR 003', în Angelescu, M.V., Oberländer-Târnoveanu, I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002. A XXXVII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Covasna, 2-6 iunie 2003*, pp. 189-90, București: CIMEC.
- (2004) 'Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman. Punct: Buduiasca, TELEOR 003', în Angelescu, M.V., Oberländer-Târnoveanu, I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003. A XXXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 26-29 mai 2004*, pp. 184-9, București: CIMEC.
- (2005) 'Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman. Punct: Buduiasca, TELEOR 003', în Angelescu, M.V., Oberländer-Târnoveanu, I. și Vasilescu, Fl., (ed.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004. A XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Jupier-Mangalia, 25-28 mai 2005*, pp. 224-34, București: CIMEC.
- Berciu, D. (1969) *Arta traco-getică*, București.
- Diaconu (1971), 'Über die Fiebel mit umgeschlagenem Fuss in Dazien', *Dacia NS*, XV: 239-67.
- Driesch, A. von den, (1976), *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*, Peabody Museum, 1: Harvard University.
- Gal, E. and Kessler, E., (2002) 'Bird remains from the Eneolithic and Iron Age site Bordusani-Popina and Eneolithic site Hârșova (Southeast Romania)', *Acta zoologica cracoviensia*, 45 (special issue), Krakow: 253-62.
- Haimovici, S., (1989) 'Studiul a trei craniile fragmentare de taurine (*Bos taurus*) provenite din așezarea dacică de la Răcătău (jud. Bacău)', *Carpica* XX: 305-14.
- Lepetz, S. (1996), 'L'animal dans la société gallo-romaine de la France du Nord', *Revue Archéologique de Picardie* (Numéro Spécial 12), Amiens: Révue Archéologique de Picardie.
- Munteanu, M. și Udrescu, M.St., (1987) 'Un complex de secol IV e.n. de la Nicolae Bălcescu (comuna Alexandru Odobescu, județul Călărași): Date arheologice și zooarheologice', *Cultură și civilizație al Dunărea de jos*, 3-4: 105-11.
- Schmid, E. (1972) *Atlas of Animal Bones, for Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologists*, Elsevier Publishing Company.
- Udrescu, M. Șt. (1985) 'Considerații arheozologice privind creșterea animalelor și vînătoarea la geto-dacii din Câmpia Română', *Cultură și civilizație al Dunărea de jos* 1: 61-66.
- Udrescu, M. Șt. și Rebreanu, M.E. (1986) 'Considerații zooarheologice în legătură cu mentalitatea unor comunități umane din secolul III e.n.', *Cultură și civilizație al Dunărea de jos* 2: 199-203.
- Udrescu, M., Bejenaru, L. și Hriscu, C. (1999), *Introducere în arheozoologie*, Iași: Ed. Corson.
- Sîrbu, V. (1993) *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*. Biblioteca Istros, Galați: Ed. Porto-Franco.

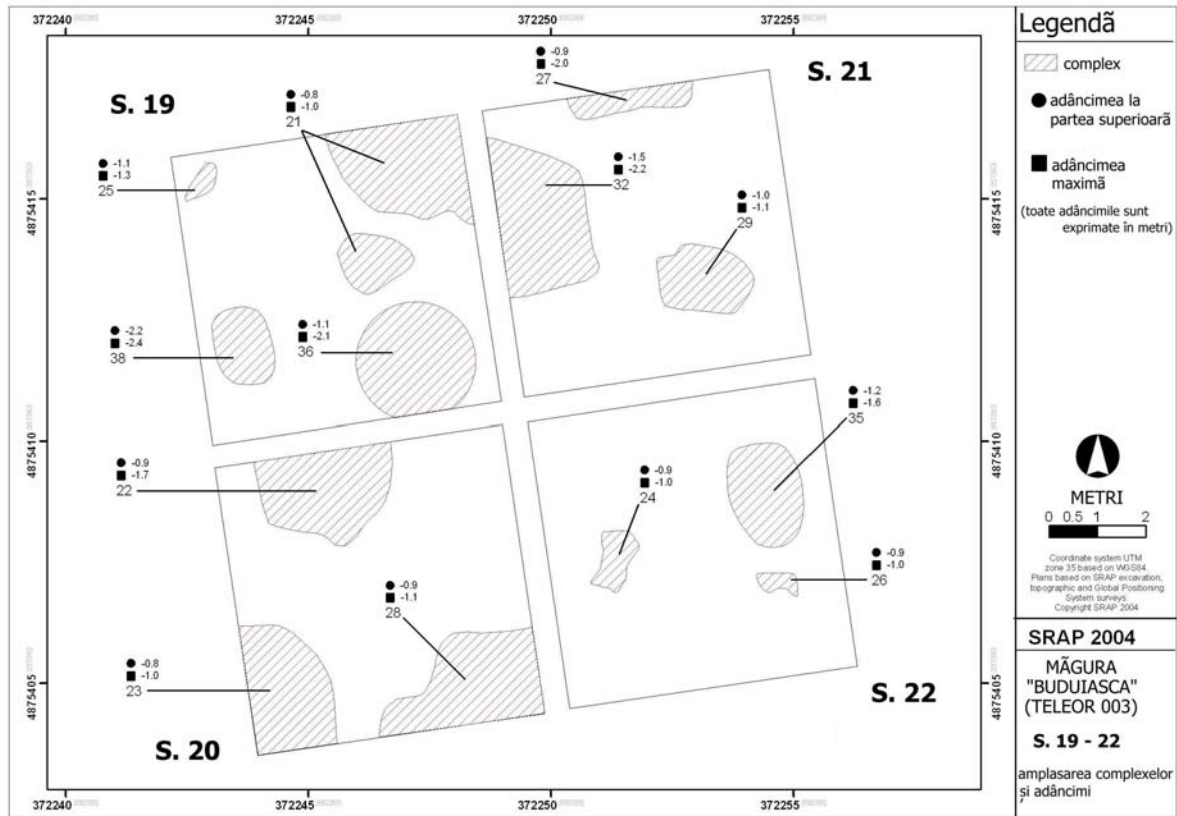

Fig. 1. Măgura „Buduiasca” 2004. Sondajele 19-22; amplasarea complexelor și adâncimi.
Măgura „Buduiasca” 2004. Sondages 19-22; complex locations and depths.

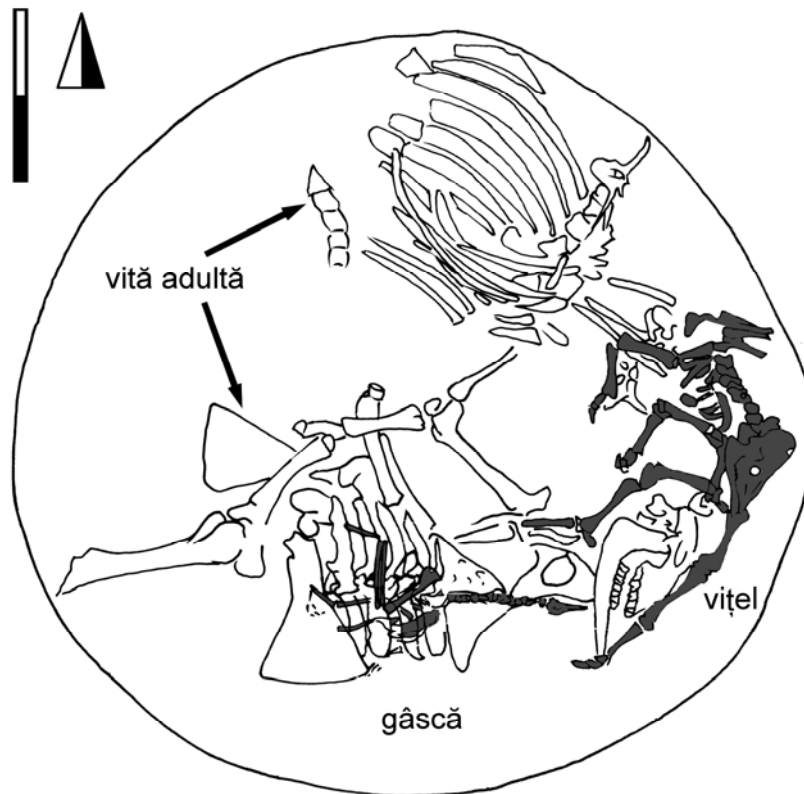

Fig. 2. Poziția scheletelor celor trei animale în complexul 36 (în gri gâscă și vițelul); scara 50 cm.
The position of the three animals in complex no. 36 (in grey the goose and the calf); scale 50 cm.

a

b

c

Fig. 3. Detalii ale segmentelor scheletului vitei adulte; a) regiunea lombară și membrele detașate; b-c) poziția capului, gâtului și a toracelui.

Details of the segments belonging to the adult cattle; a) lumbar region and detached members; b-c) the position of head, neck and thorax.

a

b

Fig. 4. Poziția scheletului de vițel în groapă a); detaliu b).
Fig. 4. Calf's skeleton position in the pit; a) detail b).

Fig. 5. Poziția scheletului de gâscă *in situ*.
Goose's skeleton position *in situ*.

Fig 6. Craniul reconstituit al găștei (*Anser* sp.).
Goose's (*Anser* sp.) reconstructed skull.

Fig. 7. Detaliu *in situ* asupra regiunii lombare a vitei adulte. Se observă loviturile de la nivelul vertebrelor 1 și 2 și corpul secționat al vertebrei 3 (în stânga imaginii este partea anterioară a animalului).
In situ detail of the adult cattle lumbar region. There can be observed the cut marks on no. 1 and 2 vertebrae and the sectioned body of the no. 3 vertebra (on the left side of the image there is the anterior part of the animal).

Fig. 8. Ultimele coaste ale vitei adulte fracturate cu lovituri aplicate dorso-ventral (scara 10 cm).
The last ribs of the adult cattle, fractured by cutting on the dorso-ventral region (scale 10 cm).

Fig. 9. Sternebrele vitei adulte (vedere ventrală); scara 20 cm. Se observă la nivelul sternebrei 3 urma puternicei lovituri ce a reușit să o secționeze.

The sternum of the adult cattle (ventral view); scale 20 cm. There can be observed on the level of no. 3 segment of sternum the trace of the powerful strike which succeeded to section it.

Fig. 10. Vertebra 4 toracală a vitei adulte; se observă lipsa părții anterioare detașată prin lovituri multiple (scara 20 cm).

Thoracic vertebra no. 4 of the adult cattle; one can observe the absence of the anterior part, which had been detached by multiple strikes (scale 20 cm).

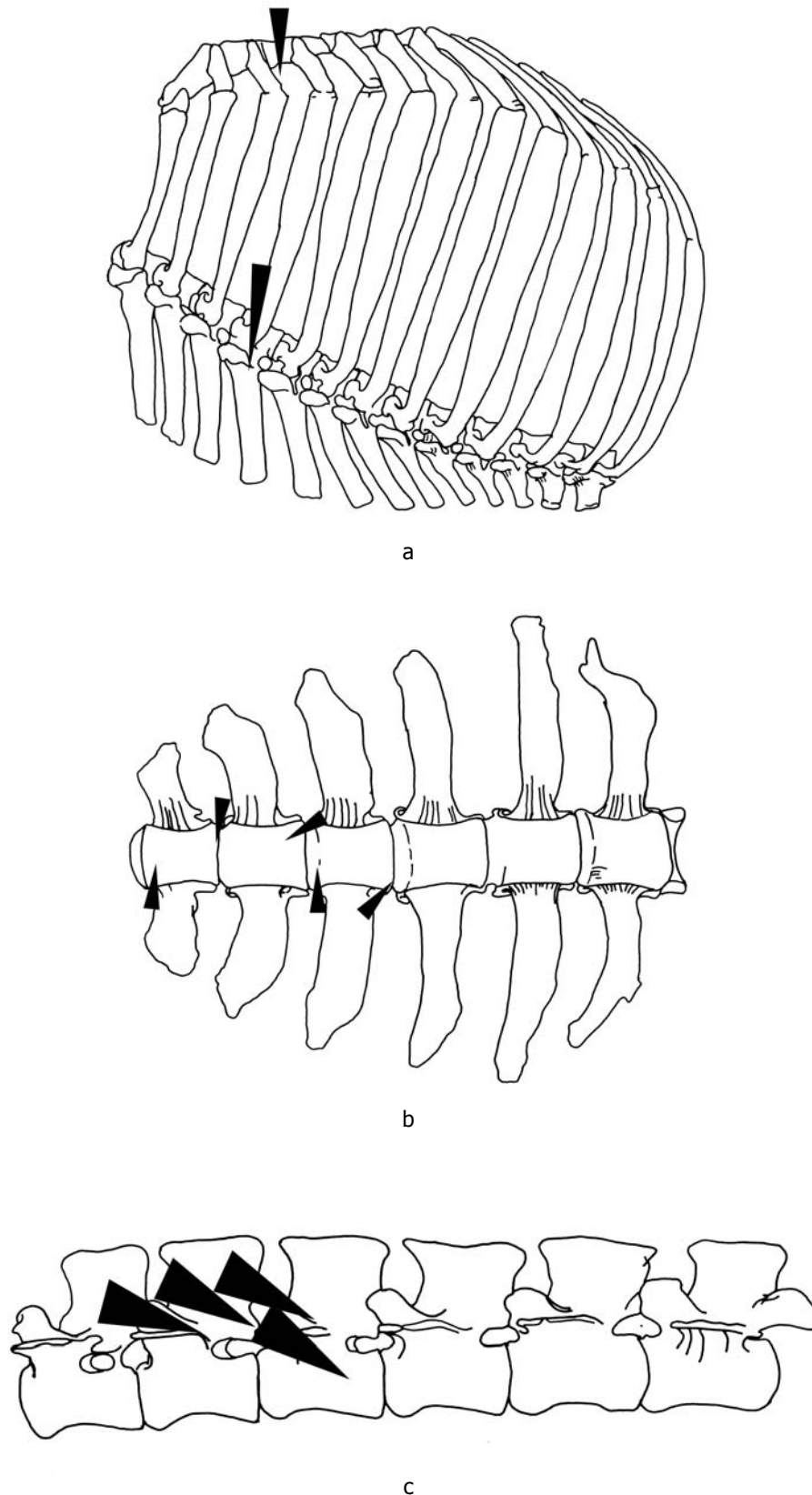

Fig. 11. Direcția loviturilor aplicate în regiunea toracală a) (vedere în decubit dorsal) și în regiunea lombară b) (vedere dorsală) și c) (vedere laterală) la vita adultă.
 The directions of the strikes on the thoracic region: a) (view in dorsal decubitus) and in the lumbar region; b) (dorsal view); and c) (lateral view) of the adult cattle.

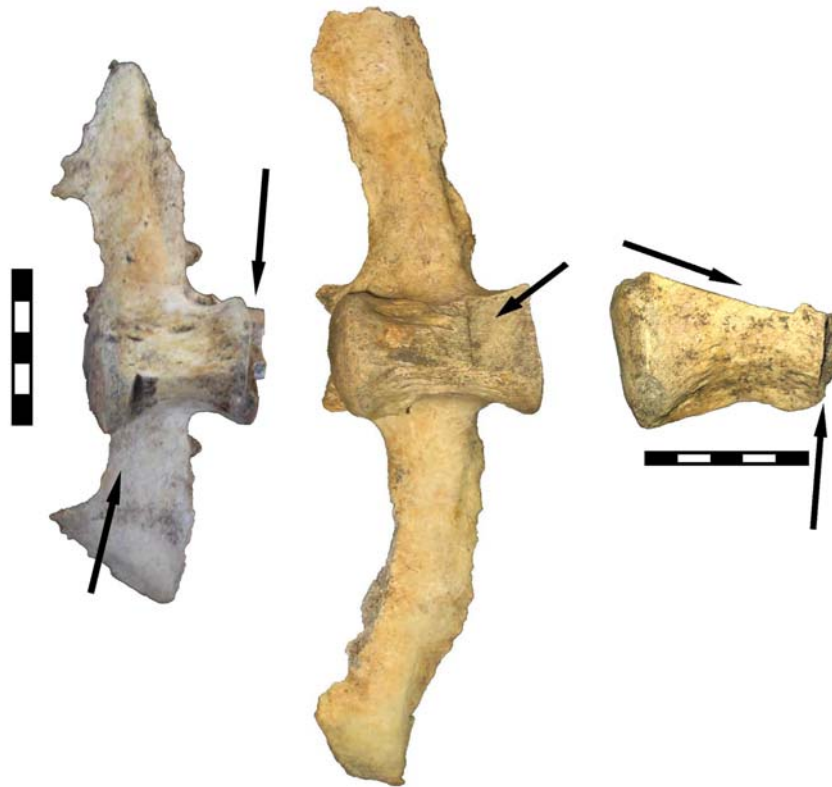

Fig. 12. Direcția loviturilor aplicate vertebrelor lombare: vedere ventrală a lombarelor 1 și 2 și vedere laterală a lombarei 3. La lombara 3 se observă loviturile puternice care au secționat corpul vertebral.

The directions of the strikes on the lumbar vertebrae: ventral view of the lumbar vertebrae no. 1 and 2 and lateral view of lumbar vertebra no. 3. Here there can be observed the powerful strikes that sectioned the vertebra.

Fig. 13. Metacarpierile vițelului ce prezintă urme fine de jupuire a) (scara 10 cm); detaliu b) (scara 1 cm).
The calf's metacarpals which show fine traces of skinning a) (scale 10 cm); detail b) (scale 1 cm).

Anexa 1

Biometrie

Biometry

Toate măsurătorile sunt după Angela von den Driesch (1976), în milimetri.
All the measurements (in mm) after Angela von den Driesch (1976)

Bos taurus* (taur)*Neurocraniu**

2	510
3	478
4	347,5
5	166
15	350,5
16	163
17	305
19	183
20	142,7
21	90
22	53,5
25	(218)
26	105
28	37,5
29	32,6
30	119,3
38	(141)
40	173
41	141

Mandibula	stg	dr
1	417	419
2	414	
3	118,2	119
4	296	299
5	269	271
6	338	340
7	152	151
8	97,5	97,6
9	53,6	53,4
10B	18,3	18
10L	41,4	41,7
11	128,3	
12	156,5	
13	152,7	
14	128	
15a	83	84,3
15b	60,5	56,6
15c	45	43,2

Atlas

GB	178
GL	110,6
BFcr	97,4
BFcd	96,3
GLF	83,5
H	83,3

Axis

LCDe	107,2
LAPa	108
BFcr	94,2
SBV	58,3
BFcd	49,5

Sacrum

BFcr	66
HFcr	35

Scapula	stg	dr
HS	380	378
DHA	364	367
Ld	233,5	238
GLP	84,5	86,7
LG	64,3	65,2
BG	51,8	50

Humerus	stg	dr
GL	300	
GLC	276	276
Bp	105	
SD	44,5	45,5
Bd	88	88,3
BT	83,5	83,4
Talia	1242	

Radius	stg	dr
GL	292	291
PL	272	271
LI	269	270
Bp	91,2	91,5
BFp	81,7	82,1
Dp	45,5	45,5
SD	50,5	50,5
CD	133,5	133
Bd	87	87
BFd	78,3	78,4
Dd	53,5	53,5
Talia	1255,6	1251,3

Ulna	stg	dr
GL	369	371
LO	97,8	99,1
DPA	70,4	70,7
SDO	54,6	55,6
BPC	52,4	52,3

Coxal	stg	dr
LA	76,5	76,3
LAR	62	64,2
SH	51,3	
SC	134	

Patella	stg	dr
GL	70,3	71
BG	58,1	58

Tibie	stg	dr
GL	346,5	347
LI	298	297
Bp		107
SD	46,8	44,4
CD	131	129
Bd	71,5	70,8
Dd	51,8	50,4
Talia	1195,43	1197,15

Astragal	stg	dr
GLI	77	76,6
GLm	69,6	70
DI	41,9	40,8
Dm	42,6	39,5
Bd	51,5	50,5

Calcaneu	stg	dr
GL	150	145
BG	52	52

Centrotars	stg	dr
GB	63,2	62,2

Metacarp	stg	dr
GL	188	190,5
Bp	66,8	67,2
Dp	40,5	41,2
SD	41,4	41,5
Bd	70,5	71,5
Dd	(33,5).	37,7
Bp/GL	35,5	35,3
SD/GL	22,0	21,8
Bd/GL	37,5	37,5
sex	m	m
Talia	1190,04	1205,87

Femur	stg	dr
GL	383	383
GLC	364	359,3
Bp	126,5	
DC	53,5	52
SD	43	42,5
Bd	102	107,5
Dd	137	140
Talia	1237,09	1237,09

Metatars	stg	dr
GL	223	221,3
Bp	56	53,6
Dp	48,8	48,4
SD	34,5	33
Bd	64,5	63,8
Dd	38,2	36,3
Bp/GL	25,1	24,2
SD/GL	15,5	14,9
Bd/GL	28,9	28,8
sex	m	m
Talia	1253,26	1243,71

Falanga 1	stg.ant.lat	stg.ant.med	stg.post.lat	stg.post.med	dr.ant.lat	dr.ant.med	dr.post.lat	dr.post.med
Glpe	62,2	61,6	64,3	64,4	62,7	63,4	63,4	64,2
Bp	36,3	36,3	34	34,6	38	37,8	34	33,9
SD	31,8	32,6	29,2	28	31,8	34,2	27,7	29,8
Bd	33,5	34,4	31	29,5	34,1	33,4	29,6	31,5

Falanga 2	stg.ant.lat	stg.ant.med	stg.post.lat	stg.post.med	dr.ant.lat	dr.ant.med	dr.post.lat	dr.post.med
Glpe	42,6	44,1	47	45,5	43,6	42,4	45,7	46,2
Bp	35,4	34,7	33,2	33,3	36,4	37	32,7	33,1
SD	28,1	29	25,6	26,4	28,2	29,4	25,2	25,8
Bd	28,8	29,7	27,8	26	29,5	31	26,7	26,5

Falanga 3	stg.ant.lat	stg.ant.med	stg.post.lat	stg.post.med	dr.ant.lat	dr.ant.med	dr.post.lat	dr.post.med
DLS	65	50,5	60,3	60,5	56,6	65,8	50,5	56,5
Ld	45,5	40,5	51,3	47	43,5	48,6	47,2	47,3
MBS	25,5	21,2	23,7	21,7	24	24	21,7	22,3

Bos taurus (vițel)**Mandibula**

3	64
5	134
7	73,5
9	50,5
12	85
13	79,5
15c	23

Atlas

GL	46
BFcd	54

Scapula	stg	dr
SLC		24,3
GLP	37	39,8
LG	32,7	32,3
BG	28,4	30,5

Humerus	stg	dr
GL	157	156,7
SD	19,7	20
Bd	54	
BT	53	
Dd	49	

Radius	stg	dr
GL	168	166
PL	158	157,5
LI	150,5	149,5
Bp	50,2	49,5
Dp	29	28,6
SD	22	22
Bd	50	50,2
BFd	48	48,5
Dd	30	30,2

Metacarp	stg	dr
GL	146	145
Bp	42	42,5
Dp	24,2	24
SD	18,6	18,9
CD	56,5	55,9
Bd	42	41,8
Dd	22,4	22,6

Ulna	stg	dr
DPA	36,2	37
SDO	34,3	34,3
BPC	28,5	28,7

Tibie	stg	dr
GL	202,8	202,8
LI	41	41,5
Bp	63,5	65
Dp	41	41,5
SD	21,2	21,5
CD	65	64
Bd	43,8	45
Dd	32,7	33,3

Coxal	stg	dr
GL	218,5	217
LA	48,9	48
LAR	38,5	38
SC	21,1	21
LFO	43,4	43,2

Femur	stg	dr
GL	200	197,5
GLC	202,4	201,3
Bp	62	62,2
DC	33,6	32,3
SD	19,7	19,5
Bd	63	62,6
Dd	80	80,3

Metatars	stg	dr
GL	162,5	163,5
Bp	38,2	36,8
Dp	32,6	35,5
SD	16,1	16,1
Bd	38,7	40
Dd	21,2	22,4

Patella	stg
GL	31,5
BG	20,5

Astragal	stg	dr
GLI	50,5	51,8
GLm	46,5	46,8
DI	29	29,4
Dm	28	28,8
Bd	33,1	32,8

Calcaneu	stg	dr
BG	32,2	31,2

Centrotars	stg	dr
BG	41,1	40,7

Falanga 1	stg.ant.lat	stg.ant.med	stg.post.lat	stg.post.med.	dr.ant.lat.	dr.ant.med.	dr.post.lat
Glpe	38,1	38,1	41,5		38,2	37,8	39,2
Bp	18,9	18,8	18,3	18	19,1	18,9	18
SD	16,4	15,7	15,3		16,3	15,8	15,4
Bd	18,8	18,6	18		19,2	18,7	18,2

Falanga 2	stg.ant.lat	stg.ant.med	stg.post.lat	stg.post.med.	dr.ant.lat.	dr.ant.med.	dr.post.lat
Glpe	25,5		27,1		26,1	26,3	
Bp	18,9		18,3		19,6	19,4	
SD	14,6	15,1	15,1	14,3	15,3	14,6	13,9
Bd	15,4	16,1	15,8	15,6	16,3	15,9	15,3

Falanga 3	stg.ant.lat	stg.ant.med	stg.post.lat	dr.ant.lat.	dr.ant.med.	dr.post.lat
DLS	41	42,1	38,2	40,8	41,8	
MBS	13	12,7	11,9	12,9	13	12,4
LD	31,4	32,3	31,6	31,4	32,3	

Anser sp. (gâsca)**Craniu**

GL	115,6
CBL	107,8
GB	41,7
SBO	14,7
GH	34,6
LP	57
LI	63,4

Mandibula

GL	97,5
LaF	89
LS	11,3

Sternum

LM	123
dL	118
LC	132,4

Coracoid	stg	dr
GL	72,9	72,9
Lm	64,7	64,8
Bb	29,4	29,8
BF	29	29,7

Scapula	stg	dr
GL	100,5	99,2
Dic	17,7	17,8

Humerus	stg	dr
GL	162	162,1
Bp	34	34,2
SC	11,3	11,4
Bd	23,2	23,2

Radius	stg	dr
GL	145,3	144,8
SC	4,5	4,7
Bd	10,7	10,9

Ulna	stg	dr
GL	155,4	154,5
Dip	19,6	19,7
Bp	12,7	12,7
SC	7,4	7,5
Did	12,5	12,7

Carpometacarpus	stg	dr
GL	88,1	88
L	87,8	87,2
Bp	20,6	20,8
Did	10,5	10,4

Falanga 1	stg	dr
GL	39,1	38,5
L	38,4	37,7

Pelvis (synsacrum)	stg
GL	147
LS	142
LV	125
CB	29
SB	22,5
AA	36,1
DiA	12,8
BA	50

Femur	stg	dr
GL	77,8	78,7
Lm	73	73,5
Bp	20,3	20,9
Dp	14,8	15,2
SC	8,4	8,2
Bd	19,7	19,7
Dd	16,4	15,7

Tibiotarsus	stg	dr
GL	143,4	143
La	134,7	133,5
Dip	25,6	25,8
SC	6	6
Bd	15,3	15,2
Dd	15,9	16,2

Tarsometatarsus	stg	dr
GL	81,5	82,9
Bp	17,3	16,8
SC	7,8	7,8
Bd	17,8	17,8

UNELE OBSERVAȚII ASUPRA PROBLEMEI TIPARELOR DIN SECOLELE V-VII DESCOPERITE ÎN SPAȚIUL EXTRA-CARPATIC¹

Bogdan CIUPERCĂ
Andrei MĂGUREANU

Abstract: *In this paper we discuss the problems of the imports in the extra Carpathic area, a territory where many interests encounter (Avar, Slav and Early Byzantine). Some of the finds most associated with the notion of 'imports' are the moulds for casting jewellery and some costume pieces.*

The first step in an investigation of the imports is to study the moulds. These represent a special type of find, usually related to defining the commercial relations from an area, or to demonstrate the activities of the craftsmen that implies a higher degree of importance to the local communities. Unfortunately, there is not sufficient space in this paper to present all the archaeological information.

A new analysis and publication of the moulds and of the archaeological context where they were found, represents the first step to clarify the real production capacities of the local communities from the north part of the Danube. This is necessary for an examination of what can be defined as an 'import'.

Rezumat: *În acest articol abordăm problema importurilor din spațiul extracarpatic, un teritoriu în care ce a atras interesul avarilor, slavilor și bizantinilor. Unele dintre descoperirile de aici, asociate cu noțiunea de 'importuri', sunt reprezentate de tiparele pentru turnat obiecte de podoabă și de port.*

Un prim pas important în analizarea acestor importuri este studierea tiparelor. Acestea reprezintă un tip aparte de descoperiri, de obicei asociate fie pentru a defini relațiile comerciale dintr-un teritoriu, fie pentru a demonstra activitățile meșteșugarilor, aspect ce le conferă un grad mare de importanță în cadrul comunităților locale. Din păcate, paginile de față nu pot cuprinde toată informația arheologică.

O reanalizare și o republicare a tiparelor și a contextului arheologic din care acestea provin, reprezintă un prim pas pentru a clarifica capacitățile reale de producție ale comunităților aflate la nord de Dunăre. Aceasta este necesară pentru a examina ceea ce poate fi definit ca 'import'.

Key words: *import; moulds; trade; craftsmen; workshops; jewellery and costume pieces; founding; pressing; Lower Danube; V-VII centuries AD.*

Cuvinte cheie: *import; tipare; comerț; meșteșugari; ateliere; piese de port și podoabă; turnare; presare; Dunărea de Jos; secolele V-VII p. Chr.*

Introducere

Unele dintre piesele cel mai des asociate cu noțiunea de import sunt tiparele pentru turnat piese de port și podoabă. Din acest motiv ne-am oprit asupra acestei categorii de inventar arheologic pentru a deschide o primă discuție cu privire la problematica importurilor în spațiul extracarpatic. Ne-am oprit asupra acestui teritoriu deoarece acesta reprezintă o adevărată placă turnantă între lumea avară, slavă și romano - bizantină.

Acest studiu a pornit de la constatarea inexistenței unei lucrări care să abordeze exhaustiv informația arheologică, tiparele reprezentând o categorie de piese deseori utilizată ca etalon, fie al definirii relațiilor comerciale din această zonă, fie al demonstrării unor activități meșteșugărești, care să confere un grad ridicat de respectabilitate unor comunități locale (autohtone).

Piese 'importate' sunt menționate în multe dintre studii, dar niciodată nu s-a definit noțiunea de import în relația sa cu capacitatea de producție din zonele analizate. În același timp apare definirea eronată sau uneori chiar lipsa acesteia privind unii termeni cum ar fi cei de atelier, de centru meșteșugăresc, de primat tehnologic, schimb ritual, schimb economic etc. În lipsa unor astfel de definiții și explicații, utilizarea acestor concepte se realizează pornind de la experiența, intuiția și intenția autorilor.

Problema importului

În literatura de specialitate din România se observă inexistența unei discuții asupra a ceea ce se înțelege prin noțiunea de 'import' în arheologia mileniului I la Dunărea de Jos.

Unele articole, care par să abordeze această problemă, se limitează la a considera import doar piese alese subiectiv și doar pentru a demonstra o legătură privilegiată a populației romanice cu teritoriile Imperiului Bizantin.

Problema pieselor susceptibile de a fi considerate importuri și a semnificației acestora merită o atenție aparte, necesitând o vastă și îndelungată cercetare a fenomenului atât din punct de vedere al arheologiei tradiționale, al arheologiei teoretice, antropologiei cât și de ce nu al analizei economice. Termenul de import are o sferă mai largă de definiție, motiv pentru care ne-am oprit asupra unui număr de patru posibile interpretări, care în accepțiunea noastră pot defini importul de piese arheologice descoperite într-o anumite regiune.

O primă interpretare pe care o sugerăm este cea de import economic, care definește aducerea prin mijloace comerciale într-un teritoriu aflat sub o autoritate a unor produse denumite mărfuri importate, în urma unor schimburi economice efectuate cu sau fără monedă (troc). Conceptul economic este totuși relativ îngust, referindu-se la o categorie restrânsă de piese și dificil de demonstrat arheologic mai ales în epoca la care ne referim.

Cea de-a doua interpretare este cea din punct de vedere arheologic, conform căreia este considerat drept import orice obiect care ajunge într-un spațiu geografic, prin orice mijloace și care nu a fost identificat în inventarul arealului respectiv până la acel moment inițial. Definierea punctului de vedere arheologic al importului este relativă înglobând mai multe alte noțiuni pe care le putem considera de sine stătătoare cum ar fi darurile, stipendiile, jaful, prada de război, averea prizonierilor, averea celor imigrați etc.

O a treia interpretare la care ne referim este cea a importului ideilor (ideologic). Prin aceasta înțelegem fie preluarea ideii de a purta un anumit tip de piesa de port și podoabă sau chiar costum, fie preluarea unor motive decorative și utilizarea lor pe aceleași sau pe alte tipuri de obiecte.

Ultima interpretare este cea de import tehnologic, realizat prin transferarea unor tehnologii specifice unei anume zone și aplicarea lor în alt teritoriu în care nu au mai fost folosite până în acel moment. Ideea de import tehnologic enunțată mai sus se referă nu atât la un import tehnologic de tip mercantilist similar celui din ziua de astăzi, cât mai degrabă unuia de tip aristocratic, de prestigiu, ca o formă de 'imitatio'. De altfel, acesta este un răspuns material la un import ideologic fie el din sfera domeniului laic, fie din cel religios. Importul tehnologic poate fi probat prin studierea microscopică a piesei pentru stabilirea modului de producere a piesei, pentru definirea exactă a tehnologiei prin care tiparul era folosit la producerea de subsansambluri sau chiar de piese monoansamblu și pentru stabilirea modului de ansamblare a obiectelor realizate din mai multe subsansamble.

Studiul nostru își propune să atingă implicațiile celor patru interpretări date noțiunii de import, prezentate mai sus, din perspectiva unei categorii de piese cu implicații deosebite în explicarea fenomenelor de interrelaționare dintre populațiile spațiului extracarpatic și imperiul bizantin, dar și cu celelalte centre de putere învecinate și anume tiparele pentru producerea pieselor de port și podoabă.

Teritoriul asupra căruia ne-am oprit este reprezentat de arealul cunoscut generic ca aparținând culturilor Ipotesti-Cândești-Ciurelu și Costișa-Botoșana-Hansca. Aceste culturi arheologice sunt definite în literatura de specialitate ca expresia materială a celor ce locuiau în secolele V-VII în teritoriile denumite astăzi: Muntenia, Moldova, Basarabia și Bucovina.

Problema publicării

Până în prezent, în spațiul analizat au fost identificate un număr de 113 de tipare (64 de tipare provin din L 36 la Bernașivka cf. Vinokur 1997), recuperate din 35 de puncte. Statistic aceste tipare au fost descoperite în 22 așezări, iar 13 sunt descoperiri întâmplătoare, fără să fie cunoscut cărui tip de ansamblu ar putea aparține. Dintre cele 100 de piese descoperite în urma săpăturilor sistematice, doar 80 (64 de la Bernașivka) de piese sunt amintite ca provenind din complexe (14 locuințe, 3 gropi menajere), în timp ce pentru restul de piese nu este menționată apartenența la un complex clar precizat.

Se poate observa modul defectuos, de cele mai multe ori incomplet al publicării acestor piese. În general lipsesc informații despre dimensiunile tiparelor, despre roca din care au fost realizate, despre eventualele urme de oxizi etc.

Publicarea defectuoasă se resfrânge și asupra descrierii, desenelor și fotografiilor de o calitate nu tocmai bună. Aceleași piese publicate în articole diferite au desene modificate sau incomplete. De cele mai multe ori, piesa (piesele) nu este publicată împreună cu contextul în care a fost descoperită, fără a se preciza complexul sau asocierea cu alte piese în cadrul inventarului (publicare selectivă).

Pentru nici una dintre piese nu avem analize chimice, care să probeze utilizarea tiparului. Lipsesc și analizele geologice micro- și macroscopice care ar putea oferi informații suplimentare cu privire la tipul de rocă și la zonele de unde acesta ar putea provenii. Știm doar că din cele 49 piese (exceptându-le pe cele descoperite la Bernașivka care constituie un caz aparte): 2 sunt din calcar, 8

din gresie, 2 din lut, 4 din marnă, 2 din rocă calcaroasă, iar pentru restul de 31 știm că sunt realizate din piatră, o încadrare largă ce nu oferă detalii relevante. Este important de știut cu exactitate tipul de rocă, deoarece într-un fel se incizează un model în calcar și altfel în gresie sau marnă, fiind necesare ustensile mai complexe pentru rocile cu o structură geologică mai rezistentă.

Problema atelierelor

Din analiza contextului în care au fost descoperite cele 113 tipare și a asocierii acestora cu alte piese utilizate în procesul de producere a obiectelor de port și podoabă se observă că dotarea presupuselor 'atelier' este destul de săracă.

Există o evidentă deosebire între inventarul acestor ateliere și cel al mormintelor atribuite unor orfevri, cum sunt cele descoperite la Bandul de Câmpie (Kovacs 1913: 398-402) pentru spațiul gepidic, Brünn (Werner 1954: 37, nr. II. 55, abb. 7) sau Poysdorf (Beninger 1966: 167-87) pentru spațiul germanic-longobard, Felnac (Mărghitan 1985: 43-61, fig. 3-6) sau Kunszentmárton (Csallány 1933) pentru spațiul avaric și Herouvillette (Decaëns et al. 1971) pentru spațiul franc.

Din comparația inventarului unei locuințe presupuse 'atelier' și cea a mormintelor atribuite unor meșteșugari se observă bogăția celor din urmă. Practic, numai pe baza acestora ne putem crea o imagine mai clară asupra tipurilor de ustensile necesare unui astfel de meșter specializat (clești, nicovale, ciocane de diferite dimensiuni, tipare, seturi de gravoare, dălți etc.).

În 57 de situri identificate în teritoriul extracarpatic au fost cercetate 309 locuințe adâncite. Dintre acestea, în 12 dintre situri au fost semnalate 18 ateliere metalurgice. După cum se poate constata complexe definite drept ateliere nu se individualizează prin caracteristici arhitecturale deosebite. Practic, dacă am face abstracție de inventar, nu am putea deosebi aceste complexe de cele considerate a fi numai locuințe (situații de acest fel pot fi observate și la Budureasca, vezi Teodorescu et al. 1993: 365-88; 1999: 91-118). Drept urmare singurul criteriu în definirea ca ateliere rămâne inventarul descoperit: tipare, linguri de lut, unelte și ustensile și deșeuri metalurgice.

Ca atare se poate constata că cel mai des întâlnit obiect ce apare în complexe interpretate drept ateliere este ligura de lut. Ea este considerată unul dintre argumentele forte în definirea unui atelier metalurgic, chiar dacă pe nici una dintre ele nu se menționează a fi identificate resturi de metale. Totuși, în alte zone astfel de linguri poartă urmele de metale topite (Kubica – Kabacińska și Szmoniewski 2002: 75-83).

Pe locul doi se situează tiparele, argument decisiv în interpretarea complexului, indiferent de starea și poziția în care piesa a fost descoperită, chiar și în condițiile în care au fost descoperite piese fragmentare, unele de foarte mici dimensiuni, păstrându-se părți nesemnificative ale acestora.

Surprinzător, pe locul trei apar fusaiiolele, aproape nelipsite din complexe analizate. Rolul lor în inventarul unui complex-atelier metalurgic este neclar, ele fiind tradițional considerate ca reprezentând un cu totul alt meșteșug, în legătură cu torsul-țesutul (Teodor 1996: 50).

Surprinde lipsa aproape totală a deșeurilor metalurgice în cadrul unor astfel de complexe. Practic, cu câteva excepții, în ciuda prezenței unui inventar numeros, nu au fost identificate deșeuri rămase de la prelucrarea metalului. Chiar în cazul în care astfel de deșeuri au fost descoperite, acestea sunt în cantități nesemnificative.

Cu excepția situației de la Soldat Ghivan (Dolinescu-Ferche și Constantiniu 1981, fig. 17 [lingură metalurgică], fig. 18/1 [tipar]; Teodorescu 1972, fig. 5/1 [săgeată], 318, fig. 16 [amfore], fig. 10/15 [pahar], 322, fig. 18/12 [limbă de curea]), unde pe lângă un tipar apar și alte trei ustensile specifice unei activități metalurgice (lingură pentru turnat, pensetă, un posibil creuzet) și deșeuri, în nici unul dintre celelalte complexe nu a mai fost semnalată o atât de bogată asociere de unelte și ustensile.

Dornurile, gravoarele sau dălțile apar destul de rar, iar caracterul lor strict metalurgic poate fi pus sub multe semne de întrebare, acestea putând ușor să fie de fapt simple împungătoare (sule) fără a avea utilizare ca ustensile de bijutier (Corman 1988: 32).

Chiar dacă apar unelte și ustensile în unele complexe, nu putem fi siguri că acestea sunt într-adevăr ateliere din simplul fapt că, pentru nici unul nu există o descriere completă din care să putem afla poziția în care a fost descoperită fiecare dintre piese. De exemplu complexul 33 de la Davideni este considerat ca fiind un atelier datorită unui fragment de tipar descoperit în umplutura complexului (Mitrea 2001: 72, fig. 65/5) și ca atare cu greu îi poate fi atribuit. Dacă acest tipar semnaleză un atelier atunci este vorba despre un alt complex, care a funcționat ulterior existenței complexului 33. Din păcate astfel de informații privind locul exact de descoperire al unor piese apar extrem de rar.

Problema meșterilor

Prezența tiparelor pentru producerea de piese de port și podoabă în spațiul extracarpatic ridică o altă problemă, și anume cea a meșterilor care au utilizat aceste tipare. Confecționarea unor piese de podoabă în teritoriul analizat, reflectă cererea locuitorilor pentru astfel de produse, cerere care nu putea fi satisfăcută numai prin comerț. Tiparele descoperite în acest areal puteau ajunge aici pe mai multe filiere, fie direct din imperiu, fie erau confecționate aici de unii meșteri sau puteau proveni din alte zone învecinate.

Originea meșterilor specializați în confecționarea de piese de port și podoabă realizate în tehnica turnării sau presării a generat de-a lungul timpului mai multe opinii, fiecare având la prima vedere argumente forte. Principalele 'curente' în cadrul istoriografiei noastre sunt cele care susțin pe de o parte că acești meșteri sunt fie autohtoni, fapt ce ar atesta 'antecedentul local meșteșugăresc, care atestă continuitatea' (Teodorescu 1972: 92); fie prezența unor meșteri originari din Imperiul bizantin cărora li se datorează prezența 'importurilor la nordul Dunării' (Werner 1971: 244). În același timp chiar și unii dintre arheologii care susțineau originea nord-dunăreană a meșteșugarilor ce au lucrat în acest spațiu, admit existența unui 'permanent aflax de noi elemente meșteșugărești romano-bizantine plecate din imperiu' (Teodorescu 1972: 92, nr. 50).

Locul de proveniență al meșteșugarilor ce au creat tiparele și implicit piesele care erau confecționate cu acestea poate oferi la un moment dat o imagine mai aproape de realitatea epocii cu privire la relația modă-imitație și asupra modalităților de difuziune a acesteia. La o primă analiză se observă existența unei situații interesante în ceea ce privește raportul dintre tipare și modelele gravate, și anume tiparele sunt realizate în marea majoritate într-o tehnică de proveniență bizantină, dar majoritatea modelelor decorative de pe piesele gravate au analogii în mediul avaric și germanic. De asemenea, există foarte puține piese descoperite în spațiul extracarpatic care să aibă analogii în rândul pieselor de pe tiparele cunoscute până în prezent.

În acest context considerăm că această problemă a provenienței meșteșugarilor-specializați ar putea oferi informații suplimentare necesare înțelegerii dinamicii relațiilor economice și sociale ale epocii și spațiului analizate. Pentru discutarea acestei probleme, care a fost tratată colateral în studiile de până acum, ne putem folosi de sursele literare.

Informații privind exodul unor grupuri de oameni originari din imperiu ne sunt oferite de către Procopius din Caesarea, care scria că „... o mulțime mare de oameni fugeau fără încetare la barbari sau la romani din ținuturile cele mai depărtate...” (Procopius 1972: 105-7). Deplasarea unora dintre meșteșugarii din provinciile sud-dunărene la nordul fluviului era strâns legată de înrăutățirea condițiilor de viață ale acestora, datorită creșterii impozitelor pe care le percepea statul ca și a numeroaselor incursiuni ale populațiilor migratoare ce erau urmate de foamete și sărăcie: „*lucrătorii și meșteșugarii erau firește siliți să sufere de foame și de acea lepădau cetățenia romană și fugeau*” (ibid.: 199) „...dar cel mai amarnic i-a lovit pe cumpărătorii de pâine, cum sunt meșteșugarii... și alți oameni năpăstuiți și care nu pot trăi fără să cumpere pâine...” (ibid.: 203).

Informațiile transmise de către sursele literare bizantine trebuie abordate cu unele rezerve deoarece ar putea fi vorba de un curent propagandistic prin care se încerca revigorarea valorilor tradiționale romane, utilizându-se modelul 'bunului barbar', nereflectând fidel realitățile socio-economice ale epocii. În același timp trebuie să admitem că locuitorii imperiului trebuie să fi cunoscut poate cel mai bine realitățile nord dunărene datorită contactelor aproape permanente cu cei ce locuiau în acest spațiu, fie datorită campaniilor militare, fie datorită schimburilor comerciale.

Un aspect important al evoluției demografice a zonei de care ne ocupăm îl constituie problema prizonierilor și transfugilor proveniți din imperiu, stabiliți la nordul fluviului. Acești prizonieri, care în unele cazuri sunt foarte numeroși, au influențat în mod sigur moda locuitorilor nord-dunăreni, printre aceștia putând fi și meșteșugari din orașele sud dunărene. Același Procopius din Caesarea, referindu-se la expediția triburilor bulgare din anul 539 nota că aceștia „*au pus stăpânire pe avuții, au luat cu dânșii 120.000 de prizonieri (cifra exagerată) și s-au întors cu toții acasă, fără să întâlnească nici o împotrivire din partea cuiva*” (FHDR 1970: 435). Această practică se întâlnește și la alte populații cum ar fi sclavinii, așa cum apare când referindu-se la expediția desfășurată la începutul anului 548 relatează că „*o armată de sclavini trecu fluviul Istru și săvârși lucruri îngrozitoare...omorând și luând în sclavie pe toți tinerii care le cădeau în mână și prădând avuțiile...*” (ibid.: 445).

Concluzii

În aceste câteva rânduri am încercat să precizăm unele dintre problemele pe care noi le considerăm importante pentru o viitoare analiză asupra importurilor în teritoriul nord dunărean.

Ce putem înțelege prin import, cum sunt publicate piesele și contextele arheologice, cum sunt interpretate acestea și cine le utilizează, credem că sunt principalele teme ce trebuie discutate pentru o mai bună înțelegere a unor fenomene specifice nu numai mileniului I p. Chr.

Textul de față se dorește a fi doar o introducere în problematica acestui fenomen complex al importurilor, propunându-ne ca pe viitor să aprofundăm aceste subiecte într-o serie de studii.

În urmărirea problematicii importurilor din spațiul extracarpatic considerăm necesară, ca primă etapă, analiza acestei categorii deosebite de piese care sunt tiparele pentru produs piese de port și podoabă.

Reanalizarea și republicarea acestor piese, precum și a contextelor în care acestea au fost descoperite reprezintă un prim pas spre clarificarea posibilităților reale de producție ale comunităților locale. Acest lucru este absolut necesar pentru a putea analiza importurile din perspectiva celor patru interpretări ale noțiunii enunțate în acest studiu: economic, arheologic, ideologic și tehnologic.

Catalog tipare

Localitatea/ așezarea	Nr. piese	Literatura
Aldeni, jud. Buzău	1	Teodorescu 1972: 91, fig. 7/3
Botoșana, jud. Suceava	2	Teodor 1984: 40, fig.20/3; 41, fig.20/1; 1991: 129, fig.11/1 a-c;
București-Dămăroaia	1	Morintz și Rosetti 1959, pl. XXXI/12; Teodorescu 1972: 93, nr. 3b, fig. 2/5
București- Soldat Ghivan	1	Teodorescu 1972: 94, nr. 6a, fig. 3/1; Dolinescu-Ferche și Constantiniu 1981, fig. 18/1
București- Străulești Lunca	1	Constantiniu 1966: 666; Teodorescu 1972: 94, nr. 7a, fig. 3/6; Bârză 1981, pl. 16/4; Știrbulescu 2000: 57, nr. 67
București - Tei	1	Teodorescu 1972, fig. 4/5
Budureasca, jud. Prahova	9	Teodorescu 1971a: 94, nr. 392, 393, 396; 1971b: 157-158; Miclea și Florescu 1980: 212, nr. 820, fig. 820, nr. 821, fig. 821, nr. 822, fig. 822; Teodorescu și Peneș 1984: 47, fig. 22; Bârză 1981, pl. 14
Cacica, jud. Suceava	1	Andronic 1997: 64, 65, fig. VII/3
Cândești, jud. Buzău	1	Teodor 1970: 102, nota 18
Coroteni, jud. Vrancea	1	Bobi 1981, fig. 25/6; Constantinescu 1999: 71, fig. 8/9
Cristuru Secuiesc, jud. Harghita	1	Szekely 1971: 357, fig. 1/3-3a; Szekely 1988: 182, 183.
Cucuteni, jud. Iași	1	Boghian 1999: 115-124
Dănceni, Rep. Moldova	2	Corman 1998: 57, fig. 60/2, 3.
Davideni, jud. Neamț	3	Chiribuță 2000: 33, nr. 31; Mitrea 2001: 71, fig. 65/5; 76, fig. 65/4; 135, fig. 65/1. Teodor 1991: 126, fig. 8/ 3;
Dichiseni, jud. Călărași	1	Oprea 1999: 45, nr. 69; 2001: 34, nr. 33
Dodești, jud. Vaslui	2	Teodor 1984: 30, fig. 7/2,3; 35.
Dolhești Mari, jud. Suceava	1	Teodor 1978: 20, fig. 5/2.
Dulceanca, jud. Teleorman	2	Dolinescu-Ferche 1974: 87, 90, fig. 106/8.
Giurcani, jud. Jud. Vaslui	2	Buzdugan și Rotaru 1997: 412, pl. 9/1-2; Rotaru 2000: 35 nr. 38;
Izvorul Dulce, jud. Buzău	1	Miclea și Florescu 1980, fig 760; Popescu 1983: 275, fig. II/1; Ștefănescu 1996: 33; Constantinescu 1999: 71, fig. 7/12.
Lazuri, jud. Satu Mare	1	Stanciu 1999: 157.
Moțca, jud. Iași	1	Chirica și Tanasachi 1984: 255, nr. LI.1.B, fig. 12/12; Teodor 1997: 119, nr. 464.
Olteni, jud. Teleorman	1	Preda 1967: 513-520; Barnea 1979: 258-259, pl. 111/1; Bârză 1981, pl. 16/5; Știrbulescu 2000: 57, nr. 66.
Onești, jud. Bacău	1	Teodor 1978: 164, fig 5/6.
Poienița, jud. Vrancea	1	Teodorescu 1972: 91, nr. 47, fig. 7/1; Mitrea 1978: 45-50; Teodor 2005: 169, fig 4/2.
Răcoasa, jud. Vrancea	1	Bobi 1981: 107, fig. 27/5; Teodor 1997: 135, nr. 559.
Rădeni, jud. Neamț	1	Mitrea 1980: 108, fig. XLVI/2.
Sânmiclăuș, jud. Alba	1	Anghel și Blăjan 1977: 285-297; Velter 2002: 458, nr. CCXLV/1a; Rustoiu 2005: 63, nr. 80.
Seliște, Rep. Moldova	2	Corman 1998: 59, fig. 60/1, 5.
Soveja, jud. Vrancea	1	Teodor 1997: 147, nr. 637.
Șirna, jud. Prahova	2	Olteanu și Neagu 1983: 385; Olteanu et al. 2007: 176, fig. 23.
Ștefan cel Mare, jud. Bacău	1	Mitrea 1980: 108, fig. XLVI/1; Mitrea, Eminovici și Momanu 1987: 215-250
Traian, jud. Bacău	1	Teodor 1970: 101, fig. 6/12; Coman 1971: 79, fig. 5; Teodor 1997: 158, nr. 695.

Note

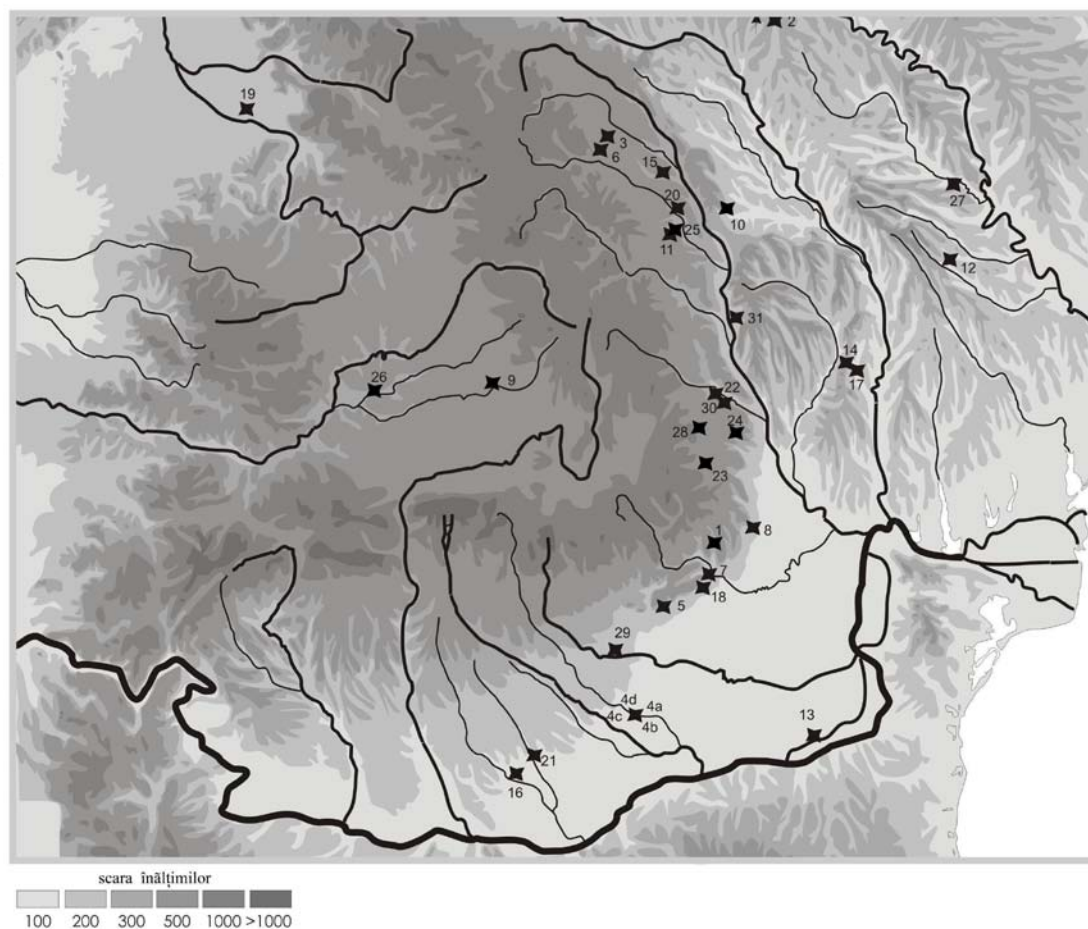
¹: Comunicare susținută la cea de-a II-a Sesiune Națională de Comunicări Științifice 'Arheologia mileniului I p. Chr.', Ploiești, 2003.

Bibliografie

- Andronic, M. (1997) 'Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic până la sfârșitul sec. al 18-lea', *Suceava XXII-XXIII*, (1995-1996), Suplimentum VI, Iași
- Anghel, Gh. și Blăjan, M. (1977) 'Săpăturile arheologice de la Sânmiclăuș (com. Șona, județul Alba), 1974', *Apulum. Acta Musei Apulensis*: 284-307.
- Barnea, I. (1979) *Arta creștină în România*, București.
- Bârzu, L. (1981) *Der Fortbestand der Rumänen im ehemaligen Dazien*, București.
- Beninger, E. (1966) 'Der Langobardenfriedhof von Poysdorf', *Archaeologia Austriaca* 40: 167-87
- Bobî, V. (1981) 'Contribuții la repertoriul arheologic al județului Vrancea (dovezi ale continuității de locuire din secolele II – VII e.n.)', *Vrancea. Studii și Comunicări* IV: 97-140.
- Boghian, M. (1999) 'Un moule en pierre des VIe – VIIe siècles découvert à Cucuteni (dép. de Iași)', *Studia Antiqua et Archaeologica* VI: 115-24.
- Buzdugan, C. și Rotaru, M. (1997) 'Noi descoperiri arheologice în sud-estul podișului central moldovenesc', *Cercetări arheologice* X: 407-23.
- Chiribuță, P. (2000) în Mamalauca, M. (coord.) *2000 de ani de creștinism (Catalogul expoziției)*, pp. 33, nr. 31, Bârlad: Muzeul 'Vasile Pârvan'
- Chirica, V. și Tanasachi, M. (1984) *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. 1, Iași.
- Coman, G. (1971) 'Mărturii arheologice privind creștinismul în Moldova secolelor VI-XI', *Danubius* V: 75-100.
- Constantinescu, E.M. (1999) *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, Buzău.
- Constantiniu, M. (1966) 'Elemente romano-bizantine în cultura materială a populației autohtone din partea centrală a Munteniei în secolele VI-VII', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 17(4): 665-78.
- Corman, I. (1988) *Contribuții la istoria spațiului pruto-nistean în epoca evului mediu timpuriu (sec. V-VII d. Chr.)*, Chișinău.
- Csallány, D. (1933) *A kunszentmártoni avarkori ötvössír. (Goldschmiedegrab aus der Awarenzeit von Kunszentmárton [Ungarn])*, Szentes.
- Decaëns, J., Dastugue, J., Torre, S., Lecacheux, B., Pigeat, G. et Lafaurie, J. (1971) *Un nouveau cimetière du haut Moyen Âge en Normandie: Herouvillette*, Caen.
- Dolinescu-Ferche, S. (1974) *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București.
- Dolinescu-Ferche, S. și Constantiniu, M. (1981) 'Un établissement du 6-e siècle a Bucarest (decouvertes de la rue Soldat Ghivan)', *Dacia N.S.* XXV: 289-329.
- Kovacs, I. (1913) 'A mezőbándi ásátások (Les fouilles de Mezőband)', *Dolgozatok az Erdélzi Nemzeti Múzeum Érem-és Régiség-tárabol (Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transilvanie)* 4: 165-428.
- Kubica - Kabacińska, E. și Szmoniewski, B.Sz. (2002) 'Wczesnośredniowieczna łyżka odlewnicza z Nowej - Huty – Mogiły', *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 23:75-83.
- Mărghitan, L. (1985) *Banatul în lumina arheologiei, III*, Timișoara.
- Miclea, I. și Florescu, R. (1980) *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă. Daco – romani*, II, București.
- Fontes Historiae Daco-Romanae* (= FHDR) II, București, 1970.
- Mitrea, I. (1978) 'Cercetări arheologice privind secolele IV-XI e.n. în județul Vrancea', *Vrancea. Studii și Comunicări* 1: 45-50.
- (1980) 'Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în sec. 6-9', *Carpica* 12: 55-142.
- (2001) *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Piatra Neamț.
- Mitrea, I., Eminovici, C. și Momanu, V. (1987) 'Așezarea din sec. V-VII de la Ștefan cel Mare, jud. Bacău', *Carpica* XVIII-XIX (1986-1987): 215-50.
- Morintz, S. și Rosetti, D. V. (1959) *Bucureștii de odinioară*, București, 1959.

- Olteanu, Șt. și Neagu, N. (1983) 'Rezultatele cercetărilor arheologice de la Șirna-Prahova', *Materiale și Cercetări Arheologice* 15: 384-6.
- Olteanu, Șt., Grigore, N. și Nicolae, V. (2007) *Comunitatea sătească de la Șirna, județul Prahova (secolele II-X d. H), în lumina izvoarelor arheologice*, București.
- Oprea, V. (1999) *Creștinismul pe teritoriul României. Primul mileniu (Catalogul expoziției)*, pp. 45, nr. 69, București: Muzeul Național Cotroceni.
- (2000) în Mamalauca, M. (coord.) *2000 de ani de creștinism (Catalogul expoziției)*, pp. 34, nr. 33, Bârlad Bârlad: Muzeul 'Vasile Pârvan'.
- Preda, C. (1967) 'Tipar pentru bijuterii din secolul al VI-lea e. n., descoperit la Olteni (r. Videle, reg. București)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 18(3): 513-20.
- Procopius din Caesarea(1972). *Istoria secretă*, București.
- Rotaru, M. (2000) în Mamalauca M. (coord.) *2000 de ani de creștinism (Catalogul expoziției)*, pp. 35, nr. 38, Bârlad: Muzeul 'Vasile Pârvan'.
- Rustoiu, G.T. (2005) 'Habitatul în Transilvania în a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea', *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, București.
- Stanciu, I. (1999) 'Așezarea slavă timpurie de la Lazuri - „Lubi tag”, jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993 - 1995). Contribuții la cunoașterea secolelor 6-7 în zona Tisei superioare', *Studii și Comunicări Satu Mare* 15 - 16 (1998 - 1999): 115-266.
- Szekely, Z. (1971) 'Elements byzantins dans la civilisation materielle des VIe-VIIIe siècles dans la sud-est de la Transylvanie', *Dacia NS* 15: 353-8.
- (1988) 'Așezări din secolele VII- VIII în bazinul Târnavei Mari', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 39(2): 169-98.
- Ștefănescu, A. (1996) 'Mărturii arheologice creștine în centrul și estul Câmpiei Romane (secolele IV-XI)', *Revista Muzeelor* 3: 30-4.
- Știrbulescu, C. (2000) *Paleocreștinism și creștinism pe teritoriul României - secolele III-XI (Catalogul expoziției)*, pp. 57, nr. 67, București: Muzeul Național de Istorie a României.
- Teodor, D. Gh. (1970) 'Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 21(1): 97-128, fig. 6/12.
- (1978) *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Iași.
- (1984) *Civilizația romanică la est de Carpați în sec. V-VII e.n. Așezarea de la Botoșana - Suceava*, București.
- (1991) *Creștinismul la est de Carpați, de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași.
- (1996) *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d. Hr.*, Iași.
- (1997) *Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V-XI*, București.
- (2005) 'Tipare din secolele VI-XI d. Hr. în regiunile carpato-nistriene', *Arheologia Moldovei XXVIII*: 159-74.
- Teodorescu, V. (1971a) *The Migration Period, în Treasures from Romania. A special exhibition held at The British Museum, January-March 1971*, pp. 81-94, Londra.
- (1971b) 'Boucles d'oreille de l'époque romano-byzantine d'après les moules d'orfèvre trouvés au N. du Danube en Roumanie', *XIVe Congrès International des Études Byzantines, Bucarest 6-12 septembre 1971. Résumés-Communications*, pp. 157-8, București.
- (1972) 'Centre meșteșugărești din secolele V/VI-VII', *București. Materiale de Istorie și Muzeografie* 9: 73-97.
- Teodorescu, V., Dupoi, V.I., Peneș, M., Lichiardopol, D. și Panait, Gh. (1993) 'Stațiunea arheologică de la Budureasca, jud. Prahova (complexele daco-romane și străromânești)', *Materiale și Cercetări Arheologice* 1993: 365-88.
- Teodorescu, V., Dupoi, V.I., Peneș, M. și Panait, Gh. (1999) 'Budureasca. Străveche și statornică vatră de civilizație la originile poporului român. Cercetările arheologice din anul 1983 privind complexele străromânești de tip Ipotești-Cândești (sec. V-VII e.n.) (prior pars)', *Mousaios* V: 91-118.
- Teodorescu, V. și Peneș, M. (1984) 'Matricea de incidență a siturilor arheologice de la Budureasca (Budureasca 1- Budureasca 31, jud. Prahova), o oglindă a continuității multimilenare de viață, a unității culturale și a densității paleo-demografice în zonă', *Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova* 1: 11-50.
- Velter, A.M. (2002) *Transilvania în secolele V-XII*, București.
- Vinokur, I.S. (1997) *Slov'inds'ky iuvel'iry Podnistrov'ia. Za materyalami doslidzhen' Bernashivs'kogo kompleksu seređyny I tys. n.e.*, Kam'ianets' Podil's'kyy.

- Werner, J. (1954) 'Waage und Geld in der Merowingerzeit, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften', *Philosophisch-historische Klasse* 1: 3-40.
- (1971) 'Zur Herkunft und Ausbreitung der Anten und Sklavenen', *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques* I, pp. 243-52, Belgrad.

1. Aldeni; 2. Bernășivka; 3. Botoșana; 4. București (a. Dămăroaia, b. Soldat Ghivan, c. Străulești - Lunca, d. Tei); 5. Budureasca; 6. Cacica; 7. Căndești; 8. Coroteni; 9. Cristur; 10. Cucuteni; 11. Davideni; 12. Dănceni; 13. Dichiseni; 14. Dodești; 15. Dolheștii Mari; 16. Dulceanca; 17. Giurcani; 18. Izvorul Dulce; 19. Lazuri; 20. Moțca; 21. Olteni; 22. Onești; 23. Poienița; 24. Răcoasa; 25. Rădeni; 26. Sânmiclăuș; 27. Seliște; 28. Soveja; 29. Șirna; 30. Ștefan cel Mare; 31. Traian.

Fig. 1. Harta tiparelor din secolele VI-VII p. Chr.
Map of the moulds from the VI-VII centuries AD.

OBSERVAȚII ASUPRA CERAMICII MEDIEVALE DE UZ COMUN DE LA ZIMNICEA, JUD. TELEORMAN

Ecaterina ȚĂNȚĂREANU

Abstract: *Together with the coins, the pottery from the medieval settlement of Zimnicea, Teleorman County, provide important dating evidence placing the main habitation to the second half of the 14th century. Widely distributed in the pit houses and domestic pits, the common use pottery is the most frequent type of archaeological find in the medieval complex. Although workshops have not been identified, the non-enamelled common use pottery from Zimnicea, especially the pots, show a well developed hand-made production technique, shape and decoration, that parallels patterns mostly used in the South Danube and North of the Balkan Peninsula regions during the same period.*

Rezumat: *Pentru așezarea medievală de la Zimnicea, jud. Teleorman, ceramica constituie, alături de monede, un important element de datare a principalei locuiri în cea de-a doua jumătate a sec. al XIV-lea. Amplu răspândită în bordeie și gropi menajere, ceramica uzuală este cea mai numeroasă categorie de material arheologic din complexul medieval. Fără a se fi putut identifica centrul de fabricație, vasele gospodărești nesmăltuite de la Zimnicea, în special olăria, indică o producție artizanală bine dezvoltată, care prin tehnică, formă și decorație corespunde unor tipare larg utilizate în epocă în regiunea Dunării de Jos și în nordul Peninsulei Balcanice.*

Key words: *Zimnicea; medieval settlement; common use pottery; typological criteria; pots; special shapes; decoration.*

Cuvinte cheie: *Zimnicea; așezare medievală; ceramică de uz comun; criterii tipologice; vase; forme speciale; decor.*

Așezarea medievală de la Zimnicea, vechiul Șviștov românesc¹, vamă și schelă la unul din importante vaduri ale fluviului², este situată pe terasa înaltă a Dunării, în locul numit 'Cetate' și ocupă, prin suprapunere, așezarea getică din sec. IV-II î. de Chr. și parțial necropolele preistorice, tumulare și plane, în zona de sud a acestora (Nestor 1949: 120; Nestor et al. 1950: 100). Nivelul medieval este reprezentat, cel puțin pe suprafața cercetată arheologic, dintr-un număr mare de locuințe, aproximativ șaptezeci³, în exclusivitate bordeie, concentrate în grupuri care urmăresc în principal un ax longitudinal orientat pe direcția est-vest, aflat spre extremitatea de nord a zonei locuite și din alte grupuri, dispuse mai răspândit, care ocupă partea de sud a platoului, până la marginea terasei. Decalajul semnificativ în comparație cu numărul locuințelor din vetrele altor așezări contemporane, cercetate în totalitate⁴, alături de celelalte considerente privind cantitatea și calitatea materialului arheologic, indică drept probabilă ipoteza că la Zimnicea este vorba de o așezare cu caracter urban (Popa 1972: 428).

Descoperirile monetare din complexul medieval, reprezentate de monede de argint, emise de țării bulgari și domnii Țării Românești, situează principala perioadă de locuire în cea de-a doua jumătate a sec. al XIV-lea (Nestor și colab. 1950: 100-1; Mitrea 1965: 255-6), existență încheiată în mod brutal, la sfârșitul aceluiași secol⁵, în contextul evenimentelor din toamna anului 1494, când Baiazid I a organizat o mare campanie de pedepsire a lui Mircea cel Bătrân, încheiată cu bătălia de la Rovine⁶. Ceramica, de uz comun și smăltuită, constituie cel de-al doilea element de datare al așezării de la Zimnicea.

Ceramica uzuală, amplu răspândită în locuințe și gropi menajere, reproduce un repertoriu similar cu descoperirile din alte centre de locuire din sec. al XIV-lea și începutul sec. al XV-lea de la Dunărea de Jos, precum cele mai apropiate de la Frumoasa (Constantinescu 1965: 737-9; fig.4-6), Răreanca-Bragadiru (Bichir 1965: 430-4; fig.5, 7-8), Poiana-Flămânda (Țăntăreanu 2005: 461; fig.3) cu cele de la Coconi (Constantinescu 1972: 110-21; Pl.XVII, XXII, XXXI, XXXV), de la Păcuiul lui Soare (Diaconu și Baraschi 1977: 51-66; Pl.III-VI, VIII-IX), Basarabi-Calafat (Busuioc și Vâlceanu 1976: 497-504) și de asemenea cu ceramica balcanică contemporană (Ovcearov 2000: 38-83), în special cu cea din nordul Bulgariei, de la Târnovo (Georgieva 1974: 12-44; fig. 2-4, 33, 35; Angelov 1980: 136-144) dar prezintă diferențe nete comparativ cu ceramica din așezările din jurul Bucureștiului (Panait 1965: 216), mai apropiată ca factură de cea carpatică și subcarpatică, puternic influențată dinspre Europa Centrală (Panait 1971: 252)⁷.

Ceramica uzuală, care servea pentru satisfacerea nevoilor gospodărești, este cea mai numeroasă categorie de material arheologic din așezarea medievală de la Zimnicea. Ea întruchipează imaginea generală asupra vieții și activității cotidiene a comunității care o avea în folosință și totodată

oferă o bază documentară pentru cunoașterea nivelului cultural al populației din acest teritoriu, în raport cu regiunile învecinate.

Vasele de uz comun sunt lucrate, fără excepție, la roata rapidă, modelate din argilă cu nisip fin, uneori cu mici incluziuni din pietricele sau calcar și în multe cazuri cu un conținut diferit de paiețe de mică. Arderea, întotdeauna oxidantă, nu era de fiecare dată completă și unitară în cuptoare, astfel încât vasele au căpătat la suprafață o culoare roșie, în multiple tonuri și un aspect mai mult sau mai puțin neted, miezul rămânând în multe cazuri cenușiu.

Pentru definirea tipologiei formelor se face apel în general la criteriul morfologic, bazat pe parametrii cantitativi, vizând dimensiunile și pe parametrii calitativi, care stabilesc tipul geometric (Postică 1974: 16-17). Gradul de deschidere al vasului, determinat de raportul dintre diametrul gurii, diametrul maxim și înălțimea (Orton, Tiers and Vince 1993: 157) grupează ceramica în *forme deschise*, la care diametrul gurii este mai mare, egal sau puțin mai mic decât diametrul maxim – farfurii, străchini, castroane, cupe, cești și *forme închise*, când diametrul gurii este de 2 ori mai mic decât diametrul maxim, diametrul maxim mai mic decât înălțimea, sau gâtul este înalt – oale, căni, pahare, ulcioare.

Pe lângă aceste două clase principale există și una cu *forme speciale* cum sunt capacele, opaițele, strecurătorile, piesele miniaturale, sfeșnicele ș.a.

Un alt criteriu de clasare este cel în care formele pot fi grupate din punct de vedere utilitar: *vase care serveau pentru prepararea hranei pe foc*, motiv pentru care aceste vase, pe părțile expuse în mod repetat focului, au căpătat o culoare cenușie sau chiar neagră, așa cum sunt oalele; *vase destinate lichidelor* – ulcioarele, cămile, paharele; *vase pentru servirea mesei* – străchinile, vasele de *folosință gospodărească* – capacele, strecurătorile, opaițele. De fapt tipul de folosință al acestor vase determină și condiționează dimensiunile, forma și decorația lor (Georgieva 1974: 183).

I. Forme deschise

1. **Strachina** – este o formă rară a ceramicii nesmălțuite. Din bordeiele de la Zimnicea se cunosc numai două exemplare, lucrate din pastă fină, cu diametrul gurii în jur de 20 cm și înălțimea de 6,7 cm. Buza înaltă și subțire este ușor evazată spre exterior, iar fundul plat (Pl.I/14-15).

II. Forme închise

1. **Oala cu toartă** este forma fundamentală a ceramicii gospodărești de la Zimnicea, *vasul borcan lipsind cu desăvârșire*. De dimensiuni și capacități diferite, cu particularități de formă și stilistice variate, oalele reprezintă cea mai numeroasă categorie de vase descoperite.

Oalele cu toartă din așezarea de la Zimnicea se prezintă cu dimensiuni variabile, de la cele mari, cu înălțimea de la 20 până la 23,5 cm, puține din punct de vedere procentual, doar 6%, în timp ce vasele de dimensiuni mici, cu înălțimea între 11 – 15 cm reprezintă 25% iar cele de dimensiuni medii, între 15 și 19,5 cm sunt cele mai răspândite, și ocupă un procent de 36%.

Tipologia formei se restrânge la o siluetă în general *ovoidală*, cu unele tendințe spre o dezvoltare mai mare în zona diametrului maxim, când corpul devine aproape *sferic* sau când linia umerilor este mai coborâtă și teșită, capătând aspectul *bitronconic*.

Eșantionul de oale analizat este format din oale întregi, întregite și întregibile și din fragmente care prezentau un profil al buzei, nu neapărat profilul complet. Grosimea pereților nu este egală, fiind mai mare spre fund și către gură și mai subțire în dreptul pereților, de la 0,4 cm la 0,7cm. Baza de sprijin este plată, iar diametrele fundurilor sunt întotdeauna mai mici decât ale gurii. Toartele sunt în cele mai multe cazuri în formă de bandă, deci ovale în secțiune, și sunt fixate cu un capăt de muchia buzei ori imediat sub ea, foarte rar sunt supraînălțate, celălalt capăt fiind aplicat pe corp, în zona diametrului maxim.

Din punctul de vedere al construcției buzei, oalele cu o toartă de la Zimnicea pot fi incluse în următoarele *serii tipologice*:

1.1. Vase cu gât înalt în punctul de întâlnire cu pereții, marcat în general de o nervură și foarte rar nemarcat, profilul buzei formând o linie dreaptă, cu muchia egală sau ușor subțiată.

1.1.1. Buză înaltă și evazată mai mult sau mai puțin, spre exterior (Pl.I/1-9 și Pl.VI/1-7).

1.1.2. Buză scundă și evazată spre exterior (Pl.I/10-13 și Pl.VI/8-13).

1.1.3. Buză înaltă și aproape verticală (Pl.I/13 și Pl.VI/14-16).

1.2. Vase cu gâtul mai scurt, în cele mai multe cazuri marcat de o nervură sau un șanț și linia buzei cu marginea întoarsă spre interior, astfel încât să formeze o concavitate.

1.2.1. Buză înaltă – cuprinde majoritatea vaselor din grupă. (Pl.II/1-8 și Pl.VII/1-4).

1.2.2. Buză scundă – cuprinde un număr mai redus de vase (Pl.II/9-12 și Pl.VII/5-9).

1.3. Vase cu gâtul scurt și nemarcat în vreun fel, buza fiind subțiată la margine, prin teșirea oblică a muchiei în exterior, cea ce dă profilului o linie sinuoasă (Pl.III/1-6 și Pl.VII/10-12).

1.4. Vase cu buza puternic profilată la margine, care imediat sub muchie devine proeminentă ca o streășină, dând liniei de profil aspectul pronunțat al literei S (Pl.III/7-10 și Pl.VII/13-15).

2. **Ulcioarele** se prezintă în primul rând într-o notă de varietate a dimensiunilor, implicit a capacităților și a efortului decorativ și mai puțin în ceea ce privește tipologia formei.

2.1. *Ulcioarele amforoidale*, care confirmă forma universală a amforei antice, sunt caracterizate de prezența a două toarte masive și au dimensiunile mai ample.

2.1.1. Două exemplare de ulcioare, cu înălțimea de 32 cm și respectiv 38,5 cm prezintă un corp ovoidal, cu fundul plat, cu gâtul cilindric și cu buza dreaptă în continuarea acestuia, cu o nervură în dreptul punctului de inserție al toartelor și sunt lipsite de decor (Pl.IV/1 și Pl.VIII/13).

2.1.2. Ulcioare cu corpul ovoidal, ceva mai zvelt, cu înălțimi între 27 m și 38 cm, cu gâtul cilindric, demarcat la bază de o nervură simplă sau alveolată, cu buza îngroșată și delimitată de un prag, piese care se remarcă printr-o atenție deosebită acordată decorului. (Pl.IV/2-4 și Pl.VIII/8; 11-12).

2.2. Subgrupa cuprinde *ulcioarele cu o toartă* de dimensiuni medii, cu înălțimea nedepășind 25,4 cm, media fiind între 17 cm și 20 cm, cu corpul ovoidal, mai rar bitronconic, cu fundul plat și gâtul înalt, cu buza dreaptă sau evazată, cu toarta ovală în secțiune, având părțile corpului bine marcate de nervuri, brâuri sau linii incizate și în mod special pe părțile superioare pete scurse de smalt colorat (Pl.IV/5-7,10 și Pl.VIII/5-7;9-10).

2.3. Fac parte vasele de cele mai mici dimensiuni, *ulciorașele*, cu corpul bombat, aproape sferic, cu gâtul înalt, mai gros (Pl.IV/8 și Pl.VIII/3-4) sau mai subțire (Pl.VIII/1), cu buza evazată, cu toarta aplicată sub nivelul muchiei buzei și acestea cu demarcații accentuate ale fiecărei părți a corpului cu nervuri și linii incizate, la care se adaugă decorația cu angobă albă și pastile de smalt colorat. Înălțimea acestor vâscioare se situează între 10 cm și 16 cm.

3. **Ulcelele**. Un anumit număr de vase au toate caracteristicile oalelor cu toartă și în plus cele mai multe au primit pastile de smalt, dimensiunile însă sunt mult reduse, astfel încât înălțimea variază între 7 și 11 cm. Profilul buzei corespunde chiar variantelor de oale: buză înaltă și evazată (Pl.V/7-9 și Pl.IX/9;11), buză înaltă cu marginea întoarsă spre interior (Pl.V/6;10 și Pl.IX/6;12), buză înaltă și verticală (Pl.IX/7), buză scundă și evazată (Pl.V/12 și Pl.IX/10) și buză scundă și întoarsă spre interior (Pl.V/11 și Pl.IX/8;12). În general se observă că ulcelele au beneficiat de mai mare atenție în ceea ce privește decorul decât oalele.

4. **Cănille** sunt vase care sunt mai apropiate ca formă, în special în partea lor superioară, dar și ca registru decorativ, de ulcioare. Și la căni este evidentă grija deosebită acordată de olari decorului. Ceea ce este specific cănilor de la Zimnicea este fundul, modelat după două tipare: ori inelar, înalt și profilat (Pl.IX/4), ori aplatizat, chiar până la orizontală (Pl.IX/2). După forma corpului se pot distinge trei tipuri de căni.

4.1. *Căni cu corpul bitronconic*, mai înalte, până la 16 cm, (Pl.V/1-2 și Pl.IX/1-2) sau scunde, de maximum 12,5 cm, cu gâtul înalt și larg, cu buza simplă sau îngroșată și evazată.

4.2. *Căni cu corpul sferic*, cu diametrul maxim și înălțimea aproape egale, cu buza înaltă, puțin evazată sau verticală, cu toarta supraînălțată sau alipită cu partea superioară imediat sub marginea buzei (Pl.IX/4-5).

4.3. Tipul de cană înaltă cu *corpul aproape cilindric*, este reprezentat de un singur exemplar, cu diametrul buzei egal cu cel maxim. Profilul vasului are o linie ușor sinuoasă, precizată de fundul profilat, dezvoltarea pântecului și evazarea buzei. Toarta ovală în secțiune este alungită (Pl.V/3 și Pl.IX/3).

III. Forme speciale.

1. **Opaitul** este reprezentat de un singur exemplar dintr-un vas scund în formă de tăviță, folosit la iluminat, cu o feștilă, cu diametrul de 11,4 cm și peretele cu înălțimea de 3,5 cm, perete care se arcuiește într-o parte formând un cioc de scurgere (Pl.V/21 și Pl.IX/18).

2. **Capacele** – sunt forme de ceramică utilizate la acoperirea vaselor – motiv pentru care o primă clasificare se referă la tipul de vas pe care îl proteja.

Capacele pentru oale – formează tipul comun, constituit din corpul tronconic, terminat cu un buton, care se sprijină pe o ramă circulară cu marginea ridicată și are o toartă pentru prindere. Diametrul oscilează între 14,5 și 17 cm iar înălțimea corpului nu depășește 8 cm.

Capacele din prima subgrupă au drept caracteristică comună toarta care se prinde de baza gâtului și marginea ramei, cu un arc mai larg. Butonul cu care se încheie corpul este și el tronconic sau trilobat. Toarta este întotdeauna plată, în formă de bandă (Pl.V/2;6 și Pl.IX/13-14).

A doua subgrupă cuprinde capacele cu toarta ovală în secțiune, prinsă cu capetele de partea superioară și de baza corpului, care capătă astfel o formă de arc strâns (Pl.V/14-15 și Pl.IX/15), butonul în această variantă este deschis în interior.

Capace pentru ulcior – A fost identificat un singur astfel de capac cu corpul în formă de calotă terminată cu un buton de prindere cu capul aplatizat (Pl.V/20 și Pl.IX/16).

3. **Strecurătoarea.** Este o formă cunoscută într-un singur exemplar. Are aspectul unei farfurii cu diametrul de 12 cm și înălțimea de 1,5 cm, cu fundul perforat cu 3X3 rânduri de orificii circulare (Pl.V/19 și Pl.IX/17).

Decorul ceramicii uzuale

Ca și formele, decorația ceramicii de uz curent din sec. XIV reprezintă nu numai o continuare a modelelor din epocile precedente ci și o permanentă perfecționare a lor (Theodorescu 1970: 6). Aceasta este epoca în care s-au definitivat caracteristicile olăriei ca meșteșug și manifestare a artei populare, în spațiul carpato-balcanic (Georgieva 1974: 182). Dacă forma este întotdeauna subordonată destinației, ornamentica răspunde mai repede tradițiilor și gustului artistic al utilizatorilor decât formei funcționale.

Analiza decorului ceramicii uzuale din așezarea de la Zimnicea implică structurarea ei în trei direcții: tehnicile de decorare; motivele ornamentale; organizarea decorului pe diferitele părți anatomice ale vaselor.

Tehnicile de executare a decorului sunt cele întâlnite în tot arealul Țării Românești (Slătineanu 1938: 61-82; Constantinescu 1972: 109-23; Pl.XXXIII; Idem 1984: 122-35; Fig.56; Diaconu și Baraschi 1977: 49-67; Fig. 37, 39, 42; Busuioc și Vâlceanu 1976: 504; Fig. 3, 7) și foarte asemănătoare cu cele din Bulgaria (Ovcearov 2000: 38-83; Fig.66-68; Georgieva 1974: 5-6, 11, 19).

a) *Incizia* este tehnica cea mai răspândită, și este aplicată în pasta moale cu un vârf subțire, ascuțit, în cele mai multe cazuri, cu un vârf bont, mai lat, doar la unele oale cu toartă și cu pieptenul. Motivele folosite de meșterii olari în incizie sunt limitate la *linia dreaptă*, întotdeauna orizontală, întrebuințată în bandă circulară pe suprafețele concave de pe buza, umerii și pânțelele oalelor și *linia ondulată și frântă, în formă de val*.

- Pe *oalele cu toartă* de la Zimnicea aceste motive sunt plasate în primul rând pe buză, unde apar sub forma benzilor de linii drepte (Pl.II/1;5) sau sub forma unui val (Pl.II/8), cât și în combinația de linii drepte și val (Pl.I/5). Pe umeri ornamentele pot fi liniile drepte în bandă (Pl.II/12) și asociațiile de val și bandă de linii (Pl.I/8) sau, foarte rar, de val și rețea de linii orizontale și verticale.

Când se folosește un vârf bont, care lasă *o impresiune mai puțin adâncă* iar distanța dintre linii mai mare, aspectul realizat este mai aproape de excizie. Motivul este aplicat de asemenea pe buză și umeri independent, în benzi de linii (Pl.II/2,12), sau de val pe gât (Pl.I/3).

- Pe *ulcioare* decorul incizat este organizat astfel încât pe piesele amforate benzile de linii sunt amplasate fie numai pe buză, fie pe buză și gât (Pl.IV/2), fie pe buză și umeri (Pl.IV/3). Pe piesele cu o toartă el este amplasat de obicei pe umeri, în bandă îngustă (Pl.IV/6), pe buză (Pl.VIII/7) dar și gât (Pl.VIII/4). Pe un singur exemplar liniile sunt asociate cu valul.

- Pe *ulcele* liniile incizate fie depășesc suprafața buzei, (Pl.V/7) fie sunt doar pe marginea acesteia (Pl.V/9).

- *Cănille și cănuțele* de la Zimnicea nu se încadrează în general în categoria decorației incizate, numai pe două exemplare fiind aplicate benzi de linii, pe buză (Pl.IX/1) și gât (Pl.IX/3).

b) *Impresiunile* sunt realizate cu pieptenul, cu un vârf bont, cu degetul sau cu unghia.

- Pe *oale*, decorul prin impresiune, în mod obișnuit, când este realizat cu unghia sau scoica marchează diametrul maxim (Pl.I/7) sau diametrul maxim și extremitățile umerilor (Pl.I/2), situație în care pe muchia buzei sunt făcute mici creștături. Tot câte două registre de impresiuni, practicate de această dată cu un vârf bont, delimitează umerii altor oale. Pe un număr restrâns de toarte sunt dispuse impunsături pentru ornamentare.

- *Ulcioarele* au drept decor și impresiunile cu unghia, sub formă de brâu. Pe ulcioarele cu o toartă și gât înalt acesta ornează gâtul (Pl.IV/7 și Pl.VIII/1) și accentuează linia de maximă dezvoltare a corpului (Pl.IV/10).

- Aceleași motive, când decorează *cănille*, sunt fixate numai pe gât (Pl.V/3) și pe umeri (Pl.V/2).

- Alveolele realizate cu degetul decorează marginea ramelor unor *capace* (Pl.V/14).

c) *Relieful* este o tehnică de decorare mai puțin utilizată la ceramica uzuală de la Zimnicea, exemplele oprindu-se la o singură categorie, *ulcioarele* și oricum la un număr restrâns de exemplare: un singur ulcior de tip amforă are dispuse radiar pe umeri mici brâie în relief, crestate. De altfel vasul este un exemplu de asociație de motive și tehnici: brâiele sunt acoperite de pete de smalt verde-oliv și sunt încadrate de tringhiuri duble și de o bandă din linii punctate între ele, pictate cu angobă albă; linia gâtului este întărită de impresiuni cu unghia, iar pântecele este acoperit de linii oblice lustruite. Din tipul cu o toartă există un exemplar cu decor complex, care are pe linia gâtului un brâu în relief, crestă, din care coboară pe umeri trei mici asemenea brâie verticale ce ating punctul de întâlnire cu pântecele. Acesta este trasat printr-o bandă de linii incizate încadrate de două linii în val. Buza și brânele sunt marcate de pete scurse de smalt verde-oliv, iar corpul este acoperit de linii oblice lustruite (Pl.VIII/9). Al treilea exemplu este un ulcior de mici dimensiuni, pe umerii căruia au fost plasați trei butoni în formă tronconică. Și de această dată este vorba de o combinație de tehnici și motive, gâtul fiind acoperit de smalt verde-oliv, asociat cu pictură în angobă și impresiuni cu unghia (Pl.VIII/1).

d) *Petele scurse și pastilele de smalt* acompaniază alte tehnici precum și diferite motive decorative pe *ulcioarele, căniile și ulcelele* de la Zimnicea (Pl.VIII/1; Pl.IX/1; 3; 5; 9). În aceste cazuri smaltul fiind aplicat pe buze și pe toarte (Pl.IX/7) sau scurs numai pe buză și sub formă de pastile pe pântec (Pl.VIII/2).

e) *Pictura cu angobă albă*, este restrânsă la două categorii de vase și la un registru redus de motive. Pe *ulcioare* se prezintă sub forma unor linii ondulate în semicerc, dublate de o linie punctată (Pl.VIII/1; 4). Pe unele *căni* desenul este în linie frântă, ca un tringhi, de asemenea dublat de o linie întreruptă (Pl.IX/1), iar o cană este ornată cu linii desenate radiar pe gât (Pl.IX/5). Acest decor pictat este concentrat întotdeauna în zona gâtului și a umerilor.

f) *Linii oblice lustruite* constituie caracteristica inventarului de ceramică uzuală de la Zimnicea. Dacă vasele din alte stațiuni nu posedă un asemenea decor în mod obișnuit, cele de la Zimnicea, reprezentând toate categoriile – străchini, oale cu toartă, ulcioare, ulcele, căni au aproape întotdeauna asociate cu alte tehnici și motive decorative linii oblice lustruite care acoperă pântecele de la umeri până la o anumită înălțime, diferită de la vas la vas, față de bază.

- *Străchinile*. Sunt decorate atât în interior, cu liniile în poziție radiară, cât și în exterior, în mai multe registre .

- *Oalele cu toartă* pe care s-au lustruit linii oblice reprezintă procentual 38% din totalul inventarului analizat, acest mod de decorare fiind diferit distribuit pe seriile tipologice stabilite: seria 1 conține 60% vase cu linii lustruite, seria 2 - 12%, seria 3 - 21%, seria 4 - 38% .

- *Ulcioarele* conțin de asemenea o proporție ridicată a pieselor ce au pe corp, între umeri și bază, linii lustruite. Un exemplar are liniile executate în registre divergente, dându-i-se un aspect deosebit (Pl.IV/4).

- Pe un *ulcior* cu gât înalt și o toartă și pe o singură *cană* liniile lustruite sunt trasate sub formă de rețea rombică.

O problemă încă nerezolvată este aceea a centrelor de producție cărora le aparține materialul ceramic nesmălțuit⁸ descoperit în situl medieval de la Zimnicea. Aici, cu toate că săpătura arheologică a acoperit o bună parte din suprafața așezării, nu au fost identificate urme ale unui atelier de olar, un cuptor sau deșeuri de ardere, nici rebuturi care să ateste o producție locală⁹. În aceste condiții proveniența ceramicii de la Zimnicea, deși ar trebui căutată deocamdată, teoretic, în afara limitelor sale teritoriale, apare ca foarte posibil locală. Pe de o parte difuzarea unei cantități atât de mari de vase, de la distanță, nu era lesnicioasă și implica costuri mai mari, pe de altă parte vasele, în special oalele cu toartă de aici au anumite particularități, cum ar fi marea incidență a decorului cu linii lustruite, care nu se regăsesc în producția celor mai apropiate centre de olărie contemporane cunoscute. La Coconi, unde în epocă a funcționat un centru de olărit, nu s-au semnalat oale cu decor din linii oblice lustruite (Constantinescu 1972: 110-12) iar la Păcuiul lui Soare vasele cu un asemenea decor sunt sporadice (Diaconu și Baraschi 1977: 53), cele mai evidente referințe, din acest punct de vedere, fiind oferite de vasele uzuale din ceramică de la sudul Dunării, din timpul celui de-al doilea țarat bulgar, produse în atelierile de la Târnovo (Georgieva 1977: 2-15; Fig.2-4). Indiferent unde a fost fabricată, ceramica gospodărească de la Zimnicea indică o producție artizanală bine dezvoltată, care prin tehnică, formă și decorație corespunde unor tipare larg utilizate în regiune și care satisfăcea nevoile cotidiene ale unei populații adaptate atât tradițiilor cât și modelor epocii.

În final îmi exprim recunoștința și aduc sincere mulțumiri reprezentanților tuturor instituțiilor care dețin material medieval rezultat în urma cercetărilor arheologice de la Zimnicea, pentru

bunăvoința și sprijinul pe care mi le-au acordat spre a-l studia și pentru informațiile pe care mi le-au pus la dispoziție: d-nei dr. Oana Damian și d-lui dr. Daniel Spânu de la Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' din București, d-nei dr. Anca Păunescu de la Muzeul Național de Istorie a României și d-lui Traian Popa de la Muzeul Județean 'Teoharie Antonescu' din Giurgiu.

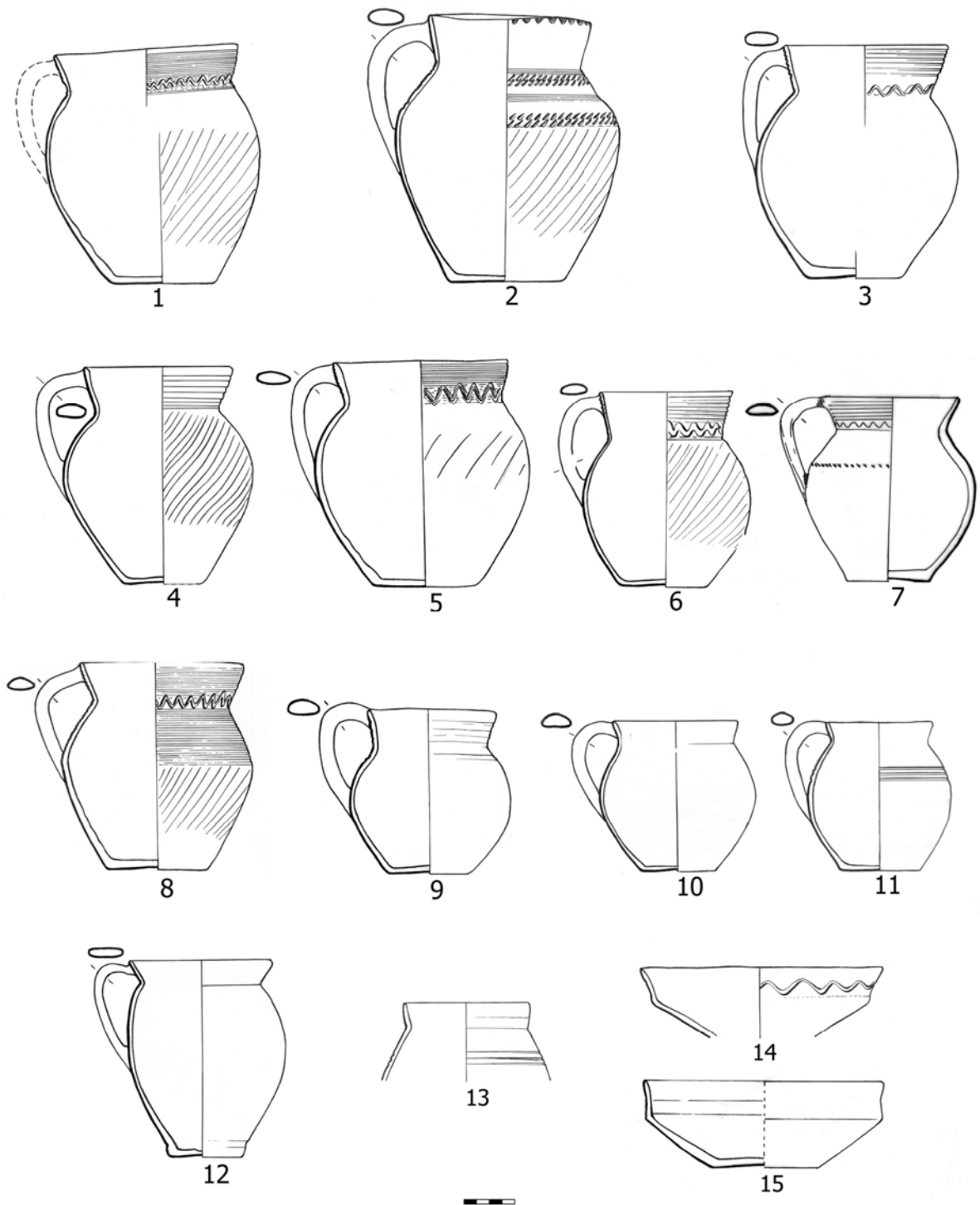
Note

1. În drumul lor spre Țara Românească cei doi pelerini catolici, *Peter Sparnau* și *Ulrich von Tennstadt*, autori ai relației din 1385, amintesc că au trecut Dunărea și au sosit în Țara Românească „unde are și voievodul de aici un oraș care se numește *Șviștov*” (Călători 1968: 19).
2. De mare însemnătate pentru lămurirea statutului așezării medievale de la Zimnicea este documentul din anul <1479-1480> prin care Basarab cel Tânăr Țepeluș poruncește ca mănăstirea Bolintin „să nu dea vamă la Brăila, la Dârstor, la Giurgiu, la *Sfiștov*, la Nicopoe, la Țimbru (DRH: 268, doc. 162)”.
3. În cazul în care am admite același număr de bordeie și pentru suprafața rămasă nesăpată, atunci așezarea ar fi cuprins cel puțin 150 de locuințe.
4. Satul de la Coconi în faza A, încheiată înainte de 1396, cuprindea 15 bordeie, (Constantinescu 1972: 69) și cel de la Măicănești, pe Colentina, care în timpul lui Mircea cel Bătrân avea 6 bordeie (Panait 1965: 190).
5. Monedele descoperite au fost emise în Țara Românească de domnitorul Vlaicu Vladislav și cele din Bulgaria de țarii Ioan Șișman, Ivan Alexandru cu fiul său Mihail și Ioan Sracimir, dar nu s-au semnalat monede ulterioare acestei epoci, nici măcar de la Mircea cel Bătrân.
6. N. Constantinescu pune în seama aceluiași eveniment distrugerea așezării de la Coconi în faza A (Constantinescu 1972: 154) și Gh. Bichir indică aceleași cauze pentru incidentul care a distorsionat așezarea de la Răreanca-Bragadiru (Bichir 1965: 439).
7. În aceste zone forma tipică este vasul borcan cu buza triunghiulară în secțiune, iar în ceea ce privește caracteristicile pasteii, aceasta este realizată din lut amestecat cu nisip cu mult siliciu care imprimă o suprafață cu asperități și după ardere o culoare vânătă roșietică în diferite nuanțe (Constantinescu 1984: 124)
8. Aceeași problemă rămâne deocamdată fără răspuns și în ceea ce privește ceramica smălțuită, de factură bizantină, la descoperită la Zimnicea.
9. Silvia Baraschi a întocmit seria criteriilor care pot demonstra o producție locală a ceramicii smălțuite (Baraschi 1979: 31), criteriile aplicabile și producției de ceramică nesmălțuită.

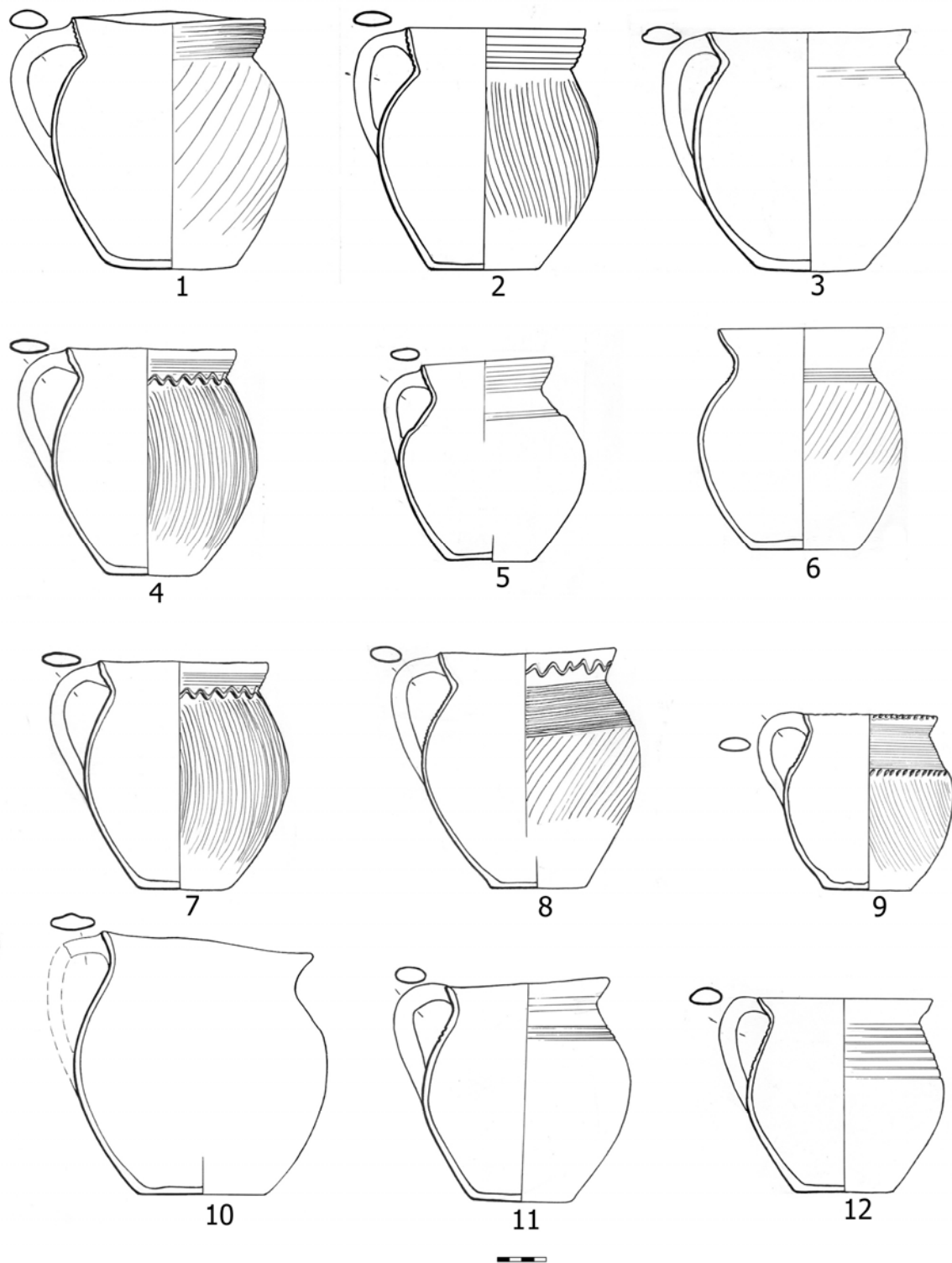
Bibliografie

- Angelov, N. (1980) *Tsarevgrad Turnov Patriarsheskiyat kompleks na tsarevets, prez XII- XIV vek*, 3, Sofia: Izdatelstvo na bulgarskata Akademiya na naukite.
- Baraschi, S. (1979) 'Sur la production céramique de tradition byzantine au Bas-Danube', *Études byzantines et postbyzantines* : 29-37.
- Bichir, Gh. (1965) 'Quelques problèmes des XIIIe et XIVe siècles dans la plaine Valaque à la lumière des fouilles de sauvegarde du village de Bragadiru (district de Zimnicea)', *Dacia N.S.* IX: 427-39.
- Busuioc, E și Vâlceanu, D. (1976) 'Ceramica din așezarea medievală de la Basarabi-Calafat (sec.al XIV-lea)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 27(4): 495-516.
- Călători (1968) *Călători străini despre Țările Române I*, București: Ed. Științifică.
- Constantinescu, N. (1965) 'Cetatea de pământ de la Frumoasa (r. Zimnicea)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 16(1): 731-43.

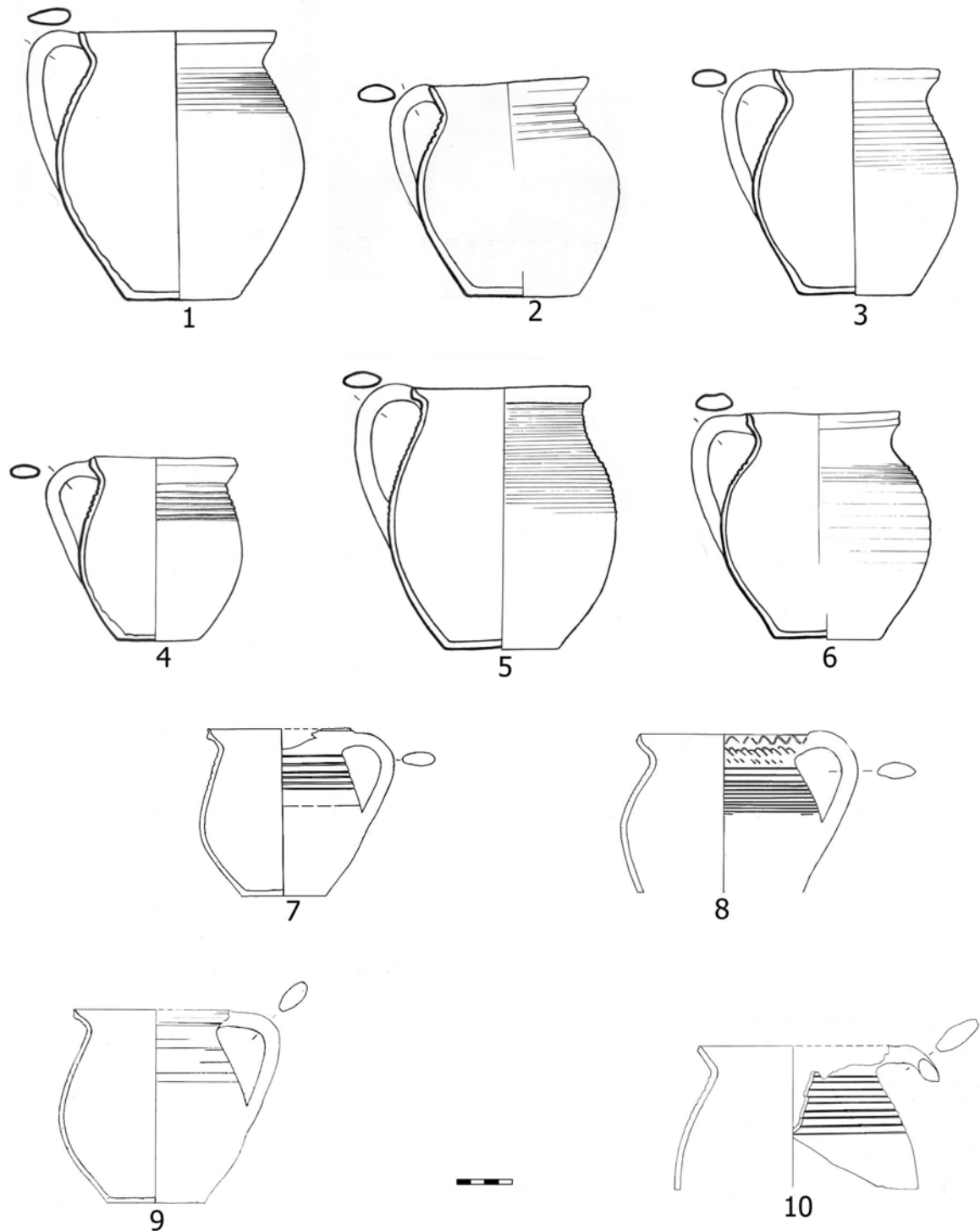
- (1972) *Coconi - Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, București: Ed. Academiei RSR.
- (1984) *Curtea de Argeș 1200-1400 - Asupra începuturilor Țării Românești*, București: Ed. Academiei RSR.
- Diaconu, P. și Baraschi, S. (1977) *Păcuiul lui Soare - Așezarea medievală*, II, București: Ed. Academiei RSR.
- Documenta Romaniae Historica* (= DRH) B, Țara Românească, I, 1966.
- Georgieva, S. (1974) *Keramikata ot dvoretsa na tsarevets-Tsarevgrad Turnovo*, II, Sofia: Izdatelsrvo na bulgarskata Akademiya na naukite.
- Mitrea, B. (1965) 'Monede antice și feudale de la Zimnicea', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 16(2): 239-60.
- Nestor, I. (1949) Săpăturile arheologice de la Zimnicea, jud. Teleorman, *Studii*, 2(I): 116-25.
- Nestor, I., Alexandrescu, A., Adăniloaiiei, B., Mitrea, B., Barnea, I., Casan, S., Mateescu, C., Nițu, A., Polonic, P., Pauncev, M. și Zirra, V. (1950) 'Așezările din societatea primitivă și sclavagistă în regiunea Dunărea de Jos', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* I: 93-102.
- Orton, C., Tyers, P. and Vince, A. (1993) *Pottery in Archaeology, Manuals in archaeology*, Cambridge.
- Ovcearov, T. (2000) *Keramikata na vtoroto Bulgarsko Tsarstvo*, Sofia: Pan-VT.
- Panait, I. P. (1965) 'Șantierul arheologic Băneasa-Străulești - Așezarea fortificată', *Cercetări Arheologice în București* II: 190-222.
- (1971) 'Cercetarea arheologică a culturii materiale din Țara Românească în secolul al XIV-lea', *Studii și Cercetării de Istorie Veche* 22(2): 247-61.
- Popa, R. (1972) 'Culture urbaine et culture villageoise au Bas-Danube aux XIII-e et XIV-e siècle', *Actes du II-e Congres International des Études Sud-Est Européennes* 2: 423-34, Athènes.
- Postică, Gh. (1994) *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu*, Chișinău: Ed. Universitas.
- Slătineanu, B. (1938) *Ceramica Românească*, București.
- Theodorescu, R. (1970) 'Sur les début de l'art populaire médiéval roumaine', *Revu Roumain d'Histoire d'Art*, Série Beaux-Arts VII: 12.
- Țânțăreanu, E. (2005) 'Date despre locuirea medievală românească din castrul roman de la Poiana-Flămânda, județul Teleorman', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* XXII: 459-64.

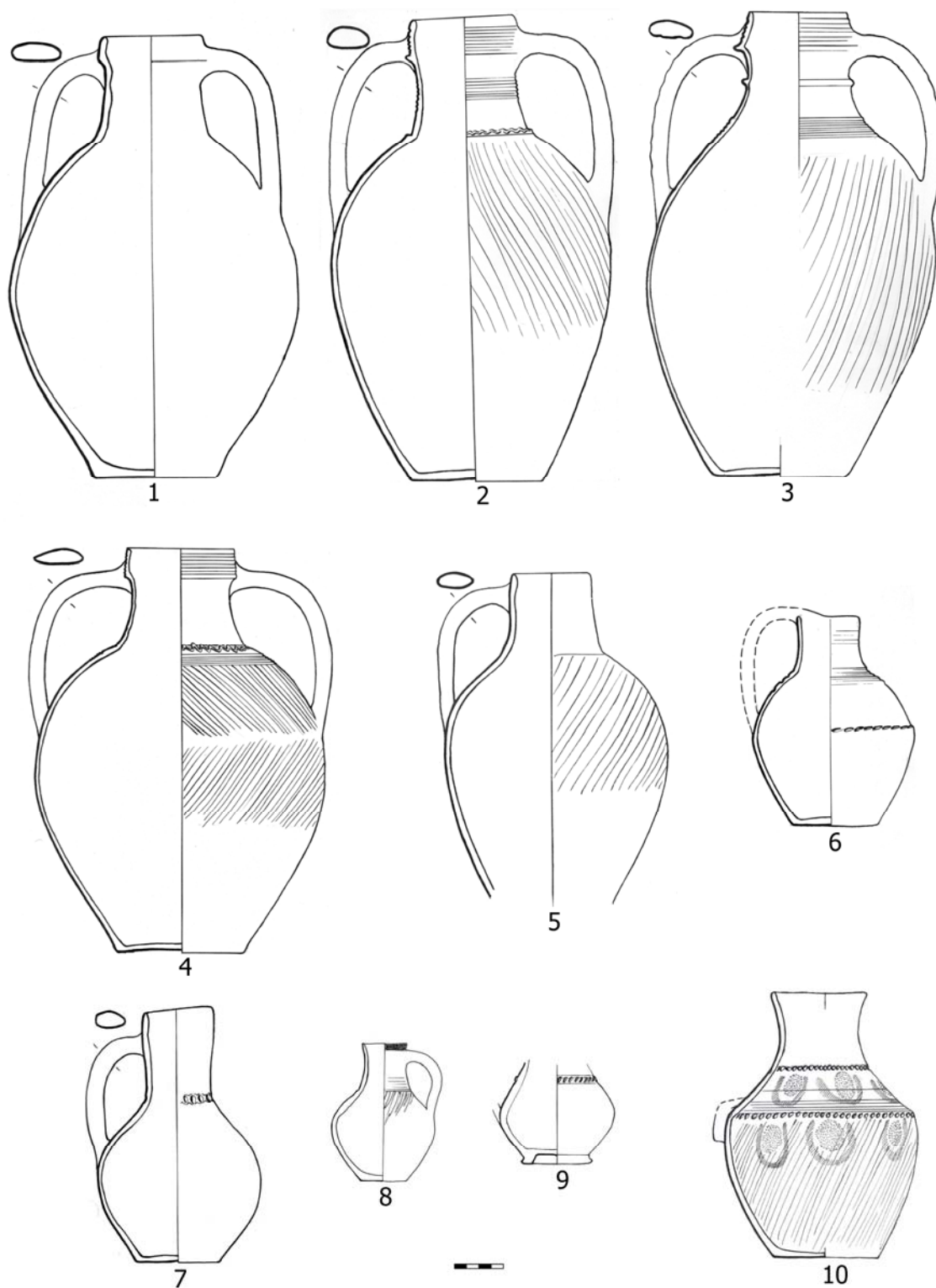
Oale cu toartă cu profilul buzei formând o linie dreaptă (1-13) și străchini (14, 15).
 One-handed pots with a straight line rim profile (1-13) and bowls (14, 15).

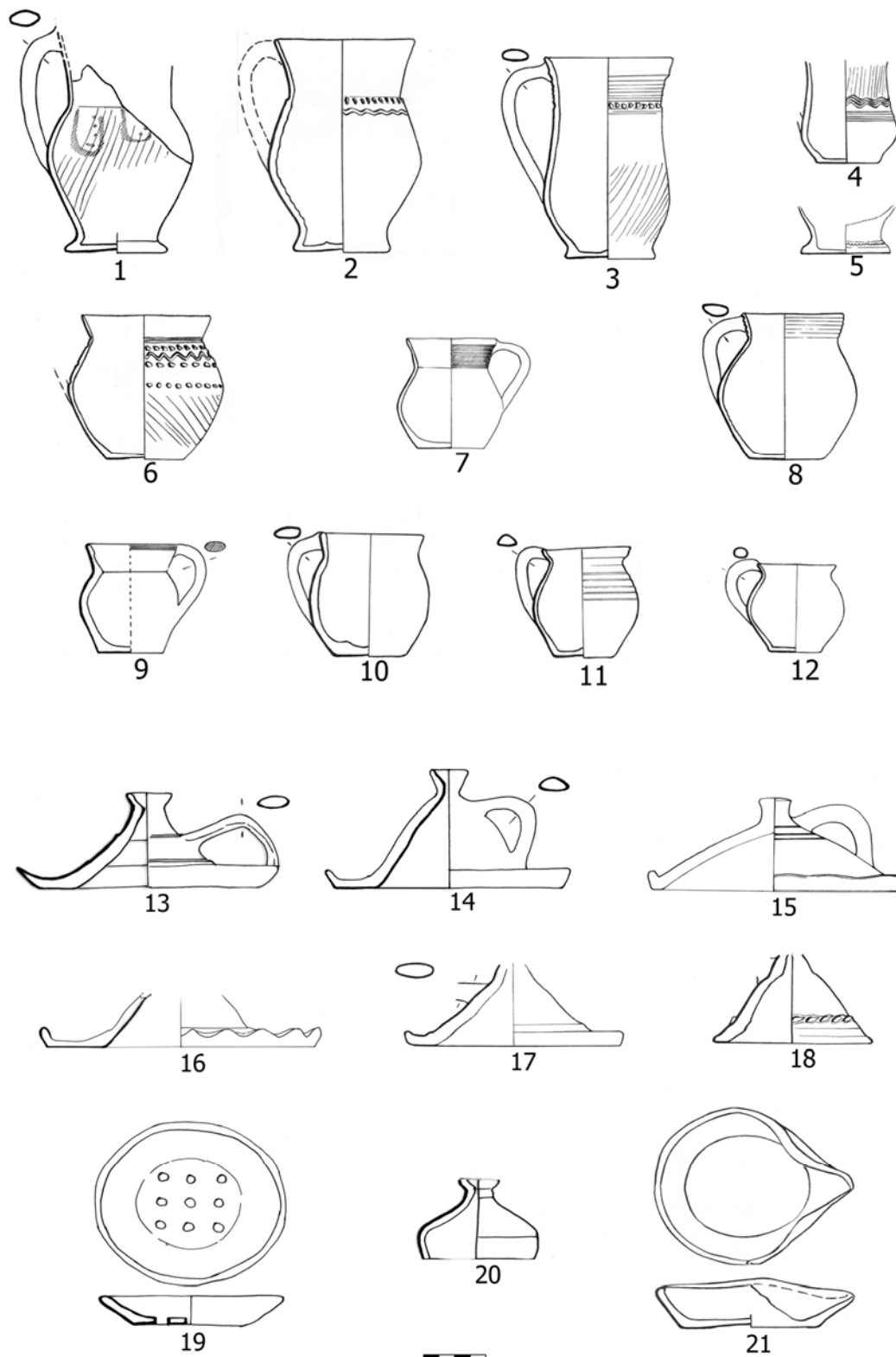
Oale cu toartă cu profilul buzei formând o concavitate în interior.
 One-handed pots with a concave inside rim profile.

Oale cu toartă cu profilul buzei teșit.
One-handed pots with a flattened rim profile.

Diferite tipuri de ulcioare.
Different pitcher types.

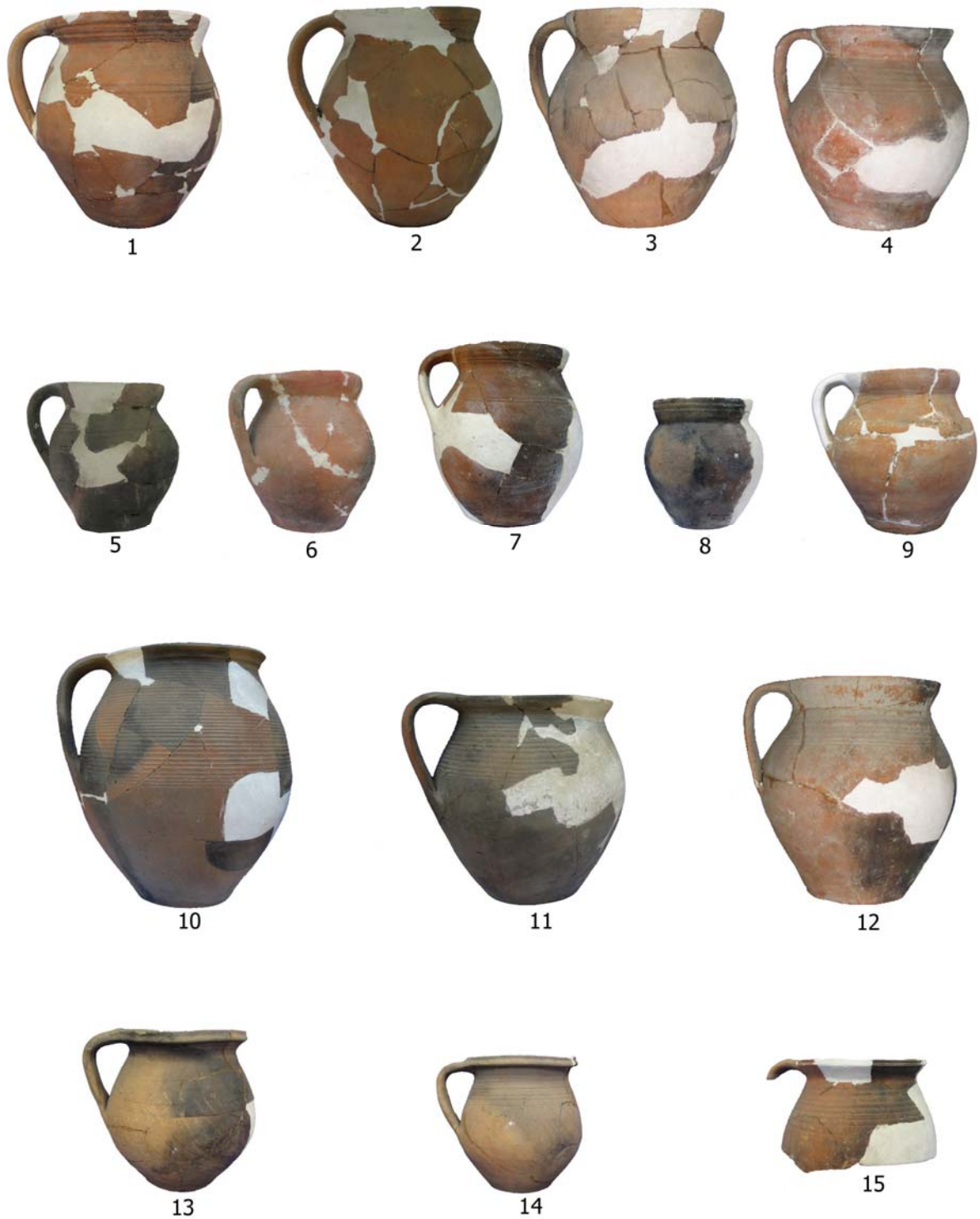

Căni (1-5), ulcele (6-12) și forme speciale: capace (13-18, 20), strecurătoare (19), opaiț (21).
Mugs (1-5), pitchers (6-12) and special shapes: lids (13-18, 20); strainer (19); and rush light (21).

Oale cu toată cu profilul buzei în linie dreaptă.
One-handed pots with a straight line rim profile.

Planșa VI

Oale cu toată cu profilul buzei albiat în interior (1-9) și cu profilul buzei teșit (10-12) sau răsfrânt ca o streășină (13-15).
 One-handed pots with a concave inside rim profile (1-9) and with flattened or turned-down (eaves) rim profile (13-15).

Tipuri de ulcioare.
Different pitcher types.

Căni (1-5), ulcele (6-12) și diferite forme speciale (13-18).
Mugs (1-5), pitchers (6-12) and different special shapes (13-18).

ARCHAEOLOGIES OF THE TELEORMAN VALLEY: THE CONTEMPORARY PAST AND FRAGMENTED RECORDS

Douglass W. BAILEY

Abstract: *How does one practice an archaeology of the Teleorman Valley? What are the correct scales of research? How precise should be the chronological scale? How precise the spatial scale? Based on the author's collaboration with the Muzeul Județean Teleorman, this article examines these questions and investigates the dimensions of research in the Teleorman Valley. With a discussion of the potential for cross-period research, a comment on the fatal assumptions that underlie distribution maps of prehistoric sites in riverine landscapes, and a suggestion of the benefits of a 'archaeology of the contemporary past', this article proposes a multi-period and multi-disciplinary approach to an archaeology of the Teleorman Valley.*

Rezumat: *Cum se practică o arheologie a Văii Teleormanului? Care este dimensiunea corectă a cercetării? Cât de precisă ar trebui să fie scara cronologică? Cât de precisă ar trebui să fie scara spațială? Având la bază colaborarea autorului cu Muzeul Județean Teleorman, acest articol analizează aceste întrebări și investighează dimensiunile cercetării din Valea Teleormanului. Cu o discuție asupra potențialului de cercetare, un comentariu asupra premizelor decisive care marchează distribuția siturilor preistorice în peisajul riveran și o sugestie cu privire la avantajele unei 'arheologii a trecutului contemporan', acest articol propune pentru o arheologie a Văii Teleormanului, abordarea multidisciplinară a mai multor epoci.*

Keywords: *Teleorman Valley; Măgura; Archaeological Method and Theory; Contemporary Past.*

Cuvinte cheie: *Valea Teleormanului; Măgura; metodologie și teorie arheologică; trecutul contemporan.*

What is the archaeology of the Teleorman Valley? What can archaeology bring to our understanding of one part of one river within the vast stretch of plains and river valleys that run from the southern Carpathians to the Danube? A first answer must be that there is no one, single archaeology of the Teleorman, but many deep and complicated palimpsests of often conflicting records of past behaviours. In this sense, it is common (and valid) for us to identify and study (on their own) different periods in a traditional way, for example, with a Late Upper Palaeolithic giving way to an Early Neolithic, yielding to a Middle Neolithic, and so on through the proto-historic and into the historic eras. Alternatively, we can focus our analytical attention on a particular culture: on Gumelnița or on Dridu or any of a vast range of other groups. Furthermore, we can work on the archaeology of a particular modern political or administrative region or of a geographic territory or of a geological and geomorphic zone. Regardless of the approach that we take, we must ask ourselves an important question: when we design our archaeological practices in any of these ways, what is it that we are doing, and what are the consequences of these practices for shaping (and potentially limiting) the types and ranges of knowledge about the past that we are creating (and indeed on the validity of that knowledge)? In this article I attempt to answer this question by examining the range of different scales of analysis along which an archaeology of the Teleorman Valley could proceed. The resulting article is intended as a provocation to potential future work in the Teleorman County to be planned with my colleagues at the Muzeul Județean Teleorman (MJT).

Time

If we pause for a moment in order to think about the different scales at which we carry out our archaeological (and historical) research, we realize that there is a tremendous variation in the types of knowledges about the past that we can produce. In thinking about the scales of our analyses, we begin to ask fundamental questions about the goals and consequences of what we are doing when we study the past. What is the correct temporal or chronological scale at which we should set our investigations? Should a prehistorian set the time-scale of his or her investigative vision at a millennium or perhaps half a millennium, so that discussions and research questions remain at a relatively imprecise scale of understanding, so that one can only conclude about very large scale processes of human activity over 500 (or more) years? Such a scale of research generates conclusions and interpretations of a very general nature: about movements of populations, of significant changes in rainfall, humidity, or temperature, and of shifts in technologies, industries and economies.

A critical question that lives at the core of my own work follows: is the prehistoric archaeologist trapped at this, more general, scale of research, and are higher resolution examinations of past behaviours only permissible for archaeologists of later, mostly historic, periods? Does the prehistoric archaeologist have any method (or justification) for working on a finer scale of shorter periods of time: of centuries, of decades, of years, and even of months, days, or moments? If the prehistorian cannot work at these finer scales of temporal resolution, then a second question surfaces: what is an acceptable resolution for the historical archaeologist, such as a specialist in the Medieval period? Is there an advantage (in terms of temporal precision) for the scholar who can intertwine material culture and architectural floorplans with the words of written texts? What justifies this advantage? Does the Medievalist's opportunity to match the written word with the excavated object and architectural plan allow a temporal precision that zooms-in on the scale of a year, or even a season, or even a particular moment of a particular day? Does the presence of a written record justify such a high resolution of examination? Why are the written records of the historical periods given a priority over the material culture of the prehistoric? More critically, how accurate is that written record? How closely does it represent the reality of the past? Is it more accurate and representative than the organic deposits in a sequence of hearths from the Neolithic or Bronze Age? More importantly, what exactly does that page of text represent? Do the records of the historic periods provide a closer representation of life as it was lived, or do they, in fact, represent the perceptions (and ideologies) that a privileged group (the literate, the landed, the powerful) held about how life should be lived (and thus probably not of how life actually was experienced on a day-to-day basis)? Seen in these ways, the temporal resolution of investigation emerges as one of the fundamental dimensions along which archaeologists must consider their positions before approaching an object of study, such as the archaeology of the Teleorman Valley. For example, can I (while working on the Neolithic) carry out research at a temporal scale that is traditionally accepted for the historical specialist? Can I study a Neolithic moment?

At another level, there are multiple, potentially conflicting, levels of temporal variation available for an archaeologist examining the human record of the Teleorman Valley. At a very practical level, one can ask another question: can an archaeologist (who specializes, for example, in the specific material and patterns of the Neolithic period) contribute anything of intellectual value to the study of the Dacians, or of the Early Modern Period, or of post-WWII totalitarian Romania, or even of the Teleorman of the current period of EU-membership? In many parts of the world, most of the authorities (i.e., those who control permits for fieldwork and who distribute funds for research) argue against such cross-period collaborations; they stand firm in defense of the specializations of period-particular expertise and for the separation of experts into narrow areas of interest and research. I am convinced that these authorities are mistaken.

One of the great advantages that institutions such as the MJT possess is that the practicalities of their personnel and economies necessitate the practice of a local archaeology in which a small team of practitioners are obliged to work across very different periods of time and with significantly diverse methodological approaches and research agendas. Writing this, I do not doubt that in the highly specialized (and funded) research institutes of capital cities or large departments of the world's mega-universities, there is much to be appreciated and envied. What these latter institutions lack, however (and perhaps what their directors refuse to understand) is the value of the enforced multi-disciplinary, multi-period, work of archaeologists whose daily and seasonal schedules do not have the luxury of those (apparently) more prestigious centers of research. Of course, there is a third set of archaeological institutions: the professional units or archaeological contract companies. Like the archaeologists of the regional museum, the contract archaeologists also find themselves excavating widely different periods and stratigraphic sequences. Like the regional museum archaeologists, the contract archaeologists gain an advantage in all of this; their approach to the past (of all periods) is open and multi-faceted, and (of necessity) they accumulate a unique and vast set of perspectives on the varieties contained within the material records of the past and on the conflicting accounts that the past contains.

In recent debate about the goals and direction of archaeology, there have been repeated calls to redefine archaeology and to collapse the past into the present, indeed to argue that the past only exists in the present. Many of the most theoretically informed archaeological thinkers now define archaeology as a study of the way that the past is related to the present (for examples, see the interviews of Ian Hodder, Michael Shanks, Ruth Tringham, and Kostas Kotsakis; Bailey 2005, 2006, 2007, 2008). The basic premises of the approach are as follows. If one accepts, first, that the archaeologist sits in the present and does all of his or her work in the present (looking out from the

present onto the past), and, second, if the archaeologist accepts that that all of the objects, sites, records that he or she studies also sit in the present (where, in fact, the archaeologist studies them), then one must conclude that the past only exists in the present. The consequence of these arguments is that we dissolve the traditional temporal distinctions between periods, phases and eras: most bluntly, that we reposition the (pre)historic record into the present.

A second recent debate of relevance to the archaeology of the Teleorman Valley is one that has broken long established rules of archaeological practice and which focuses on an 'archaeology of the contemporary past' (Buchli and Lucas 2001). One part of this approach refers to historical archaeology, especially as it studies the very recent past, such as the material culture and traces of human behaviour of the 20th and 21st centuries. A second, integral, part of the archaeology of the contemporary past is the application of traditional archaeological methods (excavation, compositional and provenance analysis, etc.) and thinking (research agendas, applications, consequences) to the currently unfolding patterns of life lived in the present. Fieldwork in this new tradition combines ethnography with archaeology and creates something that is more than the sum of those two disciplines.

The archaeology of the contemporary past is not to be confused with ethnoarchaeology, where modern experiments or observation are carried out in order to create explanatory analogies that can be used to better understand activities and processes in the distant past. The archaeology of the contemporary past is only about the present; it has nothing to do with the past. Its contribution to the knowledge about mankind is that it recovers, examines, documents and represents the commonplace rhythms of daily life that are the fabric of existence and which are commonly avoided or discarded by the more traditional studies of the past as they are practiced by large institutions where research continues to focus on 'big-men' and large-scale processes over the long-term. The archaeology of the contemporary past has substantial and significant contributions to make to the wider study of the modern human condition, and of what it means to be human at the personal and daily levels. What distinguishes this approach from sociology and cultural or social anthropology are the particular methods and the research questions that a study of the contemporary past brings to the archaeological record of the modern world. For example, by studying the patterns of modern garbage disposal, or the daily stories of mobile communities (such as seasonal agricultural workers), or the patterns of design of mass produced objects, the archaeology of the contemporary past directs professional analytic attention onto the minute and almost always overlooked traces of activities, everyday objects, and commonplace processes that make up the reality in the modern world.

Space

If time is one of the major dimensions along which the variety of archaeologies of the Teleorman Valley extends, then an equally significant dimension is the spatial one. What is the correct spatial scale to work: to think, to catalogue, to interpret, indeed to practice the craft of archaeology? Should we continue to work at the large-scale: of regions, territories, counties, or even parts of a single river-valley? When we walk across, document, and investigate a prehistoric landscape, what is it that we are investigating? Is the landscape a spatially coherent unit? What assumptions do we make about its condition and about its coherence? Can we justify the assumptions that we make? These questions are fundamental ones for the prehistorian to ask (and to answer).

An example from our collaborative work with the MJT in the Teleorman Valley has proved to me how important these questions are, and how significant are the consequences of the answers. More importantly, this example has irreversibly shattered my confidence in the creation and use of site distribution maps in prehistory. As distribution maps are one of the standard information sets that prehistoric archaeologists create and exploit in their interpretations of ancient human behaviour, a fatal flaw within them will have substantial implications for the practice of prehistoric archaeology in the Teleorman and beyond and in the ways in which archaeologist draw conclusions not only about the location of sites, but also patterns of population increases, decreases, migrations and immigrations?

The example come from the work of the Southern Romania Archaeological Project, codirected with Radian Andreescu (MNIR). One of the greatest lessons that I have ever learned as an archaeologist came during that project, in the summer of 2003, when I walked across the bottom of the Teleorman Valley south-west from Măgura, crossing first the Clănița and then the Teleorman Rivers, continuing across the flat open grasslands, and then climbing up the terraces and on towards the Vedeia Valley. I was walking with Mark Macklin, a Professor from the University of Aberystwyth who specializes in the long-term patterns of river activity, of changes in the position and direction of

ivers, of changes in the speed and depth of rivers, and of the characteristics of rivers as they change over long periods of time in landscapes just like the one in the valley bottom of the Teleorman. In a way that I had never understood before, Mark talked me through (and walked me through) the history of that part of the Teleorman River Valley.

To begin with (and as any local would have told me), the present, 21st century, Teleorman River, in its current position and with its current rate of flow, is a relatively young river and does not represent its prehistoric position or character. Indeed radiocarbon dates subsequently analyzed by Mark and his team showed that the river had taken up its current position only in the past 1000 years. As Mark and his colleagues studied the Teleorman in the area southwest of Măgura, their team started to reconstruct an increasing dynamic history for the river which revealed a river that had moved its position and changed its character significantly over the long-term (and indeed which would continue to change in the near future). The period-by-period details of that history are significant and as such will be published soon elsewhere, though see Bailey et al. 2002, 2004. However, the most significant lesson that I learned from Mark was how naïve and wrong I had been in seeing the Teleorman Valley as one coherent landscape, which had been sequentially occupied (or abandoned) by successive culture groups over thousands of years. With my perception of the valley as a stable landscape, I had been working with data from our own field-walking research and from other studies of the region by local archaeologists. I had been using this data about the distribution of sites from different prehistoric periods in order to develop models of changes in the human use of the valley over time (from before the Neolithic through to the Iron Age).

Mark showed me how misguided my perception had been and, in turn, how unsupportable were most (perhaps most?) distribution maps of sites in riverine landscapes. The long-term record (i.e., the palaeohistory) of the Teleorman contains clear traces of many changes in the river's position and character. Furthermore, these changes occurred frequently, have continued to occur up to the recent past, and will accelerate if current predictions of changes to our present climate are correct. The significant cause of these changes in the river have been due to very large-scale (i.e., global level) changes in climate (and thus the frequency of rainfall, storms). The major consequence has been cycles of major events of river flooding which have assaulted the valley bottom and, as a result, which have fundamentally affected the coherence of the archaeological record. As Mark explained, each major flooding event or extended period of intermittent flooding, washed away significant portions of the cultural landscape that had accumulated before the flooding. Thus, large portions of evidence for the actual record human settlement and activity in the valley had been swept away repeatedly at irregular intervals running back through the entire record of human activity in the Teleorman Valley. After each period of flooding, the valley-bottom re-established itself (both geologically and culturally) with the gradual accumulation of silts and soils and the equally gradual re-establishment of a record of human activities and occupations.

The position of the Teleorman River also reestablished itself with each new post-flooding period. Sometime the river's position was greatly changed; other times, the change was minimal. Importantly, as no two cycles of major flooding events were the same, the effects on the landscape varied. During some flooding periods, huge parts of the soils (and with it the cultural record) were washed away and redistributed. During others, only some parts were affected. Over the long-term, the repeated cycles of flooding and re-establishment created a modern archaeological landscape which represents no complete record of any of the successive periods of the past. The long-term flooding-and-regeneration cycles have created a landscape that is (literally) a shredded fragment of its true past. While some parts of each different prehistoric landscape survived the cycles, many other portions were lost (or worse, redistributed fatally out of context positions). Therefore, when we look at the valley bottom of the Teleorman River west of Măgura, we are looking a cultural landscape that has been sequentially (and disproportionately) scrapped clean and re-established due to natural events.

The best analogy that I can think of for visualizing the situation in the Teleorman Valley is to think of a cardigan sweater made out of blue wool. The first winter that you wear the cardigan, it is new and the fabric has no holes in it and all of the buttons are in their places running up-and-down along the front. At the end of the first winter, you pack away the cardigan with the rest of your winter clothes. That summer, a flock of moths takes residence in your wool cardigan. When you take the cardigan out of storage at the beginning of the next winter, you see that there are big holes in the fabric where the moths have eaten the wool; in fact, even one of the buttons is missing. Your mother-in-law (after she has scolded you for not properly storing your cardigan), repairs the holes by sewing them full of new wool, though she cannot match the original colour and thus uses brown wool for her repairs. She also replaces the buttons, but uses buttons of different shape from the original ones.

Year after year, this process is repeated again and again with the changing of the seasons. After ten years, your mother-in-law gives up and stops repairing the holes and replacing the buttons, and your wife takes over. To establish her regime of repair from that of your mother-in-law, your wife uses green wool and square buttons. The moths do not mind which colour wool they eat, and during some summers they eat a combination of some of the brown wool that your mother-in-law has sewn as well as some of the original blue wool of the cardigan as well as some green wool that your wife has sown. In other years, they eat only the original blue wool, in other years they eat only your wife's green wool, and in still other years they eat only the brown wool. Furthermore, the moths don't mind which part of the cardigan that occupy during the summers.

Another ten years pass and your wife refuses to make any more repairs (and she tells you to get rid of the cardigan). Your daughter (always sympathetic) then takes over the repairs; she decides to use yellow wool and triangular buttons. In any event, after many years of wool-eating by the moths and of sewing by the women of your life, the cardigan contains very little of its original wool and, to make matters worse contains wildly different proportions of the different colours of wools that were used by the different repairers. This past winter, your granddaughter asks you to tell her what the cardigan looked like when it was new; you tell her that it was completely blue and had seven pyramid-shaped buttons running down the front. You begin to tell her about all the repairs that have taken place and of each of her relatives who carried out the work. Your granddaughter asks why your mother-in-law did so little repairing as there is very little brown wool in the much repaired cardigan. You insist that, in fact, your mother-in-law did the most repairing of all of the women. The problem is that the successive phases of wool-eating and of repair have left very little of the brown wool or of her buttons. There is very little evidence of your mother-in-law's work, even though she probably did more than any other.

Translating this analogy back to the archaeology of a riverine landscape, the original wool cardigan represents a landscape without any human occupation. Each storage-season of wool-eating by the moths represents an episode of significant flooding in the river valley which striped away parts of the then existing natural and cultural landscapes. Each repair-sewing represents a re-occupation of the landscape by people of a successive culture or phase. The moths (or, in archaeological terms, the flooding events) partially remove evidence of the sewing repairs (or, the reoccupations of the landscape). Your conversation with your granddaughter represents the archaeologists arguing about the density of population in the riverine landscape for a particular phase of the past.

Thus, for the Teleorman River, the most significant problem for the archaeologists is not the loss of portions of the prehistoric cultural landscapes; the biggest problem is that it is almost impossible for us to reconstruct (with any degree of accuracy) the successive versions of the flood damaged (but successively re-occupied) landscape. When we look at the cardigan (and the landscape) today, it is clear that both cardigan and landscape have changed from their original conditions. We cannot, however, reconstruct an accurate series of successive colours of repair or of phases of cultural occupation. In both cases, we only have a fragmented record of the past.

In terms of the Teleorman Valley as a cultural record therefore, no distribution map based on modern field-walking data will provide an accurate representation of any period of the past. While this is particularly the case for the prehistoric past, it is also true of the more recent proto-historic and historic pasts. This is confirmed by the evidence that major changes in river activity not only occurred frequently but also occurred through the recent past. It is with this understanding of the behaviour of rivers over the long-term that I no longer have any confidence in site-distribution maps, or archaeological population estimates, or arguments about immigration, migration or demic diffusion, that are based on the modern-day distribution of sites across a riverine landscape. Furthermore, as most prehistoric landscapes are riverine, I have little (if any) confidence in larger discussions of site distributions and thus of population movements (and thus of cultural change) across a region as a whole.

(Re)definition

The conclusions about the reality of site distributions across riverine landscapes (i.e., that we study landscapes which as palimpsest of periods, phases and events) complement the earlier discussion about the potential for archaeological work at many different places along the temporal dimension (i.e., that archaeologists should not be limited to individual periods). Following these proposals, a final (and most critical) question emerges: what are we to study if we are to carry out an archaeology of the Teleorman Valley? Is it to be about the Neolithic or the Medieval period, on their own, or is it to be about all periods and phases of activity from the most distant past to the day during

which you are reading this sentence? If the surviving cultural landscape has been fragmented in such a way that we cannot reconstruct successive periods of its occupation, then what are we to study? Towards what investigations, if any, should we focus our efforts and investigative energies?

My suggestion is that an archaeology of the Teleorman Valley should take as its object of study everything ranging from the entire valley itself over the longest period of time (e.g., from the earliest appearance of Homo Erectus in Europe to the present, EU-dictated present) down to the tiniest object which has the shortest life span (e.g., a snippet of conversation between two people standing outside the current Mayor's office in Măgura, or the lesson plan for this morning at the School, or yesterday's visit by the priest to an elderly village resident). How can all of these diverse (and by definition, fragmentary) pieces of information be orchestrated into a piece of research that has value for the residents of the villages and, at the larger level, for the county, and indeed for communities further afield?

Based on the work that we have already carried out (in collaboration with the MJT) on the prehistory of the valley, and based on the philosophy sketched out in this article, I propose that there exists the perfect context for the MJT to carry out a fundamentally radical and trend-setting project into the archaeology and history of the Teleorman Valley. Such a project would take as its basis the current population of Măgura and their perceptions of their pasts. In this sense, the project would be an archaeology of the contemporary past. It would provide an opportunity for the village to locate itself, with the sophistication of specialist histories and prehistories of its past, but also with authority given to the local, small-scale, but no less important personal histories of its everyday existence. In these senses, such a project would establish Măgura (and the MJT as the coordinator of the project) as trend-setters on the maps of county, country and European Union at the beginning of the 21st century. In addition, it would also provide the opportunity for local archaeologists, historians and ethnographers to create a rich and full academic and intellectual record of this part of Europe. Such a project would have the potential to establish the MJT at the cutting-edge of interdisciplinary work in archaeology and history.

Bibliography

- Bailey, D.W. (2005) 'An interview with Ian Hodder', *Studii de Preistorie* 2: 9-16.
 — (2006) 'Interview with Michael Shanks', *Studii de Preistorie* 3: 8-18.
 — (2007) 'Interview with Ruth Tringham', *Studii de Preistorie* 4: 7-16.
 — (2008) 'Interview with Kostas Kotsakis', *Studii de Preistorie* 5: 7-13.
 Bailey, D.W., Andreescu, R., Howard, A.J., Macklin, M.G. and Mills, S. (2002), 'Alluvial landscapes in the temperate Balkan Neolithic: transitions to tells', *Antiquity* 76: 349-55.
 Bailey, D.W., Andreescu, R., Thissen, L., Howard, A., Macklin, M., Haită, C. and Mills, S. (2004) 'Landscape archaeology of Neolithic southcentral Romania: aims, methods and preliminary results of the Southern Romania Archaeological Project', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 52: 3-40.
 Buchli, V. and Lucas, G. (2001) (ed.) *The Archaeology of the Contemporary Past*. London: Routledge.

CONSIDERAȚII TEORETICO-METODOLOGICE PRIVIND STUDIUL PRACTICILOR FUNERARE (I): CONTRIBUȚIILE ANTROPOLOGIEI CULTURALE ȘI SOCIALE

Cătălin LAZĂR

Abstract: For over a century, anthropologists have analyzed death-related phenomena to acquire knowledge concerning religion, social organization, and economic cooperation. There have been notable epistemological shifts in this inquiry by socio-cultural anthropologists, with a 'time lag' prior to concomitant archaeological shifts in explanation of similar phenomena. This article reviews interpretations of major anthropological paradigms during the last 100 years of the study of mortuary practice. Major theoretical advances were brought about by paradigmatic changes. The contribution of the anthropological school to the development of a theory of mortuary practice is very important for archaeologists because it widens the horizons of the interpreter.

Rezumat: De-a lungul timpului, școala antropologică a analizat fenomenele sociale legate de moarte, acumulând o experiență substanțială privind comportamentele funerare specifice diferitelor comunități umane. Multe dintre direcțiile de cercetare dezvoltate de antropologia culturală și socială au fost preluate, adaptate și completate de reprezentanții diferitelor curente teoretico-metodologice dezvoltate de disciplina arheologică. În cei aproape 150 de ani trecuți de la primele încercări de interpretare a fenomenelor funerare, antropologia culturală și disciplinele conexe acesteia, prin metodele specifice, au formulat diverse concepte, idei, ipoteze privind comportamentele funerare, grupate în cadrul unor curente teoretico-metodologice, acestea fiind prezentate sintetic pe parcursul acestui studiu. Contribuțiile școlii antropologice la studierea fenomenelor funerare sunt extrem de importante pentru arheologi deoarece, pe de o parte, ele au influențat teoriile arheologice legate de interpretarea practicilor funerare, iar pe de altă parte constituie o sursă inestimabilă pentru arheologi, mai ales din perspectiva modalităților în care ar putea fi interpretate descoperirile funerare din trecut.

Keywords: mortuary practices; cultural and social anthropology; methods and theory.

Cuvinte cheie: practici funerare; antropologie culturală și socială; metode și teorii.

Descoperirile cu caracter funerar reprezintă una dintre cele mai frecvente categorii de *fapte sociale*¹ analizate de arheologi, ele constituind întotdeauna o atracție pentru aceștia. Însă, interesul pentru acest domeniu s-a născut cu mult înainte de cristalizarea arheologiei ca disciplină de sine stătătoare.

Astfel, încă din secolul al XIX-lea, antropologia culturală și socială² a creionat câteva direcții de cercetare în domeniul practicilor funerare, ulterior, majoritatea conceptelor postulate fiind preluate, adaptate și completate de reprezentanții diferitelor curente teoretico-metodologice dezvoltate de disciplina arheologică.

Prin metodele de cercetare specifice (observația participativă, ancheta etnografică etc.), antropologia a fost prima disciplină care s-a ocupat de studiul diverselor aspecte ale societăților umane, de înregistrarea științifică a anumitor aspecte comportamentale (inclusiv în domeniul practicilor funerare) și de reconstituirea trecutului diferitelor populații.

Studiul de față, conceput în mai multe părți³, va prezenta diversele direcții de cercetare și principalele curente teoretico-metodologice dezvoltate de către diferitele discipline ce s-au ocupat de studiul domeniului funerar⁴. Din motive obiective, ne vom limita la prezentarea autorilor care au avut o contribuție majoră la dezvoltarea scheletului teoretico-metodologic al studiului practicilor funerare⁵.

Curentul evoluționist

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu afirmarea *evoluționismului*⁶, încep să se cristalizeze perspectivele teoretice ale antropologiei, vizându-se identificarea unor legi în ordinea fenomenelor sociale și culturale în contextul fluctuațiilor istorice. Întreprinderea aceasta, deși utopică într-o oarecare măsură, se bazează pe metoda comparativă, secvențele evolutive fiind construite în funcție de o axă orientată dinspre *simplu* spre *complex*, fiind admisă uniformitatea psihicului uman. Acest curent de gândire era bazat și pe analogia biologică, dar într-un mod distinct de teoria darwinistă prin natura sa deterministă (Taylor 1999: 240-2).

Discuțiile privind practicile funerare erau prezentate în contextul 'religiilor primitive', maniera de prezentare a problematicii îmbrăcând un aspect filozofic, bazat pe argumente raționale și idealiste (Binford 1972: 209; Bartel 1982: 33).

Edward Burnett Tylor (1832-1917) a fost unul dintre reprezentanții curentului evoluționist, aducându-și contribuția la dezvoltarea instrumentelor religiei comparate, în special prin teoria despre

animism, pe care l-a considerat forma primordială a 'religiei primitive' (Bartel 1982: 34). Animismul reprezenta credința în spirite, acestea fiind energia supremă ce anima toate ființele vii⁷ (Le Moal 1999: 69-70). Fenomenul visului era considerat o formă de separare a spiritului de corp, situație similară cu experiența morții. În momentul morții corpului fizic, sufletul continua să existe (Bartel 1982: 34-5; Saler 1997: 3; Cziko 2000: 15-16). În lucrarea sa *Primitive Culture* (1871), E. B. Tylor va prezenta sintetic (descriptiv) practicile funerare din cadrul anumitor societăți tradiționale, deși acestea nu aduc informații relevante privind elementele distincte ale ritualului funerar (Bartel 1982: 35). Se remarcă mai ales observațiile făcute în legătură cu orientarea cadavrelor în funcție de punctele cardinale și relația acestei practici cu concepțiile escatologice ale populațiilor respective: "(...) seems to be the working out of the solar analogy, on the one hand is death at sunset...new life at sunrise" (Binford 1972: 219).

Lewis Henry Morgan (1818-1881), în lucrarea *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization* (1877), se va preocupa de fundamentarea secvențelor evolutive pe faptele revelate de arheologia preistorică, în plin avânt în acea epocă (Testart 1999: 451). Contribuțiile lui Morgan se vor concretiza mai ales în domeniul înrudirii, prin identificarea principiilor de clasificare a sistemelor de înrudire și a formelor de căsătorie (Barnard 1999: 131; Testart 1999: 451). Practicile funerare și cele sacrificiale vor fi tratate tangențial, în special în contextul sistemelor de înrudire (efectele decesului unor indivizi în cadrul familiei/societății etc.) și a diferitelor elemente ale realității sociale (fenomenele tehnico-economice, aspectele de organizare și cele culturale), identificate în urma analizei comparative a unor societăți umane (greci, romani, azteci, irochezi) (Morgan 1877), ignorând discontinuitățile istorice sau sociale.

Alte contribuții importante le-a avut James George Frazer (1854-1941), mai ales prin lucrarea *The Golden Bough (Creanga de Aur)*, vastă frescă privind magia și religia din cadrul diverselor comunități umane, la care a lucrat de la sfârșitul anului 1880 până în 1935 (Belmont și Izard 1999: 262). La fel ca și E. B. Tylor, J. G. Frazer va fi un adept al dihotomiei corp-spirit, studiul ritualurilor de înmormântare axându-se pe credința diferitelor populații în 'lumea spiritelor', modul în care spiritele interacționează cu cei rămași în viață, concepțiile privind reîncarnarea etc. (Frazer 1901: 87, 148-59, 189-207; 1936: 202-26, 342-6, 417-8, 463-77). Din punctul său de vedere toate obiceiurile funerare (modul de dispunere, anumite elemente de amenajare, obiectele depuse în morminte, ofrandele alimentare etc.) erau determinate de frica față de morți/spirite (Frazer 1886: 74-5).

Perspectiva idealist-filozofică asupra religiei, postulată de E. B. Tylor și J. G. Frazer, va fi criticată de William Robertson-Smith (1846-1894), un alt reprezentant al curentului evoluționist. Acesta s-a aplecat în special asupra studierii credințelor vechilor evrei, dar s-a ocupat și de totemism, exogamie, matriliinat sau sisteme de înrudire (Casajus 1999: 629-30). W. Robertson-Smith va sublinia tendința diversilor autori de a studia religia din perspectiva credinței și mai puțin din punct de vedere al practicii, mitul (mitologia) constituind singura explicație pentru ritual, cu toate că, de cele mai multe ori, mitul este derivat din ritual și nu *viceversa* (Robertson-Smith 1927: 16-17). "*The conclusion is that in the study of ancient religions we must begin, not with myth, but with ritual and traditional usage*" (Robertson-Smith 1927: 18).

Școala sociologică franceză

Abordarea sociologică a fost dezvoltată de școala antropologică franceză, mai precis de membrii *L'Année Sociologique*, publicație ce adună în jurul conducătorului de școală - Émile Durkheim, specialiști precum M. Mauss, H. Hubert, R. Hertz, G. Davy, G. Bouglé ș.a. (Ferreol 1995: 5-6; Galey și Lenclud 1999: 201; Leavitt 2002: 370-1). Aceștia au criticat interpretările evoluționiste cu privire la religie, în special animismul postulat de E. B. Tylor (Bartel 1982: 37-8). În general, reprezentanții *L'Année Sociologique* considerau că riturile și ritualurile funerare constituie un important element din domeniul vieții spirituale. Acestea permit, într-o măsură mai mare sau mai mică, cunoașterea concepțiilor religioase ale unei perioade sau ale unor culturi/civilizații, dar pot oferi și date importante despre structura socială a comunităților respective. Riturile erau percepute în relație cu alte instituții ale sistemului social și se considera că variau în formă și structură, în funcție de variabilele sociale (Binford 1972: 210; Leavitt 2002: 372-3).

Émile Durkheim⁸ (1858-1917) a fost considerat fondatorul sociologiei franceze. Știința socialului pe care aspiră să o constituie sub acest nume nu se situează în prelungirea vechii filozofii sociale. Totuși, prin amploarea proiectului său științific și prin anexarea de materiale preluate din toate disciplinele științelor umane, 'sociologia durkheimiană' exprimă o ambiție specifică antropologiei (Galey și Lenclud 1999: 200-1). Prin modul de abordare a diverselor problematici, É. Durkheim reprezintă unul dintre precursorii curentului funcționalist, mulți autori considerându-l un reprezentant moderat al

acestui curent. În viziunea durkheimiană funcția va desemna sub formulări diverse, contribuția constatabilă în mod obiectiv a anumitor procese: adaptare, integrare sau continuitate a formelor de organizare. Funcția este denumită *cauză eficientă* (Lenclud 1999a: 267).

Dar antropologia religioasă îi este datoare lui É. Durkheim în primul rând în calitatea sa de autor al lucrării din 1912 *Formes élémentaires de la vie religieuse* și de pionier al sociologiei cunoașterii. Teoria generală a religiei, propusă în lucrarea menționată, s-a bazat pe analiza exclusivă a totemismului australian și a marcat o ruptură radicală față de o întregă tradiție de investigare a faptului religios, tradiție obsedată de problema originilor (Galey și Lenclud 1999: 201). Fenomenele religioase sunt percepute ca o filozofie obligatorie, dar și ca o disciplină practică, ce îmbracă o formă socială (Durkheim 1897-1898: 14-21). Așadar, religia este un fapt eminent social, reprezentările religioase fiind considerate reprezentări colective care exprimă realități colective și stări mentale ale acestor grupuri (Durkheim 1995: 33-54). *"La religion, ai-je dit, c'est la force collective pénétrant dans les consciences individuelles. La force collective est une force morale, un système de représentations et de sentiments qui sont élaborés par la collectivité et qui l'expriment. (...) ces états collectifs exercent sur les individus une action déterminée, à la fois stimulante et impérative. Mais ils ne sont pas pour cela l'oeuvre des individus. Il y a, je le crains, quelque chose d'abusif à dire que ces états collectifs sont formés par les individus parce qu'ils éveillent chez l'individu telle ou telle impression de respect et de réconfort"* (Durkheim 1913: 23).

Practicile funerare sunt analizate în contextul riturilor piaculară⁹. Ele rezultă din viața colectivă și reflectă starea afectivă în care se află grupul. Într-o măsură mai mare sau mai mică, riturile funerare fac abstracție de noțiunea de suflet sau de spirit, cu toate că respectivele noțiuni sunt cunoscute și acceptate de membrii grupului. Singurele forțe cu adevărat determinante sunt emoțiile pe care le provoacă în grup moartea unuia dintre membrii săi și senzația de împușinare a grupului în urma acestei pierderi (Durkheim 1913: 29; 1995: 356-79). *"O nenorocire comună are aceleași efecte ca și apropierea unui eveniment fericit: intensifică sentimentele colective care, prin urmare, îi fac pe indivizi să se caute și să se apropie"* (Durkheim 1995: 365). É. Durkheim va sublinia tangențial variabilitatea riturilor funerare și va insista asupra aspectelor multiple și particulare pe care acestea le îmbracă, în contextul unității și diversității sociale (Bartel 1982: 39; Durkheim 1995: 377-9).

Marcel Mauss (1872-1950) reprezintă un alt autor notabil, ce și-a adus contribuția la studiul anumitor aspecte din cadrul problematicii funerare. Membru al grupului lui Durkheim și nepot al acestuia, M. Mauss a nuanțat conceptele sociologice durkheimiene, minimalizându-le trăsăturile contestabile (misticismul latent al grupului, spiritul de sistem, opinia genetică), inițiind chiar o răsturnare de perspectivă ce consta în a nu mai concepe 'complexul' ca derivând din 'simplu'. În viziunea sa, fenomenele sociale sunt percepute ca și fenomene mentale (Jamin 1999b: 417). În anul 1899, va publica studiul *Rites funéraires en Chine*, în care va analiza particularitățile privind riturile funerare din China (Mauss 1899: 221-6). În același an, Mauss va publica împreună cu Henri Hubert, un alt studiu major - *Essai sur la nature et la fonction du sacrifice*, în cadrul căruia va analiza detaliat practicile sacrificiale (Mauss și Hubert 1997). Ulterior, în 1921 apare *L'expression obligatoire des sentiments (rituels oraux funéraires australiens)*, unde va aprofunda problematica riturilor orale (bocetele, gesturile, sunetele, rimele, cântecele, incantațiile) din cadrul ceremonialului funerar, la populațiile aborigene din Australia (Mauss 1921: 3-8). În anul 1926 publică studiul *Effet physique chez l'individu de l'idée de mort suggérée par la collectivité (Australie, Nouvelle-Zélande)*, în cadrul căruia va analiza detaliat comportamentul față de indivizi decedați în urma unor morți violente sau sinucideri, la aborigenii din Australia și populațiile maori din Noua Zeelandă și Polinezia. Bazându-se pe ideile lui R. Hertz privind *reprezentarea colectivă a morții*, M. Mauss va sublinia caracterul social al morții și va semnala influența socialului (inclusiv a normelor morale din cadrul diverselor comunități) asupra psihicului colectiv (Mauss 1926: 6-9). Mecanismele ce determină comportamentul special față de indivizii decedați în condiții deosebite (morți violente, sinucideri, diverse maladii etc.), indică un aspect comportamental major: *"Ensuite, ils sont de ce genre que je crois qu'il faudrait étudier bien vite: de ceux où la nature sociale rejoint très directement la nature biologique de l'homme"* (Mauss 1926: 19). Totuși, lucrarea sa capitală rămâne *Essai sur la don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*, publicată în anul 1924. Autorul francez va analiza instituția darului, fără a se concentra asupra drepturilor, structurilor sociale, căsătoriei sau miturilor, dar fără a ignora contextul acestora (Jamin 1999b: 417). Importantă pentru domeniul funerar este analiza asupra *darurilor funerare* din cadrul diverselor comunități, de pe diferite meridiane¹⁰ (Mauss 1997: 78-157).

Robert Hertz (1881-1915) va fi unul dintre primii autori care se va ocupa strict de studiul riturilor funerare (Binford 1972: 210). Pentru el, moartea reprezintă o problemă ce implică un studiu științific amănunțit, ce depășește domeniul vieții religioase, implicând o analiză a factorilor

emoționali, psihologici, biologici, sociali și comportamentali (Hertz 1928: 14-16). În studiul *Contribution à une étude sur la représentation collective de la mort* (1907) publicat în *L'Année sociologique*, R. Hertz va analiza detaliat comportamentul funerar al populațiilor dayak din Borneo, moartea fiind concepută ca un fenomen social, cu numeroase variabile ce influențează ritul funerar, fără însă a ignora complexitatea faptelor. R. Hertz va respinge explicațiile simpliste privind interpretarea riturilor funerare, negând ideea conform căreia ele sunt un răspuns natural al sentimentelor de frică/groză față de cadavre (Hertz 1928: 69; Binford 1972: 210). Noțiunea de *reprezentare colectivă a morții* joacă un rol major în interpretarea fenomenului funerar (Izard și Lenclud 1999a: 285): *"La mort ne se borne pas à mettre fin à l'existence corporelle, visible d'un vivant; elle détruit du même coup l'être social greffé sur l'individualité physique, auquel la conscience collective attribuait une importance, une dignité plus ou moins grandes (...) Ainsi les phénomènes physiques qui constituent ou qui suivent la mort, s'ils ne déterminent pas par eux-mêmes les représentations et les émotions collectives, contribuent à leur donner la forme définie qu'elles présentent; ils leur apportent en quelque sorte un support matériel. La société projetée dans le monde qui l'entourne ses propres manières de penser et de sentir, et celui-ci en retour les fixe, les règle et les limite dans le temps"* (Hertz 1928: 69, 76). R. Hertz este primul autor care surprinde existența unui tratament funerar diferențiat, în funcție de sex, vârstă, poziție socială sau cauzele decesului (Hertz 1928: 69-79). Structura comportamentului și ritualului funerar este definită de relația existentă (sau creată) între cei rămași în viață, corpul defunctului și spiritul acestuia (Hertz 1928: 16-43). Această relație este cunoscută în literatura de specialitate ca *Triunghiul Hertzian* (Fowler 2004: 12). Moartea este concepută ca un 'drum', o trecere, un transfer dintr-o societate vizibilă (a celor vii), într-una invizibilă (a spiritelor): *"Il nous sera aisé maintenant de comprendre pourquoi la mort a longtemps été conçue comme un état transitoire, ayant une certaine durée. Tout changement d'état de l'individu, passant d'un groupe à un autre, implique une modification profonde dans l'attitude mentale de la société à son égard, modification qui s'accomplit graduellement et demande du temps"* (Hertz 1928: 74). Noțiunea de moarte se leagă de cea de renaștere (Hertz 1928: 72-9). Această 'călătorie' a sufletului către tărâmul spiritelor este vizibilă pentru cei vii prin procesul de putrefacție - transformarea corpului inert în oase (Parker Pearson 2001: 22). Prin maniera complexă de analiză a fenomenului funerar, Robert Hertz poate fi considerat un precursor al structuraliștilor. Opera sa va influența, într-o măsură mai mare sau mai mică, sistemele de analiză a practicilor funerare dezvoltate de arheologia procesualistă.

La doi ani după publicarea studiului lui R. Hertz, Arnold Van Gennep (1873-1957) va publica o altă lucrare capitală pentru studiul practicilor funerare - *Les rites de passage* (1909). Anticipându-l, într-un fel pe É. Durkheim, de care se va delimita net, creând împreună cu L. Lévi-Bruhl un fel de dizidență în școala franceză de sociologie (curent denumit *psychological deviationism*), A. Van Gennep va sublinia relația dintre cercetările etnografice și studiile de biologie (Constantinescu 1996: 6). Pe de altă parte, A. Van Gennep va împărtăși ideile lui Hertz, cu toate că a fost unul dintre primii care a criticat punctele de vedere ale acestuia (Bartel 1982: 38). Autorul definește în lucrarea sus menționată un concept de foarte mare importanță pentru studiul societăților umane și al funcționării lor - *ritul de trecere* (Belmont 1999: 693). Noțiunea aceasta reprezintă una dintre primele contribuții la dezvoltarea tanatologiei și va deveni un element major în interpretarea riturilor funerare (Davies 2007). Deși a murit fără a fi primit în cercul sociologic a lui É. Durkheim, dezvoltat în jurul publicației *L'Année Sociologique* (Davies 2007), A. Van Gennep a fost unul dintre primii autori care au dezvoltat o teorie universală bazată pe un demers sociologic (Parker Pearson 2001: 22). *"Credința și cultul iau naștere din crizele existenței umane; marile evenimente ale vieții (nașterea, căsătoria, moartea)... pe acestea se centreză și se cristalizează religia"*. Moartea și practicile funerare se încadrează în conceptul de *rituri de separare*. Acestea îmbracă forme deosebit de complexe, determinate în principal de statutul social, vârsta și sexul defuncților, în funcție de diferitele concepții despre viața de după moarte ale diverselor comunități (Van Gennep 1996: 131-46).

Lucien Lévy-Bruhl (1857-1939) a fost un alt reprezentant al curentului sociologic dezvoltat de școala franceză. Deși apropiat de M. Mauss, L. Lévy-Bruhl va neglija doctrina lui É. Durkheim și se va opune teoriei sociologice a cunoașterii elaborată de acesta, considerând că gândirea logică - caracteristică pentru mentalitatea modernă - rezultă dintr-o revoltă a spiritului individual împotriva spiritului de grup, asumându-și astfel riscul de a formula un fel de *evoluționism intelectual* (Jamin 1999a: 380). Prin poziția sa, L. Lévy-Bruhl, alături de A. Van Gennep, a fost încadrat în curentul *psychological deviationism*, o veritabilă dizidență în școala franceză de sociologie (Constantinescu 1996: 6). Lucrările sale s-au concentrat asupra studiului mentalității primitive, considerată de L. Lévy-Bruhl ca fiind *prelogică* în privința conținutului reprezentărilor sale, adică insensibilă față de contradicții

și imposibilitate (Jamin 1999a: 380). În contextul acestei gândirii *prelogice*, moartea este concepută de L. Lévy-Bruhl ca o *experiență mistică*, reprezentările *primitivilor* în fața acestui fenomen natural fiind contradictorii. Cei decedați nu dispăreau, ci se integrau într-o altă lume – cea a spiritelor. În opinia autorului, exista o simbioză mistică între cei morți și cei rămași în viață, reflectată de riturile funerare. În cadrul acestora, aspectele afective (sentimentele/emoțiile provocate de decesul unui membru al grupului) dominau mecanismele ce determinau respectarea anumitor obiceiuri/ritualuri (Lévy-Bruhl 1910: 44-52; 1927: 133-222; 1931: 99-113; 1938: 72-88). Ideile postulate de L. Lévy-Bruhl au fost criticate și respinse de școala antropologică franceză, anglo-americană și germană (Jamin 1999a: 379).

Particularismul istoric

În prima jumătate a secolului XX, paralel cu demersurile dezvoltate de școala sociologică franceză, dincolo de ocean se conturează o altă veritabilă mișcare anti-evoluționistă. Acest curent de idei se leagă de activitatea și teoriile lui Franz Boas (1859-1942). El va insista asupra complexității și bogăției culturilor omenești, criticând metoda comparativă utilizată de evoluționiști și tendința acestora de stabilire a unor legi generale, înainte de a cunoaște aceste culturi. F. Boas va susține o metodă de studiu riguroasă și sistematică, asociind cercetarea cu demersurile lingvistice și arheologice, la care se adaugă contribuțiile antropologiei fizice (Menget 1999: 343). Conform concepțiilor sale, culturile specifice trebuie să fie studiate în contextul lor particular și istoric (Galaty și Leavitt 1999: 187), fără a se ignora experiențele individuale ale fiecărui popor. Alături de cauzele istorice, F. Boas va căuta să determine procesele psihice care au permis fiecărei populații să realizeze o sinteză originală (Lévi-Strauss 1999: 117). Prin teoriile sale, F. Boas a dat un sens termenului de *cultură*, nesurprins până atunci de școala antropologică, marcând o schimbare de viziune asupra semnificației acestui termen (Stocking JR 1966: 867-82).

Practicile funerare au ocupat un loc minor în preocupările lui F. Boas. Totuși, în lucrarea *The Mind of Primitive Man* (1938), se va ocupa tangențial și de concepția despre *viața de dincolo* a unor populații native. În opinia autorului, acest concept, precum și cel de reîncarnare, au fost dezvoltate de majoritatea societăților umane datorită sentimentului de frică față de acest fenomen natural – moartea, reprezentând o necesitate psihologică (Boas 1938: 186-7). În altă ordine de idei, F. Boas a avut o contribuție majoră la dezvoltarea antropologiei fizice. S-a ocupat de diferențele fizice existente între unele grupuri umane (în special amerindieni), precum și de fenomenul de metisaj. Împotriva antropologiei tradiționale, Boas a stabilit că tipurile pretins rasiale nu sunt stabile și nu au un caracter imuabil, asemenea indicelui cefalic, se transformă în funcție de modul de viață (Lévi-Strauss 1999: 116).

Difuzionismul

Acesta a fost un curent definit ca atare de către criticii săi, care desemnau astfel tendința 'istorico-culturală' ce caracteriza etnologia de la începutul secolului al XX-lea. Opus evoluționismului, difuzionismul intenționa să demonstreze istoricitatea populațiilor așa-zis fără istorie, prin studiul distribuției lor în spațiu. Difuzioniștii considerau că diversele culturi, înțelese de către evoluționiști ca expresii convergente ale naturii umane, sunt rezultatul unui proces de difuziune din anumite centre de civilizație (Rupp-Eisenreich 1999: 195-6).

Unul dintre reprezentanții marcanți a acestui curent a fost antropologul american Alfred Louis Kroeber (1876-1960). Deși inițial se va ocupa de studiul religiei și a miturilor specifice indienilor din zona statului California (Kroeber 1907a: 169-250; 1907b: 319-56), ulterior, influențat de ideile lui F. Boas, A. L. Kroeber se va preocupa de 'natura culturii', considerând că ea (cultura) reprezintă o manifestare universală, fiecare cultură particulară prezentând o conformare la un anumit model (Abélès și Izard 1999: 367). Va analiza sistemul de înrudire și descendențele dintre diferitele triburi din zona statului California (Kroeber 1917: 339-96) și va defini conceptul de *arie culturală*, unitate geografică unică, definită pe baza vecinătății directe, dar și a contactului indirect, fiecare arie beneficiind de un centru cultural (Kroeber 1920: 151-69; White 1946: 78-92). Pe lângă aceste preocupări, A. L. Kroeber s-a ocupat și de domeniul practicilor funerare. Pe lângă observațiile etnografice directe (Kroeber 1922: 294-6), el va utiliza și datele obținute din cercetările arheologice (Kroeber 1927: 308-9). Astfel, în anul 1927 publica studiul *Disposal of the Dead*, în care, într-o manieră difuzionistă, analizează modul și gradul de distribuție a elementelor de tratament funerar în cadrul unor comunități variate, din diverse arii geografice; el stabilește că distribuția diverselor elemente funerare identificate nu coincid cu ariile culturale definite de alte elemente (Binford 1972: 214). A. L. Kroeber va sublinia că diversele elemente de tratament funerar reflectă istoria fluctuantă a

unor populații: *"These variation between adjacent peoples, and numerous instances of coexistence of several practice within one population, constitute a powerful argument for instability. (...) These instances perhaps suffice to establish that disposal of the dead often shows a fluctuating history instead of the relative stability which a first judgment might attribute to it"* (Kroeber 1927: 313). De asemenea, autorul va arăta că utilizarea diverselor maniere de tratament funerar (inhumație, incinerare, expunere, descarnare etc.) variază independent de latura comportamentală a diverselor populații, fiind influențată de cauzalitatea istorică și, într-o măsură mai mică, de latura emoțional-afectivă a psihicului uman: *"More fruitful, perhaps, is a consideration of the type of motivation or historical causality that influences modes of disposal of the dead. (...) That is, disposal of the dead has little connection with that part of behavior which relates to the biological or primary social necessities, with those activities which are a frequent or constant portion of living and therefore tend to become interadapted and dependent one on the other. (...) In their relative isolation or detachment from the remainder of culture, their rather high degree of entry into consciousness, and their tendency to strong emotional toning, social practices of disposing of the dead are of a kind with fashions of dress, luxury, and etiquette. It may be added that in so far as mortuary accepted as partaking of the fashions (...)"* (Kroeber 1927: 314).

Funcționalismul

Ca și particularismul istoric, funcționalismul s-a constituit ca o reacție, atât împotriva evoluționismului cât și a difuzionismului, împotriva reconstrucțiilor hazardate ale trecutului pe care aceste curente le-au propus, ca și împotriva caracterului lor speculativ. Funcționalismul poate fi considerat a fi deopotrivă o *doctrină* și o *metodă*. Ideile lui É. Durkheim au influențat puternic și au anticipat curentul funcționalist. Analiza funcțională constă în tratarea oricărui fapt social din perspectiva relațiilor pe care le întreține, în sincronie, cu alte fapte sociale, în interiorul unui ansamblu care nu este epistemologic necesar să fie complet structurat. Noțiunea de 'funcție' trimite doar la ideea interdependenței relative a faptelor. Legăturile observabile în realitate nu sunt promovate la rang de raporturi de determinare sau de legi de funcționare. Funcționaliștii admit că fiecare societate este formată dintr-un anumit număr de elemente identificabile, iar aceste elemente nu sunt dispuse la întâmplare, ci urmează o anumită logică a configurațiilor. Evidențierea relațiilor dintre aceste elemente – relații care nu sunt obligatoriu de utilitate reciprocă – contribuie într-o oarecare măsură la înțelegerea fiecăruia dintre ele (Lenclud 1999a: 266-8; Kuklick 2002: 377-83).

Bronislaw Kaspar Malinowski (1884-1942) va reacționa tocmai împotriva abordărilor de tip istoricist, susținând ideea unei coerențe organice a culturii și interdependența faptelor sociale, insistând asupra pluralității faptelor, în contextul lor. Teoriile elaborate de B. K. Malinowski fac distincție între 'necesitățile elementare' (biologice, universale și preculturale) și 'necesitățile derivate' – induse prin procesul de adaptare, impunând astfel un nou tip de determinism asupra comportamentelor umane și caracterizând cultura ca pe un mediu secundar vital. Conform acestei viziuni utilitariste, care atribuie unei realități particulare o funcție necesară – rațiunea de a fi și, totodată, consecință a ei – scopurile implicate nu sunt altceva decât necesități (Malinowski 1945; Jeudy-Ballini 1999: 398-9). B. K. Malinowski va dezvolta o viziune diferită asupra practicilor funerare, subliniind influența anumitor elemente fundamentale (instinctul de conservare, disfuncțiile biologice și revelațiile emoționale): *"All that relates to death is invariably surrounded by physiological disturbance in the body of the participant and his associates ... suggests to us that if we want to approach the difficulties and complexities of cultural behavior, we have to relate them to organic processes in the human body"* (Malinowski 1964: 73-4). Riturile funerare sunt percepute ca o afirmare a legăturilor sociale existente între cel decedat și cei rămași în viață, o formă de exprimare a instinctului natural de conservare și consolidarea coeziunii/solidarității grupului, în fața reacțiilor de frică, groază, panică și repulsie cauzate de prezența cadavrelor (Binford 1972: 211; Bartel 1982: 40; Parker Pearson 2001: 23). În opinia autorului, practicile funerare trebuiesc interpretate din punct de vedere al standardelor complementare ale grupului/comunității, dar și din perspectiva comportamentului individual (Bartel 1982: 40). *"Dintre toate sursele religiei, criza supremă – moartea – este de cea mai mare importanță; (...) cea mai mare parte a inspirației religioase, dacă nu toată, a derivat din ea. (...) Complexitatea extremă a reacțiilor emoționale umane față de viață își găsește cu necesitate reversul în atitudinea față de moarte. (...) Emoțiile provocate de acest eveniment sunt extrem de complexe și contradictorii, elementele dominante, iubirea față de mort și oroarea față de cadavru, atașamentul plin de pasiune față de personalitatea care încă învăluie corpul și o frică înfiorătoare față de obiectul sinistru lăsat în urmă, aceste două elemente par să se amestece și se întrepătrund reciproc. Aceasta se reflectă în comportamentul spontan și în ritualul care are loc la moarte, în înclinarea care i se dă cadavruului, în*

modurile de dispunere, în ceremoniile postfunerare și comemorative. (...) Moartea, cel mai intim act pe care un om îl poate performa, este transformat într-un eveniment public. (...) Ritualul mortuar îl obligă pe om să-și înfrângă repulsia față de cadavru, să-și domine temerile, să-și exprime pietatea și atașamentul față de defunct. (...) Funerariile exprimă emoția celor îndurerăți și pierderea întregului grup. Ele legitimează și duplică sentimentele naturale ale supraviețuitorilor și creează un eveniment social dintr-un fapt natural. (...) Ceremonialul morții leagă supraviețuitorii de cadavru și îi ocupă în jurul locului morții, (...) îi obligă în a îndeplini o serie de ceremonialuri comemorative sau sacrificiale (...) și oferă cel mai puternic mijloc de reintegrare a solidarității zdruncinate a grupului și de restabilire a moralei sale” (Malinowski 1993: 65-76).

Alfred Reginald Radcliffe-Brown (1881-1955) este considerat cel mai important reprezentant al curentului funcționalist. Abordarea sa, puternic influențată de É. Durkheim și de școala sociologică franceză, se deosebește de cea a lui B. K. Malinowski, fiind bazată pe o analogie între organismele biologice și sistemele sociale, așa cum a dezvoltat-o sociologia lui Herbert Spencer. Viața socială a ființelor umane este concepută ca un sistem de adaptare, cu trei aspecte majore și altele ale întregului sistem: adaptarea la mediul natural (*ecologică* sau *adaptarea pe plan extern*); *adaptarea socială* - structurile instituționale prin care se menține o viață socială ordonată, astfel încât să se asigure ceea ce H. Spencer numește *cooperare*; *adaptarea culturală* - procesul prin care individul dobândește deprinderi și trăsături mentale care-l pregătesc pentru viața socială și îi dau posibilitatea să participe la activitățile ei. La aceste trei aspecte majore ale sistemului de adaptare, se mai adaugă un al patrulea - *adaptarea pe plan intern* a fiecărui individ, adică reglarea și funcționarea diferitelor organe interne, astfel încât diversele procese fiziologice să alcătuiască un permanent sistem funcțional, prin care se menține viața organismului (Lienardt 1999: 559-60; Radcliffe-Brown 2000: 15-16). În domeniul practicilor funerare, A. R. Radcliffe-Brown a fost unul dintre primii autori care a respins ideea fricii instinctuale față de cadavre (Bartel 1982: 39). De asemenea, respinge ipoteza conform căreia *“riturile funerare și de doliu sunt rezultatul unei credințe în existența sufletului după moarte”,* susținând ideea conform căreia credința *„(...) nu este cauza, ci efectul riturilor”* (Radcliffe-Brown 2000: 144-5). Fenomenul morții este perceput ca pierderea unei părți a grupului/comunității (Binford 1972: 211-2; Bartel 1982: 39-40). Va împărtăși ideile lui A. Van Gennep și É. Durkheim privind reflectarea în cadrul ritualului a laturilor de ordin emoțional-afectiv ale celor rămași în viață: *“riturile au o importantă funcție socială și (...) sunt expresia adaptată a anumitor sentimente omenești, păstrând astfel aceste sentimente vii și active”* (Radcliffe-Brown 2000: 149). Autorul va diviza conceptul de practici funerare în două noțiuni distincte: *rituri de separare* și *rituri de reintegrare* (Bartel 1982: 40). De asemenea, va atrage atenția asupra altei probleme: *“termenul de ‘cult al strămoșilor’ este folosit uneori într-un sens prea larg pentru o referire la orice fel de rit legat de morți”* și recomandă utilizarea sa *“într-un sens mai limitat și mai precis definit”,* adică să se țină cont de realitățile descendențelor din aceiași strămoși (Radcliffe-Brown 2000: 152).

Herman Max Gluckman (1911-1975) a fost unul dintre cei mai cunoscuți antropologi britanici ai secolului XX. Influențat de ideile dezvoltate de É. Durkheim și A. R. Radcliffe-Brown, dar și de operele de început a lui E. E. Evans-Pritchard, M. Gluckman va emite propriile teorii privind structura socială, relațiile funcționale, coeziunea socială și ordinea politică, dezvoltând funcționalismul-structural britanic într-o nouă dimensiune, manifestând însă și anumite influențe marxiste¹¹ (Izard 1999: 271-2; Barth 2005: 38-9). Astfel, el își va aduce aportul la dezvoltarea antropologiei politice, introducând *teoria conflictului*¹² (Izard 1999: 272). În domeniul practicilor funerare, activitatea lui M. Gluckman se remarcă mai ales prin critica adusă teoriilor lui A. Van Gennep (Bartel 1982: 41). El a elaborat o serie de ipoteze privind practicile funerare în contextul corpului social: existența unor distincții majore între bărbații și femeile din cadrul societăților tradiționale, comparativ cu cele contemporane, cel puțin din punct de vedere al funcțiilor sociale, politice, economice și magico-religioase, situație evidențiată în ritualurile și modalitățile de tratare a celor decedați (Bartel 1982: 41-2). M. Gluckman va analiza și comportamente funerare particulare, precum cele specifice comunităților Bantu din sud-estul Africii, subliniind *background-ul* mitologic, credințele religioase, ideile legate de viața de dincolo și imortalitate, precum și modul în care acestea influențează ceremoniile de înmormântare practicate de respectivele populații (Gluckman 1937).

Structuralismul

În cadrul disciplinei antropologice, structuralismul reprezintă un ansamblu de cercetări care și-ar găsi unitatea în aplicarea anumitor ordine de fapte bine delimitate și în funcție de anumite modalități strict definite ale unei metode de cunoaștere – *analiza structurală*. Structuralismul a fost o doctrină, o veritabilă ideologie, apărută în a doua jumătate a secolului al XX-lea, ce a elaborat

modelele descriptiv-analitice, presupusă a fi dominantă în discipline extrem de diverse precum lingvistică, analiza textelor literare, antropologie, psihanaliză și filozofie (Izard și Lenclud 1999b: 644-5; M. Bloch 2002: 798-801; Sturrock 2003: 144-51).

Claude Lévi-Strauss (n.1908) este cel ce a implementat acest termen în antropologie. Inițial, acesta preia anumite principii de metodă din lingvistica structurală, mai ales din fonologie, pentru a introduce în studierea faptelor sociale o rigoare comparabilă cu cea care predomină în investigarea faptelor lingvistice. Demersul său a condus la sublinierea caracterului structural al fenomenelor sociale, ce se delimitează de tradiția ce proiecta noțiunea de *structură* în legătură cu o definiție inductivă. Această metodă pune problema de a circumscrie categoriile de fenomene pe care activitatea inconștientă a spiritului le organizează în ansambluri semnificative omogene și al căror caracter de sistem trebuie pus în evidență, din punct de vedere al relațiilor, care asociază între ele elemente minimale, reale sau virtuale, dotate cu valoare pozițională (Lévi-Strauss 1978: 333-416; Izard și Lenclud 1999b: 645). În nici una din lucrările sale, C. Lévi-Strauss nu s-a ocupat direct de analiza structurală a practicilor funerare (Bartel 1982: 44). Totuși, în lucrarea *Antropologia structurală* (1978), autorul analizează unele comunități tradiționale, subliniind existența unor sisteme complexe de opoziție între sacru - profan, crud - gătit, mascul - femelă, viață - moarte, corp - suflet, cimitir - așezare etc. C. Lévi-Strauss leagă aceste *structuri dualiste* de relațiile sociale inter-culturale asimetrice și de activitatea inconștientă a spiritului (Lévi-Strauss 1978: 158-96; Bartel 1982: 45). De asemenea, într-un alt capitol al aceleiași lucrări va analiza problematica *morții prin vrajă sau farmece*, subliniind mecanismele psiho-fiziologice care stau la baza acestui fenomen și modul în care grupul social reacționează (Lévi-Strauss 1978: 197-200).

Unul dintre puținii reprezentanți ai curentului structuralist ce s-a ocupat și de studiul riturilor funerare a fost Daniel de Coppet (1933-2002) (Bartel 1982: 45; Lacombe 2002: 233). Acesta, a analizat practicile funerare din Melanezia observând existența unui sistem complex de *constrângeri funerare*, în funcție de cauzele decesului, ce implica schimburi de daruri între participanții la ceremonia funerară (Bartel 1982: 45). Sistemul de analiză abordat de D. de Coppet urmărește modalitatea în care ritualurile creează și mențin identitatea culturală și relațiile sociale, realizându-se o distincție între ritual/non-ritual, simbolic/real, sacru/profan, tensiune/destindere – noțiuni inseparabile, acestea constituind dimensiunea socială a comunităților (de Coppet 2003: 2-3).

Deși, unii autori îl încadrează în curentul funcționalist, datorită apropierii de A. R. Radcliffe-Brown, Edward Evan Evans-Pritchard (1902-1973) este considerat fondatorul școlii structuraliste britanice. El se va ocupa de problema societăților segmentare și va pune în evidență caracterul virtual al grupurilor sociale care, în funcție de circumstanțe, sunt definite din perspectiva teritorialității sau sunt concepute ca unități genealogice întemeiate pe legături de sânge. Manifestarea tendinței particulare spre sciziune și fuziune, care remodelează în mod constant grupurile, nu le permite decât o realitate și o semnificație relativă din punct de vedere structural. E. E. Evans-Pritchard va introduce noțiunea de 'distanță structurală', prin care înțelegea că termenul de *structură* nu reprezintă o traducere directă a organizării sociale, ci o realitate mentală. Această concepție va marca trecerea de la funcție la semnificație (Galey 1999: 238-40). În lucrarea *The Position of Women in Primitive Societies and Other Essays in Social Anthropology* (1965), E. E. Evans-Pritchard va analiza o serie de aspecte legate de poziția socială și rolul femeii în diverse comunități. Tangențial, prin prisma elementelor menționate, va atinge și problematica funerară. Importante sunt observațiile realizate în legătură cu relațiile existente între actele rituale și anumite aspecte comportamentale obscene, manifestate în cadrul acestora. Autorul va arăta că "(...) *l'obscénité lors des cérémonies rituelles ne soit pas isolée, mais qu'elle s'intègre dans un ensemble de coutumes sociales à fonction similaire, à savoir, canaliser de façon inoffensive l'activité occasionnée par une tension émotionnelle dangereuse pour l'individu et cause de bouleversement pour la société. (...) Si nous prenions chaque occasion type où s'exprime l'obscénité collective: la mort, la naissance des jumeaux, la sécheresse, etc., nous pourrions montrer que chacune d'entre elles, comme l'initiation, provoque chez l'individu une grande tension émotionnelle, dont l'expression n'est pas laissée au hasard, mais déterminée par la société et canalisée par la tradition. Nous n'avons cependant pas l'intention de considérer séparément chaque cas, les conclusions ci-dessus fournissent une explication psychologique valable pour tous. Nous ajouterons donc un appendice à nos généralisations: L'obscénité collective et imposée a pour fonction générale la mise en évidence de la valeur sociale de l'activité à laquelle elle est liée*" (Evans-Pritchard 1965: 72). De asemenea, va sublinia importanța muzicii și a dansului în cadrul ceremoniilor funerare: "*mais les activités qui constituent le rituel particulier des esprits et les cérémonies d'échange avec les membres de la belle-famille ne sont pas sans lien avec les activités plus bruyantes et plus profanes de la danse. Même si les émotions des parents du mort et celles des danseurs diffèrent, la danse doit*

pendant être regardée comme partie intégrante de l'ensemble des cérémonies. Le roulement des tam-tams attire un grand nombre de voisins à la concession de celui qui se considère comme responsable de l'exécution des devoirs rituels à l'égard des morts. La foule sert de toile de fond à l'accomplissement des rites" (Evans-Pritchard 1965: 72).

Antropologia simbolică sau interpretativă

Își are originea în curentul postmodern american care a transformat antropologia într-o întreprindere de critică culturală și de lectură intertextuală. Din această perspectivă cultura este definită ca o entitate stilistică și expresivă, ca un sistem simbolic în acțiune. Plecând de la ideea că indigenii produc interpretări ale propriei lor experiențe, reprezentanții acestui curent consideră că sarcina antropologului nu este doar aceea de a studia modul în care ei dau formă vieții lor, ci modul în care ei problematizează această punere în formă (Eriksen 2004: 75-7).

Geneza intelectuală a acestui curent se află în opera lui Max Weber și s-a conturat ca o viziune radical opusă față de structuralism, care - în tradiția americană inaugurată de F. Boas - a subliniat din nou importanța particularului, a 'culturii locale' în cercetarea antropologică, pe de-o parte, și care a 'dispus' antropologia printre disciplinele hermeneutice (capabile în cel mai bun caz să realizeze *comprehensiunea* unei culturi, să înțeleagă cultura ca 'text' cu semnificații multiple, dar nu să afle regularități de lege), pe de altă parte. Antropologia interpretativă analizează cultura din punct de vedere fenomenologic, pentru a surprinde cunoștințele/experiențele utilizate de *actorii sociali* pentru a produce, interpreta și legitima anumite activități/evenimente. Demersul vizează modul în care oamenii percep anumite aspecte/semnificații ale realității și cum aceasta este exprimată prin intermediul simbolurilor culturale. Reprezentanții acestui curent percep cultura ca un fenomen mental (Patterson 1989: 558-9; Galaty și Leavitt 1999: 188; Rabinow 1999: 331; Spencer 2002: 806-811).

Cel mai important reprezentant al acestui curent a fost Clifford Geertz (1926-2006). Acesta s-a dedicat *resemnificării culturii*, resemnificare ce trebuie înțeleasă în primul rând ca (re)autonomizare a culturii în raport cu structura socială și psihologia individuală. C. Geertz definește cultura ca un *sistem simbolic în acțiune*, de natură socială, aceste acțiuni simbolice fiind analizate asemenea textelor. Scrierile acestuia au alimentat momentul de cotitură reprezentat de post-modernism în antropologie (Asad 1983: 237-54; Patterson 1989: 558-9; Kuper 1999: 75-121; Leavitt 1999: 269). Raportându-se la simbolurile religioase și politice, C. Geertz a analizat practicile funerare din Java (Geertz 1973). El s-a concentrat pe cazuri funerare specifice, marcate de diviziunea politică și conflictele ideologice, demonstrând că exprimarea simbolică a acestora afectează/deformează ritualul și sentimentele legate de acest eveniment (Geertz 1973: 142-69).

Mary Douglas (1921-2007) în lucrarea *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (1966) va elabora conceptul binar *pollution – purity*, analizând diversele moduri în care oamenii definesc *impuritatea* și va argumenta că cei ce 'poluează' joacă un rol important în agregarea și menținerea structurilor sociale. Prin acest concept oamenii își divizează viața socială în două categorii de fapte: *ce este acceptabil* și *ce este inacceptabil* (Gulliver 1967: 462-4; Lenclud 1999b: 197; Parker Pearson 2001: 24). Moartea reprezintă o situație tipică în care cei rămași în viață se confruntă cu pericolul de contaminare (fizică și psihică), datorită prezenței corpurilor în putrefacție. Această formă de *poluare simbolică* are un caracter de reciprocitate pentru cele două părți implicate (cei rămași în viață – cei decedați). De aceea, funeraliile conțin rituri de purificare și modalități de transfer simbolic a elementelor impure, poluante (Douglas 1966). Ideea aceasta va fi reluată în lucrarea *Natural Symbols. Explorations in Cosmology* (1970), în cadrul căreia M. Douglas propune o abordare complexă a problematicilor legate de societate și religie, încercând o analiză a faptelor sociale din perspectivă psihologică și o abordare a concepțiilor religioase din perspectivă *forensică*, surprinzând anumite aspecte particulare din cadrul unor comunități diverse (Douglas 1996: xi-xxix). Problematicele fenomenelor funerare, a morții și a modalităților de tratare a celor decedați este abordată atât din perspectiva conceptului *pollution – purity*, dar și din punct de vedere al particularităților specifice diverselor comunități, în contextul noțiunilor escatologice și a conceptelor mitico-religioase, urmărindu-se caracterul simbolic al gesturilor funerare (Douglas 1996).

Victor Witter Turner (1920-1983) a fost studentul lui M. Gluckman și unul dintre primii reprezentanți ai antropologiei interpretative, ce va dezvolta o perspectivă deosebită asupra simbolurilor și coeziunii sociale. Analiza sa se va concentra asupra ritualurilor (nu a miturilor, după cum o făcuseră alți antropologi), acestea fiind examinate din perspectiva simbolurilor și mai puțin din punct de vedere al integrării sociale (Eriksen și Nielsen 2001: 98). V. W. Turner va analiza rolul simbolurilor în diferite contexte sociale specifice. A studiat practicile rituale din diverse societăți și rolul simbolurilor (și a exprimării simbolice) în cadrul acestora, demonstrând că semnificația simbolică a

anumitor fapte, acte, gesturi, obiceiuri, derivă din contextele sociale specifice (Deflem 1991: 1-22). În lucrarea *Schism and Continuity in an African Society* (1957), V. W. Turner introduce noțiunea de *social drama*, concept văzut ca un rit de trecere în care normele sociale sunt exprimate simbolic, iar ritualul contribuie la integrarea indivizilor în societate (Eriksen și Nielsen 2001: 98). Această problemă va fi reluată într-o formă extinsă în lucrarea *Dramas, Fields, and Metaphors. Symbolic Action in Human Society* (1974), în cadrul acesteia fiind analizate și practicile funerare specifice anumitor comunități, din perspectiva ritualurilor și a simbolurilor comunității, ele fiind percepute ca o metaforă a anti-structurii culturale (Turner 1974). În studiul *The Ritual Process* (1967) el va dezvolta teoria comunicării rituale, iar în *Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites-de-Passage* (1967) va introduce conceptul de *liminality*¹³, analizând ritualul ca un proces al transformării personale a individului, modul în care acesta trece de la un stadiu la altul (Eriksen și Nielsen 2001: 98-99).

În general, V. W. Turner consideră simbolurile un mecanism de agregare și menținere a structurilor sociale și ordinii din cadrul acestora. Ritualurile sunt percepute ca *symbols in action* (Turner 1974). Influențat de ideile lui A. Van Gennep, autorul va încadra moartea și practicile funerare în conceptul de *life-crisis rituals*, parte a *social drama* (Deflem 1991: 1-22).

Concluzii

În cei aproape 150 de ani trecuți de la primele încercări de interpretare a fenomenelor funerare, antropologia culturală și disciplinele conexe acesteia, prin metodele specifice, au formulat diverse concepte, idei, ipoteze privind comportamentele funerare, grupate în cadrul unor curente teoretico-metodologice¹⁴.

Deși, aparent, cel puțin din perspectiva școlii arheologice românești¹⁵, teoriile dezvoltate de școala antropologică nu au legătură directă cu studiul arheologic al descoperirilor mortuare, prezentarea acestora este necesară pentru înțelegerea comportamentului funerar specific diverselor comunități umane și în vederea extinderii orizontului interpretativ al disciplinei arheologice.

În altă ordine de idei, contribuțiile școlii antropologice la studiere fenomenelor funerare sunt extrem de importante pentru arheologi deoarece, pe de o parte, ele au influențat teoriile legate de interpretarea practicilor funerare, iar pe de altă parte constituie o sursă inestimabilă, mai ales din perspectiva modalităților în care ar putea fi interpretate descoperirile funerare din trecut. Fără îndoială, utilizarea acestor teorii trebuie făcută într-o manieră critică, ținându-se seama de particularitățile fiecărei descoperiri în parte, în vederea formulării unor ipoteze de lucru viabile, optime și aplicabile realităților arheologice pe care le analizăm.

Note

¹. Ne referim la acest termen strict în sensul definit de C. Lévi-Strauss, pe baza ideilor dezvoltate anterior de școala sociologică franceză (Durkheim, Mauss etc.): toate lucrurile și activitățile rezultate în urma acțiunilor umane reprezintă *fapte sociale* (Lévi-Strauss 1978: 432).

². Antropologia reprezintă o disciplină holistică ce se ocupă de studiul tuturor oamenilor, din toate epocile și tratează toate dimensiunile umanității, ce și-a dezvoltat de-a lungul timpului mai multe ramuri (antropologia culturală/socială, antropologia fizică, antropologia lingvistică etc.), cu mai multe subdomenii de studiu (antropologia socială, antropologia religioasă, antropologia economică, antropologia vizuală, antropologia urbană, antropologia simbolică, antropologia politică etc.), iar diferitele obiecte sau interese ale studiului antropologic au format treptat domenii de studiu autonom în cadrul antropologiei, cu propriile teorii și metode (de exemplu antropologia feministă, antropologia alimentației, antropologia aplicată, antropologia mass-media, antropologia post-colonialismului etc.). Antropologia culturală reprezintă o ramură a disciplinei antropologice ce vizează studiul grupurilor umane, așa cum sunt ele prezente în societate și istorie (cu obiectele, ideile și acțiunile specifice), prin prisma *tradițiilor și instituțiilor lor culturale*, înțelese ca forme de acțiune umană implicate în procesul de reproducere socială a vieții. De aceea, antropologia culturală este considerată o știință socială complexă (și uneori numită *antropologie socială* sau *antropologie socio-culturală*), care adesea îmbină perspective ale altor științe sociale, precum sociologia, psihologia sau istoria (Melhuus 2002: 49-51; Eriksen 2004: 9-10; Barnard 2004).

3. Studiul cuprinde următoarele capitole: *contribuțiile antropologiei culturale și sociale, contribuțiile arheologiei, contribuțiile antropologiei fizice și contribuțiile altor discipline*. Sperăm că editorii acestei reviste ne vor oferi șansa de a publica și celelalte părți ale studiului în cadrul numerelor viitoare.
4. La ora actuală, studiul fenomenului funerar nu mai reprezintă doar o preocupare a disciplinei arheologice, ci constituie un corolar al mai multor discipline (antropologia fizică, antropologia culturală, paleodemografia, fizica, chimia, topografia, informatica etc.).
5. Aproape fiecare antropolog (sau etnolog) care a studiat direct sau indirect aspectele culturale specifice diverselor populații, de pe diferite meridiane, a făcut referiri și la practicile funerare. Însă, doar o parte dintre aceștia au contribuit direct la dezvoltarea unor teorii privind semnificația practicilor de înmormântare și la explicarea/interpretarea anumitor aspecte legate de comportamentele funerare. De aceea, unele curente antropologice (de exemplu neo-evoluționismul, culturalismul, antropologia vizuală ș.a.m.d.) nu vor fi tratate în acest text.
6. Acest curent se afirmă inițial în cadrul științelor naturii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în forma opoziției dintre 'transformism' și 'fixism' (opoziție care este formulată și azi ca *evoluționism contra creaționism*), numele acestuia fiind dat de *teoria evoluției*. Aceasta reprezintă o teorie biologică care explică apariția diferitelor specii biologice și existența dualului fenomen al *diversității și ordinii* biologice. Bazele acestor concepte vor fi puse inițial de Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829), iar ulterior dezvoltate de Charles Darwin (1809-1882). Ideea, împărtășită de mulți specialiști, după care *evoluționismul antropologic* ar deriva din *evoluționismul darwinist*, întâmpină numeroase rezerve. În ciuda unor împrumuturi conceptuale (reciproce), cele două tipuri de evoluționism sunt foarte diferite, iar raporturile dintre ele – mai complexe decât se crede în general. Evoluționismul antropologic își extrage esențialul inspirației sale din gândirea filosofilor secolului al XVIII-lea, preluând de la aceștia mai ales postulatul central al unei istorii universale care îmbrățișează într-o singură mișcare, orientată și ireversibilă, ansamblul omenirii (Taylor 1999: 240-41; Claessen 2002: 325-26).
7. De fapt, animismul comportă două dogme: credința în suflete și într-o viață viitoare și corelativ, credința într-o serie de divinități conducătoare și în spiritele subordonate lor (Le Moal 1999: 69).
8. Deși acesta nu este primul autor din *L'Année Sociologique* care se va ocupa de problematica funerară, va fi primul prezentat, datorită faptului că este considerat fondatorul acestui curent de idei.
9. Noțiunea de *rituri piaculare* se referă la riturile comemorative și de doliu, fiind încadrate în categoria ritualurilor pozitive.
10. Aceste observații sunt utile arheologilor, în special în cazul interpretărilor realizate asupra unor contexte funerare și pentru înțelegerea semnificației obiectelor descoperite lângă defuncții.
11. Spre deosebire de alți antropologi britanici, M. Gluckman a aprofundat opera lui Karl Marx. Astfel, lucrările sale surprind probleme precum *inegalitatea și opresiunea socială, sistemul colonialist din Africa*, constatându-se o critică virulentă la adresa acestor situații.
12. M. Gluckman utilizează noțiunea de *conflict* "pentru a descifra fapte care, departe de a pune în pericol unitatea corpului social, ilustrează mai degrabă capacitatea integratoare a sistemului organizator" (Izard 1999: 272).
13. În fapt, V. W. Turner pornește de la conceptele dezvoltate de A. Van Gennep în legătură cu *riturile de trecere* (*pre-liminal* – faza de separare, *liminal* – faza de tranziție și *post-liminal* – faza de reintegrare), considerând că noțiunea de *liminality* reflectă un moment de tranziție între două faze, în care individul nu mai aparține propriu-zis societății din care făcea parte anterior, nefiind încă reintegrat în aceasta (conform algoritmului dezvoltat de A. Van Gennep).
14. După cum arătam anterior, majoritatea conceptelor postulate de școala antropologică au fost preluate, adaptate și completate de reprezentanții diferitelor curente teoretico-metodologice dezvoltate de disciplina arheologică.

¹⁵. În vreme ce în lumea științifică anglo-saxonă, arheologia este considerată o disciplină conexă antropologiei (arheologia este chiar predată în cadrul catedrelor de antropologie), în România, arheologia s-a cristalizat pe fondul afirmării 'noi școlii' pozitivistice din istoriografie, în timp aceasta urmând istoria în demersul de legitimare a statului național și de căutare a originilor poporului român, devenind un instrument politic și ideologic, oferind argumente pe care ideologia națională încearcă să le înglobeze în tendința sa de a fixa rădăcinile națiunii cât mai adânc în trecut (Anghelinu 2003: 101-3, 134-7). În acest mediu dominat de-o metodologie limitată și de un cadru de interpretare rigid, empiric, pozitivist, demersurile de depășire a acestor 'bariere' sunt insignifiante, foarte puțini arheologi făcând apel ocazional la teoriile dezvoltate de disciplina antropologică.

Bibliografie

- Abélès, M. și Izard, M. (1999) 'Kroeber Alfred Louis', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 367-8, Iași.
- Anghelinu, M. (2003) *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște.
- Asad, T. (1983) 'Anthropological conceptions of religion: reflections on Geertz', *Man N.S.* 18: 237-59.
- Barnard, A. (1999) 'Căsătorie', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 131-3, Iași.
- (2004) *History and Theory in Anthropology*, Cambridge.
- Bartel, B. (1982) 'A Historical Review of Ethnological and Archaeological Analyses of Mortuary Practices', *Journal of Anthropological Archaeology* 1: 32-58.
- Belmont, N. (1999) 'Van Gennep Arnold', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 693-4, Iași.
- Belmont, N. și Izard, M. (1999) 'Frazer James George', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 262-263, Iași.
- Binford, L. R. (1972) *An Archaeological Perspective*, New York and London.
- Bloch, M. (2002) 'Structuralism', in Barnard, A. and Spencer, J: (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, pp. 798-806, London and New York.
- Boas, F. (1938) *The Mind of Primitive Man*, Toronto.
- Casajus, D. (1999) 'Smith William Robertson', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 629-30, Iași.
- Claessen, H. J. M. (2002) 'Evolution and Evolutionism', in Barnard, A. and Spencer, J: (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, pp. 325-32, London and New York.
- Constantinescu, N. (1996) 'Studiu Introductiv', în Van Gennep, A., *Riturile de trecere*, pp. 5-11, Iași.
- Cziko, G. (2000) *The Things We Do Using the Lessons of Bernard and Darwin to Understand the What, How, and Why of Our Behavior*, Cambridge.
- Davies, D. J. (2007) 'Gennep, Arnold Van', în *Encyclopedia of Death and Dying*, <http://www.deathreference.com/En-Gh/Gennep-Arnold-Van.html>, [accesat 01.04. 2007].
- D. de Coppet (ed.) (2003) *Understanding rituals*, London.
- Deflem, M. (1991) 'Ritual, Anti-Structure and Religion: A Discussion of Victor Turner's Processual Symbolic Analysis', *Journal for the Scientific Study of Religion* 30(1): 1-25.
- Douglas, M. (1966) *Purity and Danger. An analysis of concept of pollution and taboo*, London.
- (1996) *Natural Symbols. Explorations in cosmology*, London
- Durkheim, É. (1897-1898) 'De la définition des phénomènes religieux', *L'Année sociologique* II: 1-28.
- (1913) 'Le problème religieux et la dualité de la nature humaine', *Bulletin de la Société Française de Philosophie* 13: 63-100.
- (1995) *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași.
- Eriksen, T. H. și Nielsen, F. S. (2001) *A History of Anthropology*, London.
- Eriksen, T. H. (2004) *What is Anthropology?*, London.
- Evans-Pritchard, E. E. (1963) *La femme dans les sociétés primitives et autres essais d'anthropologie sociale*. http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html [accesat 23.09.2007].
- Ferreol, G. (1995) *Prefață la volumul É. Durkheim, Formele elementare ale vieții religioase*, pp. 5-13, Iași
- Fowler, K. D. (2004) *Neolithic Mortuary Practices in Greece*. Oxford: BAR International Series 1210.

- Frazer, J. G. (1886) On certain burial custom as they illustrate the primitive theory of the soul. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 15: 64-104.
- (1901) *The New Golden Bough. A New Abridgment of the Classic Work*, New York.
- (1935) *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion*, London: Third Edition, Revised and Enlarged.
- (1936) *Aftremath*, Edinburgh.
- Galaty, J. și Leavitt, J. (1999) 'Cultură. Teoriile', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 186-9, Iași.
- Galey, J. (1999) 'Evans-Pritchard Edward Evan', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 238-40, Iași.
- Galey, J. -C. și Lenclud, G. (1999) 'Durkheim Émile', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 200-3, Iași.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*, New York.
- Gluckman, M. (1937) *Mortuary customs and the belief in survival after death among the South-Eastern Bantu*. http://www.era.anthropology.ac.uk/Era_Resources/Era/Ancestors/ [accesat 23.09.2008].
- Gulliver, P. H. (1967) 'Review to Mary Douglas, Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo, London 1966', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 30(2): 462-4.
- Hertz, R. (1928) *Sociologie religieuse et folklore*, Paris.
- (1960) *Death and The Right Hand*, Aberdeen.
- Izard, M. (1999) 'Gluckman, Max Hermen', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 271-2, Iași.
- Izard, M. și Lenclud, G. (1999a) 'Hertz Robert. Omul și opera', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 284-5, Iași.
- (1999b) 'Structuralismul', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 644-6, Iași.
- Jamin, J. (1999a) 'Lévy-Bruhl Lucien', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 379-80, Iași.
- (1999b) 'Mauss Marcel', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 416-8, Iași.
- Jeudy-Ballini, M. (1999) 'Malinowski Bronislaw Kaspar', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 398-9, Iași.
- Kroeber, A. L. (1907a) 'Indian Myths of South Central California', *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* 4(4): 169-250.
- (1907b) 'The Religion of the Indians of California', *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* 4(6): 319-74.
- (1920) 'California Culture Provinces', *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* 17(2): 151-69.
- (1922) 'Elements of Culture in Native California', *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology* 13(8): 259-328.
- (1927) 'Disposal of the dead', *American Anthropologist* 29(3): 308-15.
- Kuklick, H. (2002) 'Functionalism', in Barnard, A. and Spencer, J. (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, pp. 377-84, London and New York.
- Kuper, A. (1999) *Culture. The Anthropologists' Account*, London.
- Lacombe, S. (2002) 'Hommage à Daniel de Coppet (1933-2002)', *Anthropologie et Sociétés* 26: 233-4.
- Leavitt, J. (1999) 'Geertz Clifford', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 269, Iași.
- (2002) 'French Anthropology', in Barnard, A. and Spencer, J. (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, pp. 370-5, London and New York.
- Le Moal, G. (1999) 'Animism', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 69-70, Iași.
- Lenclud, G. (1999a) 'Funcționalism', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 266-8, Iași.
- (1999b) 'Douglas Mary', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 197, Iași.
- Lévi-Strauss, C. (1968) *Tropice triste*, București.
- (1978) *Antropologia structurală*, București.

- (1982) 'Rasă și istorie', *Rasismul în fața științei*, pp. 3-47, București.
- (1999) 'Boas Franz', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 115-7, Iași.
- Lévy-Bruhl, L. (1910) *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris.
- (1927) *L'âme primitive*, Paris.
- (1931) *Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive*, Paris.
- (1938) *L'expérience mystique et les symboles chez les Primitifs*, Paris.
- Lienardt, G. (1999) 'Radcliffe-Brown Alfred Reginald', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 559-60, Iași.
- Malinowski, B. K. (1945) *The Dynamics of Culture Change. An Inquiry Into Race Relations in Africa*, London.
- (1964) *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, New York.
- (1993) *Magie, Știință și Religie*, Iași.
- Melhuus, M. (2002) 'Anthropological perspectives', in Barnard, A. and Spencer, J. (eds.) *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, pp. 49-51, New York.
- Mauss, M. (1899) 'Rites funéraires en Chine', *L'Année Sociologique* 2: 221-6.
- (1921) 'L'expression obligatoire des sentiments (rituels oraux funéraires australiens)', *Journal de Psychologie* 18: 3-8.
- (1926) 'Effet physique chez l'individu de l'idée de mort suggérée par la collectivité (Australie, Nouvelle-Zélande)', *Communication présentée à la Société de Psychologie*, http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html [accesat 12.05.2007].
- (1997) *Eseu despre dar*, Iași.
- Mauss, M. și Hubert, H. (1997) *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*, Iași.
- Menget, P. (1999) 'Istoria antropologiei', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 340-3, Iași.
- Morgan, L. H. (1877) *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*, New York.
- Parker Pearson, M. (2001) *The Archaeology of Death and Burial*, Gloucestershire.
- Patterson, T. C. (1989) 'History and the Post-Processual Archaeologies', *Man* 24(4): 555-66.
- Rabinow, P. (1999) 'Interpretativă (Antropologie-)', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 331, Iași.
- Radcliffe-Brown, A.R. (2000) *Structură și Funcție în Societate Primitivă*, Iași.
- Robertson-Smith, W. (1927) *Lectures on the Religion of the Semites. The Fundamental Institutions*, New York: Third Edition.
- Rupp-Eisenreich, R. (1999) 'Difuzionism', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp.195-6, Iași.
- Saler, B. (1997) 'E. B. Tylor and the Anthropology of Religion', *Marburg Journal of Religion* 2(1): 1-6.
- Spencer, J. (2002) 'Symbolic Anthropology', in Barnard, A. and Spencer, J. (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, pp. 806-12, London and New York.
- Stocking Jr, G.W. (1966) 'Franz Boas and the Culture Concept in Historical Perspective', *American Anthropologist* 68: 867-82.
- Sturrock, J. (2003) *Structuralism*, Oxford: Second Edition.
- Taylor, A. C. (1999) 'Evoluționism', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 240-2, Iași.
- Testart, A. (1999) 'Morgan Lewis Henry', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 451, Iași.
- Turner, V. W. (1974) *Dramas, Fields, and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, New York.
- Van Gennep, A. (1996) *Riturile de trecere*, Iași.
- (2000) *Totemismul*, Iași.
- White, L. A. (1946) 'Kroeber's "Configurations of Culture Growth" ', *American Anthropologist N.S.* 48(1): 78-93.

LIMES DACIAE INFERIORIS, CERCETĂRI ȘI IPOTEZE

Ioana BOGDAN CĂTĂNICIU

Abstract: *After nearly 40 years of research on the fortifications system on southeast Dacia's frontier, we preview part of the research done in collaboration with the Teleorman County Museum to find out how this is valued today in the Romanian speciality literature.*

The discussion focuses on the two most recent works which ignore the results of archaeological research. Objective research is depreciated to the extend of presenting incorrect survey data in the scientific literature even when informed scientific researchers have access to satellite or aerial photographs to control such errors.

Archaeology dated only by interpreting and reinterpreting the ancient writings and the epigraphic material without taking into account the stratigraphy and the archaeological finds, multiplies the number of assumptions without support.

The risk is to reproduce this 'method' to those people who are seduced by the 'recognition' held by those who write more than they read.

Rezumat: *După aproape 40 de ani de cercetare a sistemului de fortificații de pe granița de sud-est a Daciei, parte din cercetări făcute în colaborare și cu sprijinul Muzeului Județean Teleorman, facem o scurtă revedere a ceea ce am făcut și a modului în care ceea ce am făcut este apreciat în literatura română de specialitate.*

Se discută mai cu seamă două lucrări recente care fac abstracție totală de rezultatele obiective ale cercetării arheologice. Desconsiderarea rezultatelor obiective ale cercetării merge până la a transmite date topografice eronate, care intră în circuitul științific atunci când cercetători avizați pot oricând accesa fotografiile satelitare sau aeriene pentru a controla aceste erori.

Datarea exclusiv prin interpretare și reinterpreteare a știrilor antice și materilului epigrafic, fără a lua în considerare stratigrafia și materialele arheologice nu face decât să înmulțească numărul de ipoteze fără suport.

Riscul este să se prolifereze această 'metodă' de lucru și la o parte din cei care se lasă seduși de 'recunoaștere' obținută de cei ce scriu mai mult decât citesc.

Key words: *limes; Dacia; castra; castella; vallum transalutan; survey; chronology.*

Cuvinte cheie: *limes; Dacia; castra; castella; vallum transalutan; topografie; datare.*

Colaborarea mea cu Muzeul Județean Teleorman a început de îndată ce am abordat ca temă de plan studiul liniei de fortificații romane din vestul Munteniei. Sprijinul primit de la cei doi directori Corneliu Beda și Ecaterina Angelescu Țânțăreanu a fost cu atât mai necesar cu cât fondurile de cercetare de care beneficia Institutul de Arheologie au scăzut progresiv după mijlocul anilor '70 și a fost tot mai dificil să efectuezi un program pe termen lung pentru desfășurarea studiului propus. Evident, nu numai institutele de cercetare, ci și muzeele erau 'sub vremei', astfel încât nu întotdeauna bunele intenții de colaborare aveau rezultatul scontat, din lipsa bugetului.

Consider că după aproape patru decenii de când am pășit pentru prima dată la Flămânda (Poiana, com. Ciuperceni) să contribui la primul număr al buletinului muzeului cu o evaluare a stării în care au ajuns problemele propuse spre studiu, a rezultatelor și a modului în care ele au fost recepționate în lumea științifică.

Mi s-a propus ca temă de cercetare 'fortificațiile din Muntenia' pentru că se simțea nevoia reluării pe noi coordonate a unei teme care s-a bucurat de nenumărate interpretări istorice, dar mai puține cercetări sistematice. Din păcate, cercetările efectuate la Săpata de jos, Urluieni sau Băneasa nu au fost urmate de publicarea materialelor descoperite, iar cercetările îndelungate de la Jidava¹, Câmpulung nu se bucură de publicarea unei monografii, abia în 1995 fiind publicate primele profile peste liniile de fortificații. Din păcate interpretarea acestora este deficitară căci nu s-a observat nici măcar că zidul de incintă s-a fracturat căci a fost construit în *fossa* unei faze anterioare (Petolescu 1995b: 24, fig. 1 dar vezi și fig. 2 unde este o *fossa* anterioară umplută cu lut 'humizat').

Când tema de cercetare se axează pe studiul unui sistem de fortificații trebuie să ai în vedere cercetarea câte unui exemplu din fiecare element constitutiv și atunci când alegi acel element constitutiv trebuie să o faci în așa fel ca studiul său să răspundă la cât mai multe întrebări privind problemele ridicate de existența sistemului de fortificații respectiv.

Linia de fortificații transalutane a fost cercetată și a intrat în literatura de specialitate prin strădaniile lui Gr. Tocilescu. Notele manuscrise, făcute de Tocilescu și de inginerul topograf Polonic

care l-a însoțit în cercetările de teren, au constituit baza studiilor referitoare la această linie de fortificații până la mijlocul secolului XX; toate considerațiile se făcuseră doar pentru partea de la sud de Carpați (până la granița regatului România cu Austro-Ungaria), adică fără să se țină cont de întinderea provinciei a cărei frontieră avea sarcina de a o apăra.

Atunci când am început cercetarea pe linia transalutană am purces la o cercetare de teren pe toată linia dintre Dunăre și curbură Carpaților, adică pe toată suprafața pe care această linie a dublat linia Oltului. Curând am simțit nevoia să cercetez raportul topografic între fortificațiile de pe Olt și a celor din estul râului. Simultan am studiat acoperirile fotografice ale acestor regiuni, fapt care mi-a permis să evit greșeala celor care au făcut aprecieri despre aceste fortificații, fără necesarul control pe teren.

Cele două linii de fortificații romane dintre Dunăre și Carpați străbat trei tipuri de relief, câmpia Dunării, zona colinară și zona muntoasă. Cu toate că există condiții geografice diferite putem constata că nu există o diferență în tipul de *castella* construite - din punct de vedere al dimensiunilor - între cele trei zone parcurse de linia de fortificații transalutane. Dacă *vallum* este construit doar acolo unde terenul nu oferea un reper natural, acolo unde câmpia nu oferea o 'barieră' pentru circulația din spre est, în toate cele trei zone geografice au fost construite *castella* de mici dimensiuni; doar în puncte de importanță strategică, de acces lesnicios spre provincie - Băneasa, Urluieni, Săpata de jos și Jidava-Câmpulung - s-a construit și câte un castru de dimensiuni potrivite pentru adăpostirea unei trupe întregi.

Dimensiunile în general mici ale fortificațiilor de pe cele două linii complementare demonstrează că trupele erau împărțite în mai multe astfel de *castella* și că doar în puncte de importanță deosebită se cantona o trupă întreagă. Fără a avea date epigrafice pentru trupele de pe linia transalutană, credem că situația din epoca traiană când vexilații ale aceleiași trupe *Coh II Fl. Bessorum* erau și la *Buridava* (Stolniceni) și la Rucăr, se va perpetua și după ce cele două drumuri de legătură cu Imperiul vor deveni granița Daciei Inferior.

Secțiunile efectuate în trei zone diferite parcurse de *vallum* - elementul caracteristic pentru linia fortificată din estul Oltului și, mai cu seamă, secțiunile de la Flămânda, trasate pentru a cunoaște situația în punctul în care acesta continua latura de răsărit a marelui castru de pământ, ne-au permis stabilirea modului de construcție și existența a două forme îmbrăcate de acest element de fortificație - un prim zid-palisadă de lemn și pământ, care într-o etapă ulterioară unei incendieri parțiale a fost înlocuit cu un val de pământ (Bogdan Cătănicu 1981: 32-4; 1997a: 86-91).

Mijloacele materiale care ne-au fost nouă la îndemână în condițiile în care finanțarea cercetării nu s-a făcut niciodată în funcție de obiectivele unui proiect de perspectivă, nu mi-au permis să consider că am ajuns la încheierile propuse. Numai prin cercetări mai ample se va putea ajunge la o concluzie în privința întrebării dacă și de ce au existat *castella* gemene, adică dacă ele au funcționat simultan sau au fost construite în perioade diferite.

Cercetările de la Urluieni au avut dintru început ca obiectiv studiul raportului cronologic - stratigrafic între *castellum* de cărămidă și cel de lemn și pământ. Din păcate, secțiunea peste latura de nord a *castellum*-ului A și sud a *castellum*-ului B (de cărămidă) nu ne-a adus rezolvarea simplă așteptată, deoarece elementele de fortificație a celor două *castella* nu s-au dezvoltat pe aceeași suprafață, sunt construite la o distanță relativ mare unele de altele. Cercetarea preconizată pentru ambele *castella* s-a redus din motive financiare și nu în ultimul rând din cauză că după 1990 pământul pe care se află *castellum* A a fost retrocedat proprietarilor² și mereu plantat cu porumb. Dacă nu am raportul cronologic între cele două fortificații de la Urluieni pot afirma categoric faptul că avem două faze de existență pentru *castellum* A, *via sagularis* are două nivele diferențiate printr-un strat de pământ adus, gros de 20-30 cm așezat peste primul nivel de pietriș pe care erau căzute bucăți de cărămidă și chirpic. Cea de a doua fază a acestui drum de la baza valului este cea pe care am descoperit o monedă emisă de Elagabal (Bogdan Cătănicu 1997a, 96, n. 24).

Pentru *castellum* B am constatat existența a două faze - una de pământ și lemn și faza de cărămidă, aceasta din urmă având două momente diferite de construcție.

Lucru esențial, pe care trebuie să-l subliniez, mai cu seamă pentru cei cărora cercetarea stratigrafică și rezultatele ei nu înseamnă nimic, este că în *castellum* nu se găsește *in situ* un strat de cultură foarte gros și niveluri distincte pentru aceste faze, situație explicabilă prin faptul că soldații din trupele cantonate în *castella* aveau în sarcină întreținerea permanentă a fortificației, astfel încât s-a îndepărtat sistematic tot ceea ce era degradat.

Avem stratigrafie doar acolo unde pentru o refacere s-a folosit situația anterioară ca bază pentru cea ce se construia, uneori chiar punându-se un strat de pământ pentru a se înălța nivelul, pentru a se acoperi faza dezafectată; așa se explică de ce am surprins stratigrafic fazele doar în

vecinătatea *agger*-ului. O altă cauză că nu s-a identificat o stratigrafie pe verticală în interiorul *castellum*-ului este de căutat în faptul că refacerile nu au fost cauzate de distrugerea generală a elementelor constitutive - n-a existat un incendiu general anterior refacerilor observate, astfel încât nu a fost nevoie să se acopere o dărâmătură masivă, prea greu de îndepărtat. În zona *principae* am constatat o refacere peste un strat de arsură, care prin continuarea cercetării s-a dovedit a fi o refacere a *praefurnium*-ului cu care se încălzea una din încăperile comandamentului.

Faza de pământ și lemn este databilă prin două artefacte care se completează, este vorba de o fibulă de bronz³, fragmentară, datată la sfârșitul sec. I - începutul sec. II și o monedă⁴ de bronz uzată descoperită pe berma primei construcții militare ridicată la Urluieni.

În ceea ce privește finalul fortificației trebuie să reamintesc că am publicat (1994, 345-347) materialele arheologice databile, care oriunde în Imperiu ar fi datate până în sec. IV p. Chr., doar la noi se obișnuiește datarea lor până la 271, căci, cel mai târziu la această dată Dacia este abandonată și armata retrasă.

Am considerat că micul *castellum* de la Putineiu poate fi cel care să aducă date despre seria de *castella* de mici dimensiuni construită pe linia transalutană. Cercetările de la Putineiu s-au desfășurat în toamna anului 1975⁵, în august 1977⁶, în vara lui 1978⁷ și vara 1979⁸. A participat mereu la cercetări Ecaterina Angelescu Țânțăreanu, iar în 1978 studentul Cristian Troncotă. Condițiile de lucru nu au fost nicicând cele normale⁹, chiar și când am avut fonduri de cercetare relativ suficiente, nu am avut mîină de lucru, în afara elevilor între 14-17 ani, cărora nu le puteam cere un efort continuu și care nu aveau nici un fel de experiență de lucru; dat fiind că pământul în zonă este extrem de compact și dur cînd este uscat, randamentul era redus și munca de recuperare a artefactelor extrem de dificilă.

Doar jumătate de *castellum* era accesibilă cercetării, pe jumătatea de est fiind plantată vie, în grădină particulară. S-a practicat o secțiune nord-sud pe întreaga arie a micului lagăr și o secțiune peste latura de vest. Pentru că secțiunea de pe latura de sud a fost în zona porții, am dezvelit o suprafață suficient de largă pentru a putea surprinde cât mai multe elemente ale sistemului de construcție a porții (doar jumătatea ei de vest!). Pare superfluu sau obsesiv să repet că cercetarea s-a întrerupt, deși nu am reușit să epuizăm studiul acestei suprafețe până la pământul viu, unde era de așteptat să obținem elemente privind structura de rezistență din lemn a porții. Nici cercetarea fântânii descoperite în S. I n-a putut fi săpată până la fund, căci la -2,25 m era periculos să lucreze copiii.

Și la Putineiu am descoperit două nivele de existență, care s-au descoperit în vecinătatea *agger*-ului, unde *via sagularis* marcată de piatră de calcar a fost refăcută peste un pământ adus. Panta valului din prima fază este marcată de un strat subțire de cenușă, a cărei semnificație nu poate fi în acest moment descifrată - a fost arsă o cantitate oarecare de lemn, dar ce anume nu putem ști. Faza următoare s-a sfârșit cu incendierea palisadei de lemn cu împletituri de crengi ale căror urme s-au păstrat în bulgării mari de chirpic căzuți pe nivelul de călcare și în prima *fossa*. Un fapt care trebuie analizat în mod special ne-a atras atenția - chirpicul de pe palisada care încorona *agger*-ul nu s-a prăbușit în *fossa* decât după o perioadă în care aceasta n-a mai fost curățată, deci cînd ea era parțial umplută cu pământ negru. Dacă incendiul ar fi fost provocat de un atacator, este de așteptat ca resturile distrugerii violente să fi ajuns până în fundul șanțului, ținînd cont că una din preocupările comandanților era să facă exerciții cu soldații, punîndu-i mai cu seamă să păstreze în stare perfectă de funcționare elementele de fortificare ale lagărului. Faptul că *fossa* n-a mai fost întreținută o vreme poate fi legat doar de o perioadă de criză internă și noi nu excludem posibilitatea ca aceasta să coincidă cu perioada de la sfârșitul provinciei Dacia. Criza a durat suficient de lungă vreme căci, trebuie să luăm în considerare că au trecut câțiva ani ca șanțurile să fie parțial umplute cu humus. Dacă am accepta că trupa s-a retras anterior și că procesul de umplere a șanțurilor s-a produs cînd trupa nu mai ocupa *castellum* ar trebui să găsim o explicație la faptul că la plecare trupa nu l-a distrus intenționat pentru a nu putea fi folosit de cei care intrau în provincia abandonată. Nu avem elemente concrete ca să preconizăm că trupa care apăra acest mic lagăr s-a transformat într-o unitate de soldați-țărani, dar este plauzibil ca într-o astfel de transformare, disciplina militară să devină indoielnică. Fenomenul precedase reforma diocetiană care o generalizează.

La Putineiu, pare că am descoperit locul unde se aruncau deșeurile zilnice și anume pe marginea platoului, acolo unde începea panta spre valea Călmățuiului. În această zonă, la șapte metri de *fossa* I s-ar putea să fi fost o a doua *fossa*, distrusă însă de groapa unei conducte moderne de apă. În pământul rămas nederanjat s-a concentrat cea mai mare parte din materialul ceramic descoperit. Continuarea cercetărilor dincolo de conductă n-a fost acceptată, deoarece era o uliță a satului. Semnalează această situație tocmai pentru că este pentru prima dată observată și ar merita să fie exploatată la o eventuală reluare a cercetărilor.

Odată cu susținerea tezei de doctorat¹⁰ în aprilie 1981 au devenit cunoscute argumentele de ordin geografic, strategic și arheologic pentru care susținem existența unui sistem de graniță (Bogdan Cătănicu 1974: 267-75; 1984: 125-43; 1997a passim) pe cele două drumuri de legătură cu Imperiul, începând cu reforma administrativă a lui Hadrian.

În urma formulării întrebărilor privind posibilele cauze ale modului (constatat prin cercetările arheologice) în care romanii au organizat și reorganizat teritoriile getice și dace cucerite am propus câteva ipoteze. Cea mai importantă din punctul nostru de vedere este cea privind existența efectivă a trei protagoniști daci ai războaielor cu Domitian și Traian. Cei trei regi ai unor populații și teritorii au avut o contribuție diferită la război și tratamentul după cucerire a fost diferit (Bogdan Cătănicu 1997b: 101 sqq; 2004: 25-36). Punctul nostru de vedere bazat pe axioma că romanii nu ocupau teritorii, ci supuneau populații, înstăpânindu-se pe teritoriile acestora este, socotim, capabil să explice 'ciudățeniile' care s-au constatat în modul romanilor de a acționa: extinderea Daciei Inferior în nord, pe tot cursul Oltului după cât se pare teritoriul *buridavenses*; abandonarea Munteniei și sudului Moldovei după două decenii de incorporare în provincia Moesia inferior, fără a fi fost colonizate și fără a fi fost integrate procesului de urbanizare (Bogdan Cătănicu 1997a; 2007: 35-40).

Într-o lume, în care singurul criteriu valoric este cel cantitativ, nevoia de a fi apreciat pe baza cantității de hârtie tipărită a produs un număr impresionant de 'studii' privind granițele Daciei sau doar sectorul de sud-est al acesteia. Faptul ar fi fost îmbucurător dacă am avea de a face cu lucrări bazate pe cercetări noi. Din păcate la o primă vedere și începând cu hărțile cu localizarea castrului din sud-estul Daciei publicate de N. Gudea avem măsura superficialității cu care s-a lucrat, sau mai grav a desconsiderării voite a situațiilor reale de dragul acoperirii formale a unui standard ridicat de publicare. Castrul de la Flămânda a fost publicat cu fotografia aeriană (Bogdan Cătănicu 1981: fig. 59) și nu se poate admite într-o 'sinteză' destinată lumii științifice internaționale o 'localizare' arbitrară la sud de satul Poiana (Gudea 1997: nr. 70), atunci când el este cu cca. 6 km mai spre est, pe fotogramă fiind vizibil satul Traian. *Castella* de la Urluieni suferă o deplasare până la sud de Zuvelcați (ibid.: nr. 55, 56), iar *castellum* de la Fâlfani este adus la vest de Cotmeana (ibid.: nr. 57).

Secondat de C. Găzdac (nu am înțeles exact care a fost contribuția acestuia, căci recunoaștem doar stilul de lucru al 'magistrului'), N. Gudea abordează problemele teritoriilor daco-gete aparținând Moesiei Inferior în epoca traiană (Gudea și Găzdac 2008: 49 sqq).

Am fost multă vreme șocată că românii nu mai citesc, ci '**lecturează**' cu toate că filologii au subliniat că termenul este o creație fără nici un temei și pe deasupra incorectă. Am ajuns însă la o încheiere, cel puțin tristă - a lectura e termenul creat pentru a acoperi o realitate, nu se mai citește frază cu frază, nu se urmărește compoziția și structura ideilor, ci pur și simplu se trece în diagonală peste pagini; nu este de mirare că lectura se soldează cu atribuirea autorului a acelor ipoteze sau argumenete pe care acesta le citează ca să le combată. 'Lecturez' sugerează graba, neatenția, superficialitatea - apariția cuvântului preferat de societatea modernă este rezultatul evaluărilor cantitative cu care ne-a obișnuit epoca 'socialismului multilateral dezvoltat'.

Valoarea¹¹ nu este apreciată de oamenii competenți, de adevărați specialiști, ci de cei care numără paginile și titlurile înșiruite în listele de publicații anexe la *curricula*. Deci obiectivul esențial al unui cercetător nu mai poate fi aprofundarea temei și informarea completă asupra a ceea ce există (bun sau rău) despre aceasta, el trebuie să scrie, să își asigure numărul de pagini pentru fiecare treaptă în ierarhia științifică¹². Evident, există și autori prolixii, pentru care nu este o problemă de principiu să aștearnă pe hârtie doar rezultatele unei cercetări complete, pentru care nu este o problemă să expună azi o ipoteză, iar lucrarea următoare, fără altă achiziție de date obiective, să susțină exact opusul acesteia.

Doar lipsa curiozității științifice și suficiența pot fi cauze ale înmulțirii lucrărilor de compilație și sau speculații pe aceeași temă. Am făcut aceste considerații având în minte cazuri reale, din păcate mult mai nemeroase în ultima vreme, căci atunci când astfel de autori 'prolixii' sunt încununați cu onoruri și funcții, exemplul lor devine model de urmat!

Revin la un exemplu oferit de ceea ce a apărut în revista *Ephemeris Napocensis*, sub semnătura domnilor Gudea și Găzdac (2007). Observ dintru început lipsa de respect față de cercetările înainte mergătorilor, atunci când este reprodus planul castrului de la Drajna de Sus așa cum l-a ridicat Gh. Ștefan (1948: 117 fig. 2), dar atribuit celor care au efectuat ultimile cercetări, fără a fi adus completările la acel plan.

Nici lucrări mai noi nu au fost considerate necesare informării primare pentru o privire scrutătoare și critică a problemelor teritoriilor geto-dace incluse temporar Moesiei inferioare. La Enoșești există un castru de pământ mai mare spre vest decât cel de cărmidă și acest fapt a fost pus în lumină prin săpăturile de salvare din 1975 (Bogdan Cătănicu 1981: 25-26, nr. 234, 235) publicate

cu fotografia aeriană și cu profilul secțiunii peste singura latura (fragment, de altfel) rămasă după construirea căii ferate spre Craiova (sec. XIX) și excavarea recentă a pământului. Atotștiutorul specialist în *limes*-ul dacic (Gudea 1997: fig. 71) pune *castellum* Acidava la răsărit de Olt și la nord de calea ferată. Libertatea de a localiza castrele și *castella*, nu a fost după cum am văzut doar în cazul de la Enoșești. La Flămânda am văzut ca pus un castru la sud de satul Poiana, nu la sud de satul vecin, ceva nu i-a fost la îndemână nici lui N. Gudea, căci în schița amintită nu reprezintă și *vallum* transalutan, căci acesta ar fi trecut prin chiar satul Flămânda... Planul castrului B de la Urluieni (Gudea 1997: nr. 55) este prezentat incomplet, iar din text aflu că am descoperit și o baracă (cu părere de rău scrisesem că nu am reușit să cercetez nici o baracă, praetoriul a rămas parțial cercetat în momentul în care MCC a încetat finanțarea cercetărilor mele și ale Institutului de arheologie și istoria artei din Cluj), deși este citat studiul nostru (Bogdan Catănicu 1994: 327-55).

În 2008 nu mai sunt reluate și 'hărțile' la scară mare pentru fortificațiile de pe linia transalutană, căci aceasta e considerată în afara limitelor cronologice preconizate pentru starea teritoriilor nord-dunărene ale Moesiei inferioare. Oricum, rămân destule localizări de castre care vor induce din nou în eroare pe cei ce se vor mulțumi să preia 'informațiile topografice exacte' din aceste sintetice prezentări ale ilustrului specialist, recomandat de numeroasele sale săpături arheologice și, și mai numeroaselor lucrări publicate. Desigur, nu pot decât să relev faptul că, lucrând în același Institut nu mi s-a cerut colaborarea în localizarea acelor *castra* sau *castella* pe care le-am cercetat și pe care le-am localizat pe teren, hărți și fotografie aeriană... Este de asemenea regretabil că bibliografia mea este citată selectiv, sinteza privind evoluția sistemului defensiv al Daciei (Bogdan Catănicu 1981) nu este nici din greșeală pomenită, i-a încheiat existența cu recenzia publicată (Gudea 1986). Cei care își vor lua osteneala să revadă acea sinteză vor recunoaște însă, în partea introductivă a studiului gudens (Gudea 1997:12-14) etapele acestei evoluții.

Întrebările ce rămân nelămurite (Gudea și Găzdac 2008: 52, 54) sunt cauzate de înțelegerea mecanică a 'liniilor' de castre ca linii de graniță, or aceste linii sunt în fapt drumuri asigurate cu trupe în puncte alese, ori ca etape de marș în cursul războaielor, păstrate toată epoca lui Traian (Bogdan Catănicu 1981: 18, 19), ori în puncte strategice cu rol și după cucerire.

Dunărea a fost fortificată, atât cât putem deduce din datele epigrafice, săpăturile arheologice neatingând straturile timpurii de sub cetățile romano-bizantine, începând cu Vespasian care privește cu seriozitate dezvoltarea statelor dace din nordul fluviului și creerea unei *ripa* fortificată trebuie să fi fost contribuția lui Domitian și Traian în vederea desfășurării războaielor cu dacii. Dacă mai luăm în considerare regimul special de care se bucură Muntenia și sudul Moldovei după 'retragerea' hadriană, putem considera că Traian a considerat dintru început ocuparea acestui regat ca ceva provizoriu și de aceea nici nu a trecut la colonizarea lui odată cu cea din Dacia intracarpatică și Oltenia.

Datarea *limes*-ului Transalutan¹³ este un subiect generos pentru cei care fac arheologie căzând pe gânduri și explicându-și întrebările cu argumente căutate în propriile ipoteze, deoarece argumentele obiective obținute prin cercetări arheologice sunt considerate neconcludente.

Pentru a nu se putea conchide că îmi descarc vreo frustrare sau antipatie personală voi face un lucru pe care nu l-am practicat voi reproduce punctele de vedere și argumentele ce le stau la bază. Pentru un istoric, argumentele arheologice nu sunt potrivite pentru a tranșa o problemă de datare astfel încât caută în puținele date din sursele antice cea ce îi răspunde pentru o vreme întrebării de ce și când s-a ridicat.

C.C. Petolescu (1993: 159-62) plecând de la faptul că în vremea lui Antoninus Pius s-au înregistrat două războaie, unul cu dacii și unul *in Getia*, cu roxolani și considerând că Hadrian ar fi deținut atât Muntenia cât și sudul Moldovei, susține că doar Antoninus Pius s-ar fi retras din aceste teritorii și astfel s-a aflat în situația de a construi *limes*-ul transalutan. Ideia nu-i poate ajuta să rezolve 'ciudățenia' apartenenței sud-estului Transilvaniei la Dacia inferioară, căci ea este aceeași, indiferent dacă apare la 117/118 sau doar la 142/143.

Temeinicia argumentelor astfel create sunt precare, chiar din punctul de vedere al celui care le formulează, de altfel un respectabil epigrafist, și îl fac să propună un număr nelimitat de 'rezolvări' pentru a data *limes*-ul transalutan; orice datare posibilă are șanse să fie susținută, doar cea la Hadrian nu; dacă Muntenia și sudul Moldovei au făcut parte în vremea lui Hadrian din Dacia Inferior, pentru că roxolani nu au atacat la 117/118 Imperiul, ce loc mai au în această formulă afirmațiile anterioare ale aceluiași C.C. Petolescu că lagărele din Muntenia de nord au fost abandonate de Hadrian și trupele trecute pe Olt, care devine granița de sud-est a Daciei (Petolescu 1982: 69); dacă Muntenia este deținută de Dacia Inferior, cum rămâne cu Brazda lui Novac de sud, construită de Hadrian în fața

castrului de la Novae și pentru a proteja parțial provincia de la sud de Carpați dezavantajată de aspectul geografic văii inferioare a Oltului? (ibid.; 1985: 52-3).

Nesatisfăcut de ipoteza că Antoninus a ridicat un *vallum* și în Dacia, nu numai în Britannia, propune o nouă ipoteză în care atacul costobocilor este imaginat a fi cauză a edificării *limes*-ului transalutan de către Marcus Aurelius (Petolescu 1989: 186).

Commodus sau Septimius Severus sunt preferați la scurtă vreme (Petolescu 1995a: 52-3). Neiertător cu cei care au adus doar argumente obținute prin cercetări arheologice (insuficiente, posibil, dar cu **date obiective**) C.C. Petolescu (2005: 274-75) le pretinde „chiar și ipotezele trebuie să se bazeze pe elemente cât de cât certe”. Or, totul este de revăzut căci lipsesc inscripțiile, lipsesc vasele terra sigillata, datarea opaițelor este neconcludentă, iar fibulele au o existență îndelungată. Monedele descoperite în castre sunt toate târzii, și viața în castre este de scurtă durată, fără faze de refacere; „aceste castre sfârșesc printr-un violent incendiu, datorat se pare atacului carpic din 245”.

Tabula Peutingeriana nu indică și stațiunile de pe drumul transalutan care în sec. III era cel mai vizat de atacuri (sic!). „Explicația ar fi că imaginea Daciei în *Tabula* este mai veche (cel mai târziu de la sfârșitul sec. II (Petolescu 1998: 157-68), iar *limes*-ul transalutan e ulterior realizării acesteia”.

Puțin contează studiul complet și avizat al lui E. Weber (1976) asupra Tabulei. Degeaba se susține existența unui prototip timpuriu folosit doar parțial de autorul târziu din sec. IV, care introduce și nou creată capitală din Orient - Constantinopol... Nici un dubiu că pe Tabula nu sunt trecute *castra* și *castella*, că este un itinerar civil.

Cea mai recentă datare propusă este și cea mai târzie. *Limes*-ul transalutan nu s-a putut ridica în vremea lui Septimius Severus, căci acest împărat „a efectuat lucrări militare” doar pe **teritoriul Olteniei**¹⁴, unde reface două castre Bumbesti și Slăveni (Petolescu 2005: 275). Convingându-ne deci cu elemente certe că nu poate fi Septimius Severus cel care a ridicat *limes*-ul transalutan, modest afirmă „dacă ne este permis și nouă [C.C. Petolescu] o ipoteză, am lega construirea acestei linii de fortificații de prezența împăratului Caracalla în Dacia”.

Posibil să fiu subiectivă atunci când remarc faptul că orice datare primește girul lui C.C. Petolescu, doar cea susținută de mine, cea atribuită lui Hadrian nu... Dar nu mă pot împiedeca să mă întreb care este responsabilitatea cercetătorului atunci când publică serii de speculații pe baza unor interpretări subiective a surselor, neapărat epigrafice și literare antice.

Pasiunea pentru rezolvarea ‘științifică’ a problemelor puse de existența unor fortificații de pământ și mai cu seamă a liniei de fortificații din vestul Munteniei s-a transmis și generației mai tinere, dacă iau în considerare contribuțiile lui Costin Croitoru (2002: 84-5) pe care nu pot decât să-l citez, sperând că logica argumentelor sale cu care neagă din birou o cercetare de teren temeinică, făcută cu rostul de a cunoaște situația reală nu de a fabrica teze ‘originale’ este mai elocventă decât orice comentariu

‘Întrucât în **privința stabilirii traseului exact și a cronologiei limes-ului transalutanus** lucrurile nu sunt tocmai clare, vom încerca să facem câteva precizări în acest sens.....’ la Rucăr am avut posibilitatea să cercetăm [I. Bogdan Cătănicu] toate denivelările de teren și este sigur că sunt alunecări...socotim ca atare că informația este o interpretare greșită a microreliefului”. Însă, dacă o alunecare de teren, de dată recentă, l-ar fi indus în eroare pe D. Tudor, ceea ce a identificat în zonă P. Polonic nu putea fi altceva decât *vallum*-ul *transalutanus*. Cum nu avem nici un motiv să ne îndoim de observațiile de atâtea ori confirmate ale acestuia din urmă, **și în plus nici logică n-ar fi fost ridicarea valului** doar până în lunca Argeșului, întrucât ar fi fost lesne de depășit, considerăm, în actualul stadiu al cercetărilor, că este mult mai plauzibilă ipoteza conform căreia capătul nordic al *vallum*-ului *transalutanus* s-ar afla la Rucăr, cu atât mai mult cu cât, în timpul scurs între cercetările menționate, urmele valului ar fi putut dispărea’.

Scriu toate acestea în dorința ca cercetători interesați de înțelegerea cât mai apropiată de cea reală a ceea ce s-a petrecut în antichitatea clasică pe aceste meleaguri lipsite de surse antice bogate, să reia cu ‘știință și conștiință’ cum spunea profesorul C. Daicoviciu investigațiile în teren, săpăturile sistematice și interpretarea acestora, spre lauda lor și a științei românești.

Note

¹. În ultima vreme se renunță la acest nume al locului unde se află castrul, este dovadă de nesocotire a unei tradiții a poporului român, pentru care ‘jidovii’ erau poporul biblic vechi și atunci numeau cu acest nume locurile cu ruine: jidovin, jidava, jidova sunt toponime pentru nenumărate locuri care au intrat în atenția arheologilor.

2. Domnul Marin Anca, născut într-o casă construită pe 'Troian', primarul de la Bârla anterior anului 1990, considera că Troianul și cele două 'cetăți' însemnau bogăția satului natal; prin grija sa, cele două *castella* au fost scoase din circuitul agricol în condițiile în care se făcea 'agricultură extensivă'! După revoluție, deși am dat repetat planul topografic la primărie, s-a păstrat ca domeniu public doar suprafața pe care erau săpăturile vizibile, deci doar *castellum* B.
3. Descoperită în S. V, caroul 18 la -1,15 m - pe nivelul la care în interiorul zidului-palisadă există un nivel de pietriș, peste care a căzut o oarecare cantitate de arsură. În stratul de cenușă și arsură, s-a descoperit o fibulă de bronz, fragmentară, cu corpul puternic curbat, din bandă dreptunghiulară în secțiune, latura superioară ușor curbată, închidere cu resort, portagrafă plină, h=5,5 cm (Almgren 1923: Pl. 1, 16; Böhme 1972: Pl. 5, 315; Popescu 1938: 241, fig. 1/7).
4. Sesterț emis în vremea lui Traian, în stare proastă de conservare; avers: Traian spre dreapta; revers: împărat călare; AE, 17,95 g, 32 mm; identificat de prof. Bucur Mitrea.
5. Trebuie să aduc mulțumiri domnilor ing. Minea, dr. vet. Necșulescu și domnilor Oroviceanu și Stroe.
6. Săpătura a fost finanțată de Muzeul Județean Teleorman (5800 lei) și Institutul de Arheologie (800 lei).
7. Cu fonduri de la Muzeul Județean Teleorman (10000 lei).
8. Finanțare Muzeul Județean Teleorman (15000 lei).
9. Merită să pomenesc aici plecarea la șantier în 21 iul 1978 așa cum am descris-o în carnet: „Am luat un camion-taxi. Am sosit cu o oră jumate mai repede ca să caut autobuzul și să pun bagajele la loc. Autobusul 'direct' urmează să meargă numai până la Alexandria, unde schimb cu o ladă, alidada, mira, 5 jaloane și trepiedul, sacoșa mea cu haine și sacoșa cu aparatele foto și celelalte de săpat”.
10. Teza publicată abia în 1997, în colaborare cu Muzeul Județean Teleorman.
11. Pe vremea lui Ceaușescu era nevoie să produci atâtea pagini la valoarea simbol de 100 lei, ca să acoperi suma din așa zisul contract de cercetare.
12. Sergiu Chiriacescu (2008) 'Un cod de etică a cercetării științifice', *Academica* 70, XVIII (207): 28 cap. 4 art. 13, propune „Originalitatea și calitatea produselor științifice trebuie să primeze asupra cantității la evaluarea rezultatelor cercetării științifice!”.
13. Pentru corectitudinea termenului e de văzut Forni 1974.
14. Nu pot să nu mă opresc asupra acestui așa zis argument. Poate pentru un epigrafist o convingere să se poată baza exclusiv pe acele date epigrafice care ne-au parvenit. Să nu neglijăm faptul că ambele *castella* s-au bucurat de o cercetare îndelungată, poate chiar exhaustivă! Că nu există înscricțiuni în fortificațiile de pe linia transalutană nu trebuie explicat prin lipsa pietrei - aceasta este efectivă până în zona muntoasă, dar romanii au putut transporta piatra de acolo de unde ea exista. Trebuie să reamintesc însă aspectul de 'amănunt' neobservat de Petolescu și anume că zona a fost permanent locuită de o populație agricolă pentru care 'exploatarea materialului de construcție' din apropierea localităților lor a fost o regulă, dacă ținem cont că de cele mai multe ori descoperim în castre doar fundații, sau negativele fundațiilor.

Bibliografie

- Almgren, O. (1923) *Studien über nordeuropäische Fibelformen*, Leipzig.
- Bogdan Cătănicu, I. (1974) 'Limesul roman în sectorul de sud-est al Daciei', *In memoriam Constantin Daicoviciu*, 51-8.
- (1974a) 'Nouvelles données sur le limes Transalutanus' în Pippidi, D.M. (ed.) *Frontières romaines, Mamaia, 1972*, pp. 259-65, București.
- (1974b) 'Cercetări în castellum de la Rucăr', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 25(2): 277-88.
- (1977) 'Le limes du sud-est de la Dacie et les relations des Romains avec la population de la Valachie', *Militärgrenzen Roms*, Xanten 1974: 388-403.
- (1977a) 'Nouvelles recherches sur le limes du sud-est de la Dacie', *Limes*, Székesfehérvár 1976: 333-53.
- (1981) 'Evolution of the Defence System Works of Roman Dacia', *British Archaeological Reports. International Series* 116, Oxford.
- (1982) 'Despre unele cercetări recente pe „limes alutanus”', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 32(4): 543-52.
- (1984) 'Cu privire la Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului roman', *Acta Musei Napocensis* 21: 125-43.
- (1986a) 'Repères chronologiques pour le limes sud-est de la Dacie', *Limes* 13, Aalen 1983: 461-8.
- (1987) 'Câteva considerații asupra limesului Daciei', *Acta Musei Porolissensis* 11: 181-90.
- (1993) 'Fortifications de terre trajanes en Dacie et dans le nord de la Mésie Inférieure', *Acta Musei Napocensis* 26-30(1.1): 49-66.
- (1994) 'Castella de la Urluieni', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 45(4): 327-55.
- (1997a) Muntenia în sistemul defensiv al imperiului roman; Wallachia in the Defensiv System of the Roman Empire, 1st-3rd centuries AD, Alexandria: Muzeul Județean Teleorman.
- (1997b) 'Lá Dacie et la Stratégie romaine face aux menaces de l'Est', in Groenman-van Waateringe, W., van Beek, B.L., Willems, W.J.H., and Wynia S.L. (eds.) *Roman Frontier Studies 1995. Proceedings of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies*, pp. 101-7, Oxbow Monograph 91.
- (2004) 'Etapas de la conquete des Getes et daces', *Dacoromania* XII(1): 25-36 (actele colocviului 'The Romans in Balkan I-VI century AD', Roma 15-17 apr. - Accademia di Romania).
- (2007) *Daci și Romani, aculturație în Dacia*, Cluj: Academia Română-Centrul de Studii Transilvane.
- Böhme, A. (1972) 'Die Fibeln der Kastele Saalburg und Zugmantel', *Saalburg-Jahrbuch* 29: 5-122.
- Croitoru, C. (2002) 'Aspecte politico-militare ale prezenței romane la Dunărea de Jos în secolul II p. Chr.', *Revista Erasmus* 13: 84-94 [http://erasmusisha.files.wordpress.com/2008/11/revista-erasmus_nr13_2002.pdf].
- Forni, G. (1974) 'Denominazioni proprie e improprie dei „limites delle province"', în Pippidi, D.M. (ed.) *Frontières romaines, Mamaia, 1972*, pp. 285-89, București.
- Gudea, N. (1974a) 'Sistemul defensiv al Daciei romane. Stadiul actual al cercetărilor', *Apulum* 12: 182-92.
- (1974b) 'Der Verteidigungssystem des römischen Dakien', *Saalburg Jahrbuch* 31: 41-49.
- (1975) *Sistemul defensiv al Daciei romane. Observații în legătură cu faza de pământ a castrelor*. *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* 18: 71-87, Cluj.
- (1977) 'Der Limes Dakiens und die Verteidigung der obermoesischen Donaulinie von Traian bis Aurelian', *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II(6): 851-87.
- (1979) 'The defensive system of Roman Dacia', *Britannia* 10: 63-87.
- (1986) 'Sistemul defensiv al provinciilor dacice între realitate și ficțiune', *Acta Musei Porolissensis* 10, 183-203 (recenzie la Bogdan-Cătănicu, I. [1981] 'Evolution of the Defence System Works of Roman Dacia', *British Archaeological Reports, International Series*, 116, Oxford).
- (1997) 'Der dakische limes', *Materialien zu seiner Geschichte, Sonderdruck aus Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 44: 1-113.
- Gudea, N., Găzdac, C. (2008) 'Die dakische Gebiete im der römischer provinz Moesia Inferior', *Ephemeris napocensis* XVI-XVII (2006-2007): 49-84.
- Petolescu, C.C. (1982) 'Contribuții la istoria Munteniei în secolul al II-lea e.n.', *Revista de Istorie* 35(1): 69.
- (1985) 'L'organisation de la Dacie sous Trajan et Hadrien', *Dacia* NS 29: 45-56.
- (1989) 'Moesia Inferior și ținuturile extracarpatică', *Symposia Thracologica* 7: 178-89.
- (1993) 'Varia Daco-Romana (XVII)', *Thraco Dacica* XIV: 159-62.
- (1995a) *Scurtă istorie a Daciei Romane*, București: Ed. Didactică și Pedagogică.

- (1995b) 'Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș.) Cercetările din anii 1978-1989', *Argesis* VII: 17-29.
- (1998) 'Varia Daco-Romana (XIX-XX)', *Thraco-Dacica* 19: 157-60.
- (1999) 'Les fouilles archéologiques sur la frontière de Dacia Malvensis (1983-1997)', *Roman Frontier Studies. Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies*, Zalău: 188-97.
- (2000) *Dacia și Imperiul Roman*, București: Ed. Teora.
- (2005) 'Granița de sud est a Daciei pe timpul împăratului Caracalla', *Argesis* XIV: 274-8.
- Popescu, D. (1938) 'Fibules en bronze des collections du Musée National des Antiquité', *Dacia* V-VI (1935-1936): 239-46.
- Ștefan, Gh. (1948) 'Le Camp romain de Drajna de Sus', *Dacia* XI-XII (1945-1947): 115-144.
- Weber, E. (1976) *Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis 324*, Österreichische Nationalbibliothek, Wien. Kommentiert von Ekkehard Weber, Graz.

DESCOPERIREA SITULUI ARHEOLOGIC DE LA ZIMNICEA ȘI PRIMA ETAPĂ A CERCETĂRII SALE: 'EXPLORAȚIUNILE' LUI CEZAR BOLLIAC (1845, 1858?, 1869, 1871-1873)

Dragoș MĂNDESCU

Résumé: *La découverte, à l'extrémité ouest de la ville Zimnicea, d'un des plus importants complexes archéologiques gétiques du Bas Danube est due à César Bolliac (1813-1881), un véritable pionnier de la science archéologique en Roumanie, qui avec persévérance et passion pour les antiquités, a visité et a exploré plusieurs fois, au milieu et pendant le troisième quart du XIXe siècle, le site et la nécropole voisins. Les préoccupations de Bolliac ont été liées initialement au site ('Citate'), qu'il considérait un site romain, mais ensuite, après la découverte de la nécropole voisine, en 1871, son point d'intérêt de Zimnicea a été constitué par les tombeaux. Ce sera le moment de début d'une longue série de recherches laborieuses, déroulées à Zimnicea par des générations successives d'archéologues, pour une période de plus d'un siècle et demie.*

Rezumat: *Descoperirea în marginea vestică a orașului Zimnicea a unuia dintre cele mai importante complexe arheologice getice de la Dunărea de Jos i se datorează lui Cezar Bolliac (1813-1881), un adevărat pionier al științei arheologice din România, care, cu perseverență și cu pasiune pentru antichități, a vizitat și a explorat în mai multe rânduri, la mijlocul și în al treilea sfert al sec. al XIX-lea, așezarea și necropola din apropiere. Preocupările lui Bolliac au fost legate inițial de așezare ('Cetate'), pe care o considera un sit roman, pentru ca, după descoperirea în 1871 a necropolei din apropiere, pe care o denumește sugestiv 'Câmpul Morților', punctul său de interes la Zimnicea să fie mormintele. Acesta va fi momentul de început al unei îndelungate serii de laborioase cercetări desfășurate la Zimnicea de generații succesive de arheologi, pe durata a mai bine de un secol și jumătate.*

Mots-clés: *l'histoire d'archéologie; Cezar Bolliac; Zimnicea - 'Cetate'; Zimnicea - 'Câmpul Morților'; céramique; tombeaux.*

Cuvinte cheie: *Istoria arheologiei; Cezar Bolliac; Zimnicea - 'Cetate'; Zimnicea - 'Câmpul Morților'; ceramică; morminte.*

Descoperirea în marginea vestică a orașului Zimnicea a unuia dintre cele mai importante complexe arheologice getice de la Dunărea de Jos i se datorează lui Cezar Bolliac (1813-1881), un adevărat pionier al științei arheologice de la noi (fig. 1) (Potra 1944; Papadima 1966: 314-48; Măndescu 2001: 17-28), care, cu perseverență și cu pasiune pentru antichități (Bolliac 1956: 225-88; 2005), a vizitat și a explorat în mai multe rânduri, la mijlocul și în al treilea sfert al sec. al XIX-lea, așezarea și necropola din apropiere. Acesta va fi punctul de început al unei îndelungate serii de laborioase cercetări desfășurate la Zimnicea de generații succesive de arheologi, pe durata a mai bine de un secol și jumătate (Alexandrescu 1980: 19-20; Spânu 2005b: 189-212): la scurtă vreme după 'explorațiunile' lui Bolliac vor săpa, în căutare de 'antice', colonelul Dimitrie Papazoglu și Dimitrie Butculescu (1885); în 1924, pe 'Cetate' au loc noi săpături, efectuate de Ion Andrieșescu (Spânu 2005a; Trohani 2005) și parțial valorificate de Vasile Pârvan (Pârvan 1926: VI.2 *passim* - 562, 586, 590 etc., fig. 414, 419, 435, 444, 459), însă cercetări sistematice vor începe aici numai după cel de-al doilea război mondial. Acestea au debutat cu două campanii executate în 1948 și 1949 de un colectiv coordonat de Ion Nestor, fiind săpate șapte secțiuni pe 'Cetate' și șapte movile (din care numai cinci s-au dovedit a fi amenajări funerare) pe 'Câmpul Morților'. Între anii 1966 și 1975 se înregistrează o nouă etapă a cercetării moderne a sitului, săpăturile conduse de Alexandrina D. Alexandrescu vizând atât 'Cetatea' (unde sunt săpate alte 11 noi secțiuni), cât și 'Câmpul Morților' (unde se continuă explorarea zonelor tumulilor cercetați în 1948-1949 și se sapă noi sectoare, numărul mormintelor getice descoperite în campaniile Nestor – Alexandrescu ajungând la 158 – Alexandrescu 1980). După o pauză de un sfert de secol, în anul 2000 cercetările arheologice sistematice pe 'Cetate' sunt reluate și continuate timp de șase campanii, până în 2005, de un colectiv coordonat de Mircea Babeș. Cea mai recentă etapă a cercetării sistematice de la Zimnicea este reprezentată de reinițierea, în anul 2007, de un colectiv coordonat de același Mircea Babeș, a săpăturilor pe 'Câmpul Morților', primele două campanii ducând deja la descoperirea a 38 noi morminte.

Primele însemnări relative la Zimnicea îi sunt prilejuite lui Bolliac de excursiunea arheologică din iulie 1845, pe care o face alături de D. Bolintineanu, A. T. Laurian (participant la călătorie numai într-o primă etapă, părăsind grupul după o ceartă cu Bolliac) și frații Peretz (frații vitregi ai lui Bolliac, fiii lui Petrache Peretz cu care mama sa, Zinca, se recăsătorise). Excursiunea cuprindea într-un traseu destul de lung diferite obiective de interes istoric și arheologic din Muntenia și Oltenia. Preocupările

principale ale lui Bolliac și ale colegilor săi de călătorie erau îndreptate îndeosebi către vestigiile romane față de care el va păstra o atracție constată măcar pentru următorii 25 de ani (în 1869 scria: „Este o idee principală care concentrează toate căutările mele arheologice: acela de a urmări pas cu pas, de la picioarele podului lui Traian, toate ramurile drumurilor romane, toate ruinele de pe laturile acestor drumuri, atestări necontestabile ale așezării coloniilor...” – Bolliac 2005: 96). Periodic, în timpul acestei excursiuni, Bolliac trimitea din teren reportaje cu descrieri de situri și impresii personale către redacția ‘Curierului Românesc’ al lui Heliade Rădulescu, informația proaspătă fiind publicată succesiv într-o serie cu titlul *Din itinerarul domnului Bolliac*.

Contactul inițial dintre Bolliac și Zimnicea a fost mai degrabă unul defavorabil sitului, fără să prevestească nimic din ceea ce avea să urmeze. Dezamăgit, Bolliac nota: „Nimic care să merite a fi văzut în Zimnicea, decât o cazarmă frumoasă a divizioanelor românești ridicată lângă ruinele unei cetăți zidite de mâna legiunilor romane pe un înalt mal al Danubiului. Săpând ceva din susul cazarmei unde se văd șanțuri și trăsături de cetate, n-am putut afla altceva decât sfărâmatuiri de bârne și alte vase romane și pietre de zid” (Bolliac 2005: 33). Așadar, putem reține anul 1845 ca data primelor investigații arheologice la Zimnicea, în ‘Cetate’, avându-l autor pe Bolliac care considera atunci situl drept unul roman.

Cercetări mai atente vor fi întreprinse de Bolliac la Zimnicea în vara anului 1869 (după ce în iunie fusese numit președinte al Comitetului Arheologic din București), într-o ‘excursiune’ finanțată de Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice. El este acum însoțit de inginerul topograf C. Danielescu, însărcinat cu executarea unor planuri amănunțite ale siturilor vizitate (Bolliac 1869; 2005: 98-9).

Bolliac și Danielescu sosesc la Zimnicea după ce vizitaseră situl de la Frumoasa. Obiectivul lor era ‘Cetatea’, localizată ‘din sus de Zimnicea, la 740 de metri depărtare de sat’ și ‘din care mai bine de a treia parte este surpată cu malul Dunării’ (fig. 2).

Este prima oară când Bolliac explică etimologic denumirea Zimnicei, de la Ioan Tzimiskes și totodată, pe baza inventarului arheologic descoperit atunci („fragmente de olărie, monete de la primele colonii, un pinten, o unealtă de olar și șase cărămizi în hexagon cu diferite amprente de litere și nume și cu o cruce bizantină primitivă, un fier foarte mare, două săgeți și două lampioane de pământ”), adaugă la așa-zisul orizont ‘roman’ al ‘Cetății’ (secolele II și IV – așadar Bolliac rămâne consecvent impresiilor sale din 1845 privind atribuirea cultural - cronologică a sitului) și o etapă de secol X.

După propria mărturisire, în 1869 Bolliac săpa pentru cea de-a treia oară în ‘Cetate’, deci după primul sondaj realizat aici în timpul excursiunii din iulie 1845, va mai fi urmat încă o săpătură, pe care, în lipsa însemnărilor autorului, nu o putem plasa cu suficientă siguranță în timp. Oricum, este cert că ea a avut loc între 1845 și 1869, din care trebuie scoasă din calcul perioada 1848-1857 – anii revoluției și ai exilului). Nu este exclus ca cea de-a doua campanie a lui Bolliac la Zimnicea-‘Cetate’ să fi avut loc în primăvara anului 1858, când o nouă călătorie arheologică îl aduce în zonă (Roșiorii de Vede, Turnu Măgurele, Flămânda) (Bolliac 1861; 2005: 46-95).

În vara anului 1871, Bolliac obține primele indicii privind existența unei necropole în apropierea ‘Cetății’ de la Zimnicea. În urma săpăturilor făcute „pe locul dintre cazarmă și tirul militar”, au fost descoperite „vreodouă vase mormântale cu cenușă și oase calcinate într-însele” (Bolliac 2005: 173). Din această campanie este foarte probabil că provine și unul dintre cele mai frumoase vase descoperite vreodată la Zimnicea și anume pithosul cu ornament ștampilat, cu motive alternante de rozete și călăreți, pe care Bolliac îl prezintă, ca piesă din colecția personală, în februarie 1872: „o hydră decorată cu rozete și călăreți”, „conține 53 oca cu apă” și „răsună ca tuciul” (fig. 3; 6/1) (Bolliac 1872a; Măndescu 2001: 19, 23). Încă de atunci el era convins că Zimnicea reprezintă „punctul culminant al civilizațiunii dace prin ceramică”, afirmații ce prefigurau un prim articol de sinteză asupra ceramicii descoperite de el la Zimnicea, apărut doi ani mai târziu (Bolliac 1874).

Din itinerariul ‘excursiunii’ arheologice din 1872 nu avea cum să fie omisă Zimnicea. Acum însă, Bolliac nu mai primește sprijinul financiar al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, fiind nevoit să suporte din propriul buzunar cheltuiala pentru deplasare și pentru săpături. Iată de ce raportul final al ‘explorațiunilor’ din vara lui 1872 era adresat de Bolliac colegilor săi, „domnilor membri ai Comitetului Arheologic din București” (Bolliac 1872b; 2005: 169-99), și nu ministrului Gh. Costaforu. Relațiile lui Bolliac cu ministerul (și, de altfel, cu întreg guvernul conservator) se răciseră subit în ultimul timp în urma criticilor vehemente aduse aplicării legii rurale (Papadima 1966: 330-1).

Cu această călătorie se observă o schimbare radicală în privința preocupărilor arheologice ale lui Bolliac: el lasă deoparte studiul vestigiilor romane de care se simțea atât de atașat chiar și în 1869, pentru a se dedica cercetării ‘localităților dace’ (practic, tot ce era pre-roman), acesta fiind și scopul declarat al ‘excursiunii’ din 1872 (Bolliac 2005: 169).

La începutul sejurului său din 1872 la Zimnicea, Bolliac face săpături în 'Cetate', amplasată „pe un pisc natural și făcut pe malul stâng al Dunării, în fața Șiștovului” și ajunge la concluzia că „această cetate n-a fost niciodată fortificată cu zidire, ci numai cu pământ ridicat din imensele și profundele șanțuri, lucrare ante-romană”. Cu toate acestea, deși îi recunoaște sitului caracterul pre-roman, Bolliac vorbește în descrierea inventarului descoperit despre 'olărie romană', 'pinten de cavalier roman' (!?), 'paviment roman', așadar există încă o anumită doză de echivoc în tentativa acestuia de a atribui cultural și cronologic 'Cetatea'.

O provocare constituie astăzi localizarea săpăturilor lui Bolliac în 'Cetate'. Detaliile oferite de el relativ la acest aspect sunt destul de lacunare, însă îndeajuns de clare pentru a ne sugera o amplasare a săpăturilor în sectorul nord-estic al 'Cetății': „Intrând în cetate pe deschizătura unde se vede că a fost intrarea în toți timpii, m-am hotărât să sap în partea dreaptă, mai lângă arhitectura fortificării”. Dacă suntem de acord că acea „deschizătură unde se vede că a fost intrarea în toți timpii” este denivelarea accentuată de pe latura de est (dinspre oraș) a 'Cetății', așa cum reiese și de pe planul lui Danielescu din 1869, unde este figurată ca atare (fig. 2 – cu mențiunea că indicarea nordului pe acest plan trebuie corectată cu circa 45° către stânga), aproximativ acolo unde a fost propusă și localizarea secțiunilor lui I. Andrieșescu din 1924 (Spânu 2005a: 134 și urm., pl. 4), atunci Bolliac a săpat undeva în zona mai înaltă a sectorului nord-estic, aproape de marginea platoului („mai lângă arhitectura fortificării”) (fig. 4). Șansele de a repera în teren săpăturile din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, așa cum le localizăm ipotetic aici, rămân însă destul de reduse, având în vedere că mare parte din colțul nord-estic al platoului 'Cetății' a dispărut relativ recent, prin 1966-1967, în urma unor excavații pentru îmbunătățiri funciare (Spânu 2005a: pl. 4).

Însă principalul obiectiv al 'explorațiunii' din 1872 de la Zimnicea era necropola pe care Bolliac o descoperise cu un an în urmă „între cetatea veche din Zimnicea și orașul Zimnicea de astăzi” și pe care acum o denumește sugestiv 'câmpul de morți dacic' (Bolliac 2005: 171). Cele două morminte de incinerare în urnă descoperite încă din 1871 „între locul unde este acum tirul militar și între cazarmă” i-au furnizat lui Bolliac primele indicii consistente privind existența și amplasamentul necropolei. De fapt, el pornise cercetările în afara 'Cetății' convins fiind de existența unui „oraș dac în jurul acestei cetăți, din afara șanțurilor, în jos, spre orașul Zimnicea de acum”.

Cum în locul așteptatelor vestigii ale 'orașului dac' erau scoase la lumină morminte, Bolliac este nevoit să-și reformuleze considerațiile privind poziționarea zonelor presupusei locuiri civile ('orașul dac') și a cimitirului față de 'Cetate': „Observând mai bine locul din cetate spre oraș, am văzut că orașul dac a urmat să fie pe partea stângă, care este și mai ridicată, și că pe partea dreapta dreaptă, dinspre Dunăre, a trebuit să fie locul destinat pentru înmormântări. Am adunat, dar, oamenii ce-i aveam pe o singură linie și i-am pornit de la tir spre cazarmă, pe partea stângă, de vale de unde am presupus că trebuie să fie orașul”. Din aceste însemnări deducem că săpăturile lui Bolliac pe 'Câmpul Morților' de la Zimnicea trebuie localizate cu mare probabilitate la sud-est de 'Cetate', în zona sudică a necropolei (fig. 4), această localizare (corespunzând, în mare, sectoarelor C 15 și C 16) fiind deja propusă în literatură (Alexandrescu 1980: 19, fig. 1).

Din însemnările lui Bolliac nu reiese că ar fi săpat tumuli, deși menționează prezența în jurul 'Cetății' a mai multor astfel de amenajări funerare, între care se remarcă prin dimensiuni 'movila Kehaielei': „A se săpa această movilă cu folos, ar trebui două sute de oameni care să lucreze o săptămână de zile” (Bolliac 2005: 171-2).

Așa cum le descrie, mormintele descoperite de Bolliac sunt, de regulă, de incinerare în urnă cu capac. Cele mai multe urne erau borcane lucrate cu mâna, cu brâu alveolat sau torsadat întrerupt de patru apucători: „aceste urne, oval borcănate mai toate, de diferite dimensiuni, cele mai multe cu câte un brâu ieșit formând o tordă cu câte patru ieșituri pentru apucare, toate lucrate cu mâna, fără ajutorul roatei”. Unele dintre morminte, îndeosebi cele cu urna culcată, aveau inventar: „printre oseminte am găsit și obiecte petrecute și ele prin foc ... colier de electrum zdrobit, o brățară de electrum ... un cerceluș, un fel de agrafă și un ac de os...”.

O descoperire importantă a campaniei din 1872 este ceea ce, după descrierea lui Bolliac, pare a fi un rug funerar (*ustrinum*), singurul descoperit până în prezent în cadrul necropolei: „În o parte a acestui câmp de morți am dat de un fel de vatră, adică un ocol de pământ roș și întărit de foc; aici am pus multă precauțiune la săpat. Această vatră, aproape la mai bine de un metru adâncime de pământul înțelenit, am crezut că poate să fi fost locul destinat pentru ardere, loc pe care se ridică rugul. O coajă ca de zece centimetri grosime de pământ nefrământat, dar întărit negreșit de foc și de materii scurse pe dânsul. În preajma acestei vetre am găsit câteva vase și cioburi de olărie foarte bine lucrate și cu multe ornamente: torde, roșacee în spițe și alte ornamente în relief și în adânc, de flori naturale și de tiparuri de flori repetate. În aceste vase nu au fost nici cenușă, nici oase; într-unele

numai ceva cărbuni și un fel de dospitură pe care am adus-o cu unele din aceste vase admirabile ce nu le zdrobise apăsarea pământului; vase religioase, negreșit” (ibid.: 175).

După o săptămână de săpături, Bolliac își încheia ‘explorațiunea’ din 1872 de pe ‘Câmpul Morților’ cu rezultate deosebite: „...urne cu oase calcinate ... am scos 63, din care opt am putut să le scot întregi, intacte”. De asemenea, el vorbește și de un mormânt de înhumație: „un singur schelet nears, al cărui craniu l-am scos întreg de sub o mare jumătate de urnă cu care era acoperit...”.

Ultima ‘explorațiune’ a lui Bolliac la Zimnicea a fost cea din martie 1873 (Bolliac 1873; Bolliac 2005: 208-11). ‘Cetatea’ nu mai intră acum în preocupările sale, singurul obiectiv asupra căruia își canalizează energia fiind necropola: „Mă grăbesc să vin repede la câmpul morților dacic descoperit de mine acum doi ani... Este mare lucru, după mine, acest oraș al morților daci, între cetatea Zimnicea și între cazarma actuală... o parte neexplorată acestui câmp mă făcea să mă gândesc pe toată ziua la dânsul...” (ibid.: 209).

În această campanie, Bolliac beneficiază și de ajutoare la supravegherea lucrătorilor și la ‘scoaterea’ urnelor, alături de el aflându-se ‘inteligenții ofițeri’ ai cazarmii de la Zimnicea și profesorul Ion Poroianu.

La sfârșitul celor două săptămâni de săpături într-un sector al necropolei ‘nu mai lung de 20 de stânjeni’, rezultatele au fost cu totul remarcabile: „peste 100 urne mai bine sau mai rău făcute, toate de pământ negru, toate cu oase arse într-însele, toate acoperite sau cu capac întreg sau cu câte un ciob sau o piatră și în cele mai multe iarăși cu alte vase într-însele, în care vase alte vase, și în unele și în altele, în care acelea, osemintele – și câteodată și câte un obiect oarecare ce a putut rezista focului arderii... Dintre acestea, 30 le-am scos întregi, intacte, și sunt admirabile în toate privințele” (ibid.: 209-10).

Dintre vasele descoperite în 1873 pe ‘Câmpul Morților’, Bolliac se simte dator să menționeze un vas deosebit, cu nimic mai prejos decât ‘vasul cel mare care s-a văzut la Expozițiune’ (este vorba, probabil, de pithosul cu rozete și călăreți – n. n.) și anume „o tepsie mare, cu trei mânuși, cu un pedestal-cupă, ce ar putea figura ca vas de poame și astăzi pe o masă de artiști” (fig. 5; 6/3). În privința inventarului funerar, sunt amintite trei brățări de bronz, o mărgea albă de os și un lăntșor de argint și un obiect de aramă.

De asemenea, au fost descoperite și morminte de înhumație: „corpuri îngropate întregi..., diferența este că îngroparea în corp nears se găsește cu mult mai adânc decât urnele și că peste aceste corpuri sunt înșiruite pietre de la cap până la picioare și pe lângă dânsule nici un fel de vas nu este” (ibid.: 211). Descrierea lui Bolliac conține câteva elemente care ne permit să atribuim aceste morminte de înhumație necropolei de epoca bronzului de la Zimnicea: adâncimea mai mare a acestora, raportat la cea a mormintelor de incinerare, pietrele din zona scheletului, inventarul absent (Alexandrescu 1973; 1974).

Nu este greu să estimăm cantitatea imensă de informație rezultată în urma săpăturilor lui Bolliac la Zimnicea și de care astăzi suntem văduviți. Fără îndoială, descoperirile sale au făcut senzație în epocă, de vreme ce încă de atunci ‘Câmpul Morților’ era considerat ‘necropola antică cea mai importantă’ de la noi (Tocilescu 1880: 552). După propriile mărturisiri, Bolliac a scos la lumină peste 165 de morminte de incinerare în urnă într-un timp destul de scurt, ceva mai mult de trei săptămâni (două morminte descoperite în 1871 – perioadă neprecizată; 63 morminte descoperite în 1872 – o săptămână; peste 100 morminte descoperite în 1973 – două săptămâni), așadar un număr de morminte apropiat de cel obținut în urma cercetărilor moderne ale necropolei getice, întinse pe durata a 14 campanii. Rezultă, astfel, că pierderea este substanțială, de vreme ce din săpăturile lui Bolliac la Zimnicea nu au ajuns până la noi decât 24 de vase și șapte piese de port și podoabă (patru fibule de schemă tracică și trei perle de sticlă colorată) (Alexandrescu 1980: 42, fig. 13/4-5; 20/6; 21/6; 22/4, 10; 25/14; 26/5; 30/4; 32/3; 33/19, 25, 29; 34/18-19, 23; 36/5-6, 9; 37/6; 38/3; 39/2, 7; 47/16; 48/9, 11-12; 52/15-16; 77/1-10). În afară de articolele sale publicate în ‘Trompeta Carpaților’ sau, ocazional, în vreo broșură separată, nu cunoaștem alte însemnări (de genul carnetelor de săpătură, jurnale, schițe etc.) ale lui Bolliac în legătură cu săpăturile de la Zimnicea. Împrăștierea și pierderea unor piese de inventar funerar, poate remarcabile, a început chiar la scurtă vreme după descoperirea lor, cum este cazul podoabelor ‘de electrum’ furate pe vaporul ce-l transporta pe Bolliac de la Zimnicea la Turnu Măgurele, în timpul ‘excursiunii’ din 1872 (Bolliac 2005: 174). În privința ceramicii descoperită la Zimnicea și intrată în colecția sa particulară, o serie de informații pot fi reconstituite din ilustrațiile apărute în publicațiile vremii: o planșă pe ultima pagină a nr. 1137 din ‘Trompeta Carpaților’ (Bolliac 1874: 4) și o planșă din prima sinteză privind Dacia preromană, semnată de Gr. Tocilescu (Tocilescu 1880: pl. K) (fig. 6). De asemenea, multe dintre cele mai reprezentative vase ceramice getice descoperite la Zimnicea aveau să facă parte din lotul de antichități pe care Bolliac l-a selectat

din colecția personală pentru a-l pune la dispoziția organizatorilor pavilionului României la Expoziția Universală de la Viena, din 1873, fapt ce nu a trecut neremarcat în literatura arheologică a vremii (Woldrich 1874: 133, fig. 142) (fig. 7).

Cercetările lui Bolliac la Zimnicea au avut mai multe urmări faste pentru arheologia românească aflată atunci la începuturile sale: au fixat definitiv pe harta arheologică acest important sit, au deschis noi perspective asupra culturii getice și au pus bazele unei îndelungate tradiții de cercetare care continuă până astăzi.

Mulțumiri

Doresc să aduc sincere mulțumiri prietenilor și colegilor mei de colectiv și de generație de la Zimnicea - 'Cetate' (dr. Daniel Spânu și drd. Ion Pătrașcu) și de la Zimnicea - 'Câmpul Morților' (drd. Anca Ganciu) care, prin discuțiile avute, au contribuit în mod substanțial la definitivarea acestui material. În mod deosebit îi datorez vii mulțumiri coordonatorului celor două colective, d-lui prof. univ. dr. Mircea Babeș, cel care este 'responsabil' de menținerea unui interes constant și activ în preocupările mele pentru istoria arheologiei în România și în special pentru figura lui Bolliac – arheologul și numismatul. Tot domnia sa mi-a pus la dispoziție ilustrațiile de la fig. 6 și 7. D-nei drd. Ecaterina Jânțăreanu îi exprim întreaga mea grațitudine pentru bunăvoința cu care mi-a oferit ilustrația de la fig. 2.

Bibliografie:

- Alexandrescu, A. D. (1974) 'La necropole du Bronze ancien de Zimnicea (dep. de Teleorman)', *Dacia NS* 18: 79-94.
- Alexandrescu, A. D. (1973) 'La Necropole du Bronze récent de Zimnicea (dep. de Teleorman)', *Dacia NS* 17: 77-82.
- Alexandrescu, A. D. (1980) 'La nécropole gète de Zimnicea', *Dacia NS* 24: 19-126.
- Bolliac, C. (1861) *Călătorie arheologică în România*, București (1858).
- Bolliac, C. (1869) 'Relațiune către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice', *Trompeta Carpaților*, anul VII, nr. 758, pp. 3-4 (tipărită și în broșură separată).
- (1872a) 'Arheologie. Ceramică', *Trompeta Carpaților*, anul X, nr. 965.
- (1872b) 'Domnilor membri ai Comitetului Arheologic din București', *Trompeta Carpaților*, anul X, nr. 1010, pp. 2-4.
- (1873) 'Arheologia', *Trompeta Carpaților*, anul XI, nr. 1059, pp. 1-2.
- (1874) 'Ceramica Daciei. Câmpul morților de la Zimnicea', *Trompeta Carpaților*, anul XII, nr. 1137, pp. 1-2, cu planșă la p. 4.
- (1956) *Opere*, vol. II (ed. îngrijită de A. Russu), București.
- (2005) *Excursiuni arheologice* (ed. îngrijită de N. Georgescu, M. Marcu și D. Rizea), București (v. și recenzia noastră în [2007] *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 58(3-4): 409-15).
- Măndescu, D. (2001) 'Cezar Bolliac – pagini uitate din zorii arheologiei românești', *CICSA-Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice* 3: 17-28.
- Papadima, O. (1966) *Cezar Bolliac*, București.
- Pârvan, V. (1926) *Getica. O protoistorie a Daciei*, București.
- Potra, G. (1944) 'Cezar Bolliac numismatic și arheolog', *Cronica numismatică și arheologică*, 18(130): 233-48.
- Spânu, D. (2005a) 'Campania Zimnicea 1924 – informații restituite. Cercetările arheologice conduse de I. Andrieșescu pe situl „Cetate”', *Argesis* 14: 117-73.
- (2005b) 'Istoricul și stadiul actual al cercetărilor arheologice efectuate pe situl „Cetate” de la Zimnicea', *Cercetări Arheologice Muzeul Național de Istorie* 13: 189-212.
- Tocilescu, Gr. (1880) *Dacia înainte de romani. Cercetări asupra popoarelor care au locuit țările române de-a stânga Dunării, mai înainte de conchista acestor țări de către împăratul Traian*, București.
- Trohani, G. (2005) 'Restitutio. Așezarea getică de la Zimnicea pe baza unor mai vechi și mai noi însemnări', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie* 13: 213-30.
- Woldrich, J. (1874) 'Urgeschichtliche Studien in der Wiener Welt - Ausstellung 1873', *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* 4(5): 121-44.

Fig. 1. Cezar Bolliac, la 41 de ani. Portret în ulei, realizat în 1854 de Theodor Aman.
Cezar Bolliac, à 41 ans. Portrait peint en huile par Theodor Aman (1854).

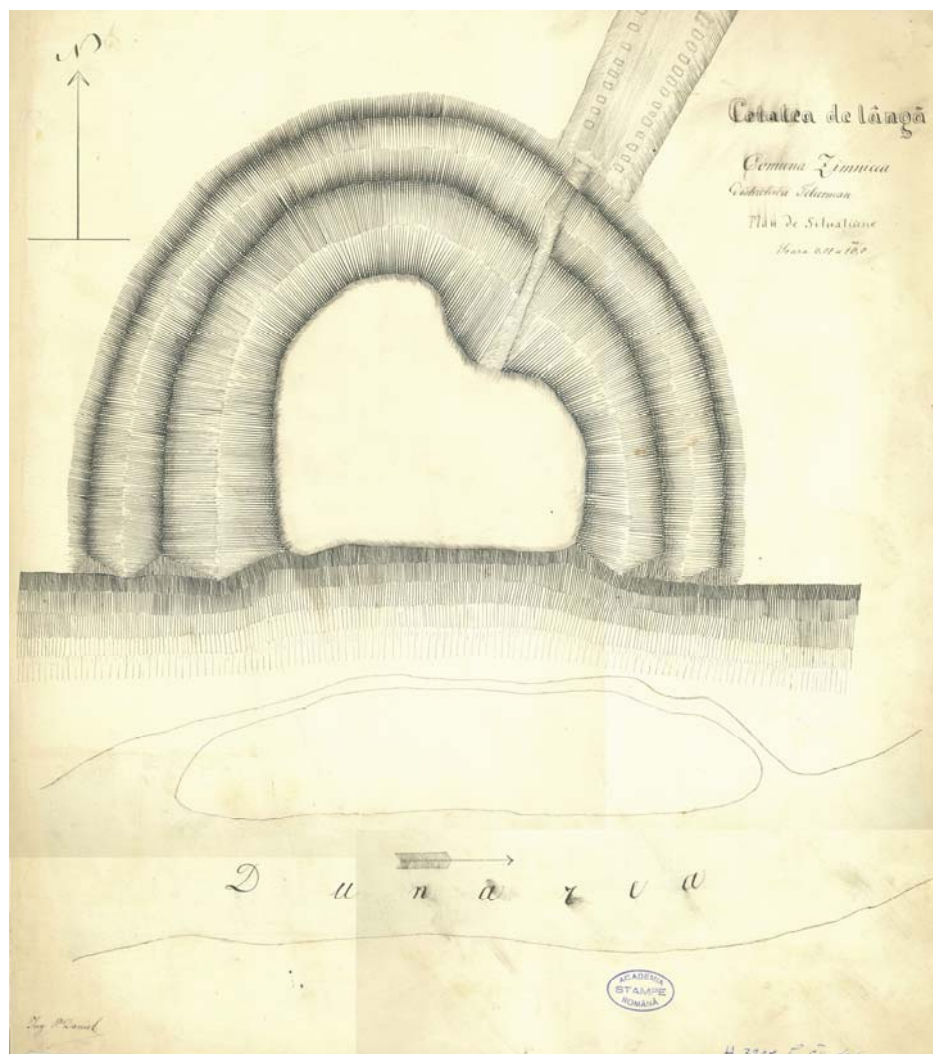

Fig. 2. Planul 'cetății de lângă comuna Zimnicea', întocmit de ing. C. Danielescu, în 1869.
Plan de la 'cité auprès de la commune Zimnicea', réalisé par ing. C. Danielescu, en 1869.

Fig. 3. Pithos descoperit pe 'Câmpul Morților', în 1871 (după V. Sîrbu).
Pithos découvert sur le 'Champ des Morts', en 1871. (d'après V. Sîrbu).

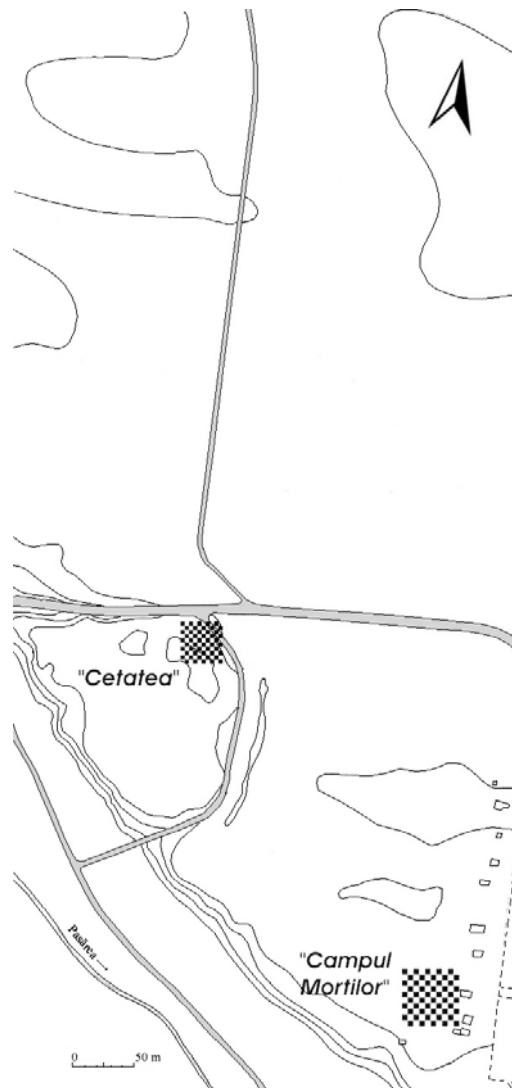

Fig. 4. Amplasamentul probabil al săpăturilor lui Bolliac la Zimnicea.
Emplacement probable des fouilles de Bolliac à Zimnicea.

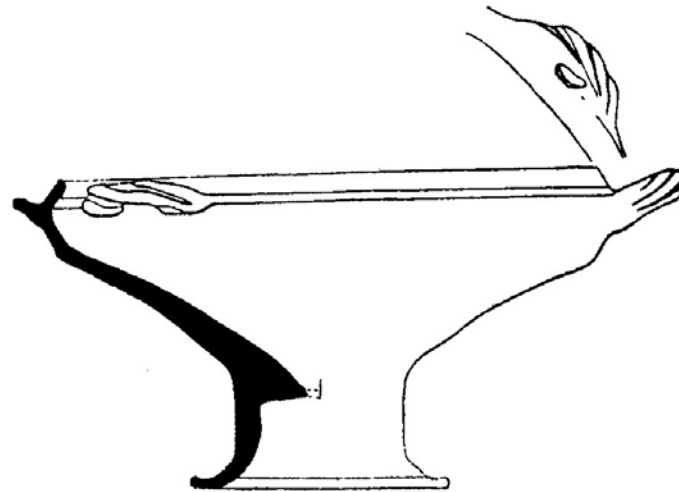

Fig. 5. Castron cu picior descoperit pe 'Câmpul Morților', în 1873 (după A. D. Alexandrescu).
Assiette à pied tournée découverte sur le 'Champ des Morts', en 1873 (d'après A. D. Alexandrescu).

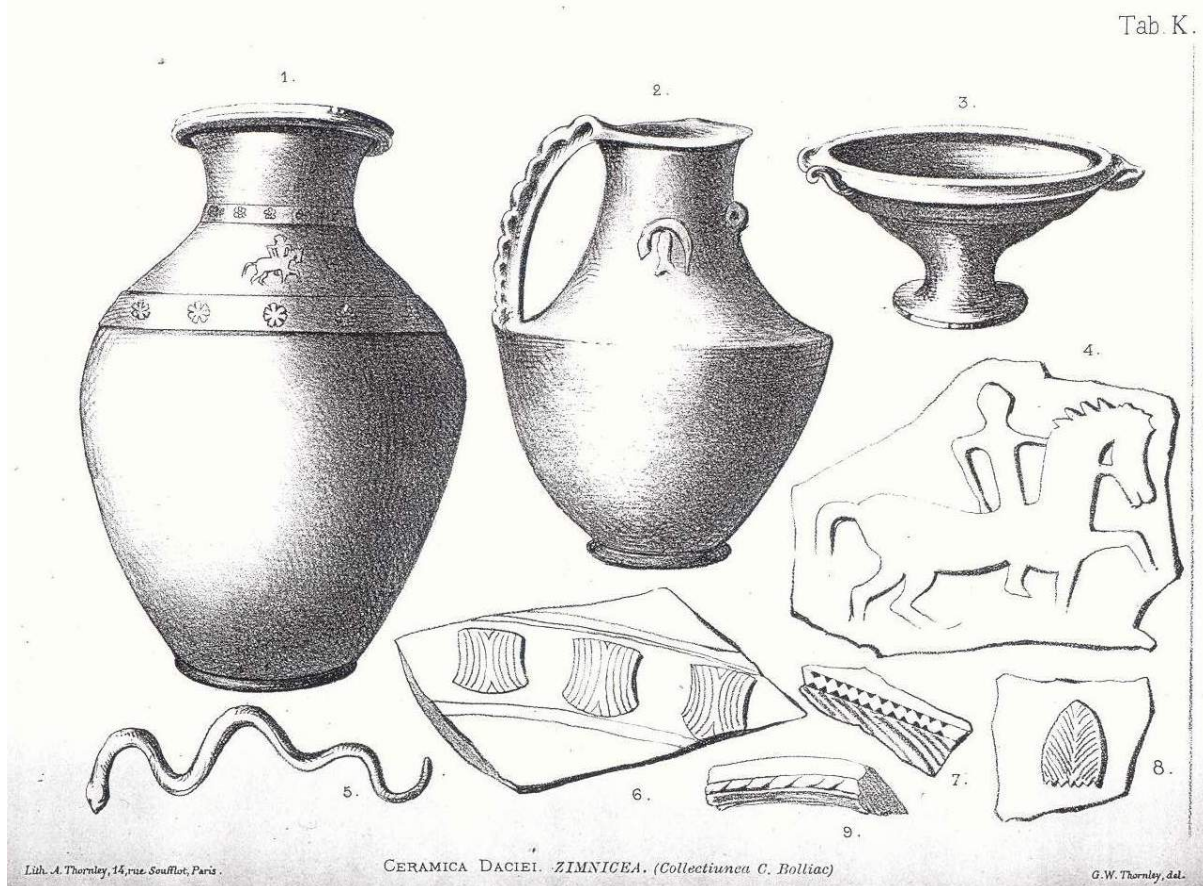

Fig. 6. Ceramică din colecția lui Bolliac, descoperită la Zimnicea (după Gr. Tocilescu).
Céramique de la collection de Bolliac, découverte à Zimnicea. (d'après Gr. Tocilescu).

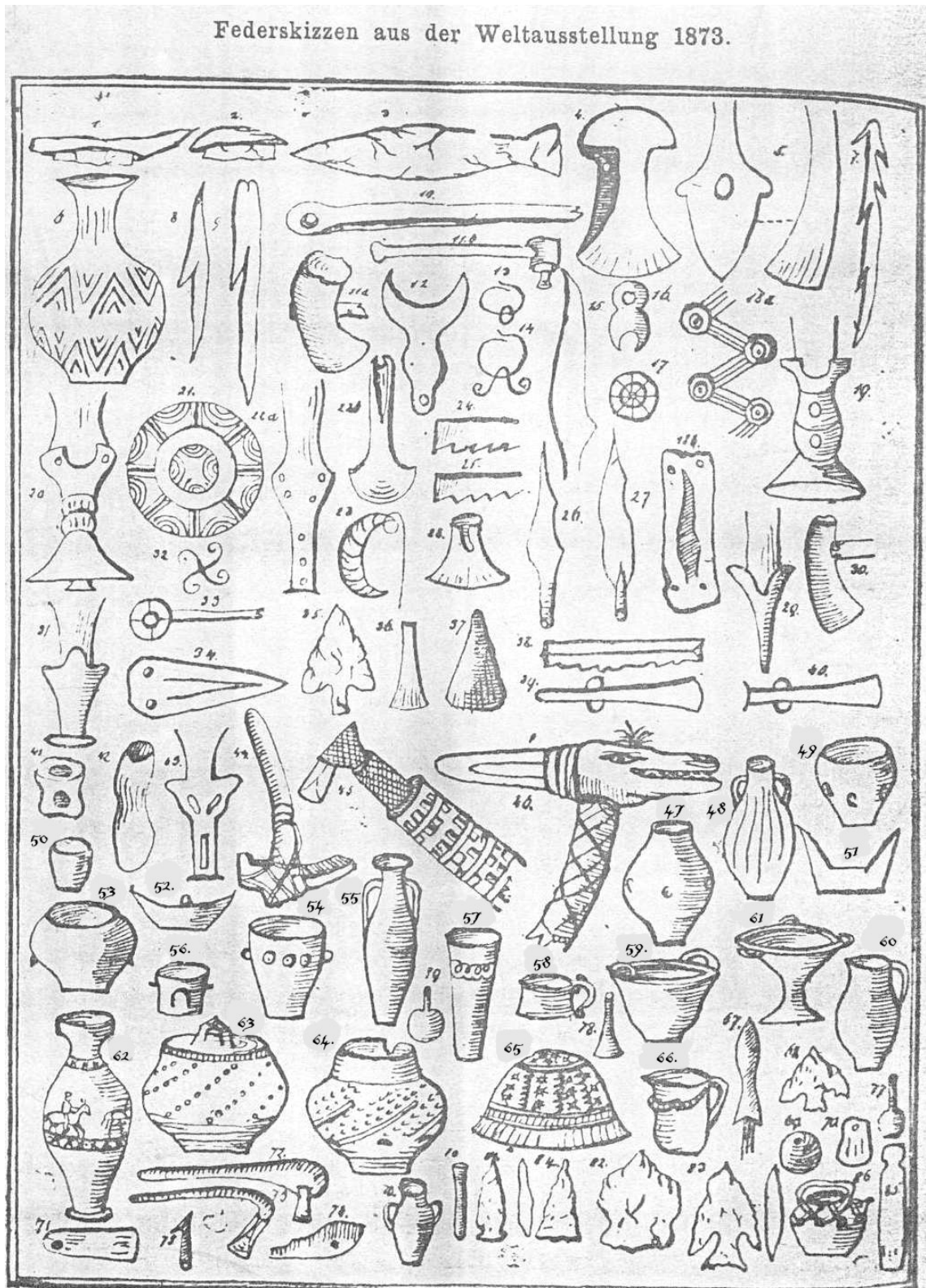

Fig. 7. Piese arheologice descoperite în România, prezentate la Expoziția Universală de la Viena - 1873. La nr. 47-66, ceramică din colecția lui Bolliac, incluzând și vase descoperite la Zimnicea (după W. Woldrich).
Pièces archéologiques découvertes en Roumanie, présentées à l'Exposition Universelle de Vienne - 1873.
Aux nos 47-66, céramique de la collection de Bolliac, incluant aussi des vases découvertes à Zimnicea (d'après W. Woldrich).

VECHI CERCETĂRI ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE ÎN JUDEȚUL TELEORMAN ȘI LA CETATEA TURNU (MĂGURELE)

Ionel CÂNDEA

Abstract: *In this paper the author begins a necessary critical analysis of all the records, directly or indirectly, related to the monument of Turnu, the Turnu (Măgurele) Citadel, Teleorman County.*

Emphasis is given to the lesser-known information in the scholar Cezar Bolliac's Report addressed to the Minister of Public Instruction and Cults, published in Romania's Official Monitor no. 222-224/1869.

The account of Cezar Bolliac's archaeological expedition to Turnu Măgurele 140 years ago, reveals evidence of archaeological research not considered until now.

Rezumat: *Cu rândurile de față, autorul începe un necesar examen critic asupra tuturor mărturiilor legate direct sau indirect de monumentul de la Turnu, Cetatea Turnu (Măgurele), județul Teleorman.*

Sunt puse în evidență datele foarte puțin cunoscute privind Raportul cărturarului Cezar Bolliac către ministrul instrucțiunii publice și al cultelor publicat în Monitorul Oficial al României nr. 222-224/1869.

Relatarea excursiunii sale arheologice la Turnu Măgurele aduce dovada unei intervenții arheologice efectuate de Cezar Bolliac acum 140 de ani și neluată în seamă până astăzi.

Keywords: *Turnu citadel; Cezar Bolliac; archaeological research; historical research.*

Cuvinte cheie: *cetatea Turnu; Cezar Bolliac; cercetări arheologice; cercetări istorice.*

Ne propunem cu rândurile de față să supunem unui necesar examen critic toate mărturiile, de orice fel, legate direct sau indirect, de monumentul de la Turnu - *Cetatea Turnu* (Măgurele) - județul Teleorman.

Demersul nostru pornește de la dorința de a aduna întregul material 'probator' referitor la tot ceea ce s-a întâmplat în apropiere de vărsarea Oltului în Dunăre, de la sfârșitul veacului al XIV-lea și până în contemporaneitate, dat fiind reluarea cercetărilor arheologice aici, după două mari și decisive etape parcurse în această direcție de Grigore Florescu (1936-1943) și Gheorghe Cantacuzino (1978-1981).

Recent, - 2006 și 2007 - în scurte campanii, am purces împreună cu doamna Ecaterina Țânțăreanu, la reluarea investigațiilor arheologice la Cetatea Turnu, dat fiind apariția unor noi indicii privind evoluțiile în preajma cetății, printr-o bună fotografie aeriană realizată în anul 2000.

Concomitent am început documentarea, cât mai completă, asupra subiectului ce se dovedește aproape fabulos, dat fiind valoarea trecutului istoric al locului și monumentului în sine, dar și a numărului și a calității deosebite a celor ce s-au ocupat de acest subiect¹.

Și iată, constatăm că încă din deceniul șapte al secolului al XIX-lea, monumentul numit astăzi *Turnu* sau *Cetatea Turnu* a intrat în preocupările primilor cărturari cu responsabilități mai mult sau mai puțin asumate în domeniul arheologiei și antichităților. Este vorba de Cezar Bolliac și puțin cunoscutul său *Raport* către ministrul instrucțiunii publice și al cultelor, publicat în Monitorul Oficial al României nr. 222-224 din 1869. Cum un astfel de periodic a devenit o raritate bibliofilă, ne propunem să reproducem rândurile referitoare la *excursiunea sa arheologică în România* ce privesc întâlnirea cu vestigiile județului Teleorman².

Ceea ce ne interesează în legătură cu acest manuscris al *Excursiunii arheologice* a lui Cezar Bolliac din 1869 este faptul că a aparținut arheologului Petre Diaconu care a ținut să menționeze pe coperta 1: *Proprietatea Petre Diaconu*. L-a lecturat, poate nu o dată și, cu creionul, îi recunoaștem câteva însemnări prin care precizează mai îndeaproape unele locuri sau localități. Alteori corectează confuzii evidente ale scriitorului manuscrisului care scrie Giurgiu în loc de Ghighen în câteva locuri.

Dintre toate aceste însemnări, una mi se pare demnă de a fi menționată: '*Cezar Bolliac necunoscut*' iar pe pagina alăturată Petre Diaconu a închis într-un chenar mai multe pasaje din încheierea către ministrul instrucțiunii publice și al cultelor. Regretatul istoric și arheolog Petre Diaconu a socotit că aceste rânduri aruncă o lumină necunoscută, sau mai puțin cunoscută, asupra cărturarului pașoptist pasionat de arheologie³.

El trasează, prin urmare, nici mai mult nici mai puțin, decât direcția în care trebuia să se realizeze principalul efort al arheologiei românești la 1869.

Iată însă textul raportului ce ne interesează, cu privire la județul Teleorman și Cetatea Turnu:

„Domnule ministru,
 Mulțimea antiquităților și ruinelor antice din țara noastră a fost natural să mă atragă din ce în ce spre un studiu serios în materii arheologice, în cari descoperiam pe toată ziua nouă documente pentru istoria acestei țări.

Mă simt dator, domnule ministru, să vă arăt recunoștința mea, atât D-voastre cât și colegilor D-voastre, pentru întrecerea ce v'ați dat ca să mi înlesniți esecutarea acestei dorințe ce absoarbe de mai mulți ani toată cugetarea mea.

Este o idee principială care concentra toate căutările mele arheologice: **acea a urmări pas cu pas, de la picioarele podului lui Traian, toate ramurile drumurilor romane, toate ruinele de pe lângă laturile acestor drumuri**, atestări necontestabile ale așezării coloniilor, până în punctul decisiv al rebeliei dacic, până în Sarmisegethusa, sau (apoi) Zarmizegethusa (sic) și apoi resfirarea acestor colonii pe toată întinderea Daciei traiane în curs de 170 ani.

Pentru a patra oară m'am cercat în asemeni excursiuni și astă dată rezultatul a fost considerabil.

După exploatarea, de la Coliba-Vechie, de pe Telejinel, și de la Tinos, de pe Prahova la 3 Iuliu am plecat spre Dunăre, începând de la Giurgiu în sus.

Am urmărit până la Alexandria movilele romane și de aci, la distanța de un kilometru în susul Alexandriei, peste râul Vedea am mers la movila numită Gorgan, unde am găsit o foarte adâncă groapă în centru, făcută de căutătorii de comori, și unde n'am putut găsi nimic alt de cât fragmente de olăria cenușie, numită în știință olăria celtă, și care, după părerea mea, necontestat este și olăria dacă.

Din Alexandria am cumpărat un bust de Hermes bifront, de marmură, o statueta fără cap pe un jeț tot de marmură, aparținând cultului mythriac, și două figurine indicând două divinități necunoscute, tot marmură, și aparținând tot cultului mythriac; prin urmare aceste două din urmă se pot atribui mai mult epocii Daciei decât epocii Romanilor. Am mai cumpărat încă șapte monete de bronz și dace de argint, modul ordinar, consulare.

N-am putut face săpături aci pentru că-mi lipsia (sic) și timpul și oamenii. A trebuit să mă întorc la Calofirești, proprietatea D-lui Constantin Butculescu, la distanță de trei kilometre în jos de Alexandria, tot peste Vedea, în cetatea numită Calofirești unde mă așteptau vre'o 80 oameni cu D. Dimitrie Butculescu și cu D. sub-prefect al plășii.

În lunca Vedei, la o depărtare de un kilometru de măgura pe care a fost cetatea, sunt zidării, cotropite, cari indică ruine de case mari, dar cari au putut fi doi trei secolii numai. M'am urcat pe măgură întâmpinând în toate părțile fragmente de olărie dar și sfărâmături de silexuri. Ocolul central este de 40 metre lungul și 16 largul, formând un oval regulat care a fost încongiurat cu un bloc de pământ ars. Am început exploatarea în două direcțiuni: una de la răsărit spre apus și alta de la nord spre miază-zi; și am putut scoate întregi două vase de pământ cenușiu cu forme bizare.

Timpul fiind nefavorabil, vântul suflând cu violență, n'am putut continua exploatarea pe atât pe cât ar fi fost trebuință; tot însă printr'o neînvinșă stăruință, am putut dobândi cele mai temeinice indicii că aci e locul cetății dace. Două custure silexuri și alte fragmente, trei obiecte de pământ cenușiu, mici, rotunde și găurite la mijloc, de cari se găsesc prin toate cetățile dace și romane; era mai cu seamă în cele dace; adunături de petre pentru praștie, cum și patru petre mari cu indicii pronunțate că au servit la strivirea de grâne arăt dacă nu o epocă de peatră, dar cel puțin că nici rașnița, care se găsesc în toate cetățile romane, nu era cunoscută locuitorilor acestui pisc, unde se bat neconținut vânturile. Nici un obiect de fer, nici un obiect de metal, nu s'a găsit.

Am luat planul de situațiune al acestei cetăți Calofirești prin D. inginer Petre Danielescu, de care am fost însoțit în toată această excursiune, și am onoare a-l alătura pe lângă acesta No. 1.

La 7 Iulie am mers la cetatea de la Frumoasa, distanță de 16 kilometre în sus de Zimnicea, pe Teleorman, o cetate de pământ regulată, pătrată, cu trei șanțuri și cu o intrare foarte bine văzută. Am pus să facă câteva săpături cu vre'o 30 oameni numai și n'am putut găsi de cât fragmente de vase de pământ și câteva bârne putrede, la adâncime de un metru la intrare, cum și două fragmente de coloane de pământ ars. Am luat conturul și planul de situație al acestei cetăți No. 2.

De aci am mers la Zimnicea.

Din sus de Zimnicea, la 740 metre, depărtare de la sat, a fost o cetate considerabilă din care mai bine de a treia parte este surpată cu malul Dunării. Negreșit că această cetate, care a purtat, nu știm cum, numele lui Ioan I al Byzanției, Zimniscus, marele căpitan care s'a urcat pe tronul Constantinopolului prinuciderea lui Nicephor Phocas la anul 969 și care a murit otrăvit la anul 975, această cetate indică mai multe epoce ale ei, conservându-și însă caracterul ei de cetate de pământ.

Epocele ei principale sunt, după cele aflate până acum într'ansa, secolul al II-lea, secolul IV și secolul X. La eșirea ei, spre Zimnicea actuală, se întinde (sic) semnele de case în linia, cari după cerările ce am făcut, semăna că ar fi fost mai mult bordeie făcute pentru locuința legionarilor. Se găsesc într'ansa obiecte, fragmente și monete de la primele colonii; se găsesc asemenea și din secolul al IV și X-lea. Întreg am găsit un pintene mare din a treia epocă a cetății și o uneltă de olar. Fragmentele de vase găsite aci indică I și a II epocă a cetății, era pintenul și șase cărămide în exagon, cu diferite imprimări de litere și nume și cu o cruce bysantină primitivă indică a treia epocă.

Pentru a treia oară am săpat în această cetate, și tot-da-una am găsit acest amestec de obiecte și mai tot-d'a-una monete de bronz ale lui Ion Zimnices. Astă dată am găsit un fer foarte mare, două săgete și două lampioane de pământ.

Aflând că un neguțător din Șiștov ar fi cumpărat de aci o marmură cu mai multe figuri în relief, a trebuit să trec Dunărea două zile pe rând la Șiștov, și să caut marmura, pe care am găsit-o în fine; o marmură de 27 centimetre lungul și 20 latul, desemn admirabil: Bachus în picioare sub o boltă de viță, încununat cu viță, cu nebrida sa de pele de Taon (ied) înodată pe umărul stâng și lăsat spre dreapta, moleșit de beție, se rezumă pe thyrsul său în mâna stângă și cu dreapta pe junele Ambellus care-l susține cu brațul stâng și pe după gâtul căruia toarnă vin din canthar la rădăcina unei vițe. Satirul capraped, cornut și bărbos, duce o torță aprinsă în mâna stângă și cu mâna dreaptă ține instrumentul său pe pept, călcând cu piciorul stâng pe pantera sacră a lui Bachus răsturnată.

În această versiune nu este văzut Bachus pe nici un relief, pe nici o picătură cunoscută până astăzi. Dobândirea acestei marmure a răsplătit și osteneala și keltueala.

De la anticarul Ibrahim, care strânge pentru mine de mai mulți ani medalii, am luat vreo cinci zeci bucăți de tot felul, alte mici obiecte și un inel bysantin mare de aur și cu un rubin și mărgăritare.

Este de însemnat că în această epocă, a doua jumătate a secolului al IX-lea și întâia jumătate a secolului al X-lea, împărații Bysanției au jucat un rol, au avut o influență dacă nu putem zice că au și guvernat pe partea stângă a Dunării; pentru că afară de Ion I Zimnices, care a lăsat numele său Zimnicei, mai sus peste Olt, din sus de Celei, care este rezidit de Constantin-cel-Mare, mai este și Calafatul care nu lasă îndoială că poartă numele lui Michail V Calafatu, care a împărățit numai un an și vre-o două luni, și de la care nu posedă numismatica nici o monetă până astăzi.

Alături planul acestei importante Cetăți No. 3.

De aci am plecat spre Turnu-Măgurele.

Tot lungul malului Dunării în această distanță de la Zimnicea la Turnu-Măgurele este măsurat cu movile în depărtare de trei-patru sute metre una de alta, care movile aci, considerând șiruirea lor pe aceeași linie de și veri unele pot fi și morminte, este învederat că au servit de vedete spre paza Dunării, părere pe care a avut-o și Marsigli în descrierea Danubiului.

La distanța ca de 20 kilometre de Zimnicea, pe proprietatea D-nei Catargiu, este o movilă ce se chiamă Voivoda, și pe care tradițiunea și diferite fragmente de vase de pământ pe suprafața și pe poalele ei indică că a fost acolo zidărie vechiă. La Voevozi zic locuitorii din preajma locului cel întins pe această movilă.

D. Vasile Teodoru fratele, vestitului rege al Abysiniei, poliglot și voiagior neobosit, care ține în arendă această proprietate și-a dat toată osteneala a mă conduce pe toate locurile pe unde să-mi pot forma o idee despre această localitate.

Câteva fragmente de silexuri și de olărie groasă cenușie, vedesc că această localitate bine situată n'a fost neutilizată de Daci. D. Teodoru mi-a dat o piatră mare vânătă lucrată ciudat, găsită într'o adâncime în această movilă. Va rămâne mult timp o întrebare între cei ce vor vedea-o în muzeul nostru, la ce a putut servi și cărei epoci aparține.

Am ajuns în fine la Turnu-Măgurele, și aci am luat măsuri prin D. prefect Șoimescu, care a pus cea mai mare bună-voință ca să avem oameni a doua zi la câteva săpături în jurul vechiului turn al Romulei, atât de rău turmentat după cum se vede, în toți timpii și mai cu seamă de către Turci și Muscali.

A doua zi 11 Iulie, am așezat oamenii la lucru, și am trecut în Nicopole ca să văd niște statue de piatră ce se zicea ca s'ar fi adus acolo de către autoritate, de la Iscru.

În adevăr aceste pietre se aduse-se de la Oescu unde a fost tabăra generală a lui Constantin, când a operat asupra Daciei. Cele mai mici, cari se zice că ar fi fost foarte frumoase, se trimesese la Constantinopole. Două, cari sunt încă acolo, una represintă un magistrat roman cu talia naturală în piatră calchier ordinară și cea laltă de aceeași piatră, care se vede că a servit pedestal la vre'un monument, cu o inscripțiune pe care am copiat-o.

Am cumpărat câteva monete și două figurine de bronz și ne-am întors la lucrul de la Romula.

N'am putut găsi nimic în jurul vechiului turn, dar l'am putut desface de toate părțile în cât să i se ia conturul; alătur și planul de situațiune al acestui turn, No. 4.

Prin diferite șopte și alegațiuni diverse se asigură că Muscalii ar fi îngropat mulțime de arme turcești într-o movilă ridicată de dânșii la o mică distanță de turnul Romulei spre Dunăre. Alții spuneau că au mai săpat în acea măgură și nu s'a găsit nimic; am văzut semne de săpături în mijlocul ei dar nu profunde, și am hotărât să o despici. N'am găsit alt de cât o mare și frumoasă piatră de marmură. Această piatră am găsit-o din nenorocire spartă în două de către cei ce căutase armele turcești; nu-i lipsesc însă nimic și am și depus-o în muzeu ca un document foarte important pentru istoria Turnului Măgurele și a țării chiar.

Iată ce cuprinde în limba rusă:

*„Sub imperiul împăratului al toatei Rusie Nicolae I,
Eroii ostași ruși din polcurile Șlisembursky, Ladojsky de pedestrima No. 9 din al 10-lea de egheri de Moldova.*

Celor căzuți la luarea cu asalt a fortăreței Calea și a Fortstadtului Kr. Turnu - Ianuarie 13, anul 1829”.

Nu puteam trece Oltul fără să văd cetatea de la Băneasa, la distanță de 20 kilometre de Turnu-Măgurele, despre care auzisem atât a se vorbi. Cu toate că ploua, dar am putut aduna, prin concursul D-lui sub-prefect Dimitrescu, vre'o 50-60 oameni ca să facă câteva cercări. Aci am găsit vestige, dace și romane, multe obiecte de fier, multe fragmente, de olărie vinete și roșii și câteva monete de bronz și argint dela Antonin Piosu până la Antonin Caracala. Ploaia creștea din ce în ce și a trebuit să mă întorc la Turn.

Această cetate de pământ, al cărui contur și plan de situațiune alătur sub No. 5, este și ea una dintre cele ce ar merita o explorare mai serioasă. Pe la poalele acestei cetăți, care a fost păzită de alte forturi mai mici pe înălțimi de jiuu'i, trece drumul roman, care pornește de la Flămânda de din josul Măgurelilor unde a fost situată Romula și care drum se vede și peste Dunăre”.

În ceea ce ne privește, dorim să consemnăm pe marginea aceluiași rânduri conținute în manuscrisul *Excursiune arheologică 1869* a lui Cezar Bolliac (o copie de la sfârșitul anilor '30 ai sec. XX după textul apărut în *Monitorul Oficial* din nr. 222-224) următoarele: *Nimic sau aproape nimic*, din cele semnalate de cântărețul 'lanțurilor de aramă' ale iobăgimii române nu s-a schimbat acum, la început de veac XXI, în mentalitatea autorităților administrative sau a celei mai însemnate părți din aceasta. Episodul *Celei* este edificator în acest sens și nu poți să nu asociezi faptele de atunci cu altele din zilele noastre, adică după 140 de ani⁴.

Tot aici, după șapte decenii, autoritățile continuau să trateze monumentul drept o carieră de piatră și cel care semnaleză este însuși Grigore Florescu: *„Din nefericire acest bastion a fost despuiat în mare parte de autoritățile orașului, ca să înfrumusezeze un parc amenajat în fața gării și, de sigur, tot turnul ar fi fost transformat în carieră - cum se întâmplă de obicei - dacă domnul general R. Rosetti, cu ocazia unor studii de caracter istorico-militar în această regiune, n-ar fi intervenit pe lângă Comisiunea Monumentelor Istorice, care imediat a luat măsuri să se înceapă săpături”* (Florescu 1945: 432).

Întorcându-ne la observațiile și acțiunile lui Cezar Bolliac la cetatea de la Turnu și lăsând la o parte identificarea acesteia cu cetatea romană Romula, observăm două aspecte deosebit de importante pentru cercetările noastre în continuare.

Mai întâi reținem faptul că Cezar Bolliac este unul dintre primii, dacă nu **primul arheolog** care a **desfăcut** vechiul turn. Apoi în ciuda faptului că, spune el, *„n-am putut găsi nimic în jurul acestuia”, l-a putut desface din toate părțile încât să i se ia conturul*”. Dar nici Grigore Florescu și nici Gheorghe Cantacuzino nu-l iau în seamă. Gheorghe Cantacuzino spune, în partea introductivă a raportului său, doar că *„Ruinele, supuse unui continuu proces de degradare, au atras atenția lui August Treboniu Laurian, lui Cezar Bolliac, iar mai târziu lui Grigore Tocilescu”* (Cantacuzino 1981: 100) și **nu ia în seamă această intervenție**.

Cu atât mai puțin, spre surprinderea noastră, întrucât era mult mai aproape de aceste prime investigații, Grigore Florescu porcede la cercetările de la Turnu, în 1936, luând în seamă doar pe Grigore Tocilescu (Tocilescu 1902) și **nepomenind absolut nimic de Cezar Bolliac și campania lui din 1869**. Acesta, **pe o adâncime pe care nu o cunoaștem a rupt, pe o lățime pe care iarăși nu o putem preciza, legătura între zidul turnului lui Mircea cel Bătrân și zona imediat înconjurătoare**.

Astfel de situații s-au petrecut frecvent în cercetarea arheologică la o serie de monumente ridicând ulterior greutăți deosebite pentru investigațiile moderne⁵.

În sfârșit anexăm acestor rânduri Planul numit atunci **Cetatea romană de lângă Turnu Romula** districtul Teleorman, ridicat de inginerul Constantin Danielescu cu ocazia acestei excursii arheologice din 1869. Cezar Bolliac face trimitere la el ca plan anexat *Raportului* (nr. 4)⁶.

Ne îngăduim să nu analizăm, încă, acest prim plan al cetății Turnu unde constatăm însă, la o primă vedere, conturul bine precizat al turnului rotund, central, al lui Mircea cel Bătrân, apoi un al doilea zid de formă trapezoidală cu latura mare curbată dispusă pe nord, după care urmează, după părerea mea, zidul pentagonal (Turnul Nou) desenat însă cu laturile de est, vest și sud puternic curbate. Remarcăm accesul de pe latura de est ce duce în incinta a doua, dar nu ni se precizează accesul în turnul lui Mircea cel Bătrân.

Oricum aceste elemente vor trebui minuțios comparate cu tot ceea ce s-a desenat ulterior aici (planurile din 1936, 1939, apoi 1981 și, în sfârșit, ridicarea topografică din 2006 realizată de ing. Mehedințeanu Constantin).

Note

¹. Pe lângă cele mai însemnate contribuții de până acum, ivite pe tărâmul cercetării arheologice: Gr. Florescu, 'Cetatea Turnu (Turnu Măgurele)', în *Revista Istorică Română*, 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 432-466 ; Gheorghe I. Cantacuzino, 'Cercetări arheologice la Cetatea Turnu, Turnu Măgurele (jud. Teleorman)', în *Cercetări Arheologice* IV, 1981, p. 100-119; idem, 'Cetăți medievale din Țara Românească, sec. XIII-XVI', Buc., 1981; idem, 'Probleme arheologice privind cea mai veche etapă de construcție a cetății Turnu', în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila, 2004, p. 589-600, amintim o **ultimă dar extrem e valoroasă cercetare nepublicată la ora de față**, - axată în exclusivitate pe documente din arhivele otomane. Este vorba despre teza de doctorat a lui Liviu Maxim, '< Raiua > Turnu (1419-1829). Studiu monografic', Constanța, 2006, 188 p. În ceea ce ne privește, am evocat în două articole însoțite de documente pe 'Nicolae Iorga în fruntea Comisiunii Monumentelor Istorice și cercetările arheologice de la Cetatea Turnu Măgurele (I și II)' (împreună cu colega E. Țânțăreanu) în volumele *Nicolae Iorga. 1871-1940. Studii și documente*, vol. III, p. 117-130 și vol. IV, p. 103-122.

². Ele sunt consemnate într-un manuscris de format A5, scris cu cerneală albastră doar pe o singură față și nefiluit (numerotate doar cele 8 caiete de câte 10 file, iar ultimul, caietul 8, are doar 4 file). Coperțile sale sunt realizate din carton provenit de la o copertă (Bugetul de venituri și cheltuieli al județului Dolj pe exercițiul 1938/39, lucrare tipărită la 'Scrisul Românesc' S. A. Craiova (coperta 3).

³. „Misiunea noastră a Românilor în arheologie este mai cu seamă să definim ce au fost Dacii? care a fost începutul lor? cari au fost credințele lor? în ce grad de civilizațiune ajunseser ei când i-au copleșit Romanii și le-au luat țara? și apoi, cum au dăinuit ei cu Romanii în țara lor? ce au adoptat ei de la Romani și ce au adoptat Romanii de la dânșii. Nici într'un alt secol științele arheologice n'au făcut atâta progres, nu s'au adâncit atâta în știință ca în secolul nostru, și mai cu seamă, de vre'o trei zecimi încoace. Cu nimic alt noi nu [ne] putem prinde în acest chor al arheologilor Europei ca venind cu idei exacte despre ființa Dacilor. Așa dară, aci mai cu seamă trebuie să țintească fie ce arheolog român”.

⁴. [...] „Acest primar în asociațiune cu Popa Dobre, după cum m-am încredințat, nu numai că a scos mereu piatră din ruine, dar încă a culeșat să dăruie un zid foarte frumos și admirabil al cetății, în întindere de vreo patru metre, pe care-l descoperisem acum patru ani cu domnii Boissiere și Baudry, trimișii împăratului Napoleon, și pentru care petic de zid descoperit recomandasem atât primarului ca și sub-prefectului să se pună cea mai mare pază; erau cărămide întregi cu semne și litere ce scosesem atunci din săpături și le încredinșasem primăriei spre păstrare și astăzi nu mai este nici una. Piatra din ruinele Celeiului nu s-a întrebuițat de către aceștia numai pentru casele lor și ale cumetriilor lor, dar au făcut un articol de comerț ca din exploatarea unei mine și o vând și pe la comunele vecine cu doi galbeni stânjinul”.

⁵. Vezi cazul cercetărilor lui Grigore Avakian la Cetatea Albă (1929), unde la citadelă, în exterior, zidul de est a fost săpat în lungul său, inclusiv pe conturul turnului de sud-est (Avakian 1931: 47-104).

⁶. O copie mi-a fost comunicată de către doamna Ecaterina Țânțăreanu, căreia îi mulțumesc și pe această cale, originalul aflându-se la Biblioteca Academiei.

Bibliografie

- Avakian, G. (1931) 'Săpăturile de la Cetatea Albă', *Anuarul Comisiunii Istorice - Basarabia* III: 47-104.
- Cantacuzino, G. I. (1981) 'Cercetări arheologice la Cetatea Turnu, Turnu Măgurele (jud. Teleorman)', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie* IV: 100-19.
- (1981) *Cetăți medievale din Țara Românească*, sec. XIII-XVI, București.
- (2004) 'Probleme arheologice privind cea mai veche etapă de construcție a cetății Turnu', *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila: 589-600.
- Florescu, G. (1945) 'Cetatea Turnu (Turnu Măgurele)', *Revista Istorică Română*. XV(IV): 432-66.
- Maxim, L. (2006) '*Raiaua*' Turnu (1419-1829). *Studiu monografic*, Constanța, 188 p., teză de doctorat, nepublicată.
- Tocilescu, G. (1902) *Monumente epigrafice și sculpturale* I, București.

Cetatea romană

de lângă

Turnu Romulea

Districul Teleorman

(Plan de situație)

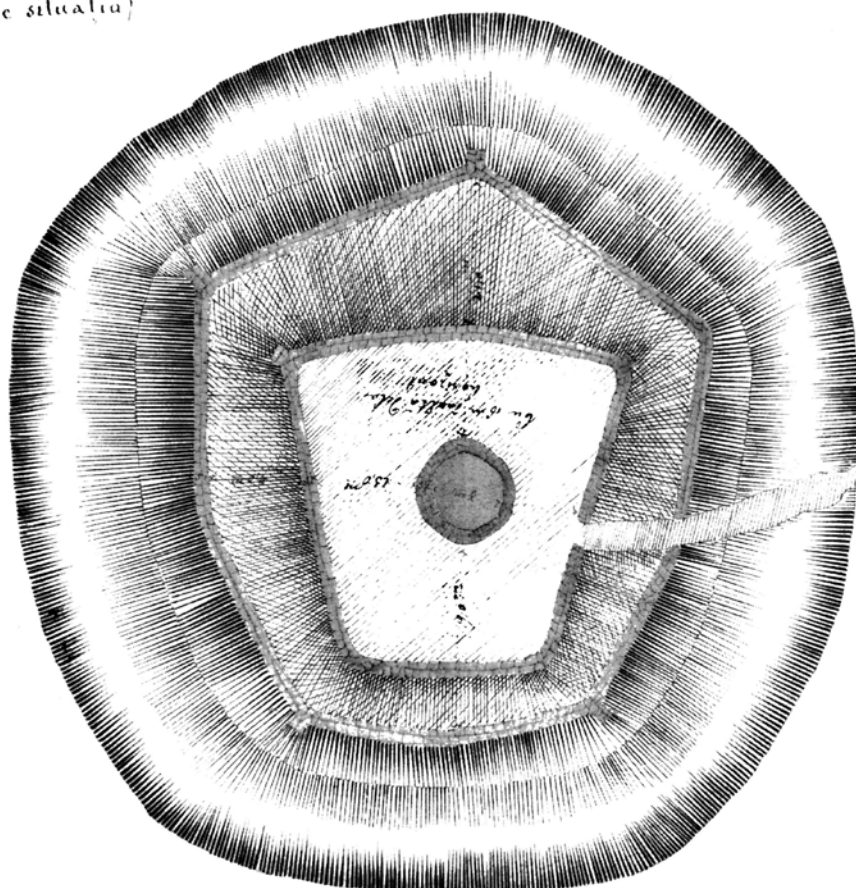

Fig. 1 Planul cetății Turnu (după C. Danielescu, 1869).
The plan of Turnu citadel (after C. Danielescu, 1869).

COLABORATORI
CONTRIBUTORS**Radian R. Andreescu**

Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3,
030026, București, România

radian_romus@yahoo.com

Douglass W. Bailey

Chair of Anthropology, San Francisco State University
1600 Holloway Avenue,
San Francisco, California 94132, USA

dwbailey@sfsu.edu

Adrian Bălășescu

Centrul Național de Cercetări Pluridisciplinare,
Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3,
030026, București, România

abalasescu2005@yahoo.fr

Corneliu Beldiman

Universitatea Creștină 'Dimitrie Cantemir',
Facultatea de Istorie, Splaiul Unirii, nr. 176,
040042, București, România

cbeldiman58@yahoo.com

Ioana Bogdan-Cătănicu

Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan',
Str. Henri Coandă, nr. 1, sector 1,
010667, București, România

ioana.bogdancataniciu@gmail.com

Ionel Căndea

Muzeul Brăilei, Piața Traian, nr. 3,
810153, Brăila, România

ionelcandea@muzeulbrailei.ro

Bogdan Ciupercă

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova,
Str. Toma. Caragiu, nr. 10,
100042, Ploiești, jud. Prahova, România

bogdanciuperca@yahoo.com

Peti Donevski

Museum of History Svishtov, Bulgaria
5250 Svishtov, 6 Klokochnitsa Str., Bulgaria

novae@abv.bg

Alin Frânculeasa

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova,
Str. Toma. Caragiu, nr. 10,
100042, Ploiești, jud. Prahova, România

lazarca@arheologie.ro

Cătălin Lazăr

Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3,
030026, București, România

acltara@yahoo.com

Andrei Măgureanu

Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan',
Str. Henri Coandă, nr. 1, sector 1,
010667, București, România

arheologiemedievala@yahoo.com

Dragoș Măndescu

Muzeul Județean Argeș
Str. Armand Călinescu, nr. 44,
110032, Pitești, jud. Argeș, România

dragos_mandescu@yahoo.com

Steve Mills

Cardiff School of History and Archaeology,
Cardiff University, Humanities Building,
Colum Drive, Cardiff, CF10 3EU, Wales, UK

millssf1@cardiff.ac.uk

Pavel Mirea

Muzeul Județean Teleorman
Str. 1848, nr. 1
140033, Alexandria, jud. Teleorman, România

pavelcmirea@yahoo.com

Katia Moldoveanu

Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3,
030026, București, România

katia_moldoveanu@yahoo.com

Amelia Pannett

Freelance Lithic Analyst
Cwm Cottage, Ty Mawr,
Efail Isaf, Pontypridd,
CF38 1AT, Wales, UK

amelia-pannett@tiscali.co.uk

Valentin Radu

Centrul Național de Cercetări Pluridisciplinare,
Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3,
030026, București, România

valipeste@yahoo.com

Diana-Maria Sztancs

Universitatea 'Lucian Blaga', Școala doctorală,
domeniul Istorie, specializarea Preistorie,
Bd. Victoriei, nr. 5-7, 550024 Sibiu, România

beldiana22@yahoo.com

Laurens C. Thissen

Thissen Archaeological Ceramics Bureau-TACB,
2^e Jan v.d. Heydenstraat 86-2,
1074 XZ Amsterdam, The Netherlands

l.thissen@tiscali.nl

Ion Torcică

Muzeul Județean Teleorman
Str. 1848, nr. 1
140033, Alexandria, jud. Teleorman, România

iontorcica@yahoo.com

Ecaterina Țânțăreanu

Muzeul Județean Teleorman
Str. 1848, nr. 1
140033, Alexandria, jud. Teleorman, România

ecaterinaan@yahoo.com